

Euskaldunak eta karolingiar iraultza

Akitania eta Baskonian barrena

Iñaki Lopez de Luzuriaga Martinez

ueu

© Udako Euskal Unibertsitatea
© Iñaki Lopez de Luzuriaga Martinez

ISBN: 978-84-8438-594-3
Lege-gordailua: BI-832-2016

Inprimategia: PRINTHAUS S.L., Bilbo
Azalaren diseinua: Igor Markaida
Hizkuntza-zuzenketen arduraduna: Ander Altuna Gabiola

Banatzailleak: UEU. Erribera 14, 1. D BILBO telf. 946790546 Faxe. 944793039
Helbide elektronikoa: argitalpenak@ueu.eus
www.ueu.eus

Elkar Banaketa: Igerabide, 88 DONOSTIA

Galarazita dago liburu honen kopia egitea, osoa nahiz zatikakoa, edozein modutara delarik ere, edizio honen Copyright-jabeen baimenik gabe.

Gurasoei

Ikerri, proiektuan sinestearren

Aurkibidea

HITZAURREA	7
AURREKARIAK	11
AKITANIA ETA BASKONIA SORTZE BIDEAN.....	17
ETNIAK, LURRA ETA ELIZA 700. URTEAN.....	25
Franko merovingiarren zentralismoaren gainbehera	25
Akitaniako gizartea eta osaera etnikoa	26
Lurren banaketa eta ekonomia.....	28
Eliza, erlijioa eta agintaritzaren iturriak	34
AKITANIA ETA BASKONIA INDEPENDENTE.....	41
Ezustean mairuak ate joka	45
702ko kontzilioa eta trinitarismoa	45
Rodrigo Iruñean borrokan 711n, eta bisitaria Bisigodoen Erresuman	45
Odok Akitania iparraldea eta Frankoek Gerra Zibila	48
Odo eta Karlos buruz buru, lehenengo aldiz	49
Omeiatarrak Tolosa Okzitaniako ateetan (721)	50
Odo garaile eta kristautasunaren defendatzaile	52
Odo eta Karlos buruz buru, berriz	52
Abd al-Rahman Odoren kontra: Iruñetik Bordelera, eta Poitiersera (732-733).....	54
AKITANIARRAK ETA BASKOIAK FRANKOEN JOMUGAN	59
Poitierseko guduaren ajea, eta independentzia kolokan	59
Karlos, frankoen buruzagia, erregerik gabe, hegoaldera	61
Uqba eta berbereen errebolta.....	63
Baskoniaren hego-mendebaldeko mugan, Alfontso I.a Asturiaskoa	65
Iruñea baskoia lokarririk gabe	67

ELIZA ETA FRANKOAK LANKIDETZAN.....	71
Bonifikazio santua: erreformatzailea	71
Eliza eta frankoen buruzagiak bat eginik	73
Hunaldek erronka agintari franko berriei	75
Ekaitzaren aurreko barea Akitanian (745-752).....	78
Botere-eredu berri bat umotzen: Pepin eta Karloman germaniar lurretan	78
Pepin frankoen agintari bakar, eta errege	80
 PEPINEN ERASOA: AKITANIAKO GERRA.....	 85
Septimaniako inbasioa. Gaifer arnas bila (752-759)	85
Baskoiak Akitaniaren egitura militarrean	87
VII. mende arteko antolakuntza militarra.....	87
Akitania independenteko antolakuntza militarra.....	88
Alea jacta est.....	89
Lehen mailako iturriak eta agiriak.....	89
760	90
761-762.....	92
763-765.....	94
766-768.....	96
 KARLOMAGNO ETA ORDENA BERRI BATEN HASIERA (768-778). 101	
Akitania independentearen azken dantza	101
Akitania txikituta	102
Akitaniaren ondoren, Baskonia	104
Karlomagnoren etxeko lanak (768-771).....	104
Karlomagno Bavarian eta Saxonian	104
Baskoniako hitzarmen berria.....	106
 KAROLINGIARRAK BASKONIAN BARRENA (778-790).....	 107
Ebroko arroa, nahasi	107
Baskonia berrantolatzen	108
778ko espedizioa	109
Chasseneuileko Karlomagnoren erabakiak	111
Abd al-Rahman emirra Baskoniako mugetan.....	112
Baskonia Karlomagnoren neurrira.....	115
Gilen eta Benedikto, Karlomagnoren hegoaldeko gizonak	118
 FRANKOEN ITZALA PIRINIOEZ GAINDI ERE.....	 121
Karlomagnoren kristautasunak Al-Andalusera salto	121
Kordobarrak «franko»en lurraldean	125
Frankoak eta andalustarrak ika-mika Pirinioetan	131

Balul Ibn Marzuq Pirinioetako jaunaren kondaira	133
Kordobaren kontrako errebolta baskoien lurraldean	135
Karlomagno erromatarren enperadore Jainkoaren graziaz	139
Fezensaceko baskoien matxinada eta Bartzelonako espedizioa	140
Alfontso II.a Erreformatzailea	142
BASKONIA UZTARPEAN ETA FRANKOEN HAZIAK	147
Kezka militarrek Ebroren bueltan	147
Ezinean Araban eta errebolta Baskonian	151
Iruñea eta Aragoi asaldatuta	155
Tronuak hutsik: Akitania sutan eta normandiarrek	160
Baskonia independente eta gerra Akitanian	164
Karolingiar instituzioen erroak Pirinioetan	168
Lur-banaketak, eta arau bakar bat monasterioetan	168
Karolingiar eliza Pirinioetatik Iruñeraino	174
EPILOGOA: BASKONIA ETA AKITANIA ERROMATAR	
KAROLINGIAR SAREAN	181
BIBLIOGRAFIA	187
HITZEN AURKIBIDEA	191

Hitzaurrea

Lagun irakurlea, badira hiru urte idazlan hau ernalduta nuela, baina gerora denbora joan da guztiz umotu arte. Idazlan hau ontzeko, hainbat irakurketari heldu eta hainbat ikerketa egin ditut gai eta garai liluragarri honen inguruan. Sumatu nuen bazegoela euskaraz, bederen, hutsune bat dibulgazioan, eta sakabanaketa, berriz, ikerketan, eta bazela tenorea gure ingurua modu erabakigarrian astindu zuen une historiko garrantzitsu honi arreta handiagoz erreparatzeko: franko **karolingiar iraultza** eta, hura gertatzearekin batera, **franko karolingiarren Akitania eta Baskoniako hedakuntza**.

Karolingiarren Akitania eta Baskoniako hedakuntza mugimendu koherente bat da, VIII. mende erdialdea baino lehen hasitako mugimendua eta, IX. mende erdialdean, burututakoa, frankoen karolingiar leinuak zuzenduta. Aldiz, Rhin ibaiaren ingurumari frankoen herriaren erdigunean, Karlos *Martel* delakoren leinuaren botere berria umotu baino lehen, Baskoniak eta Akitaniak beren independentzia-mekanismoak garatu zituzten, eta buru biko lurralde autonomoa bihurtu, elkarren sinergia praktikoetan oinarrituz eta baskoi-erromatar natibismoa uztartuz. Franko *barbaro* urduri eta hedakor batzuk zituzten aurrez aurre, kristautasun lausoko herria, baina VII. mende erdialdetik aurrera krisian sartuak. Muga psikologiko bat finkatu zen Loira ibaian, akitaniarren eta frankoen (Frankiaren) nagusitza-eremuak bereizten zituen zedarri bihurtuta.

Motz geratuko nintzateke, baina, liburuko aztergaia lurralde-hedakuntza militar huts bat dela esango banu. Karolingiar oldarrak, nagusitu ahala, sakoneko aldaketak eragin zituen menpean hartutako gizarteetan: ordena politiko berri bat ezarri, *feudalizazioa*. VII. mende erdialdetik IX. mende erdialdera luzatzen den epean, gauza ugari aldatu ziren Europan eta Akitania-Baskonian, zuzenbideko eta soziolinguistikako hainbat elementu ere tartean. Karlos *Martel*en karolingiar gerlari-dinastia tradizio frankoan (merovingiarrean) oinarritu zen, baina bizkarra eman zion gero eta, trukean, lankidetza oparo, hedakor bati ekin zion Erromako apezpiku ospetsuari uztartuta, *aita santu* bihurtzekoa, autonomia irabazi ahala. Nazioez gaindiko uztarketa horrek emaitza emankorra izan zuen haren sortzaileentzat, erlijioaren ideia eta diziplina estuko erakunde berriak ezarri eta zabalduz, **Benedikto Anianekoaren nazioarteko monasterio-sarea** bereziki. 733ko Poitiersko guduak ireki zuen, behin betiko, Akitania eta Baskoniako bidea franko karolingiarrentzat eta, aldi berean, baita Erroma eta Europa hego-mendebaldekoa ere.

Historia honek egungo Euskal Herria baino askoz eremu zabalagoa hartzen du, baina orduko euskal herria(k) eta lurraldea ditu helmuga: Asturiastik Pirinioen ekialdera, Kordobaren eraginpeko lurren eta Karolingiar Inperioko hegomendebaldearen muga-eremua zena, eta Beneditarren Ordenaren haziak hartu zituen. Gurera heltzerako, baina, karolingiar zurrunbiloak bide luzea egina zuen mendebaldeko European barrena, ekaitz bihurtzeraino, Devon-Ingalaterratik hasita, Frisiatik, Saxoniatik, Bavariatik, Erromatik, Septimaniatik (Kordobarekin aurrez aurre) pasa ondoren. Karolingiar leinuak erdialdeko European germaniar herriak uztarpean hartuz umotu eta zaildu zituen bere botere-kudeaketarako egiturak, ez gehiago agintzeko bultzada militar hutsez eta errege frankoetan oinarrituz, baizik eta agintaritza osoz: Erroma eskuz esku bidelagun hartuz.

Aldaketa horien inplikazioak ez dira gutxi. Azken paganoak sinkretizatu eta lehengo kristautasun sinkretikoa betiko aldatu, erromartatu zen, Erromaren aliantza berriak bultzatuta. Aldiz, monasterioen inguruko egitura berriek godoen tradizioari begiratu zioten Pirinioez hegoaldeko toki gehienetan. Ez Kordobako emirrek, ezta Toledoko Eliza bisigotikoak ere, Kordobaren (Mekaren) testuinguruan kokatzen baitziren, ez zuten begi onez ikusi karolingiarren neurrira moldatutako Erroma berria.

Irakurleak ikusiko du unean uneko zirkunstantziak, tartean mugimendu militarrek eta ezusteko gertaerak, erabakigarri suertatu zirela historiak noranzko bat edo beste hartzeko, nahiz eta nekez izaten zen faktore bakar bat eta bai, ordea, faktoreen konbinazio bat. Mendebaldearen tradizio eta mito historikoek zeresana izan zuten, izan, norabide horretan. Mendebaldeko historiografia tradizionalak 733ko Karlos *Martelen* oldar militarra jo izan du European «salbatzaile»tzat, omeiatar armada Poitiersen gelditu zuelako, armadak bataila horren atzean beste oztoporik aurkituko ez zuelakoan. Garai bertsuko Septimaniako eta Rodanoko gerra-gertaerek, baina, faktore bakarraren ideia gezurtatzen dute.

Hasiera batean, ingelesezko Wikipediako nire ekarpenetan oinarrituta, blog/webgune bat sortu nuen Ingalaterran nintzela, gaiari buruzko orain arteko bertsioekin askietsita ez eta dibulgazio asmo batek bultzatuta, baita hizkuntza bera lantzeko ere. Artean, hor da bloga edonoren eskueran, **basquemedieval.blogspot.com**, munduan **VII. mendetik IX. mendera Akitaniako eta Baskoniako lurraldeetako gertakarien berri** zabalago eta argigarriago ingelesez jakin nahi duenarentzat.

Zalantzarik gabe, idazlan honek nire hizkuntzaren inguruko heziketaren marka du, eta hori du bere ezaugarrietako bat: ingeles eta frantsesezko bibliografiaren erabilera, Europako beste tradizio historiografiko batzuei begiratzea, historiografia anglosaxoian murgiltzeko nahia, eta material historiografiko horri erreparatzea. Beste ikusmolde bat eta hemen ez zegoen materiala bilatzen nuen eta, neurri batean, aurkitu dut. Idazle honek badu gaiari buruzko Euskal Herriko eztabaiden berri, baina ez ditu denak xeheki aipatu eta, beraz, barkagarri bekio kronika eta idazle honi zenbait xehetasun astiroago eta zabalago landu ez izana. Azkenean, horrek

egin du idazlan hau gehiago dibulgazio-lana ikerlan sistematikoa baino. Euskal Herriko hainbat egile eta argitaletxe gauza ederrak egiten ari dira gai honi lotutako aspektuez eta, beraz, hemen ez daude behar luketen autore eta erreferentzia guztiak (hala agintzen denboraren mugak eta beste zereginak). Hala ere, azterketa horiek eta aztergaiko aspektu partzial eta bereziei buruzko ikerlanak ezinbestekoak izan dira azken emaitza hau ontzeko eta, azkenean, liburu honetan ematen den osotasunaren ikuspegia, aro erabakigarri honi buruzko kronika bat biribildu ahal izateko.

Egindako ikerketek orduko gertaera jakin batzuei, errealitate txikiagoei egin izan diete erreferentzia sarritan, edo egungo errealitate politikoen arabera defini daitezkeen antolamendu handiei: Frankoen Erresuma, Bisigodoen Erresuma, etab. Ausarkeriaz beharbada, idazlan honek historiografia modernoak zehaztutako definizio metodologiko horiei ihes egin die eta, alde horretatik, Pirinioak hartzen ditu ardatz. Beraz, Pirinioak ez dira gehiago periferia hemen; aldiz, mendilerroaren hego- eta ipar-isurialdeak errealitate dinamiko eta berezi baten protagonista bihurtzen dira, tokiko berezitasunen zein Europako joera orokorragoen sustrai-leku, erdigunean baskoiak direla, Pirinioen eremu geografikoko herri historikoa, gero eta mendebalderago zokoratua.

Saihestezina da XXI. mende arteko historiografiaren pisua, ezinezkoa hari guztiz ihes egitea, ikerketa eta planteamendu argigarriak eta aberatsak utzi dituzte, baina baita aurreiritzien aztarna sakon bat ere, helburu batera zuzenduak, tartean direla nazio-estatuak eraikitzeke historiografiak. Liburu honetan, azken mendeetako historiografiatik edateaz gain, gertaeretatik eta jatorrizko testuingurutik gertu egoteko ahalegina dago.

Aro horretako dokumentazioa, baina, gutxi gorde da, eta zenbat agiri ez diren bidean galdu, baina gainera, heldu zaigun horretarako, galbaheari eragin behar, disezio bat. Elementuak hartu, bereizi eta nola konbinatzen diren konprobatu..., hara zirujau lana. Lan horretan kokatzen da, bat aipatzearen, *w/vascones* izen bihurriaren mataza. *Baskoi* hitza erabili dut (ñabardurak ñabardura, dagokionean), eta ez *euskaldun*, askotan errezeloa eduki arren oso antzeko zerbaitez ari garela. Iturrietatik gertuen egoteko egin dut hori, baina baita terminologiako arazoak saihesteko; nekez jakin dezakegu VI. mendeaz geroztik *kantabriarrak* eta *baskoiak* aipatzen direnean errealitate etniko baten bi azpitaldez ari garen, edo bi etnia apartez, eta ez nuke nominalismo kontuetan galdu nahi, ezta nahasmen kronologikoetan ere. Hala ere, jakina da hainbat hizkuntzalarik garai honetan kokatzen dutela euskaldunen eta euskal identitate komunaren sorrera¹, eta hor dago ere gure hizkuntzaren lehenengo aipamena VIII. mendean («*uskara*»), non eta pertsona-izen baten baitan eta egungo Euskal Herritik urrun.

Bi plano txirikordatzen dira askotan: narrazioa eta gertaera. Ahal den neurrian, bereizita doaz hemen, horri erreparatu diodala erreparatuko du irakurleak. Gertaera

1. Ikus Ruiz, A. Agirre, J. 2006, 20. or., aipatuz Larrañaga, K.; nabarmentzen du Goi Erdi Aroan *baskoi* izena orokortu zela tribu txikiagoen gainetik.

historikoen narrazioan, istorio faltsu, erdi-faltsu eta egiantzeko asko daude bata bestearen gainean jarrita. Handienetako bat *Charte d'Alaôn* delako agiri faltsua, duela mende bat arte hainbeste ikerlan historikoren iturburu: Joseph-François Rabanisek (1801-1860) agiri hori iruzurtia zela deskubritu zuen XIX. mende hasieran eta, ordurako, harekin kutsatuta zegoen Jean Justin Monlezun historialari gaskoia, baita Jean de Jaurgain euskalduna ere zeharka. Horrek ez du azken honek egindako idazlan kritiko handia baliogabetzen eta, beraz, tarteka, aipatzen da, zuhurtasunez bada ere.

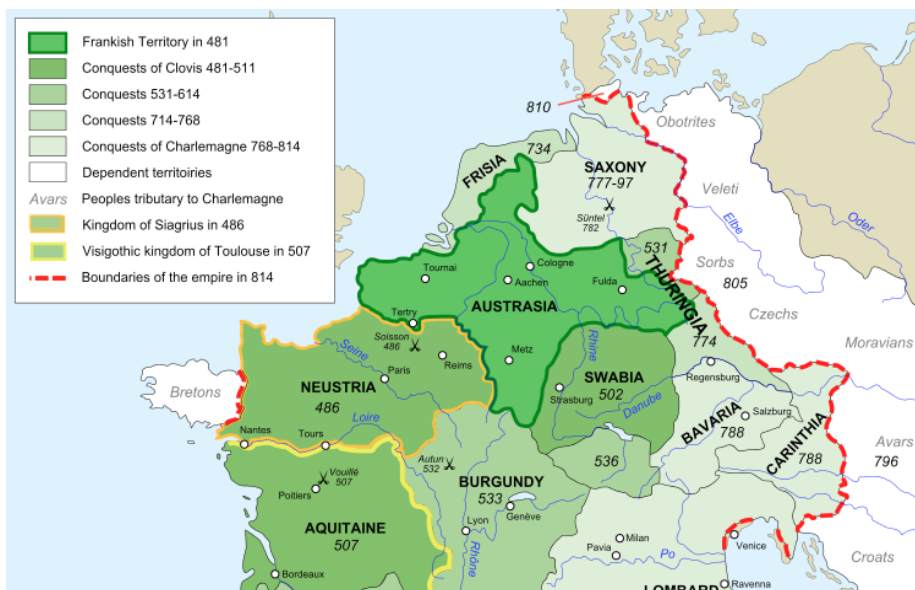
Azterlan honetan, ez dago *Errekonkista* delakoaren erreferentziarik: are, ez zen izan horrelako kanpaina-mugimendurik XI. mende bukaera arte. Orduan, narrazio berri bat jarri zen zirkulazioan (*Codex Calixtinus*, *La Chanson de Roland...*), historiaren bihurguneei ihes egin eta bitasuna (dualismoa) lehenetsi zuena. Idazlan honetan, berriz, ikuspegi poliedrikoa nagusitzen da, historian, unean-unean izan ziren askotariko eragileen korapilo bat, geroko narrazio historiografikoak adierazi baino zintzoagoa, baina baita bihurriagoa ere. Zentzu horretan, irakurleak beste xehetasun batez ere ohartuko da: mugimendu geo-estrategikoez ari garenean, gertaerei eta haien protagonistei dagozkien izendapen sekularrak erabili ditut, eta ez gertaeren narrazioari dagozkion kutsu erlijioso-ideologikoko beste batzuk: *kristau* / *mairu* (*musulman*).

Aztoramendu eta aldaketa handiko garaiotan, ez da falta izenen nahasketa: galdu ziren errealitate batzuk, eta sortu ziren berriak. Garai bakoitzeko kategoria geografikoak eta izenak erabili ditut askotan (*Benearno*, eta ez Leskarre), baina aitortuko dut ez dela erraza idazlan honek bere baitan hartzen duen geografia osoko izenen azterketa kronologikoa egitea, ikerlan aparte bat ere eskatzen du. Beraz, gaurko izendapen geografikoak eta antroponimia erabili ditut nahiko maiz, behar bezala ohartarazita: Karlos *Martel*, Frantzia, etab.

Bukatzeko, idazlan honen gaurkotasuna nabarmendu nahiko nuke, egungo erronkekin jartzen gaitu harremanetan, geure buruaren aurrean, zubi-lana eginez. Egungo eta orduko gizarte-eragileak ez dira berdinak, baina ez digu ihes egiten kronika honetan agertutako errealitateek Europaren bidegurutze bat adierazten dutela eta, artean ere, identifika dezakegu haien oihartzuna egungo eragile politiko askoren jokamoldeetan eta Euskal Herriko, Europako zein inguruko gizartearen agertokieta. Lan honek gure eta gurearen inguruko mataza historikoa areago askatzen lagunduko ahal du!

Aurrekariak

Historiografia anglosaxoian Antzinaroaren bukaeratzat eta Erdi Aroaren hasieratzat daukate VIII. mendea, aro historikoen sailkapen hori lehenesten dute Goi Erdi Aroa izendapena baino. Erdi Aroa Karlomagnoarekin batera hasten da, berak jartzen du mugarrria, eta ez da gutxiagorako. Karlomagnoz geroztik, Europa betiko aldatu zen, eta egun ezagutzen dugun bezala eratzen hasi. Ez nuke gehiegi luzatu nahi VII. mende erdialdeaz aurreko jazoerekin eta Akitania-Baskoniako gizarte motarekin, baina aipatzea behar dute VII, VIII eta IX. mendeak ulertuko baditugu. Hala ere, irakurle, historia-aurrekariak eta orduko gizarte-osaeraren erradiografia gogaikarri bazaizkizu, zilegi bekit aholkatzea zuzenean «Akitania eta Baskonia independente» atalera salto egin dezazula.

1. Frankoen hedakuntza eta banaketa geopolitikoa 486ko Soissonseko gudaren ondoren (mendebaldeko Europa, ipar eta erdialdea). (Irudia: Sémhur. CC-BY-SA 3.0).

VII. mende amaierari so eginez gero, egungo Frantzia lurralde sakabanatua zela ikusiko dugu. Frankoen Erresuma zegoen, mendebaldeko Europako lurralde zabal bat, errege merovingiar bat buru zuela. Merovingiarra? Hitz ponpoxo horren atzean errege-leinu bat dago, Meroveo da horren sortzailea legendaren arabera,

funtsa historiko gutxiko pertsonaia bat². Dagoberto errege merovingiarra hil ondotik (639), haren ondorengoek ez zuten izan lehengo erregeek izandako indarririk, haien ordeztuak *jauregiko etxezainak* hartuko zuen erresumako aferen benetako agintaritzak. Azpierrezuma (*regna*) bakoitzak bere jauregiko etxezaina zeukan, baita bere errege-ortea ere (*palatium*)³. Frankoen Erresumako azpierrezumak, ordea (Neustria, Austrasia), elkarrengandik autonomia hartzen joan ziren. Erregearen semeen artean lurraldeak (azpierrezumak) banatzeko frankoek zeukaten tradizioak ez zuten frankoen batasunari eusten laguntzen. Gainera, lehia handia zen lurralde horietako agintarien artean Frankoen Erresumako (Frankiako) tronua lortzeko.

Azpierrezuma horietako bakoitzeko jauregiko etxezainak (gaur egun *lehen ministro* esango genuke, habsburgotarren Espainiako *validoa*!) beren hautagai merovingiarrak ezartzen saiatu ziren. 658tik aurrera, Ebroin Neustriako jauregiko etxezaina erresumako bere aurkariei gailentzen saiatu zen, baita azkenean helburua lortu ere aldi labur baterako: Neustriako azpierrezuma egin zuen Frankoen Erresuman nagusi Austrasiaren (eta harreman estuko Borgoinaren) gaineratik. Hala ere, hiru urtez baizik ez zuen horrek iraun. 681ean, Ebroin jauregiko etxezaina hil zuten.

Orduko kronika frankoek, *Fredegarioren kronika* delakoak adibidez, Frankia deitzen dio Neustria eta Austrasia azpierrezuma horiek osatutako lurraldeari. Kronika hori da, hain zuzen, VIII. mendeko Akitania eta Baskoniaren berriemaile nagusietako bat. Frankiak Loira ibaia zuen mugatzat hego-mendebaldean. Borgoinako lurraldeak frankoen influentzia handia zuen aspalditik, eta harreman estua, beraz, frankoekin.

507an, Klovis errege merovingiarrak oldarraldi historiko bat egin zuen, Loira ibaia hegoaldera zeharkatu eta, Vouilléko gudu ospetsua irabazita, Tolosako Bisigodoen Erresuma inbaditu zuen. Bisigodoen armadak atzera egin zuten, eta frankoen gudarosteek Carcasonaren atariraino aurreratu zuten, Mediterraneotik gertu. Pirinioen ingurumarian muturra ere sartu zuten eta, hamarkada batzuen buruan, Baskonia eta Atlantikoko kostalde osotik zabaltu zuten beren eragina, eta segur aski bertako herriei hitzarmenak ondu.

2. Garai batean frankoak talde desberdinetan zatituta zeuden. Bada, halako batean, Klodioren, erregetxo franko baten bizi-alarguna itsasora joan eta, zezen batek jo eta bertan bortxatu ondoren, emakumeak Meroveo munduratu omen zuen, erromatarren tradizioetik kopiatutako pasartearen, ikus Azurmendi, J. 2010, 50. or.

3. Lewis, A.R. 1976. The dukes in the Regnum Francorum, A.D. 550-751. *Speculum* (51, No. 3), 397. or.

2. San Rhemy, Reimseko apezpikua, Klovis-i otoi erreguka guduz hartutako erlikia sakratu bat itzul zezala.

Iberia iparraldeko mendietan baskoiak, kantabriarrak eta asturiarrak bizi ziren besteak beste. VI. mende erdialdetik eta VII. mende hasiera arte, izenez bederen frankoei men egiten zieten lurraldeak dira. Hor kokatzen da Kantabriako *Francio* dukeaz Fredegariok egiten duen aipamena, eta Galiziaraino daukan eragina, frankoen Bizkaiko golkoko ontzidian oinarrituz^{4/5}. Aldiz, 607tik 612ra (edo 613ra) Gundemar eta Sisebuto errege bisigodoek kostaldeko lurralde hori bereganatu zuten bizpahiru kanpaina militarretan, Pirinioetaraino. Hala ere, Pirinioez bi aldeetako elkarreragin eta isuriak indarrean jarraitu zuen. Wambaren erregealdi arte ez da bisigodoen presentziaren berririk gehiago egungo Bizkai, Gipuzkoa edo Lapurdiko lurraldeetan.

Aldiz, Pirinioen ekialdeko muturrean, Carcasona hiribilduan godoek frankoei eutsi ahal izan zieten, Italian jaun eta jabe zen ostrogodoen errege Teodoriko Handiaren laguntzaz (511tik 526ra bisigodoen erregeorde ere izan zen). Harrezkero, *Narbonensis* Erromako probintzia izandakoa bisigodoen esku geratu zen, herritar bisigodoen taldeak saldoka Pirinioetatik Iberiar Penintsulara sartzen ziren bitartean. Mediterraneoko lur-zerrenda hori *Septimania* izendatu zuten (Gard, Ekialdeko Pirinioak, Herault eta Auderen zati bat)⁶.

Hamarkada gutxiko kanpaina militarren ondorioz, Frankoen Erresuma neurrigabe hazi zen germaniar herri horren jatorrizko gunetik. Lurralde zabal hori eta beren erresumako beste batzuk kontrolpean edukitzeko eta behar bezala administratzeko, **errege merovingiarrek dukeak izendatu zituzten** toki bakoitzean. Dukeok azpierrezuma (Neustria, Austrasia) bakoitzeko errege-gorteari atxikiak ziren. Beraz, funtsean dukeak **menpeko herrien gaineko kontrol militarra bermatzeko buruzagiak** ziren eta, hasiera batean, *peripatetikoak* ziren, alegia, lurralde batetik bestera mugitzen ziren⁷. Duke horiek, aldi berean, eskualde bakoitzean kondeak baliatzen zituzten tokian-tokian gobernatzeko.

Duke mota desberdinak zeuden, baina Frankoen Erresumako kanpo-mugetako herrien buruzagi-lanetan zebiltzanek zeuzkaten ardura deserosoenak; izan ere,

4. Bordeleko Galactorio kondeak Fortunoren laudorioak jaso zituen gutun batean, baskoien eta kantabiarren kontra hain ongi gudukatzearren (585. urtea).

5. Goulard, R. 1997, 24. paragrafoa.

6. Iberian finkatzen hasitako bisigodoek huts-hutsean *Galia* deitu zioten Pirinioen eta Rodano ibaiaren arteko erresuma-probintzia horri.

7. Lewis, A.R. 1976, 395, 397. or.

3. 507ko Vouilléko guduaen irudikapen bat, frankoak Akitanian eta Baskonian lehenengo aldiz hedatzeko giltza.

herri horiek menpekotza formala izaten zuten asko jota errege frankoekiko. Hori da VII. mende hasierako baskoien dukeen kasua (Genial, Aigyna, etab.), baita saxoien (Klodoardo, 622-623 arte) eta sorabiarren dukeena ere⁸. Hala ziren gauzak Dagobertoren erregealdi arte gutxienez (639 arte), ez ziren postu seguruak. Ez zen ezohikoa norbaitek dukea erailtzea edo gudu-zelaian hilda erortzea, baita dukeak erregearen mesedea zuenean ere⁹.

Dukearen azpian kondeak ziren agintearen tokiko ordezkariak. 650. urte inguruan, Didier santu bilakatuko zenaren anaia Albi hirian kondea zela dakigu, eta geroago ere, 760 inguruan, Poitou, Berry eta Auvernian kondeak agertzen dira Gaifer printzearen aginduetara¹⁰. Lurralde horiek ez daude Loira ibaitik oso urruti, nahiko iparraldean daude. Tolosan, berriz, 659-660an goian ikusi dugun Felix aipatzen da duke lanetan, eta patrizioa dela esaten zaigu, Erromako Inperio hondarreko hirietako eliteen partaide (*potentes* deitutakoak). Rodano ibaiatz ekialdera (aldameneko Proventzan), patrizioak agertzen dira eskualdeetako agintari-lanetan, baina kondeen funtzio berdinak betetzalantzarik gabe.

Elizak, berriz, apezpikuak zituen elizbarruti bakoitzerako, gehienetan tokiko aristokraziaren ordezkariak (*potentes*, batzuetan *senatores* titulua zeramatela). Apezpikuak gizarte-diziplina eta -ordena administratzen zuten kargu politikoa ziren, Erroma berantiarraren garaiko egitura administratiboaren hondarrak (diozesiak) administratzen zituzten, eta Erromaren instituzio bat izatearen prestigioa zuten.

Bisigodoak, bitartean, Iberiar Penintsulan hedatzen joan ziren VI. mendean. Lehenengo aldiz, 415. urte aldera heldu ziren Galiatik, Erromara indarrez sartu eta arpilatu ondoren. *Betiereko Hiriak*, Erromak, jasandako jipoi txundigarri hori gertatu eta gutxira, Ataulfo bisigodoen errege berria (410-415) Honorio Erromako enperadorearekin tratu batera heldu zen: Ataulfo enperadorearen arrebaorde Galla Placidarekin ezkondu, eta Erromako Inperioaren gobernuan rol militar bat betetzea negoziatu zuen. Ataulforen oinordekoak, Walliak, hainbat kanpaina burutu zituen orduan Hispanian Maximoren, alegia, Honorioaren etsaiaren (usurpatzailearen) eta beste herri *barbaroen* kontra. Oso eragingarriak izan bide ziren beren lanean eta, **419an, Erromako administrazioak Aquitania Secunda probintzia garrantzitsuaren kontrola esleitu zien bisigodoei**, bertan gertatzen ari ziren *bagaudae* direlako errebolta sozial larriei aurre egiteko¹¹. Bisigodoak Erromaren aliatu militar izateko eta haien zerbitzuan heldu ziren beraz. Bisigodoak izan ziren legez lurralde bat eskuratu zuen lehenengo herri *barbaroa*. Garona inguruan izan zuen bere muina domeinu horrek, eta bertan finkatu ziren godoak. Harrezkero, olde desberdinetan Iberiara pasa ziren godoen kopurua hamar milaka batzuetakoa izan daiteke.

8. Lewis, A.R. 1976, 395, 396. or.

9. Lewis, A.R. 1976, 399. or.

10. Waiffre, Waiofar...

11. Collins, R. 2004, 26-27. or.

602an, Teodoriko eta Teodoberto errege frankoek Bordelen oinarritutako Genial dukea (frankoa seguru, Collinsen ustez)¹² inposatu zieten baskoiei. Beraz, Garona ibaiaren inguruan. Genial horrek *dux Wasconum* titulua eskuratu zuen errege franko merovingiarrengandik, Garonako muga-lurraldean baskoiak azpiratuta eduki eta haiekiko harremanak kudeatzearen. Berak postuan iraun bitartean, baskoiekiko harremanak bareak izan zirela dirudi. Aldiz, 626an bera hil berritan Aigyna saxoia jarri zuten baskoien duke, eta frankoekiko harremanak gaiztotu egin ziren.

Baskoiak errebelatu ziren, eta duke saxoiak Auskiko apezpiku Paladio eta Sidoco haren semea erbesteratu zituen baskoiekin bat egitea leporatuta (626). Errebolta hori eta gutxira, Neustrian Klotario II.a frankoen errege merovingiarra hil zen (629) eta, ohi bezala, bere erresuma semeen artean banatu zuen. Dagoberto oinordeko nagusiak, berriz, erresuma osoa beretzat hartzea erabaki zuen. Neustriako handikiek (Brodulfo delako bat tartean, beharbada Dagobertoren boterea mugatu nahian) presio egin zioten bere anaiorde Kariberto II.ari erresuma-pusketaren bat eman ziezaion, baita hala egin ere. Kariberto II.ari Garona inguruko zati handi bat egokitu zitzaion, frankoen muineko lurraldetik urruti, baskoien muga-lurraldean¹³:

4. Klotario II.a, franko guztien errege (613-629).

Tolosa, Cahors, Agen, Perigueux, Saintes eta Pirinio arteko guztia, Hispaniaren mugaraino («*limes Spaniae*») eta «*Baskoniako eskualde orokorrean*»¹⁴. Hala ere, gero (631) Kariberto II.ak Baskonia osoa hartu omen zuen oinpean, esan nahi baita Pirinioez hegoaldekoa ere bai segur aski, eta ez dirudi kointzidentzia hutsa denik ere. Urte horretan, hain zuzen, Kariberto II.aren anaiorde Dagoberto borrokan sartu zen Suintila errege bisigodoaren kontra¹⁵, bisigodoen tronuan Sisenando Septimaniako dukea jartzera behartzeko. Kariberto II.ak erresuma bat eratu zuen Tolosa hiriburu hartuta antzinako Erromaren Akitania probintzian. Erresuma frankoa zen funtsean, baina hiru hamarkadaren buruan sortuko zen **Akitaniako printzerrirako hazia erein zuen**¹⁶.

Erresuma motza izan zen motzik bada: Kariberto II.a erregea 632an hil zen, eta haren anaia eta oinordeko Txilperikorekin bukatu zen erresuma, urte horretan bertan (632). Dagobertok Txilperiko akabatu zuen¹⁷, eta (azpi)erresuma hori bertan behera geratu zen, Dagobertok Neustriatik azpierresuma horren eta Frankoen Erresuma osoaren lema hartu zuenean. Hilketa hori eta horri lotutako aldaketak ez ziren borrokan zaildutako baskoien gustukoak izan.

12. Collins, R. 1990, 93. or. Berdin *Auñamendi Entziklopediak*.

13. Pepin, G. 2005a, 3-22. or.

14. «[...] *regnat in partem provinciae Aquetaniae*», hala dio Fredegario kronikariak.

15. Collins, R. 1990, 94-95. or.

16. Pepin, G. 2005a, 3-22. or.

17. Pepin, G. 2005a, 3-22. or.

635ean, Dagobertok franko-borgoinarren espedizio bat igorri zuen Pirinioetara Chadoind delako *referendarius*aren (kantzilerraren) gidaritzapean baskoiak azpiratzera¹⁸. 10 dukeko espediziotzarra (Aigyna baskoien dukea ere tartean zela), orduko estandarretarako inoiz ikusi gabeko tamainakoa, alimalakoa! Antza denez, Pirinio iparraldeari ekialdetik mendebaldera eraso zioten haranak banan-banan orraztuz eta baskoiak goi-mendietako ezkutaleku malkarretaraino jazarritz. Zuberora helduta (*Subola*), ordea, baskoiak Arinbert dukearekin borrokatu eta haren zutabea azpiratu zuten. Egungo Atharratzetik gora gertatu bide zen gudu hori¹⁹.

5. Zuberoako bortuak, eta atzean Auñamendiren gailurra laino artean bilduta (Egilea: Iñaki Lopez de Luzuriaga. CC-BY-NC-SA 4.0).

Hala ere, pozak ez zien asko iraun, handik gutxira Aigyna dukeak buruzagi baskoiak deitu eta haiei purrust egin ondoren, inperioaren hiriburu Clichyra (Parisera) eramane zituen, merovingiar erregeari zeremonia berezian men egin ziezaioten. Esperientzia beldurgarria izan omen zen (Saint Denis elizan babestu behar izan zuten...)²⁰, baina buruzagi baskoiek handik onik ateratzea lortu zuten. 638an, Aigyna dukea Amandok ordezkatu zuen.

Dagobertok ez zuen baskoien menpekotza-zin horren onura luzaz gozatu, 639an hil baitzen errege merovingiarra. Utzitako hutsune horren onuradunak baskoiak izan ziren, Pirinioez bi aldeetako lurraldeetan, beren lurraldeetan, agintari atera baitziren. Harrezkero *roi faineants* direlakoak («*errege nagiak*») izan ziren frankoen erresumen buru (Neustria, Austrasia), benetako indarrik gabeak eta jauregiko etxezainen txotxongilo lana eginez (hori leporatu izan die Frantziako historiografian behintzat). Giro horretan, Kariberto II.arena izandako Garona inguruko erresuma, dinamika autonomo bat hartzen hasi zen, hainbat konderritan banatuta. Hala ere, 639an, Auverniako lurraldeak (Erdialdeko Mendigunean) Austrasiako *palatium*eko agintarien menpean jarraitzen zuen²¹.

18. «[...] exercitus vero Francorum, qui de Burgundia in Wasconia accesserat», *Fredegarioren kronikaren arabera*.

19. Collins, R. 1990, 95-96. or.

20. «Ad Dagobertum Clippiacum venerunt, ibique in ecclesia domni Dionysii regio timore perterriti confugium fecerunt. Clementia Dagoberti vitam habent indultam», *Fredegarioren kronikak*.

21. Lewis, A.R. 1976, 401. or.

Akitania eta Baskonia sortze bidean

659an, Ebroin delako bat zen Neustriako jauregiko etxezain berria, eta «*hiri guztien gaineko nagusitza [printzipatua]*» eman zion Felix Tolosako patrizioari, «*Pirinioetaraino eta herri baskoi ezin gaiztoagoaren gainean*», *Miracula Sancti Martialis Lemovicencisi* kasu egingo badiogu. Bada berritasun bat gertaera horretan. Felix hori ez zen zeregin militarretarako izendatutako duke germaniar bat, eta ez zen Neustriako errege-gortera (*palatiumera*) bildu ohi zen nobleziako partaide bat ere. Felix Tolosako patrizio bat zen, tokiko aristokraziako kide bat²². Bere kabuz gobernatu zuen Baskonia eta Tolosako konderri osoa, baita Kariberto II.aren erresuman sartutako eskualde asko ere (Rouergue, Quercy, Albigeois, beharbada Perigord). Konparazio baterako, horrelako antolamendu administratibo bat ez zen gertatzen Bisigodoen Erresuman²³.

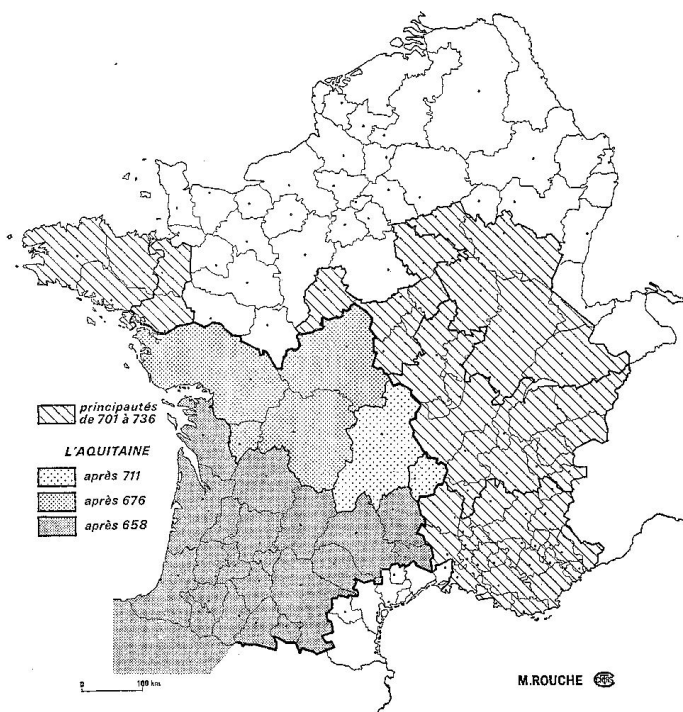
6. Lot ibaiaren harana Quercyn.

669 edo 670ean, Felix hil zen eta, *Miracula Sancti Martialis*ek baskoiak maite ez bazituen ere, Lupo delako batek hartu zion erreleboa Felix akitaniarrari, Ebroinen eta frankoen kontrakoa²⁴. Zaila da Luporen etnia argi eta garbi zehaztea, baina oso litekeena da baskoia izatea. Haren aukeraketaren zirkunstantziak ez dira argiak, baina Felixen zerbitzutan (militar) ibilitakoa zen, eta haren agintaritza indartzen joan zen 670az geroztik.

22. Lewis, A.R. 1976, 400. or.

23. Lewis, A.R. 1976, 400. or.

24. Pepin, G. 2005a, 3-22. or.

7. Akitania eta Baskonia independenteen eraketa 658tik aurrera (Iturria: M. Rouche).

Klotario III.a errege frankoak, Ebroin jauregiko etxezain zuela, eraso militarrek agindu zituen Luporen kontra 672an; dukeak, ordea, aurre egin zien²⁵. Horretarako, Lupok baskoiak erabili zituen bere armadan. Handik gutxira, berriz, Klotario III.a hil zen, eta Txildерiko II.a jarri zuten franko guztien errege.

Txildерiko II.a erregetzara heltzea lagungarri izan zitzaion Lupori. Errege horrek Kariberto II.aren azpierre-suma izandakoan agintari izatea aitortu zion Lupori. Lupok, bere aldetik, Txildерiko II.aren enkarguz, Elizaren kontzilio bat deitu zuen Garnomon 673 eta 675 artean²⁶ («*Modogarnome, castro super fluvio Garonna*»), beharbada Saint-Pierre-de-Granon, Bordeletik gertu, Ageneko elizbarrutian). Kontzilio hori deituz eta zuzenduz, bere agintea sendotzeko parada izan zuen²⁷. Bertara, apezpiku baskoiak eta akitaniarrak bildu ziren.

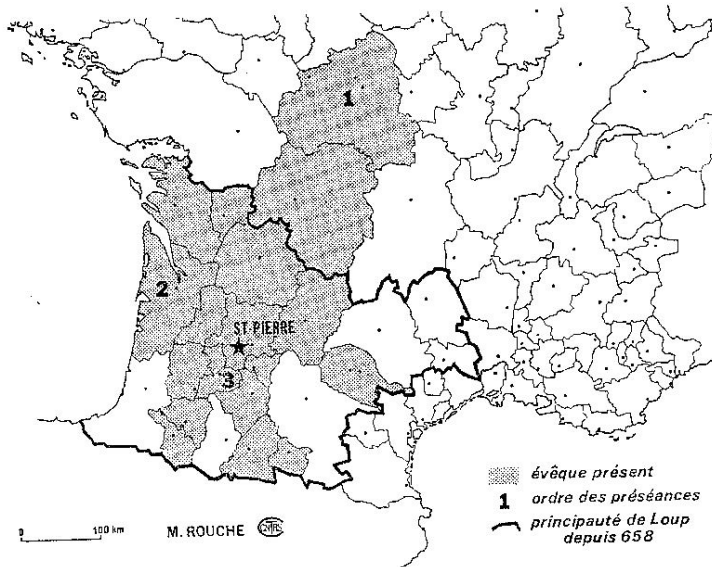

8. Txildерiko II.a merovingiar erregea, franko guztien errege (673-675).

25. Pepin, G. 2005a, 3-22. or.

26. Pepin, G. 2005a, 3-22. or. Data zehatzak ematerakoan, historialariek iritzi desberdina dute. Pepini lotuko natzaio.

27. Lewis, A.R. 1976, 400. or

Carte 12. Concile de Saint-Pierre-de-Granon, 673-675.

9. Garnomoko kontziliara bertaratutako apezpikuak eta Lupo dukearen menpeko lurraldeak, Garonaren inguruan (Iturria: M. Rouche).

672an, Wamba godoa errege izendatu berritan, Iberia iparraldera abiatu zen lehenik «*Kantabrian baskoien nazio* [Wasconum gentes] *izugarriaren kontra borrokatzera*»²⁸. Septimaniako herritarrak beren nortasun galiarrari oso atxikiak ziren eta, Wamba erregea Kantabrian baskoiekin borrokan zela, aldi berean, Hilderiko Nimesko gobernaria erreboltatu zen Septimanian. Are, berehala Mageloneko apezpikuak, Gunhildok, bat egin zuen berarekin.

Wamba erregea ez zen Septimaniakoen kontra berehala abiatu, lehendabizi muga lausoak dauzkan Kantabria horretako baskoiak menperatu nahi zituen²⁹. Wambak hartutako jarrerak esku artean zerabilen borrokari ematen zion garrantziaren neurria ematen du. 7 egun eman zituen borrokan Wamba *dohatsuak* baskoien kontra. Kantabrian borrokan zen bitartean, errege godoak Paulo dukea (buruzagi militarra) igorri zuen Septimaniako matxinada zapaltzera, baina nola diren gauzak, Narbonara heltzean, Paulo dukea ere Wamba erregearen kontra altxa zen espediziooko beste ofizial batzuekin batera. Altxamenduak bere adierazpen politikoa ere izan zuen: matxinatuek Paulo errege hautatu zuten.

28. De Jaurgain, J. 1898, 47. or.

29. Jean de Jaurgainek dioenez, Kantabria hori Calahorrako elizbarrutian kokatzen da nonbait.

J.J. Larreak errebolta-olatu beraren bi fokutzat dauzka 673ko Kantabriako eta Septimaniako gatazkak, bestela ez bailitzateke ulertuko tokian geratzeko eta Septimaniara bere armadaren destakamendu bat bidaltzeko hartutako hautua. Tarraconense eta Septimania eliza-probintzien errebolta bat zen antza, bi barrutiok Toledorekiko beti erakutsitako jokabide bereziaren haritik³⁰.

Baskoiekin Kantabrian izandako borrokaren berri ematean, apenas joaten den oharkabean *Historia Wambae Regise* elementu miragarritz eta balentriaz jantzita eskaintzen duen kontakizun biribila³¹, aipatuz ere baskoi *izugarrien* kontrako borroka eta, azkenik, antzinako heroi handien modura, Toledora garaile eta loriatsu egiten duen sarrera³². Kantabriako gatazka-ren arrazoiez ordea: ez dakigu ezer, orduko iturri bisigodoen arabera.

10. Nimesko anfiteatroa, VIII. mendean gotorleku izandakoa.

Isidoro Sevillakoak urte batzuk lehenago ezarritako ereduari lotuz (*Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum*), gertaeron kontakizuna erregearen laudorio peto-petoa dugu, hurrengo belaunaldien moralak elikatzerako bideratutakoa, «erregetzaren gorespen ia mistiko bat»³³.

Septimanian, Paulo errege (alternatibo) behin hautatuta, Nimesko apezpikua, Wambaren aldekoa, atxilotu egin zuten berehala, eta kateatuta eduki. Hala ere, **Paulok** ez zuen Wamba ordeztu nahi antza: gutun batean, **boterea banatzea, alegia, erresuma erdibitzea eskaini zion Wambari**. Toledoko erregeak ez zion eskaintzari kasu handirik egin; aldiz, indartsu abiatu zen Septimaniara bi zutaberekin. Lehenengoak Mediterraneoko itsasertzetik zeharkatu zituen Pirinioak (Colioure), bigarrenak Pirinioen hegoaldetik Calahorra eta Oskara zeharkatuta Lllivia edo Puigcerdaraino («*Castrum Cerretaniense*»).

Paulo matxinatuak Wittimer jenerala utzi zuen Narbona defendatzen, baina Wamba gailendu egin zitzaion eta, gainera, Agde, Beziers eta Magelone hiri gotortuak eskuratu zituen segidan. Lupo Baskonia eta Akitania-Tolosako dukeak ez zuen zalantzarik izan Paulori eta Septimaniako matxinatuei laguntza emateko. Horretan, Paulo buruzagi godoak Txilderiko II.a errege frankoa alde izango zuen, Vouilléko guduaz geroztik (507) prest baitziren frankoak godoak zirikatzeke eta,

30. Larrea, J.J. 1998, 155-156. or.

31. Ikus «Lurren banaketa eta ekonomia» atalean ere.

32. «*religiosus Uvamba princeps feroces Vasconum gentes debellaturus aggrediens*», eta beste perla batzuk ere utzi zituen, ikus Azurmendi, J. 2010, 60. or.

33. Larrea, J.J. 1998, 154-155. or.

ahal zela, haien lepotik irabaziak ateratzeko. Baskoi eta frankoak trumilka joan zitzaizkien Septimaniako matxinatuei laguntza ematera (673ko iraila)³⁴.

Paulo Nimesera gotortu zen, eta gogor egin zion Wambak igorritako armadari, baina Wambak 673ko irailaren 3an azpiratu zuen hiribildu hori. Hiribildura sartu berritan, errege godoak Lupo armada baten buruan Beziarsen sartzen ari zelako albistea jaso zuen. Wamba, orduan, presa batean abiatu zen Lupo buruzagiari buru egitera, eta Lupok, Wambaren armada ikusi zuenean, atzera egin zuen «kikilduta», edo hori dio, behintzat, kronikari godoak, omen.

Paulo atxilotua izan zen eta, auziperatu ondoren, matxinadaren buruak zigortuak izan ziren: irudimen ankerrenari eraginez edo zigor-tradizioei zintzo lotuz, buru-kaskoa larrutu zieten, eta (artean hil ez baziren) bizi arteko espetxe-zigorra. Lupo dukea balizko aliatu gabe geratu zen hegoaldean, baina berak onik ateratzea lortu zuen.

Txildetiko II.a errege frankoaren erregealdia laburra izan zen: jaun franko batzuek 673ko iraila baino lehen hil bide zuten³⁵. *Palatium* edo errege-gortera biltzen ziren jaun frankoen konplot batean hil zuten errege frankoa, Lupo dukea Septimaniar zebilela. *Fredegarioren kronikak* dioenez³⁶, lehenago Txildetiko II.ak zuhaitz baten kontra lotu zuen Bodillon jaun noble franko bat, baita bertan kolpatu eta iraindu ere. *Fredegario kronikariak* ez du erreparorik Txildetiko erregeari egur gehiago emateko: Frankoen Erresumako askotariko lurraldeetan altxamenduak eragin zituela, suminkorra zela... Argi dago *Fredegarioren kronikak* ez zuela Txildetiko oso begiko!

Bada, Txildetiko II.aren eta haren emazte haurdunaren hilketak gertatu ondoren, Ebroinek berriz hartu zuen Neustriako agintearen lema, eta bere eskuetan boterea metatzeko grina ez zen horretan geratu: Borgoinan, Autungo

11. Borgoinako Leodegarioren tormentua (675).

34. «*Francorum Wasconumque multitudines in auxilium sui pugnaturas adlegit*», hala dio *Historia Wambae Regisek*.

35. Higounet, C. 1962, 20. or.

36. *Fredegarioren kronika* famatua VIII. mende hasierakoa da.

apezpikuak, Leodegariok³⁷, aurre egin behar izan zion Ebroin Neustriako jauregiko etxezainak bidalitako espedizio bati, azken horren buru Champagneko dukea eta Châlons eta Valenceko apezpikuak zebiltzala. Autun hiribilduan, Leodegariok erresistentzia armatua antolatu zuen, baina amore eman zuen azkenean, hirian kalte gehiago ez gertatzeko, omen. Ebroinek, aginte zentralari kontra egindako apezpikua atxilotu eta begiak atera, ezpainak erauzi eta mingaina mozteko agindu zuen, besterik ez! Apezpikuak, uko egin gabe, otoitz egin zuen horretan ari zitzaizkion bitartean, hala dio kondairak (gizajoa bizirik atera omen zen gainera).

Ebroinen errepresiotik ihesi eta aterpe bila, errefuxiatu samalda partitu zen Borgoinatik, Loira «*baskoien artera*» zeharkatuz³⁸. Iheslariek akitaniarrekin zein baskoiekin bat egin zuten eta, elkarrekin, bildutakoek Lupo buruzagi (ustez) baskoia aginte gorenera harrotu zuten, printze izateko³⁹.

Lupori eman zioten harrera beroari buruzko pasarte mamitsua geratu zaigu: «[Lupo] guztien buruzagi, printze egitea erabaki zuten denek, jende alderraiak eta errefuxiatuak ingurura hurbiltzen zitzaizkion bitartean»⁴⁰. Testuak jarraitzen duenez, harrokeria gaizto batek bultzatuta, errege-postua hartu zuen (*Miracula Sancti Martialis*en hitzetan)⁴¹. Une horretatik aurrera behintzat Lupo buruzagi independentetzat jo daiteke, lehenago ez bada. *Historia Wambae Regis* kronikak ideia hori berresten du: *princeps* deitzen dio.

Bildutakoek Lupo buruzagi aukeratzeak (eta ez herentziaz) baskoiek ohi zuten manera ekartzen du gogora (*Vita Hludovicik* «*baskoien printze*» deitzen dio), baina baita probintzietako armada erromatarrek egiten zuten ekintza bat ere, itzal handiko buruzagi militarrek enperadore izatera aupatzeko inoiz baino gehiagotan egiten zutena, Erromako enperadoreari desafio eginez. Printze deitzea bera (Erromako *princeps*, Augusto enperadoreak bere buruari emandako titulua) desafio peto-petoa da errege frankoentzat zalantzarik gabe.

676an, Lupo Limoges hiribildura oldartu zen, hiribildua bere dukerrira gehitzeko. Hiribildua oinpean hartu eta biztanleak leialtasuna zin egitera behartu zituen. Archibald Lewisek Lupo Limoges hartzeko ahaleaginean hil zutela defendatzen du, erailda. Hala ere, oinordekoak utzi zituela dio ere, Lupo izan daitekeela Akitanian eta Baskonian mende batez agindu zuen printze-leinuaren sortzailea⁴².

Septimaniako guduan garaile ateratako Wamba bisigodoen erregea 680an hil zen. Hala ere, hil baino lehen Wambak asturiarren eta ruoien kontrako kanpaina bat abiatu zuen Kantabriar Mendilerro aldean edota egungo Errioxan, baita oinpean

37. *Leodegarius* latinez, Saint Léger bihurtua frantsesez.

38. De Jaurgain, J. 1898, 47. or. *Ex Miraculis Sancti Martialis* aipatuz.

39. De Jaurgain, J. 1898, 47. or.

40. Pepin, G. 2005a. 3-22. or.

41. «[...] *in sedem regam se adstare*». Egileak ez zuen Lupo oso gogoko..., argi dago.

42. *Auñamendi Entziklopedian* Estornes Lasak 710 arte luzatzen du haren agintaldia, baina ez du erakusten horretarako oinarririk.

hartu eta haientzat probintzia bat sortu ere. Segurua dirudi Kantabriako kanpaina bukatzerako Iruñea Wambaren eskuetan zela. Errege horrek Iruñeko harresiak berritu eta sendotzeko agindua eman zuen. Iruñearen eta bertako harresien gorazarretan idatzitako *De laude Pampilone epistola* gutuna Wambaren garaikotzat jotzen dute zenbait historialarik⁴³. Bertan, mendietatik datozen «*barbaroen izurrite*»az hitz egiten da. Bisigodoen aintzan kantatzen duen literatura-lan horretan, Iruñea baskoiez (*Vaccaei*) inguratuta dagoen eta haiei aurre egiten dien hirigunetzat jotzen da⁴⁴.

Ia ehun urtean (589. urtetik) Elizaren Toledoko kontzilioetara joan gabe izan ostean, Iruñeko apezpikuek ordezkariak bidali zituzten 683. eta 689. urteetako Toledoko kontzilioetara, baina apezpikuak ez ziren joan, beharbada bidea arriskutsua edo ezegonkorra zen seinale. XII. mendeko iturri batek adierazten duenez, Wamba erregea hil ondoren, *frankoak* godoei oldartu zitzaizkien. Datu hori ezin izan da kontrastatu, baina Iruñeko hilerrian aurkitutako tankera merovingiar-akitaniarreko hainbat tresna eta erreminta 700. urtearen bueltan datatuak izan dira. 711. urtean, berriz, Rodrigo errege godoa Iruñean borrokatzen aurkitzen dugu, Iruñea bertako aristokrazia godoaren laguntzaz baskoi-akitaniarren eskuetan zegoen seinale?

43. Testua, hala ere, geroko eskribauek moldatu eta berritxuratu zuten (X. mendea). Konparatu Sagredo, I. 2012, 6. or.; idazle nafarrak Honorio enperadoreari egozten dio haren egiletza (K.o. 408).

44. Collins, R. 1990, 68, 79. or. Ez hori bakarrik, aipatzen ditu ere Erromaren garaiko Iruñeko harresiek 67 dorre zituztela (!) eta 25 metroko altuera zutela, ez da marka txarra...

Etniak, lurra eta Eliza 700. urtean

FRANKO MEROVINGIARREN ZENTRALISMOAREN GAINBEHERA

Hamarkadetan frankoak Borgoina kate motzean edukitzen saiatu arren, erresuma horretako jaun nobleak eta Eliza Frankiatik aparte bide bat urratzen hasi ziren. Are, Borgoinako errege-gortea (*palatium*) desagertu egin zen 670etik aurrera, agintea eskualdeko jaun eta familietara lerratuz⁴⁵. Borgoinako erreferentziazko indargune baten faltan, Neustriatik Ebroinek zentralizazio-politika bati heldu zion, Borgoinan militarki esku hartuz.

Frankoen Erresumako kanpoko mugetan, dukeen posizio militarra, arrotza eta deserosoa zen gehienetan, baina hori VII. mende erdi aldera aldatzen hasi zen, errege frankoek benetako agintea galdu eta gobernuaren lema jauregiko etxezainek hartu zutenean. Dukeak gai izan ziren kontrolpeko lurraldean aurkari zituzten handikiak azpiratzeko, eta beren dinastiak sortzeko. Independente egin ziren errege frankoetatik, edo Neustria eta Austrasiako jauregiko etxezainetatik, eta *printze* bihurtu. Prozesu horretan kokatu behar dira Akitania eta Baskonia, baita Proventza ere. Saxoiek eta beren dukeak errege merovingiarrei zergak ordaintzeari eta leial izateari utzi zioten, eta Thuringiako aferetan muturra sartzen ere hasi ziren.

Dagoberto hilez geroztik, frankoen eragina Loiraz hegoaldetik atzera egin ahala, baskoiak Akitaniako aristokraziarekin hitzarmen batera heldu ziren, haien zeregin militarrek betetzeko. Baskoiak Akitaniako mugetara hedatu ziren, Loira ibaitik gertuko garnizioetara. Horrek indartu egin zuen frankoenaz bestelako identitate baten sorrera, Loiraz hegoaldera. VII eta VIII. mendeetan, «erromatar» izatearen identitatea garatu zuten lurralde horretako, Akitaniako biztanleek, Neustrian eta Austrasian «franko» izatearena sortzen zen bezala. Ibaiak muga psikologiko bat

12. Gerlari franko merovingiar bat harrian zizelkatua
(Argazkia: Hans Weingartz. CC-BY-SA 3.0 DE).

45. Lewis, A.R. 1976, 402. or.

zedarritzen du⁴⁶. 660. urtean, Noyon-Neustriako eliztarrek kargu hartu omen zioten San Eloiri (jatorriz Limousingoa): «*Zu, erromatarra, ez, inoiz ez dituzu gure ohiturak erauziko*». Beste kasu batean, Pepin Herstalgoa jauregiko etxezain frankoaren eta Odo printze akitaniarraren arteko borrokari buruz (714an, antza denez), *Miracula Austregisili* idazlanaren egileak frankoen gudarosteari *barbaro* deitzen dio.

Akitaniarren nortasun aparte hori eta baskoiek Akitanian zeukaten presentzia ez zitzairen oharkabea joan frankoei, eta bigarren egoera hori beren alde nola erabili aurkitu zuten, hainbeste non VIII. mende erdialde arteko hainbat agiri frankok *Baskonia* deitzen dioten Akitaniari, baskoi hitzak frankoen literaturan zeukan «basati» konnotazioak propaganda-asmo ezkor batez baliatuz⁴⁷.

AKITANIAKO GIZARTEA ETA OSAERA ETNIKOA

VII. mendearen bigarren erdian, zaila da Pirinioen bi aldeetara dagoen gizartearen erretratu zehatza ematea, datu-urritasuna dela-eta. Albait irudi zehatzena eskuratzeko, muga-lurraldeek eta estrapolazioak ematen digute pista bat. Oro har, Loira eta Ebroren artean dagoen gizarteak antzeko ezaugarriak agertzen ditu Elizari eta bizi-ohiturei eta gizarte-egiturei dagokienez. Aldea markatzen duten bi parametro garrantzitsu agertzen ditu: gunehiritartuagoak (erromatartuenak) eta, horietatik urrunago, mendialdeko gizarteak (antzinako tokian tokiko tradizio eta praktiken gordeleku).

VIII. mende hasieran (Klovisen 507an hasitako konkista militarretik bi mendera), kolonizazio frankoaren azterna, oro har, txikia da Loiraz hegoaldera⁴⁸, baina urritasun horretan esanguratsua da Limousin, Rouergue, eta Albigeoisen duten presentzia, baita Carcasona bezain urrun ere (Septimania bisigodoaren atarian). Proventzan eta Rodanoren arroaren erdialdean, Akitania ekialdeko kanpoko mugetan, badira borgoinarren eta frankoen finkapenen aipamenak. Abbo Proventzako patrizioaren esaneko zerbitzariak jatorri frankokoak ziren, eta haren izena ere frankoa da.

Beraz, 733ko Karlos Martelen Poitiersko guduaren interbentzio militarren aurretik baziren franko batzuk egungo Frantziaren hegoaldean. 721ean, Al-Samh arabiar omeiatarra Tolosa setiatzen ari zela, Odo Handia dukea akitaniarren eta

13. Poitiersko San Joan bataioetgia, VI. mendeko merovingiar artea (Egilea: Bigfootjp. CC BY-SA. 3.0).

46. Pepin, G. 2005a, 3-22. or.

47. Collins, R. 1988, 220. or.

48. Loiraz hegoaldeko lurraldea Erromaren garaiko *Aquitania Primak*, *Aquitania Secondak* (bien artean Akitania) eta *Novempopulania* edo *Aquitania Tertiak* (Baskonia) osatzen zuten.

frankoen espedizio batekin agertu zen Akitaniako hiriburua libratzera. Odo duke handiaren izena bera frankoa da. Lewisek, hala ere, elementu franko horiek ordurako funtsean galiar-erromatarra zen gizartera asimilatutzat jotzen ditu⁴⁹.

Loiraz hegoaldeko lurraldearen gehiengan erromatar zuzenbideak jarraitzen zuen nagusi izaten VIII. mende hasieran, eta ez frankoen Lege Salikoak, baita Rodano ibaiaren arroan ere. Septimaniar, berriz, bisigodoen zuzenbidea zen indarrean, bisigodoek ordurako bikain ondutako kodea⁵⁰. Bisigodoen lege-kode horri *Forum Iudicum* izena eman zioten Erwigin erregealdian (680-687)⁵¹. Hainbat arlotan, nahiko aurreratua zen, adibidez, emakumeen oinordetza- eta jabetza-eskubideei buruz. Bisigodoen Erresumaren amaieraren ondoren ere, erreferentzia izaten jarraitu zuen Iberian. Aldiz, zein legek arautzen zuten baskoien bizitza? Ez dago frogarik erromatar zuzenbidea erabili zenik. Aldiz, Garona ibaiaz hegoaldeko lurraldean, baskoien artean, lege-kode horietako bat ere ez zegoen indarrean segur aski⁵²: ohituran oinarritutako zuzenbidea zerabilten (*ius consuetudinis*).

Aginte-egiturari dagokionez, Akitania barruko kondeek, ondoren nagusitu ziren franko karolingiarrek bezala, tokian tokiko armada txikiak bil zitzaizketen gudura eramateko, eta beren esku zituzten agindupeko lurraldeetako gotorlekuak, batzuk gutxienez. Kondeen gobernu-egitura horren ondoz ondo, apezpikuak eta artzapezpikuak ditugu, eta haien barrutiak, hiriburu bat zutela.

Dakigunez, Loiraz hegoaldeko lurraldean, liskarrak ez ziren falta kondeen artean. Quercy eta Albi eskualdeetan, adibidez: Albiko kondea (San Didier bihurtuko zenaren anaia) hilik atera zen istilu batean. Lekukotza ugarik adierazten dutenez, ohikoa zen armak soinean eramatea. Garnomoko kontzilioan (673-675), armak eramatea edo gerran parte hartzea debekatu zieten apaizei. Didier-en biografiak erakusten du bera Quercyko agintaria zela lurralde horretako apezpiku soila baino gehiago. Erakusten du ere Akitanian zein Rodano behean (Frantziako «Midi») gobernu-sistemaren eta Elizaren arteko lotura zenbateraino zen estua. Hala zen ere, batetik, apezpikuaren eta monasterioaren eta, bestetik, kondeen eta lurjabe handien arteko lotura eta kolaborazioa, Garonaz hegoaldera izan ezik⁵³.

Loiraz hegoaldeko galiar tradizioan erromatarren administrazio-egiturek eta zuzenbideak utzitako aztarna handia den bezala, baskoien artean besterik da VIII. mende hasieran. Lurralde galiar-erromatarretan ez bezala, baskoiek ez zuten konderik beren botere politikoaren egitura, dukea agertzen da egitura politiko-administratiboaren buru, buruzagi militar bat beraz. Dukearen aurrean erantzule,

49. Historian arrotza ez den prozesua da bestalde. Ikus, bestela, XIII. mendeko anglo-normandiarren gailentze militarra Irlandan, baina irlandar kulturaren nagusitzea konkistatzaileen artean ere.

50. Lewis, A.R. 1965, 8. or.

51. Collins, R. 1983, 123, 127, 133. or. Lehendabizi *Liber Iudiciorum* ('epaileen liburua') izenez argitaratu zuten 654an, aristokraziaren kezkak bultzatuta erregearen gehiegikeriak eragozteko. Geroko Pirinioetako eta Euskal Herriko lege-bildumei izena jarri zien kodea da: *foru*.

52. Lewis, A.R. 1965, 8. or.

53. Lewis, A.R. 1965, 12. or.

berriz, tribuetako buruzagiak eta haien leinuak daude⁵⁴. Oinarrian, tokian tokiko batzarrak leudeke. Tokiko antzinako gizarte-ordena, baskoien artean gorde zen hobekien.

LURREN BANAKETA ETA EKONOMIA

Karlomagoren VIII. mende amaierako berregituraketa baino lehen, Akitaniako eta Baskoniako gizarte- eta ekonomia-sistema ez zen asko aldatu Erromako Inperioaren amaieratik. Lur-eremu eta baso-lurralde zabalak zeuden ustiatu gabe, funtsean erromatarren garaiko *villa*-k jarraitzen du lur-jabetzaren eta, oro har, ekonomiako oinarritzko unitate izaten. Lurjabe batzuek *villa* bat edo bi izaten zituzten, baina gehienek lurralde zabalagoak zituzten, adibidez, Nizezio delakoak: Tarn eta Garona ibaien artean (680. urtea). Vivarais-en, *villae* eta *mansi* aipatzen dira.

Aristokrazia lurjabe horrek ekonomia estentsibo bat kudeatzen zuen, lur landugabea oso ugaria da, eta tarteka lurjabeek beren lursailak monasterio edo elizei ematen zizkieten dohaintzan, edo saltzen, haiek etekin hobea atera ziezaieten. Nizezio lurjabe handiak 19 *villae* eman zizkion Moissac-eko abade-etxeari (Agen-etik gertu). (San) Didierrek, berriz, hainbat *villa* utzi zizkion dohaintzan berberak Quercyn sortutako monasterioari eta, eskualde berean zein Albi eskualdean, berak zaharberritutako elizei⁵⁵. Orduko monasterioek, ordea, ez zuten grina handirik agertu lurrak ustiatzeko. Akitaniako dokumentuetan agertzen denez, ez zen lur berririk landu, lursail zaharrak berrerabili baizik ez.

Aurkitzen dugu lur-jabetza hori ez zela Garonaz iparraldeko lurretan gizonen kontu hutsa. Quercyn, *senatrix Romana* titulua duen Bobila deitutako emakume bat dugu, eta jabetza osoko lur-jabetza zuen. Akitanian, lurjabe gehienak galiar-erromatarak dira, izenek aditzera ematen dutenez bederen, baina ez dira bakarrak,

14. Antzinateko eta Goi Erdi Aroko villa baten maketa
(Argazkia: Presse03. CC BY-SA 3.0).

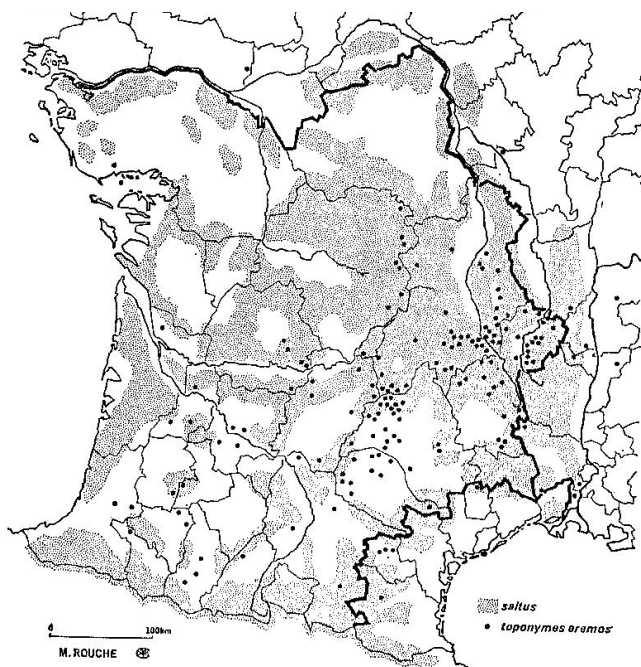

15. Tarn-eko arroilak (Gevaudan), 760-768ko Akitaniako gerran, gazteluen kokaleku
(Argazkia: Myrabella. CC BY-SA 3.0).

54. Lewis, A.R. 1965, 7. or.

55. Lewis, A.R. 1965, 14-15. or.

eta jatorri frankokoak ere agertzen dira eskualde batzuetan, gorago aipatu bezala. Goi-klaseen lur-jabetza mota nagusia *alodioa* zen (lur-jabetza titulu osoa), esan nahi baita nahi bezala saldu edo oinordetzan utz zitzaketela ondarea eta lursailak, baita monasterio zein abade-etxeei dohaintza eman ere, Erregeri edo printzeari kontuak eman gabe⁵⁶.

Carte 23. Le saltus et les défrichements en Aquitaine.

16. Pirinioez iparraldera, Akitania eta Baskoniako basoak (arre) eta lursail soilduak (zuri) (Iturria: M. Rouche).

Eskualde jakin bateko eliza-arduradunei ez ezik, lurjabeek klase umilagoko pertsoneri ere lursailak eman ziezazkieketen *beneficia* edo *precaria* moduan (lursailak edukitzeko beste bi mota), haiek atondu eta lan zitzaten. Horrek, ordea, ez zuen aldatzen jabetza-titulua, errenta bat da, eta bizi arteko erabilera izan zezakeen. Jakina, trukean, erabiltzaileak betebeharrak eta baldintzak zituen lurjabe edo kondearekiko, lurrak itzuliz edo dirua ordainduz. 743-744an Gaifer Akitania-Baskoniako printzeak Elizari lurrak itzuli zizkionean, lursail horien erabiltzaileei Elizari *cens* bat ordaintzeko agindu zien, eta Elizari, berriz, *precarium* tituluaren egiaztigiri bat emateko. Kasu horretan, *precariuma* bizi artekoa da. 756-757an, berriz, Gaiferrek *villa* bat eman zion Gedeoni, trukean beste *villa* bat eta bi zilar libera jasoz⁵⁷. Gedeon delako hori ez da klase umilekoa noski.

56. Lewis, A.R. 1965, 15-16. or.

57. Lewis, A.R. 1965, 16. or.

Villa horietako laborariak jopuak ziren (*coloni*), lurjabe handi baten babespean lurrari lotutako baserritarrak (lurjabe txikiak), Erromako Inperioaren hondarraldian gertatzen zen bezala. Erromako Behe Inperioko *villa* sistemak hobeto iraun zuen Loira eta Garona arteko lurraldean, baina nekazaritzaren bidezko ustiaketaren jarraipenak nahiko egonkorra dirudi Erromako Inperioaz geroztik Garonaz hegoaldera ere⁵⁸. Aldiz, ekonomian hausturak handiagoak izan ziren Pirinioez hego-mendebaldera (Aragoi, Nafarroa eta Araba erdialdea).

Askotariko gatazketan, lurraldean barrena sakabanatuen zeuden eta txikiak ziren lur-jabetzak atera ziren kaltetuen, eta lursail zabalen jabetzak hobekien. Produktibitateari eutsi ezinik, eskulana desagertzen joan zen, eta *villa* txikiak abandonatuak izaten. Gainera, 694-709ko aldia goseteak eta izurriteak jotako aldia izan zen. Bisigodoen Erresuman, horrek presio fiskala handitu besterik ez zuen egin, eta kaltetu nagusiak klase umileko baserritarrak izan ziren.

17. Saint Cirq-Lapopie Lot ibaian
(Quercy, Akitania).

Akitanian bezala, *precaria* motako lur-erabilerak oso zabalduta zeuden Bisigodoen Erresuman ere. Lurjabe handiek eta jaun nobleek asko erabiltzen zuten ustiapen mota hori (Sanchez-Albornozek erakutsi zuenez), Septimanian bereziki, lurralde baskoiaren hegoaldeko kanpoko mugetan. 673an, Wambak kendu egin zizkien *precaria* motako lursailak Septimanian altxatu ziren jaunei, zigorretan.

Erromako Inperioa hondoratu eta IX. mende arteko aldia trantsizio-garaia da, segurtasun-eza du ezaugarri nagusietako bat eta, segurtasun-ezarekin batera, produktibitate egonkor baten falta. Inperioaren hondarraldiko *villa* sistema ekonomikoari segida emanez, biztanleria gunehorietan lan egin eta bizi zen. Ez da pentsatu behar habitat bat eta bakarra zegoenik, ustiatu gabeko oihanak ugari baitziren VIII. mende hasieran, eta lur-ustiaketa estentsiboa zen; beraz, presio demografikoa ere txikia.

Nolanahi ere, ikusi dugun bezala, Loiratik Garona arteko lurraldeak egonkortasun handiz eutsi zion *villa* sistemari. Dirudienez, habitat modua askotarikoa da Garonaz hegoaldera, baina ez da oro har Akitaniako populaketa-eredutik aldentzen. Goi Erdi Aroko segurtasun-ezak (matxinada sozialak, eraso militarrek, bidelapurrak...) *villa* txikiak eta urrutienak abandonatzea ekarri zuen. *Villa* aberatsenak eta bide nagusietan kokatutakoak, berriz, iraun egin zuten. Habitat klasikoaren sunsipena eta haustura are ageriago geratzen da Nafarroa eta

58. J. Lapartek Gaskoinia erdiguneari eta ekialdeari buruz arkeologiaren bidez ateratako konklusioak; ikus Larrea, J.J. 1998, 103. or.

Araba erdialdean (J.J. Larrea) eta, horrekin batera, iraupen laburreko soluzioen garrantzia geratzen da agerian. Akitanian, aldi laburretan bada ere, kobazuloak berriro bizileku hartu zituzten. Joera hori are nabarmenagoa da Pirinioez hegoaldera Nafarroan eta Araban. Arabako Lañun, *Las Gobas* delako toki eremitikoa dugu (*gobak*, ‘kobak’, zalantzarik gabe), VI. mendean ermitañoek (eremutarrek) bizileku hartutako barrunbeak. Baita Gipuzkoako San Andres Astigarribian eta Akizen⁵⁹ ere. Hala ere, VII. mendean segurtasun bila ihesi joandako taldeen bizileku ere bihurtu ziren. Nafarroa eta Araba hegoaldean bizileku horiek are iraunkorragoak bihurtu ziren, zalantzarik gabe bertako geologia eta orografiari esker.

Itzulera-mugimendu batez hitz egin dezakegu. Araban eta Nafarroan, abandonatuak izan ziren erromatar garaiko *villak* (*fundi*). Behin-behinekotasunak eta babes-beharrak klase umileko herritarrak mendian gora eraman zituen eta Burdin Aroko biziguneak berrerabiliak izan ziren, kastroak alegia. Ez dago sorrerarik, berrerabilpena baizik⁶⁰. Erabilitako materialek (buztina, lastoa, adarrak...) behin-behineko egiturak uzten dituzte agerian, eta luzera ere ez digute aztarna askorik utzi. Hain zuzen, ikertzaile askok etsipena agertzen dute baskoiek horren aztarna arkeologiko gutxi utzi dutelako, nola Baskonian hala Akitanian, nahiz eta hurrengo mendean Loira ibaitik ez urruti baskoiak maiz aipatzen diren. Iturri bisigodoen propaganda-asmoak eta tradizio literarioak alde batera utzita, baskoien mugikortasuna errealitate bat da 581 eta 587ko baskoien aipamenaz geroztik⁶¹, baina hala izan zen, segur aski, germaniar herrien inbasioen eta ezegonkortasun sozialen garaitik. Baskoien mugitzeko joera hori erakusten dute agiriak VIII. mendeko Baskonia eta Akitaniako gertaerei buruz dihardutenean.

Ildo beretik, landa-ingurunean babesa aurkitzeko joera dela-eta, hirien ehundura soziala hondatu egin zen, eta urbanismoan utzikeria nagusitu, higadura gero eta handiagoa, oinarritzko beharrianek hartzen baitzuten arreta osoa. VII-IX. mendeetan, trantsizio handi bat gertatzen da Baskonian, eta Erroma garaitik entzundako hiribilduak eta biziguneak galdu egingo dira betiko, edo beste izen batez eraberrituta bueltatuko ziren aurrerago. *Lapurdo* kastroa (Errobiren ertzean, Aturri ibaira baino lehen) *Notitia dignatariumen* agertzen zaigu azkenekoz 400. urte inguruan, baina haren arrastoa galdu egiten da harrezkero. X. mende bukaeran itzuli zen Baiona izen berriaz hiri, eta are, apezpiku-hiri bihurtuta⁶². Hala ere, Goulardek gogorarazten

18. Lapurdoko erromatar harresiaren aztarnak
(Argazkia: Daniel Villafruela. CC BY-SA 4.0).

59. Ruiz, A. Agirre, J. 2006, 59. or.

60. Pirinio mendealdeari buruz, zehazki, ikus Sagredo, I. 2012, 19. or.

61. «*Montivagi populi*», hala deitzen die Isidoro Sevillakoak.

62. Collins, R. 1990, 101. or.

duenez, Lapurdo *civitas* izendapenaz aipatzen da Andeloteko hitzarmenean (587)⁶³. *Iruña-Veleiaren* iraupenaren aztarna 449ko Rechiario suebiar osteeek eragindako txikizio eta arpilatzeen ondoren galtzen da⁶⁴, baina artean Goi Erdi Aroan haren existentziaren printzak ikus daitezke, X. menderako ustezko berpizte hori bukatutzat jo daitekeen arren.

621 eta 625 artean (bir)sortutako *Oligico* (Olite) galdu egiten da XII. mendean hiri-gutuna eskuratu zuen arte, eta Liuvigildok sortutako *Victoriaco* ospetsuaren berri gehiagorik ez dago, haren kokapen zehatzari buruzko eztabaida bizia eta luzea dagoen arren (egungo Bitoriano herrian kokatzen zela, Gasteizen bertan, Veleian...).

19. Coaña kastroaren aztarnak
Asturiasko Navia ibaiaren ingurumarian
(Argazkia: Juanmimen. CC BY-SA 3.0).

Tokian tokiko altxamenduei eta aristokrazien autonomia-asmoei aurre egitera, errege bisigodoek armada igortzen zuten. Armadaren interbentzio horiek mesede egin baino sorgin-gurpila elikatu zuten. Armada godoko soldaduentzat, sostengu eta pizgarri nagusia arpilatzea zen. Batzuetan, *depredatio* horiek erregearentzat eta armada-buruentzat kezka-iturri bihur zitezkeen, diziiplina-arrazoia tarteko⁶⁵. Hala ere, ez zegoen erreparorik matxinatutako lurraldeetan suntsipen horiek bultzatzeko. 673an, Septimaniako erreboltara baino lehen, Wambak «*soro ireki guztietan arpilatzeari ekin zion, kastroak erasotzeari, eta etxeei su emateari*» baskoien hego-mendebaldeko mugetan (Kantabrian). Ondoren, literatura loriatsuz apainduta adierazten denez, umilduta, baskoiek amore eman zuten, zergak ordaindu, eta irabazleek gatibuak hartu zituzten (*Historia Wambae Regis*). Kontakizun horretan, ez da hiririk aipatzen, dena landa-ingurune batean gertatu zela dirudi. Bai aipatzen dira, ordea, kastroak edo mendi gaineko hiribilduak.

Akitanian eta Baskonian ikusitako joerekin bat etorritz, Kantabriako mendialdean, kastroen bizileku-erabilerak indarrean jarraitzen zuen Alfontso I.aren agintaldian (757 arte). Erromako Inperioaren aldia, kantabriarrek ez zituzten erabat utzi kastroak eta, Goi Erdi Aroan ohikoa zen bezala, material eta egitura arkitektoniko zaharrak berrerabili eta indarberritzeari lotu zitzaizkion, betiere defentsa-irizpidea gogoan izanez eta tontorretan finkatuta. Mendixka batean kokatutako Lastrako Kastroa (Araba mendebalde, Karkamo), berez Burdin Arokoa eta erromatarren garaian noizbait abandonatua, VIII. mendean birpopulatu zen. Populazio-gune nagusiak altueran gotortuta zeuden segur aski, eta eredu hori lotu zaizkio VIII. mende erdialdeko monasterio zaharrenak ere (Liebanako San Toribio edo La Hermidako

63. Goulard, R. 1997. Wascones in plana... Civitas Lapurdum... *Lapurdum* (II), 3. paragrafoa.

64. Collins, R. 1990, 76. or. Iruña-Veleiaren webguneak VI. mendera luzatzen du hiribilduaren erabilera, baina askotan argudiatu da aztarnategiak hiribilduaren zati oso txiki bat azaleratu duela.

65. *Lex Wisigothorum*, VIII, i, 9 artikulua erresumako probintziak godoen armadaren suntsipenetatik libratu beharra aipatzen du.

Osina, esate baterako, egungo Kantabrian): altueran edo gutxienez mendi hegalean eedi ezkutuan eraikiak⁶⁶. Abeltzaintza zuten ekonomiaren funtsa, horretarako goi-mendietako larreak eta bazkak erabiliz (600 metrotik gorako lurrak). Egungo Kantabrian eta Asturiasen, *kastro* hitzak harkaitz multzo nabarmenak dituen ingurune altu bat adierazten du⁶⁷. Hor ere, kobazuloak berrerabiliak izan ziren, Akitanian eta egungo Nafarroan zein Araban garaitsu horretan ikusitako joerekin bat etorritz.

20. Jonasko kobazuloak (Auvernia); Akitanian gerran, kobaluzoak ere aipatzen dira kanpaina militarren jomugan (Argazkia: Ziegler175. CC BY-SA 3.0).

Horrenbestez, lekukotza dokumental urriek eta aurkikuntza arkeologikoek Erromaren aurreko bizimodu eta tradizioen jarraipena erakusten dute Kantabrian. Bisigodoen eragina eskasa zen antza denez, harik eta VIII. mende erdialdera Dueroko kanpainen ostean bertatik presoak ekarri eta Al-Andaluseko iheslariak Asturias eta Kantabriara aterpe bila etorri arte⁶⁸.

Egungo Gaskoiniako lurraldean, hiri-egituren eta ekonomiaren gainbeheraren hainbat adibide ditugu. 673-675. urteetan Garnomoko kontzilioko bilkuretan parte hartutako hiribildu (elizbarruti) batzuk aipatzearen, *Iluro*, *Aturo*, *Benearno*⁶⁹, *Auski*, *Elusa* (Eauze) agirietatik desagertu ziren geroztik. Garonaz hegoaldeko beste hiribildu batzuk ez ziren kontzilio horretara agertu ere egin. Berrehun edo hirurehun urteren buruan, horietako hiribildu asko izen berriz itzuli ziren, X. mendean normandiarren erasoaldiak eta arpilatzeak amaitu zirenean: Olorue, Aire-sur-l'Adour, Leskarre, etab. (hurrenez hurren). Auskiko elizbarrutiak ez zuen aztarnarik utzi dokumentuetan 836 eta 838 arte (orduan aipatzen da, apezpiku bat ere baduela). Elusa elizbarrutiak IX. mendean Auskirekin bat egin zuen, baina bitartean ez dago haren berririk. Akizeko elizbarrutiaren aztarna galdu egiten da 585etik 898ra eta Tarberena, berriz, 585etik 879ra. Urte ilun horietan, elizbarruti horiek segidarik izan ote zuten ezin da egiaztatu eta, gainera, hiri horiek garai horretan utzi duten arrasto arkeologikoa oso eskasa da. VIII. mende osoan ez dago Bordeleko apezpikurik dokumentatuta, ezta IX. mendearen zati batean ere⁷⁰.

66. Obregon Goyarrola, F. 2010, 69-71. or.

67. Fernandez Acebo, V. 2010, 48. or.

68. Ikus Collins, R. 1983, 232. or.

69. Lehenengoz antzinako Erromaren garaian aipatutako hiribildu historikoa. Etimologia interesgarria du itxura batean: behe + Arno (ibaia), Koldo Mitxelenaaren arau fonetikoaren arabera.

70. Collins, R. 1990, 102-103. or.

ELIZA, ERLIJIOA ETA AGINTARITZAREN ITURRIAK

Vouilléko guduaren ondoren (507), Klovisek Galia hegoalde ia osoa hartu zuenean, kristautasuna bere egin zuen justu hil aurretik (513). Erromako armadan gerlari aritzeko *foederati* moduan onartutako germaniar herri horrek paganismoa zuen erlijio normal eta nagusi. Arantza hori gainetik kentzeko lehenengo pausoa Klovisek bere burua kristautzean eman zuen⁷¹. Hala ere, barbaro izatearen estigma ez zuen hain erraz kenduko antzinako Erromaren lurraldean ospez eta zilegitasun osoz sartu eta agindu nahi bazuen.

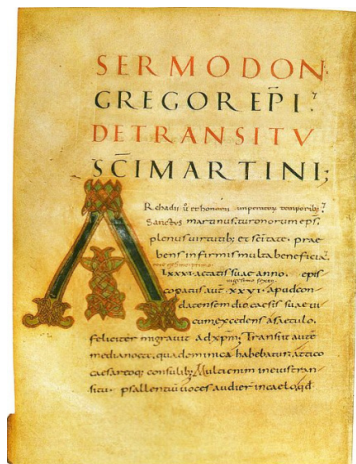
Frankoen tribuek ez zuten egitura berean elkarrekin bat egin 486ko Soissonsongo guduko garaipen arte, Klovisen gidaritzapean. Tribu desberdinek haren erregetza bakarra onartu zuten. Orduan, Klovisek, garaipen militarrek emandako boterea sendotzeko, bere dinastiaren, merovingiarren dinastiaren sorreraren narrazioa hartu zuen aldean. Kondaira horretan, alegiazko Meroveo erregea da franko guztien aitalehen bakarra. Tribu guztiek aitortu eta onartu zuten kontakizun fundazional hori.

Gainera, Klovisek frankoen legeak paperera eramanez eta ontzea agindu zuen. *Lex Salica* delakoak, frankoen zuzenbide bateratua izango zenak, bazituen Klovisen asmoetarako hainbat bertute: batetik, erromatar zuzenbidetik hainbat printzipio eta forma bere egin eta, ondorioz, haren dotoreziaz eta prestigioz jantzi zuen frankoen zuzenbidea; bestetik, askotariko tribu frankoen lege-arauak idatzi eta liburu bakarrean batu zituen⁷².

Paganismo ofiziala bertan behera utzita, tribu frankoek kohesio-faktore bat galdu zuten⁷³, balio komunaren sistema galdu eta umezurtz geratu zirela pentsa daiteke. Erresuma Loiraz hegoaldera hedatu ahala, Klovisek erregeak frankoak ez ziren herriak hartu zituen bere azpian, eta bereziki galiar-erromatarrek, tartean akitaniarrak. Frankoen legeak balio gutxi zuen hor. Beren lurralde horretako agintaritzak

21. Klovise errege merovingiar frankoaren bataioaren bolerliebea (IX. mendearen amaiera).

22. San Martinen bizitza, Gregorio Toursekoak idatzita.

71. Gizaseme krudela bide zen inon krudelik bada, ikus Azurmendi, J. 2010, 56. or.

72. Gehiago sartu gabe, Klovisen kristautzeari buruzko zirkunstantziaz eta asmatutako narrazioaz, eta Konstantinoren kristautzearen lorratzetik edanez ondutako mitoaz, ikus zorrotz eta oparo Azurmendi, J. 2010, 53-54. or.

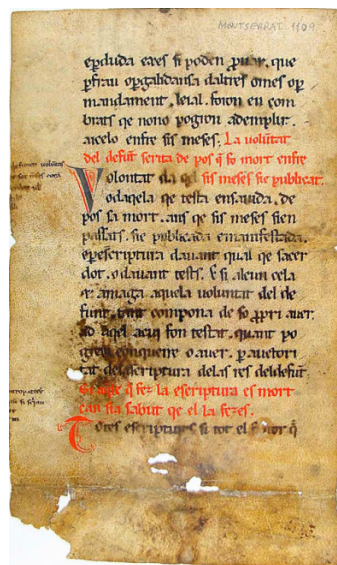
73. Schutz, H. 2004, 35. or.

sendotzeko, frankoak beren burua errege godoen oinordeko aurkeztzen saiatu ziren, baita Hispaniako errege-leinu godoekin lotura dinastikoak ezartzen ere^{74/75}. VII. mendean denbora pasa ahala, Loiraz hegoaldeko lurraldea, «erromatarren» lurraldea bihurtu zen, frankoenaz bestelako espazio politiko eta kultural bat.

Dinastia merovingiarraren inguruan frankoak elkartzeko Klovisek hasitako bideari Gregorio Toursekoak eman zion jarraipena. Tourseko apezpikua, 587an baskoiek Tolosa Okzitania inguruko lautadara egindako oldarraldia kontatu zuena, galiar-erromatarra zen. Gregorio Toursekoak bere eskua mailegatu zion errege franko garaileari, baina areago ere joan zen. Frankoen erregetzak agintzeko zilegitasunik izango bazuen, Erromako Elizaren egitura eta haren hierarkia integratzea ezinbestekoa zen, eta Erromako erlijioa katolikoa zen. Katolikotasunaren (alegia, kristautasunaren bertsio trinitarioaren) eta frankoen koroaren arteko lotura estutu zuen Gregorio Toursekoak. Heresiaren eta paganoen kontra borrokatu zen, eta San Martin Toursekoa laudatu eta haren loriak kantatu zituen.

Garai honetako baskoien eta akitaniarren erlijio-ohituren berri askotan zeharka dakigun arren, inguruko lurraldeetako beste lekukotza batzuek errealitate horretara hurbiltzen laguntzen digute. 654. urtean, *Liber Iudiciorum* argitaratu zuten bisigodoek, «*Espainian* [Hispanian] *bertako arraza guztiek bete beharrekoak*»⁷⁶. Bada, hasierako bertsioetan, lege-bilduma horrek etorkizun-iragarleen eta aztikeriaren kontrako legeak biltzen zituen heresien arloan. Gainera, interesgarria zaigu ikustea VIII. mende bukaerako Toledoko kontzilioak beste praktika batzuekin hasi zirela kezkatzen: iturrien, zuhaitzen eta harkaitzen gurtza-ohiturak (horrelakoxe erlijio-ohiturak aipatzen dira ere saxoien artean ia mende bat geroago)⁷⁷. Egia esateko, bitxia gertatzen da VI. mendetik 675eko Toledoko kontzilio arte horrelako kezkarik ez agertu izana.

Kontzilio horretan, 673ko Tarraconense eta Septimaniako matxinadaren ondoren izandako lehenengoan, Eliza barruko diziplina-falta salatzen da, baita Wamba erregea txalotzen ere, diziplina hori berrezartzeagatik,

23. Bisigodoen *Liber Iudiciorum* Kataluniako kopia bat (XII. mendea).

74. Joxe Azurmendik, berriz, orduko godoen izaera *barbaroa* nabarmentzen du gehiago, arriotarrak baitziren (garai bateko Arrianoren jarraitzaileak), heretikoak, ikus Azurmendi, J. 2010, 52. or. Ez zaio arrazoi falta, baina ezin ahaztu bazutela ere Honorio enperadoreak V. mende hasieran eman zien agintaritza erromatarra.

75. Goulard, R. 1997, 5, 42. paragrafoak.

76. McKenna, S. 1938. *Paganism and Pagan Survivals in Spain up to the Fall of the Visigothic Kingdom*. Catholic University of America Press, 121. or.

77. Collins, R. 1998, 53. or

alegia, denak tente jartzeko kontzilio bat deitzeagatik. Kontzilioak, herritar soilei ez ezik, elizgizonei ere leporatzen die ohitura paganoetan eta *gaiztoetan* erortzea: elizgizonak elizako ondasunen salerosketan jardutea, elizkizunetan pertsonak edo haien jabetzak madarikatzeko errituak egitea, eta inoren mahastiak eta soroak hondatzeko ekaitzak inbokatzeko. Ekintza horietan ibiltzea leporatu eta inor errudun aurkituz gero, latza: berrehun zigorrada eta *decalvatio*a zegokien, burusoiltzea alegia.

681eko hurrengo kontzilioak *idolatria* edo jainko txikien gaiari heldu zion. Horrelako bekatuetan erortzen ziren gizon-emakumeei harrikatze-zigorra zegokien. Esklaboak balira, zigorradak jasotzea zegokien, eta beren jabeen aurrera katez estekatuta ekartzea. Aldi berean, jabe batek horrelako esklabo idolatra bat zigortuko ez balu, elizaren eskumikua jasoko luke, eta esklaboaren gaineko eskubideak galdu. Kezka handia sortzen zuen, halaber, tokian tokiko eliza-hierarkiako arduradunek kontzilioko erabakiekin bat ez zetozen jarrerak edukitzeak, baita goi-mailako arduradunek beren menpekoen ohitura gaiztoekin ez arduratzeak eta kontra ezer ez egiteak.

Bestalde, ekitaldi paganoetan erabilitako tokiak, adibidez, iturri, harkaitz eta zuhaitz sakratuak, suntsitzeko beharra azpimarratzen da. Dagokion apezpikua eta epaile sekularra egiten ditu horren arduradun. 693an, Egica bisigodoen erregeak beste neurri bat agindu zuen: jainko paganoen baserritarrek eskainitako dohaintzak eliza hurbilenetara eraman eta bertan erakusgai jartzea, San Agustinen iradokizunen bidetik eta bat eginez Gregorio *Handia* aita santuak anglosaxoiak kristautzeko emandako gomendioarekin^{78/79}. Gomendio horretan, aita santu horrek paganoen tenpluak ur sakratuz zipriztintzeko beharra nabarmentzen zuen eta, tenplu horietan, kristau-erlikiak jarri eta aldareak altxatzea, jentilen *deabruaren* gurtza benetako Jainko bakarrera bideratzeko.

650. urte inguruan, Dagoberto I.a errege merovingiarraren gortea utzirik, San Amando Pirinioetara barneratu zen ordu arte kristautasunari uzkur zitzaizkion baskoiak kopuru handitan kristautzeko⁸⁰. Aldiz, *Vita Sancti Amandi*k bere asmoaren porrota uzten du agerian. Amando baskoien mugetan sartu zen, eta aurkitu zuen baskoiak «*jainko txikietara, aztietara eta beste errore batzuetara emanak*» zirela⁸¹. Oposizio zakarra aurkitu omen zuen: baskoiek frankoen mandataritzat hartu izana ez litzateke harritzekoa, urte batzuk lehenago Pirinioetan izandako kanpaina militar latzak kontuan hartuz gero (635). San Amandok Pirinioak zeharkatu zituen eta bestaldeko hiri bateko apezpiku batekin mintzatu zen, baita harekin ostatu hartu ere. Hiri hori Iruñea dela uste izan da, baita une horretan frankoen eskuetan zegoen

78. McKenna, S. 1938, 133. or.

79. 590-604 epean izan zen Erromako apezpiku.

80. *Vita Sancti Amandi Episcopi Traiectensis*en aipatua, idazlanaren arabera 683 aldera idatzia. Aldiz, azterketa sakonagoek VII. mende bukaerakotzat edo VIII. mende erdialdekotzat jo dute. Ikus Collins, R. 1988, 212. or.

81. «*Wasconum fines ingressus est, quos idolorum cultibus, et auguriis audietat et vardis erroribus occupari*» in San Amando. *Auñamendi Entziklopedia* (www.euskomedia.org).

seinaletzat jo ere, Karibertok eta Dagobertok beren erresuma Pirinioez bestaldera hedatu ondoren (631. urte inguruan)⁸².

Mendebalderago, Valerio (630-695) San Pedro de Montes monasterioko abade izendatu zuten (*Gallaecia* probintzian, egungo Galizia baino nabarmen zabalagoa). Bere autobiografian kontatzen duenez, monjeek beren betebeharrak sakratuak ahazten zituzten, eta aztiekin elkartzeko ziren. Behin batean, gaueko ilunean bilkura batera heldu zen menturaz eta, ekitaldi horretan, apaiz batek rol nagusia betetzen zuen, dantza eta kantuan egiten zuten, «*betebeharrak sakratuei kale eginez*». Beste batean, Astorga inguruko mendi batean, baserritar batzuk idoloak gurtzen aurkitu zituen, Jupiter *Candamius* jainkoa, ustez. Zer egin eta haserrearen haserre, Valeriok kristau zintzo batzuk hartu, jentil horiek bota eta elkarrekin santutegia suntsitu omen zuten⁸³.

Kontzilioetako paganismoaren aipamenek zehazki kokapenak argitzen ez dituzten arren, praktika horiek Galizia eta Iberia iparralde menditsura begira jartzen gaituzte (Astorga ere tartean). Alderdi urrutietan eta bakartuetan, hainbat monasterio sortu zituzten bisigodoek, baserritar paganoak karitatearen bidez erakarriz, baina eraginak eta kutsatzeak noranzko bikoak zirela geratzen da agerian. VII. mende bukaerarako apaizak beren egitekoari ez zitzaizkiola lotzen eta eliza askoren egoera tamalgarria zela adierazten du Egica erregeak (693). Eliza-diziplina eta, beraz, Toledoko agintariena kolokan zela geratzen da agerian, baina kontzilio horretan Egicak herritarren bekatuak leporatzen die lurrari lotutako gaitzen errua, tartean aipatuz ohitura paganoak nagusi zirela⁸⁴.

Txildariko II.aren enkarguz («*Txildariko printze loriatsuen aginduz*», aktetan) Lupok deitutako Elizaren Kontzilia hainbat elizgizon eta 18 apezpiku bertaratu ziren Loira ibaiaren hegoaldeko eta Gaskoiniatik (Elusa, Bordele eta Bourges elizbarrutietakoak). Garnomoko kontzilio horretan, erlijio-ohiturak lasaitzen ari zirela-eta, kontra egiteko diziplina bateratua ezartzea zuten helburu, eta elizkizunak eta zeremonia kristauak behar bezala egitea. Horretarako, irizpide bateratuak eta arauak ezarri zituzten.

VII. mende hondarrean, Loira eta Pirinio arteko lurraldea hiru apezpiku-barrutik osatzen zuten, erdian hiriburu bana zutela: Bourges (Akitania iparralde eta erdialdea), Bordele (Akitania hegoaldea eta beharbada Baskonia mendebalde) eta Couserans, Pirinioen iparraldeko magalean (gainerako Baskonia). Akitania-Baskoniako barruti horien mugek, ordea, zehaztasun-falta handia dute, bereziki Septimaniako diozesiekin alderatuz gero. Baskoiek beren apezpikua zutela agertzen zaigu: Lupok 673an antolatutako kontzilia «*baskoien apezpiku*» bat bertaratu zen. Haren ekintza-eremua, berriz, ez da zehazten, apezpiku ibiltaria dela dirudi (ezinbestean gogora ekartzen du X. mendean aipatzen den Gunbaldo baskoien apezpiku eta Bordeleko artzapezpikua). Hirietan finkatutako apezpikuak ere agertzen dira, Iluro (Olorue) eta

82. Collins, R. 1990, 95. or.

83. McKenna, S. 1938, 130-131. or.

84. McKenna, S. 1938, 132. or.

Benearnoko (Leskarreko) apezpikuak adibidez, azken horretatik, *Ursus* delako bat, ‘hartza’ alegia⁸⁵.

Pirinioez hegoaldera, berriz, Ebroren arroan Calahorra eta Oskako diozesiek ez zioten eutsi ahal izan 711n hasitako arabiar-berbereen erauntsiari. Dena den, omeiatarren konkistaren ondoren ere, Calahorrako apezpikuen izendapenak aipatzen dira, haien egoitzatik kanpora: beharbada Asturiasko ekialdeko muturrean, erresumako subjektu baskoien apezpiku moduan. Alfontso II.a Asturiaskoaren erregealdiko hiri-gutunetan Calahorrako Recaredo eta Theodomiro apezpikuek sinatzen dute⁸⁶.

24. Erdi Aroko euskal hilarriak San Telmo museoan: hileta-praktika sinkretikoak (Egilea: Iñaki Lopez de Luzuriaga. CC-BY-NC-SA 4.0).

Lapartek Gaskoiniako landa-ingurunea kristaua zela defendatu du bere arkeologia-lanetan, nahiz eta nekez ezkuta daitekeen kristautasun horren izaera sinkretikoa eta sinesmenen konbinazioa. Bordeleri buruz, C. Higounetek azpimarratzen duenez, mirakulu kristauen eta santuen agerpenen hiria izan zen VI. mendean: San Martin Toursekoak Lupo apaiza sendatu zuela, San Pierre basilikan giltzapetutako emaginari San Etienne agertu zitzaiola, San Romanek Girondako ekaitz batean Gregorio Toursekoa mirakuluz salbatu zuela, etab. Irudimenez betetako eta kristau-sinesmenaren aztoramendu handiko garaia da. San Martin eta San Pedro izan ziren Bordeleko elizbarrutiko bi santu kuttunak (Europa mendebaldeko beste hainbat tokitan bezala). Hala ere, hiria hartu behar da kristautasunaren funtsezko gunetzat, hortik hasi baitzen mendialdera eta soro-lurraldeetara zabaltzen VI. mendetik IX.era⁸⁷.

Gaskoinian aurkitutako garai honetako nekropoliak Garona eta Loira artekoen antzekoak dira, Erromaren Behe Inperioko gizarteko tradizioei lotuak. VI. mendetik aurrera, jantzitako gorpuen ehorzketa, talismanak, hileta-dohaintzak eta armak aurkitu dira hilobietan. Horrelako nekropoli-ereduak aurkitu dira Gaskoinia ekialdean, Saintes, Angulema, Bordele eta Languedoc eskualdeetan. Praktika horiez gain, beste erritu batzuen aztarnak daude: suaren erabilera, buru-mozketak eta talde-

85. Arzacq herria, Donostiako bi sukaldari ezaguni abizena eman diena, Leskarretik 15 kilometrora dago. Izena, hitz-bukaera hori duten Gaskoinia eta Akitaniako toponimoen ereduari lotuz, *Arzacusetik* eratorria da. Ez da zaila izen horren erroa «(h)artza» izatea, *villa* edo *fundus* horren jatorrizko jaunaren izena (cf. Azeari, Lupo, Belasko, etab.).

86. Collins, R. 1990, 155. or. Hala ere, bigarren apezpikua agertzen den hiri-gutuna oso susmagarritzat dauka Collinsek. Calahorrako diozesia Armentiaira lekualdatu zela defendatu izan da, baita Valpuestan 804. urtean bat sortu zela ere. Collinsek auzitan jartzen du bi datuon benetakotasuna.

87. Higounet, C. 1963, 214-215. or. Kristautasunak eta praktika sinkretikoek Euskal Herrian zuten indarrari buruz, ikus Ruiz A. Agirre, J. 2006, 60. or.: VIII. mende arte luzatzen dute jentilen existentzia, eta IX. mende arte gutxienek sinkretismoa. Hiritar fenomenoak zela berretsiz, latinezko *paganus* dugu ‘kristau’ri kontrajarria, *pagietako* biztanleak (frantsesez, *paysan*), ikus Orella Unzué, J.L. 2001, 111. or.

hilobiratzeak, Elizak horrelakoak debekatu arren. Horretan, Akitania-Baskoniako ingurunea ez da apartekoa, Europa osoan egiten zen zerbaiten ispilu baizik: ofizialki erlijio-erritu batzuk egonda, nor bere ingurune hurbilean lehengo ohiturei eta sinesmenei eustea. Aukera espiritual handia zen, ez bakarra: elkarren aldamenean eta nahastuta bizi ziren⁸⁸.

Bestalde, Iruñeko (nahasketa nahiko handiaz) eta batez ere Aldaieta eta Buzaga-Elortzeko aurkikuntza arkeologikoek agerian uzten dutenez, estilo merovingiarreko ehorzketa-modu horiek ez dute harremanik bisigodoen ehorzketa-ohiturekin eta, aldiz, Pirinioez bi aldeetako fluxu material eta espiritual bat erakusten dute⁸⁹, *Ab Asturica Burdigalam* galtzada nagusiaren bitartez, baina baita Galia eta Hispania lotzeko beste galtzada nagusiaren bitartez, Jakatik Oloruera zihoana (*Summus Portusetik*, egungo Somport). Hegoaldera, berriz, frogak ez dira hain argigarriak oraindaino, baina Ebro ingurua beste ehorzte-eredu bati lotzen bide zaio, Bisigodoen Erresumako ohiturei estuago lotuta⁹⁰.

673ko altxamenduaren ondoren, Bisigodoen Erresumako Toledoko kontzilioetako aktetan agertzen den bezala (681), Erwig errege godoa gogor saiatu zen estatu-eredu zentralista salbatzen eta Bisigodoen Erresumako agintaritzaren iturriak zein ziren Elizaren bidez esplizituki zehazten: erregetza. 681ean, Septimania eta Tarraconenseko (Ebroren arro osoko) ordezkari bat ere ez zen bertaratu Toledoko kontzilioa. 683an, berriz, bai, baina apezpikuen ordezkariak batez ere, Toledorekiko hurbiltze-saiotzat interpretatu izan dena⁹¹. Erwig bisigodoen errege berriak, gauza albait gehien baretu eta jarraitzaile gehien bereganatzeko asmoz, 683an amnistia eman zuen. Bestalde, bide militarretik, esklaboek edo hondoa jotako nekazari librean matxinada sozialak zapaldu eta bidelapur-taldeen eraso zien, Goi Erdi Aro osoan intentsitate handiagoz edo txikiagoz errepikatzen zen fenomenoak.

Erregetza godoak, beraz, bere lurralde periferikoetako aristokrazien anbizioak ere zituen kezka-iturri, tartean Baskoniaren mugetan. Aristokrazia horien autonomiaren bilaketan, lurjabe handiek baskoiak aurkitu zituzten aliatu erregetzaren kontrako ekintza militarretarako. Baskoiak zailduta zeuden borrokan, eta, zergatik ez esan, bidelapurretan, *villa*etako produkzio iraunkorra hautsi eta hainbat laborarik eta langilek *villa*etako bizimodutik ihes egin zuenean.

Aristokrazia bisigodo periferikoaren eta baskoien arteko sinergiak aipatu izan dira hainbat altxamendu baskoien sorburuan. Zaragozaren kontrako erasoan (653), baskoiek sostengu militarra eman zioten Froia jaun bisigodoari, *Tarraconense* probintziako dukea zalantzarik gabe⁹².

88. Larrea, J.J. 1998, 103. or. E. James aipatuz.

89. Larrea, J.J. 1998, 101. or.

90. Larrea, J.J. 1998, 102. or.

91. Larrea, J.J. 1998, 156. or.

92. Larrea, J.J. 1998, 152-153. or. Taion Zaragozako apezpikuak herri kristauaren, Elizaren eta bisigodoen «errege dohatsu» berriaren etsaitzat dauzka Froia jaun bisigodoa eta baskoiak. Apezpikuak

673ko Wamba eta baskoien arteko Kantabriako borrokaren agertokian tokiko buruzagi bisigodorik aipatzen ez den arren, urte berean, Luporen baskoiek Paulo septimaniar bisigodoari eman zioten laguntza; Larrearen ustez, baskoien eta Akhila erregearen aldeko jaun bisigodoen arteko lankidetzat da 711n Rodrigo, usurpatzailea itxura guztien arabera, Iruñean borrokan egotearen arrazoia. Gerlari baskoien aipamen espliziturik ez badago ere, Kariberto II.aren erresuma sortu eta Baskoniara hedatu berritan (631), haren anaiorde Dagobertok zuzendutako espedizio batek Tarraconenseri eraso zion, baita Toledoko tronutik Suintila (621-625ean Oligicus sortutakoa) bota eta Septimaniako duke bisigodo matxinatu bat errege ezarri ere.⁹³ Antzeko sinergia bat proposatu da Gaskoinian, baina kasu honetan tokian tokiko akitaniar-erromatar aristokraziarekin.

baskoiek Ebroren arroan sortutako kalte eta triskantzak nabarmentzen ditu. Matxinada zapaldu eta hilabete batzuetara izan zen Toledoko VIII. Kontzilioa (653ko abenduan hasita), Taion Zaragozako apezpikua ere han parte-hartzaile zela. Gai-zerrenda politikoko lehenengo puntua: traidoreak zigortzea.

93. Ikus goiko «Aurrekariak» atalean.

Akitania eta Baskonia independente

Lupo dukea Limoges hiria eskuratzeko borrokan aurkitzen dugu azkeneko aldiz eta, beraz, ezin da esan Limogesetik Loira ibaira arteko lurraldean une horretan Tolosako akitaniarrak nagusi zirenik. 676. urtearen ondoren, Akitaniako printzerriaren buruzagitza misterio bat da. Jean de Jaurgainek 710. urte arte luzatzen du Luporen agintaldia, eta defendatzen Lupo izan zela Egica errege bisigodoaren kontra borrokatu zen *frankoen* burua (690-694)⁹⁴. Nolanahi ere, 680 eta 710 artean Odok eskuratu zuen Lupok hasitako aginte independentea. Argi dago VIII. mende hasieran Odo dukea historian agertzerako Akitania-Baskoniako dukeen itzala handituz joan zela.

Printzerriak, beharbada bertako buruzagien ekimenez, garai honetan hartu zuen *Akitania* izena, antzinako Erromako probintziaren antzeko lurraldea hartzen zuenez gero eta Erromaren tradizioaren dotorezia eta ospe osoa zuelako. Orduko akitaniar iturriek «*princeps Aquitaniae*» deitzen diote Odori. Garai bereko iturri frankoek, berriz, errege frankoen menpeko titulua ematen diote, *ducem*. Bertako biztanleei, iturri frankoek Akitania probintziako *erromatar* deitzen zieten Akitaniako printzerriaren hasieran, gero «*Akitaniako erromatar*» eta VIII. mende erdialdetik aurrera, berriz, «*zibilizazio erromatarreko akitaniarrak*», alegia, benetako herri aparte bat. Pepin *Motza* errege frankoaren Sainteseko erabaki-sortan erabili zen azkeneko aldiz akitaniarrentzat *erromatar* izendapena (768. urtea)⁹⁵.

VII. mende amaierako *Ravenako anonimoak Guaskonia* deitu zion Loira eta Garona arteko lurraldeari («*antzinako Akitania*»), eta Garonaz hegoaldeko lurraldeari, berriz, *Spano-Guasconia*⁹⁶. Bestalde, printzerriaren epe honetan, iturri frankoek *Baskonia* deitzen diote gehienetan Akitania eta Baskoniaren lurralde lausoari⁹⁷. Era berean, tarteka (eta ez beti) *baskoi* deitu zien *Fredegarioren jarraipenak* Akitania osoko herritarrei (propaganda «ezkorra» egiteko, dirudienez). Tradizio erromatarreko akitaniarra baskoiei lotuta erakusteak etekin politiko handiko bitartekoa zen, era horretan, frankoek eta, bereziki, karolingiarrek Erromaren tradizioetik aparte aurkeztu baitzitaketen beren etsaiak («*paganoak*», «*barbaroak*») eta beren burua Erromaren agintaritzatik gertuago kokatu («*kristauak*). Aldiz, franko karolingiarrak eta

94. De Jaurgain, J. 1898, 49. or. *Auñamendi Entziklopedia* bat dator berarekin, baina datu zehatzik adierazi gabe.

95. Pepin, G. 2005a. 3-22. or.

96. Ruiz, A. Agirre, J. 2006, 20. or.; berdin, Pepin, G. 2005a. 3-22. or. Hala ere, askotariko egileen artean nahasmena handia da izen hauen mugei buruz. Konparatu Baroja, J.C. 1985. *Los vascos y sus vecinos*. San Sebastián: Editorial Txertoa, 92-94. or. Collinsek *Spano-Guasconia* transkripzio erratu bat dela dio, *Hispano-Guasconia* dela zuzena.

97. 671-768 arteko aldiari, Guilhem Pepinen arabera.

bizantziarrak elkarrekin munta handiko liskarretan lehiatu arren (Italiaren eta Erromaren gaineko nagusitza, Erromako Inperioaren agintaritzaren titulartasuna), *Annales Regni Francorum* kronikari karolingiarrak (hemendik aurrera, ARF), adibidez, nekez eta lauso aipatzen ditu Bizantzioko Inperioarekin izandako istiluak, ezta herra edo destainarik ere, errespetu osoa baizik⁹⁸.

Paradoxikoa irudi dezake: karolingiarrak Akitanian nagusitu zirenean, *akitaniar* hitza erabiltzen hasi ziren bertako herritarrei erreferentzia egiteko (eta *printze* bertako buruzagi goren aipatzeko)⁹⁹: *Fredegarioren jarraipenak* Gaifer azken buruzagi akitaniar independenteari *printze* deitzen dio, Hunald eta Odori ez bezala. Collins zorrozki jabetu da nola, Akitania azpiratu eta hamarkada batzuk geroago, lehenago ez bezala, titulu «nazionala» edo etnikoa («*dux Aquitanorum*», edo *princeps*) aitortzen zaien akitaniar buruzagiei¹⁰⁰.

Iparraldeko azpierresuma frankoak (Neustria, Austrasia) elkarrekin mokoka zebiltzan frankoen erregetza merovingiarra eskuratzeko. Nork bere hautagaiak nahi zituen Frankoen Erresumako tronuan jartzeko, eta gerra piztu zen bi azpierresuma horien artean. 680. urtetik Pepin Herstalgoa zegoen jauregiko etxezain Austrasian. Bada, jauregiko etxezainek ere dinastiak sortzea lortu zuten, eta **arnulfotarren** leinua zen garrantzitsuenetako bat¹⁰¹. Familia franko horrek Akitaniatik urruti zuen bere jatorrizko oinarria eta indargunea, Meuse eskualdean (egungo Belgika ekialdean). Leinuak bazuen bere kondaira propioa, arbaso ospetsuak eta bere ospea eta aberastasuna instituzionalizatzeko monasterioak ere¹⁰².

Pepin Herstalgoa jauregiko etxezain arnulfotarraren goraldiaren une honetan, Lupok Odori erreleboa eman zion ere, eta beste gertaera erabakigarri batek astindu zuen Iberia hegoaldea, baita Pirinio ingurua eta Akitania bera ere luze gabe.

98. Azterketa aparte bat merezi du ARFk (VIII. mende amaieratik aurrera) bizantziarrak ez beste herri etsaiei buruz egiten duen irudikapen zakarrak: euskaldunak, saxoiak, daniarrak, bretainiarrak, etab. Guztiz aipagarria Joxe Azurmendik Europako barbaroen eta zibilizatuaren arteko bereizketa historikoaz (dikotomiaz) egiten duen azterketa. Ikus 2010, 41. or. eta hurr. Bretainiarrez, adibidez, ARFk «*nazio honek bereziki daukan gogo iruzurtia*» aipatzen du, ikus Scholz, B. W. Rogers, B. 1998, 14-16. or. Leinu karolingiarreko agintariek erabaki zuten benetako kristautasunari, ikonoklasiaren gaiari buruzko eztabaida hauspotuz eta Erromaren agintea Bizantziotik bereizteko ahaleginak babestuz bidera zezaketela Bizantzioko Inperioa alboratzeko lehia.

99. Pepin, G. 2005a. 3-22. or. Guilhem Pepinek Loira eta Pirinioen arteko lurraldea aipatzen du, baina agirieta bereiz agertzen dira beti Akitania eta Baskonia.

100. Collins, R. 1988, 222. or.

101. *Pipinotarrak* ere deitzen zaie.

102. Hummer, Hans J. 2005, 29. or.

(Iruñea eta) Tuterako jaunak	Nafarroako jaunak eta erregeak	Baskonia eta Akitaniako konde, duke eta buruzagiak	Tolosako kondeak eta dukeak	Akitaniako erregeak	Frankoen jauregiko etxezainak eta karolingiar dinastia	Errege franko merovingiarrak (*Neustriako erregeak)	
					Neustria		
					Erknoaldo (641)	Klovis II.a (639)	650
						Klotario III.a*	
		(Felix Akitaniakoa)			Ebroin		660
		Lupo I.a	(Felix Akitaniakoa)				
		?	(Lupo I.a)		Wulfoaldo		
			?		Ebroin	Txildeniko II.a*	670
?	?				Waratton	Teodoriko III.a*	
					Berthario	Teodoriko III.a	680
					Nordeberto	Klovis IV.a	690
					Grimoaldo	Txildeberto III.a	
					Gaztea		700
		Odo Handia	(Odo Handia)				
					Teodeb - Rage	Dagoberto III.a	710
					Karlos Martel	Txilperiko II.a	
						Teodoriko IV.a	720
		Hunald	?			(Karlos Martel)	730
		Gaifer	?		Pepin Moiza	Karloman I.a	740
						Pepin Moiza	
?	?				Pepin Moiza (frankoen erregea, 751)		750
							760
		Lupo II.a (768 Baskoniako dukea)			Karlos I.a Handia (768 erregea) Karloman II.a (768 erregea, + 771)		770

		(Adalaric)	Chorso (<i>floruit</i> 787)	Luis <i>Errukitsua</i> (781 errege)		780
	Mutarri ibn-Musa (788 Irutia, +798)		Gilen Orangekoa			790
Fortun ibn-Musa Amrus ibn-Yusuf	Belasko - > ? (Belasko, Antso)	Lupo Antso	Begon		Karlos I.a <i>Handia</i> (800 erperadorea)	800
	Eneko Enekoitz	Seguin(o) Gartzia Muci	Berenger	Pepin I.a Akitaniakoa	Luis <i>Errukitsua</i> (Lotario I.a, 817)	810
Musa ibn-Musa (+ 862)	Eneko Enekoitz (824 erregea)	Lupo III.a Centulli Antso Azenari (kondea)	Tolosakoa			820
		Antso II.a Antso (printzea)	Beñat			830
	«Induo» (Eneko?)	Seguin(o) II.a (dukea) Gilen I.a	Septimaniakoa Fredekon Tolosakoa	Pepin II.a / Karlos <i>Burusoila</i>	Lotario I.a (840)	840
	«Mitio» (Ximeno?)					
	Gartzea Eneko	Antso II.a Antso (dukea)	Raimundo I.a		Karlos II.a Gaztea	850
		?		Karlos <i>Burusoila</i>		860
		Arnaut (864 dukea)				

Taula: Iñaki Lopez de Luzuriaga. CC BY-NC-SA 4.0 .

EZUSTEAN MAIRUAK ATE JOKA

702ko kontzilioa eta trinitarismoa

702an Toledoko kontzilio bat egin zen, Wittiza bisigodoen erregeak deituta. Eliza-eztabaidak erlijio-gai hutsetatik ateratzen ziren, funtsean gizartearen arautzeko diziiplina nagusi baten ezarpenaz ari dira. Gizarte-harremanak ulertzeko erak erlijioaren ikuskera desberdinak baldintzatu zituen. Bisigodoek Leovigildo erregea katoliko bihurtu arte *arriotarrak* izatea zuten ezaugarri (frankoek ez bezala), baina errege hori katoliko izatera lerratu zenean, Bisigodoen Erresumaren batasunerako bultzada izugarria eman zuen, herri bisigodoa ez ezik populazio hispano-erromatarra ere integratu baitzuen. Orduz gero, pentsatu behar da *godoa* ez dela (bisi)godoen talde etnikoko partaide bat edo godoen hizkuntzaz mintzatzen den norbait. VI. edo VII. mendean godoen hizkuntzarenak egina zuen, kultura hispano-erromatar (eta galiar-erromatar) handiagora asimilatuak izan ondoren: 700. urtearen bueltan, ez zegoen biztanle godoen eta hispano-erromatarren arteko bereizketarik Hispanian¹⁰³. Beraz, *godoa* etniez gaineko kategoria bat da: bisigodoen erregearen subjektuak eta *Forum Iudicum* zuzenbide bisigodoaren arauetara lotzen zaizkien komunitateak.

Trinitarismoaren inguruko eztabaidek bizi-bizi jarraitzen zutela defendatu izan da, VIII. mende hasierako Zaragoza aldeko kristau- eta judu-komunitateen arteko ohitura-kutsatzeek edo geroko adopzionismoaren inguruko eztabaidek erakusten bide dutenez. Hala bazen ez bazen, 702ko kontzilioan eztabaidatutakoa eta bertaratuen izenak ezezagunak zaizkigu, aktak desagertu baitziren.

Rodrigo Iruñean borrokan 711n, eta bisitaria Bisigodoen Erresuman

711n, Rodrigo bisigodoen erregea Iruñean zebilen borrokan baskoien kontra. Al-Makkari eta Ajbar Maxmua kronikariek zehazten dutenez, Rodrigo hiribilduari setioa jartzen ari zitzaion¹⁰⁴; beraz, Iruñea ordurako ez zegoen bisigodoen menpe. Aurkitzen dugu ere Bisigodoen Erresuma bitan banatuta erregetzaren oinordetzari buruz; batetik, Iberia ekialdeak (Tarraconensek eta Septimaniak) Akhila erregearen alde egin zuen (Wittizaren oinordeko zuzena) eta, bestetik, mendebaldeak, Rodrigoren alde, dirudienez usurpatzailea. Rodrigok presaka alde egin behar izan zuen Iruñetik Iberia hegoaldera, segur aski Akhila erregearen laguntzan zetozen omeiatarren gudaroste bati aurre egitera¹⁰⁵. Bestalde, Odo Akitania eta Baskoniako duke berria ote zegoen Iruñean Rodrigo bisigodoaren erasoei aurre egiten? Hori defendatu du Jean de Jaurgain historialari zuberotarrak (1898), baina beste inork ez du Odoren Iruñeko presentziarik aipatu. Aukera hori, oro har, baztertu egin dute historialariek.

103. Collins, R. 2004, 242, 245. or.

104. Sagredo, I. 2012, 21. or

105. Larrea, J.J. 1998, 158. or.

Guadaleteko guduan, Rodrigo Omeiatarren Kalifa-herriaren bandera astintzen zetozen (Tarik, Musa) berbere-arabiar armaden kontra gudukatu zen, eta galtzaile ateratzen¹⁰⁶. Dakigunez, harrezkero Iberiako hiri gehienak banan-banan eta nahiko erraz erori ziren eta, hiruzpalau urteren bueltan (Abd al-Aziz ibn Musa Al-Andaluseko gobernadore zela, 714-716), Iruñeko atarian agertu ziren afrikar-arabiar soldaduak¹⁰⁷. Arabiarrek hiriko agintariekin negoziatu zuten, baita errendizio-itun bat sinatu ere. Urte horretan bertan, Musa ibn Nusairrek (754ko *mozarabiar kronikako* «Muza»k) Ebroren arroa menpean hartu eta, gero, egungo Soria eta Palentzian barrena Asturiasera eta itsasora heldu zen; bitartean, Tarik Vareia (Logroño) heldu bide zen, gero Leonera eta Astorgara jarraitzeko¹⁰⁸, erresistentzia aipagarriak aurkitu gabe¹⁰⁹. Omeiatarren zutabe bat Oskara (Huesca) ere abiatu zen. Omeiatarrek 7 urteko setioa jarri omen zioten hiribilduari kondairak dioenez, eta Banu Salama familia jarri omen zen bertan agintari, familia arabiar tujibi gozakaitz bat, oskatarren pairamenerako.

Armada omeiatarrek garnizio bat utzi zuten Iruñearen kanpoaldean (Iberiako beste hiribildu batzuetan egin ohi zuten legez): destakamendu berbere bat segur aski¹¹⁰. Berbereak arabiarren mertzenario-lanetan etorriak ziren, jatorrizko tribuen arabiar taldeetan (taldeko buruzagiari leial izanik, eta zeharka soilik arabiar agintariei) eta arabiarrekin nahastu gabe. Gainera, Iruñeak bere gobernu autonomia eta legeak izaten jarraitu zuen, baita bere erlijioa praktikatzeko jarraitzeko eskubidea ere (kristautasuna bederen, monoteista). Itun formal baten bidez errenditutako beste hirien ereduari lotuz, «*Jainkoaren babespean*» geratu ziren¹¹¹. Trukean, pertsonaren arabiar zerga ordaindu behar zuten (*gizya*)¹¹². Gainera, erresistentzia jartzeari

106. Tarikek 17.000 gertari ekarri omen zituen; geroago, Musak beste 9.000, berbereak. Ikus Sagredo, I. 2012, 21. or. Collinsek ontzat ematen du 12.000ko gertari-taldea Tariken lehenengo espedizioan (Collins, R. 1994, 97. or.).

107. Iñaki Sagredok 714an kokatzen du tropa arabiar-berbereen etorrera Ebrora eta, hiru arabiar iturri aipatuz, adierazten du Musa, bertatik abiatuta, baskoien herriaren («*zakarraren*») kontra borrokatu zela (21. or.); bestalde, Sagredoren iritziz, Iruñea 718an konkistatu zuten, Abd al-Azizek egin zuela hori zehazki (Musaren semeak). Ikus Sagredo, I. 2012, 21-22. or. Collinsek ohartarazten du ez zela ezohiko praktika orduko kronikek elkarri kopiatzea.

108. Collins, R. 1983, 153. or. Sagredok berdin espedizioen bideari buruz, baina Collinsek Musa dioen tokian, berak Tarik, eta alderantziz, ikus 2012, 21. or.

109. Data zehatzek ez dute lasaitasun historiografikorako aukerarik ematen: 754ko *kronika mozarabiarra* 712ko hondarrean kokatzen du Musa ibn Nusair Hispaniatik ateratzen zela; arabiar kronikek, berriz, 713ko hondarrean (Collins, R. 1994, 39. or.).

110. Collins, R. 2012. Ikus «The Kingdom of Navarre and the Pyrenean Counties, 799-1035; Navarre». Collinsek 714an edo Uqbaren gobernu-aldian (734-741) kokatzen du berbereen okupazioaren eta garnizio-lanen hasiera, Ibn Hayyan, beste arabiar iturriak eta iturri franko garaikideak aipatuz. Sagredok 714-734 artean kokatzen du Iruñeko hilerri («*beharbada*») berberearen epea, analisi zientifikoak aipatuz; ikus Sagredo, I. 2012, 23. or.

111. Horrelako errendizio-hitza ezagunena Iberia hego-mendebaldeko Theodomiro (edo Tudmir) lurjabe handi eta jaunarena da.

112. Collins, R. 1994, 40. or. Iberian zehar egindako hitzarmenen arabera, berdina Iruñean segur aski, honelakoa zen urteko *per capita* zerga hori: dinar bat (arabiar erre txanpona edo, segur aski, metal bitxiko neurri jakin bat), lau neurri gari, lau neurri garagar, lau pitxar bete muztio, lau ozpinena, bi eztiarena, eta bi pitxar olio.

utziko zioten, eta konkistatzaile berrien zein «*Jainkoaren kontra*» planeatzen ari zen edonor entregatzeko betebeharra zuten.

Eredu horren arabera sinatutako hitzarmenak Iberia ekialdean zeuden gehienak, alegia, Rodrigoren menpeko lurraldetik kanpora, Iruñea bezala. J.J. Larreak Iruñea Akhila errege godoaren jarraitzaileen eskuetan egon zitekeela iradoki du modu sinesgarrian, lurraldeko agintea sendotzeko baskoien leialtasuna lortuz eta haiekin sinergian arituz. Nolanahi ere, Iruñean bezalako errendizio-hitzarmenak omeiatarrek maiz erabili zituzten beren Mediterraneoko zabalkundean¹¹³. Ebro ibaiaren erdialdera, rukoi herriaren lurraldearen (Errioxaren) mugetan, *Cassius* delako tokiko konde edo agintari batek men egin omen zien omeiatarren tropa afrikarrei, baita haien erlijio monoteista bere egin ere luze gabe, eta izena arabiartu (*Qasi*), hala esan izan du kondairak¹¹⁴. Jatorri bisigodokoa edo besterik zen ez dakigu, konde-tituluaz agertzen da mende batzuk geroagoko kontakizunetan. Hala ere, garaiaz oso geroko iturriek aipatutako *Cassius* horren existentzia oso kontuz hartu beharreko datua da (ikus gai honen garapena geroago).

Omeiatarren Kalifa-herriaren menpean, errege bisigodoaren subjektuek beren burua ordu arteko zuzenbideaz arautzen jarraitzeko aukera izan zuten¹¹⁵, gutxienez *Eskrituretako Herri* monoteistek (kristauak, juduek), nor bere komunitatearen legeaz arautua izateko arabiarrek ekarritako lege-ikuspegiaren arabera. Hala ere, zaila da pentsatzea errespetu horretan praktika politeistak, musulmanek hain deitoratuak, sartzen zirela, non eta zeremonia kristau batez jantzita ez zeuden. Beraz, baskoiek hartuko zuten tratua eztabaidagarriagoa izan daiteke, eta zer esan berberei buruz? Berbereen matxinada bete-betean (742), Meridari setioa jarri zioten indar berbereak musulmanak ez zirela nabarmentzen du Al-Makkari kronikariak¹¹⁶.

VIII. mendearen hasieran, omeiatarrek ekarri zuten erlijio monoteista mota edozein zela ere, omeiatarren konkistaren idatzizko lekuko garaikide fidagarrienak eta ia bakarrak, *754ko mozarabiar kronikak*, hiru herri bereizten ditu Afrikatik heldutako etorri berrien artean: *mauri*, *sarraceni* eta *arabi*, lehenengoak berberei deitzeko, eta gainerako biak arabiarrei deitzeko. Isidoro Sevillakoak, ehun urte lehenago, *sarrazeno* deitzen zien Siriako eta Arabiar Penintsula iparraldeko arabiarrei, eta *arabiar*, berriz, Yemengoei¹¹⁷. Beraz, jatorri geografiko edo etnikoaren arabera definitzen ditu inbaditzaileak, eta ez erlijioaren arabera, baina ezin ukatu aipamen horiek literatura biblikoa dutela iturritzat (*Hasiera*, zehazki). Asturias-Leongo kroniketan *mauriren* edozein aldaera ('moro', euskarazko 'mairu', ingelesez

113. Collins, R. 1990, 116. or.

114. Borja hartu izan dute autore batzuek *Cassius* horren eta haren leinuaren jatorrizko orubetzat (Aragoi eta Nafarroako Erriberaren arteko hegoaldeko mugan), eta beste batzuek Ebrotik iparraldera: Erriberan nonbait. Ikus Larrea, J.J. 1998, 96. or.

115. Collins, R. 2004, 239-240. or. *Bisigodoak* (godoak) lege-estatus hori zeukatenak ziren, ez da definizio etniko bat.

116. Collins, R. 1983. 164-165. or.

117. Collins, R. 1994, 61. or.

geroago ‘Moor’) agertzen den lehendabiziko aldia Sampiro apezpikuaren hitzetan da, XI. mendean alegia¹¹⁸. Hori baino lehen, beste izendapen batzuk ditugu: *mahometar*, *kaldeo*, etab.

ODOK AKITANIA IPARRALDEA ETA FRANKOEK GERRA ZIBILA

714. urterako, Odo delako Akitaniako printze bat agertzen da lehenengoz dokumentuetan (Eudes ere deitua). Odok setioa jarri zion Bourges hiriri (*urbs* deituari) urte hori baino lehen eta, Pepin Herstalgoari irabazi ondoren, hiri hori menpean hartu zuen. Ez hori bakarrik, hiria hartzearekin batera, Akitaniaren kontzeptua berriz hasi zen idazkietan agertzen, erromatarren garaietatik galdua zena. 714. urtean bertan, hil egin zen Pepin Herstalgora, Austrasiako jauregiko ethezain boteretsua, eta frankoen arteko gerra zibila piztu zen. Iparraldetik Akitaniarekin mugakidea zen Neustria azpierrezuman, Ragenfredo jauregiko ethezaina altxa zen jaun eta jabe, eta Txilperiko II.a merovingiarra hartu zuen bidelagun (Txilderiko II.aren seme gazteena).

Pepin Herstalgora hil berritan, Austrasian, zortzi urteko Teodobaldo gaztea zen jauregiko ethezain izateko oinordekoa, Pepin Herstalgora hala izendatuta. Teodobaldok bazuen amona bat, Plektrude (Pepinen emaztea), eta bera bihurtu zen gaztetxoaren zaindaria amonak Neustriatik alde egin zuenean. Bestalde, Plektrudek Karlos, Pepinen sasiko seme gaztea, Kolonian espetxeratzeko agindu zuen, Teodobaldo gobernu-postuan ezartzeko zituen asmoak kolokan jar zitzakeelakoan. Hala ere, Austrasiako nobleek ezin zuten onartu emakume bat eta haren biloba gaztea Austrasiako buruzagi-lanetan uztea. Aristokraziak lagunduta, Karlosek kartzelatik ihes egin zuen 715. urtearen hondarrean eta, libre bezain laster, gudaroste bat antolatzen hasi zen.

Neustrian, Ragenfredo eta Txilperiko II.a erregea nagusi ziren eta, 716an, kanpaina militar bati ekin zioten Austrasia menperatzeko. Koloniara heldu baino lehen, Karlosek aurre egin zien, baina bere armada galtzeko zorian ikusita, gudu-zelaia utzi eta Eiffel mendietara erretiratu zen.

Ondorioz, Neustriako armada boteretsuak Kolonia hartu ahal izan zuen, eta Txilperiko-Ragenfredo tandemak atera zen garaile. Karlos, ordea, ez zen Eiffel mendietan egonean geratu. Nor zela agerian utziz, Karlosek ezusteko segada bat egin zion armada irabazleari Malmedy ondoan, Neustriara bueltan zetorrela, baita haiei triskantza bat eragin ere. Neustriako armada garaitua izan zen, eta puzten hasi zen Karlosen itzala.

25. Karlos (gero, *Martel* deituraz ezaguna), karolingiar dinastiaren sortzailea.

¹¹⁸. O'Callaghan, J.F. 2003, 16. or.

717ko udaberrian, Karlosek errebantxa hartu zuen eta, behar indarrak bildu ondoren, Neustriara barneratu zen armada baten buruan. Cambrai ondora helduta, Txilperiko II.a errege eta Ragenfredo jauregiko etxezainei gailendu zitzaien Vincyko guduan martxoaren 21ean. Segituan, Karlosek Txilperiko II.a erregearen lorratza segitu zuen Pariserantz, baina horretan zela, iritziz aldatu zuen, eta Koloniara jira egitea erabaki, bertan bere nagusitza ezartzera. Han, Plektrude eta haren biloba Teodobaldo zituen zain, baina alferrik kontra egitea, azpiratu egin zituen, eta jokoz kanpo utzi. Nagusitza militarra lortuta, Karlosek erregetzarako bere hautagaia aukeratu besterik ez zeukan, eta Teodoriko IV.a deklaratu zuen Austrasiako errege, merovingiar dinastia zaharreko kide bat. Hor hasi zen Karlos buruzagi militar frankoaren loria, baina baita kinka eta ezina ere, bere ibilbide osoan bidelagun izango zuena: kementsu arlo militarrean, eta herren errepresentazio politikoan.

Bitartean, Neustrian ere Karlos nagusitzen ari zela ikusita, Txilperiko II.ak eta Ragenfredok laguntza eskatu zioten urte batzuk lehenago Pepin Herstalgoari gailendu zitzaion Odo Akitaniako printze ospetsuari. Bi agintarion mandatariek opariak eraman zizkieten Akitaniakoari, baita erregetza bat eskaini ere¹¹⁹.

ODO ETA KARLOS BURUZ BURU, LEHENENGO ALDIZ

Errege, printze edo duke izan, Odok Txilperikori kasu egin eta neustriarren laguntzan atera zen 718. urtean. Txilperiko eta Ragenfredorekin bat egin eta, baskoien armada bat aldean hartuta («*hoste Vasconum commota*»), Akitaniatik Loira ibaia pasa eta Soissons-Neustriara abiatu zen Karlosen kontra. Aldiz, Soissonsera baino lehen, Karlos buruzagi frankoa zuten zain, eta gainera etorri zitzaien. *Fredegarioren jarraipenaren* arabera, Karlosi aurre egin ezinik, Odo beldurtu egin omen zen (673ko Lupo eta Wambaren arteko enkontrua gogora ekarriz). Ezustean, Odo eta haren aliatuen armada sakabanatu egin zen ordenarik gabe. Karlosek, berriz, Txilperiko jazarri zuen Pariseraino, baita Txilperikoren jarraitzaileak oinperatu ere. Ataka horretan, Neustriako erregeak bere lepoa salbatzeko modua aurkitu zuen nola edo hala. Paris behin azpiratuta, Karlos Neustrian barrena (mendebaldeko frankoen lurraldean) sartu zen Orleanseraino, garaile.

Zein ez zen izango Txilperiko erregearen eta Odoren ezina, Neustria utzi eta Loira zeharkatu zuten hegoaldera, Txilperikoren altxorra eta ondasunak aldean hartuta. Karlosek, ordea, ez zituen segitu, frankoen lurraldean eta Borgoinan nagusitu zela ikusita eta horrekin askietsita. Handik gutxira, Karlosek esanahi handiko eskaera bihurri bat luzatu zion Odori: Txilperiko erregea eta bere altxorra eman ziezazkiola, Txilperiko erregetzan berrezartzeko konpromisoa hartzen zuela, eta berbera pozik geratuko zela Frankiako jauregiko etxezain izaten. Estradizio horren trukean, Karlosek bake-itun bat eta bere adiskidetasuna eskaini zizkion Odori.

119. «(...) *ad Eudonem ducem dirigunt ejus auxilium postulantes rogant, regnum eta munera tradunt*», hala dio *Fredegarioren jarraipenak*. Michel Rouche eta Jean-François Bladé bat datoz harrezkero Odo errege bihurtu zelako ideiarekin.

Karlosen erronka handi horren aurrean, Odok harrotasuna jan behar izango zuen! Hala ere, egokiena iruditu zitzaion proposamena onartu eta Akitaniako iparraldeko mugak segurtatzea, badaezpada (ahuldadea erakustearen truke izanda ere). Odok Txilperiko eta bere altxorra eman zizkion Karlosi. Txilperikok urtebete lehenago Odori eskainitako erregetza ere bertan behera geratu zela pentsa daiteke.

Hainbat historialarik, Karlosen maisutza militar eta handitasuna goretsi beharrak bultzatuta, azpimarratzen dute Karlosen eta Odoren arteko hitzarmenean Odok karolingiar buruzagiari men egin eta nagusitzat onartu zuela (Monlezun XIX. mendeko historialariak, adibidez). Hala ere, bi alde parekideren arteko bake-ituntzat jo daiteke, geroke gertaerek aditzera ematen dutenez. Odok Akitanian eta Baskonian aginte osoa izaten jarraitu zuen, eta Karlosek behar zuen lasaitasuna eta estatus politikoa irabazi zituen. Frankoen gerra zibila amaituta, nahiko lan bazuen lurralde bereganatu berriaren kohesioa eta leialtasuna mantentzen. Karlosen maisutza militarra inork zalantzan jartzen ez bazuen ere, Karlos ez zen erregea, Karlos sasikoa zen eta, beraz, ez zen Pepin Herstalgoaren seme legitimoa ere, ezta jauregiko etxezain arnulfotarren dinastia zaharrekoa ere¹²⁰. Bestalde, jarri eta kentzen ziren indarrik gabeko erregeen segidaren ondorioz, dinastia merovingiarraren distira orbandua zen, eta aristokrazia frankoa haren inguruan biltzeko ahalmena kolokan.

Iparraldean bakea hitzartuta, besterik ziren gauzak hegoaldean. Odoren menpeko lurraldea ez zen txikia eta hegoaldeko mugetan borrokak piztuak ziren jada. Berbere-arabiarren armada heldu berriek Bisigodoen Erresuma menpean hartu zuten. 714rako, Iruñea eroria zen segur aski eta, 716az geroztik, omeiatarrek Pirinioak gainezkatzen hasi ziren Septimania bisigodoan gaindi. 720an, Narbona Al-Samh arabiar gobernadorearen esku erori zen: lurraldean ezegonkortasuna nagusitu zen, eta Ardo azken errege bisigodoarenak ere egin zuen (720 edo, beharbada, 721). Erokeria eta harrigarria zirudien omeiatarrek Baskonia-Akitania konkistatzeko erasoaldi bati ekiteko aukera, baina Narbona oinperatu berrian, omeiatar gudarosteek erakutsitako oldarrak ezustean harrapatu zuen Odo¹²¹.

OMEIATARRAK TOLOSA OKZITANIAKO ATEETAN (721)

719an Txilperiko II.a erregea ezkutu baten gainean altxa eta frankoen errege egin zuten, betiere Karlos jauregiko etxezainaren begiradapean. 720. urterako, berriz, Txilperiko hila zen, eta Karlosek Frankoen Erresumako aristokraziaren oniritzia eskuratu zuen Txilperikoren ordezkari errege merovingiar bat jartzeko. Erregetzan Teodoriko IV.a umea ezartzea erabaki zuen (721).

Bitartean, 721eko udaberrian, Septimanian Al-Samh ibn Malik Kordobako gobernadore eta buruzagi militarrek bisigodoen Narbona menperatu eta, ondoren, istilu larriak piztu ziren hiribilduan, tartean biztanleriaren hilketa handi bat. Odok

120. Arnulfotarren leinua Pepin Herstalgoarekin amaitu zen. Karlosekin, berriz, karolingiarren dinastia hasi zen.

121. Collins, R. 1994, 87. or.

gatazka Septimanian geratuko zela pentsatu bazuen, oker zebilen. Iberiatik tropa gehiagorekin indarberrituta, Al-Samh-ek Septimaniako muga gainditu eta Tolosa aldera jo zuen espedizio handi batekin. Kanpaina hori ez zen *karr-war-farr* edo sarraldi bat, Garonan gora Tolosa hartu eta Atlantikoraino heltzeko saioa baizik. Odo erabat ezustean hartuta, berehala Garona ibaiko bere hiriburura abiatu zen hura defendatzera.

Al-Samhen armadan, setioak hausteko aparatuak, infanteria, zaldizko gutxi batzuk eta mertzenario ugari biltzen ziren. Arabiar-berbereak ziren soldaduetako asko, baina Ian Meadows idazlearen arabera, tartean ziren habailako tiratzaile baskoiak ere, zertan eta Odoren Tolosako indarren kontra¹²². Ez litzateke harritzekoa izango ere hitzarmen bidez errendizioa emandako hirietan tropa omeiatarrek erreklutak edo mertzenarioak bildu izana (Iruñean edo Pirinioez hegoaldeko beste hiribilduren batean). Erromatarren garaiko eta godoek sendotutako Tolosako harresiak, ordea, zabalak eta mardulak ziren. Odok Tolosatik irtetea lortu eta bere agintepeko lurraldetik aliatuen bila atera zen, setioa hausteko armada boteretsu bat osatu nahirik.

Karlosi laguntza eskatzea ere otu zitzaion, bere arerio eta itun-kideari, baina Frankiako buruzagiak nahiago izan zuen *kaixo motel* egin eta aldi horretan frisiarrekin zeukan borrokan jarraitu (edo egonean geratu), zer gertatuko zain. Hargatik, Odok akitaniarren eta (Akitaniako?) frankoen armada konbinatu itzel bat biltzea lortu zuen eta, Tolosa azkenetan zela, Odok Al-Samhen setiatzaileak ezustean harrapatu zituen gibeletik. 721eko ekainaren 9a zen. Al-Samhen indarrak Tolosako harresien eta Odok gidatutako erasotzaileen artean geratu ziren irten ezinik. Omeiatarrek, zalditeriarik ia ez zutela, ez ziren laster erreakzionatzeko gai izan. Al-Samhek tranpatik irteteko ahalegina egin zuen, baina alferrik, arabiarrek *Balat* deitu zuten toki batean garaituak izan ziren.

Guduan parte hartu eta hil zirenen zenbakiak barregarri izateraino harrotu zituzten geroko kronikariek. Al-Makkarik dioenez, Odoren indarrak 300.000 soldadura heltzen ziren. Europako kronika batzuek, berriz, 375.000 mila arabiar hilik gertatu zirela diote eta, Odoren aldetik, soilik 1.500 hilik edo zauriturik. Nolanahi ere, kronikari musulman guztiak bat datoz esatean Tolosakoa hondamendi latza izan zela (*Balat al-Shuhada*, 'Martirien Zelaia')¹²³. Hurrengo 450 urtean, Al-Andaluseko agintariek eta herritarrek urtero omenaldia egin zuten porrot horretan eroritakoen oroimenez. Mendebaldeko Europan gero hain loriatua izandako 733ko Poitierseko gudu ospetsuak ez zuen izan inondik ere Tolosako guduak andalustarrentzat izandako oihartzunik^{124/125}.

122. Meadows, I. 1993, 24-29. or.

123. Mendebaldeko zenbait historialarik eskusiban geroko Poitierseko guduari (733) eman nahi izan diote izen hori.

124. Meadows, I. 1993, 24-29. or. Gero eta historialari gehiagok (S. Forado, R. Collins, A.R. Lewis) defendatu dute Tolosako guduak geldiarazi zituela omeiatarren hedakuntza-asmoak.

125. «Tourseko gudu» ere deitu izan zaio, Poitiers inguruan gertatu zela luze eta zabal aitortzen den arren.

Harrezkero, omeiatarrek bertan behera utzi zituzten ipar-mendebaldera zabaltzeko asmoak eta, ordez, ekialdera Bisigodoen Erresumaren hondarretara lerratu ziren. 725ean, Kordobako omeiatarrek Carcasona hartu zuten eta, urte horretan bertan, Anbasa gobernadorearen aldia, Nimes eta Septimaniako beste hainbat hiribildu garrantzitsu hartu zituzten (Magelone, Maugio, Beziers...). Ez hori bakarrik, Rodano arroa ere lardaskatu eta arpilatu zuten (*Moissaceko kronikak* dioenez), Autun hartzeraino (Borgoinan, 725eko abuztuaren 31n), baina ekimen militarri eutsiz eta arpilatzeari helduz: ez zuten konkista-asmorik agertu.

Al-Samh buruzagi arabiarra gaizto zaurituta atera zen Tolosatik, eta bizitza galdu zuen Narbonara baino lehen. Haren armadako bigarren arduradunak, berriz (Abd al-Rahman ibn al-Gafiqi delakoak), indar sakabanatuak elkartu eta Narbonara itzultzea lortu zuen.

ODO GARAILE ETA KRISTAUTASUNAREN DEFENDATZAILE

Odoren garaipenaren oihartzuna berehala zabaldu zen Europako beste tokietara. Erromako apezpikuaren (Aita Santuaren) belarrietara ere heldu zen. Omeiatarren Ekialdeko erlijio monoteista mota edozein zela ere¹²⁶, ez zen katolikoa eta, beraz, Erromako Elizaren eragina bera zegoen jokoan. Bisigodoen Erresuma katolikoa zen, eta Odo ere halakoa zen. Erromako apezpikuak pozarren hartu zuen Odoren garaipena, opariak bidali zizkion, baita kristautasunaren defendatzaile izendatu ere. Al-Samh ez ezik, Tolosako gudua galtzaile nagusia, beraz, Karlos frankoen jauregiko etxezaina izan zen. Odo Erromako Elizaren begikoa bihurtzean, Elizarekin harremanak estutzeko Karlosen asmoak izoztuta geratu ziren. Karlosek hain premiazkoa zuen legitimitatearen bilaketak huts egin zuen berriz. «Kristautasunak» Odo nahi zuen bidelagun eta zaindari.

ODO ETA KARLOS BURUZ BURU, BERRIZ

Kordobako gobernadore arabiarrek beren egiturak sendotu zituzten Al-Andalusen (Iberiako agintepeko lurretan eta Septimanian). Al-Hurr ibn Abd al-Rahman gobernadorearen garaitik kordobarrek administratzaileak (*iudices*) bidali zituzten ordu arte garnizio militarren begiradapean zeuden hiri nagusietara, eta administrazio zibila egituratzen hasi ziren eta, horrekin batera, zerga-bilketa (Yahya ibn Salama al-Kalbik amaitutako lana, 726-728)¹²⁷. Iberia iparraldean, alegia, *Gallaecia* probintzian (Braga, Astorga, Lugo) eta alderdi menditsuenetan (adibidez, ekialdeko Pirinioetan), soldadu berbereak finkatu ziren kanpalekuetan.

126. Hurrengo bi mendeetan, hainbat autorek *ismaeldar* deitu zieten maiz, inplikazio biblikoak izateaz gainera, arabiarrei deitzeko beste modu bat.

127. Collins, R. 1994, 48. or.

Arabiarrek gutxiagotzat zeuzkaten mertzenario lanetan etorritako berberek, eta posizio txarrenak egokitu zizkieten toki heze eta malkarrenetan. Berberek gerra-harrapakinetatik ateratzen zuten bizimodua, baina baita abeltzaintzatik ere. Arabiarrak, berriz, Kordoba, Sevilla, Zaragoza hirietan finkatu ziren, baita Guadalquivir epel, lehor eta aberatsean, eta Ebroren lautada ez hain epelean. Iberian egonda ere, etorritako arabiarrek beren tribu eta familia leialtasunak eta liskarrak ekarri zituzten, buruzagi arabiarrek abizenetan erakutsi bezala (adibidez, *Al-Fihri*, *Ibn Qahtan*, *Al-Qushayri*, *Al-Kalbi*, zenbait gobernadorek zeramaten abizena).

Omeiatarrek Septimanian sartu eta hurrengo urteetan, ekialdeko Pirinioetako Llivia hiribildura Uthman ibn Naissa (*Munuza* delakoa) bidali zuten bortu horietako zaintzaile aritzera¹²⁸. Berarekin, bera bezalako berbereen destakamenduak zituen gotorleku horretan eta Pirinioen inguru horretako posizioetan. Cerdanyako biztanleria baskoia zen beharbada eta, haiekin elkar hartuz, Uthmanek bere indarra sendotu bide zuen¹²⁹. Bada, 731n, Uthman ibn Naissa Odorekin hasi zen elkarriketan. Odorentzat, Pirinioetako mendateen kontrola garrantzi handikoa zen, Odok Akitania-Baskoniako hego-ekialdea segurtatu nahi zuen, eta bi buruzagiek elkar babesteko itun bat sinatu zuten. Ituna berresteko eta konfiantzaren seinale, Odo printzeak Lampegia bere alaba ederra ezkondu zuen Uthmanekin. Buruzagi *mairuak*, baina, ez zeukan Kordobaren oniritzia, eta Uthmanek Urgellgo Nambaudus apezpikua hiltzeko agindu zuen¹³⁰, Toledoko diziplinaren ordezkari bat azken finean. Hilketa horren zirkunstantziak ezezagunak zaizkigun arren, omeiatar emirrek (Abd al-Rahman I. arekin hasita) kontrol berezia izan zuten apezpikuak izendatzeko orduan, eta nahitaezkoa zen emirraren oniritzia Elizaren kontzilioak antolatzeko.

Hori Abd al-Rahman I.aren garaian hala bazen (756-788), badakigu lehenago ere Bisigodoen Elizaren eta Kordobako gobernarien arteko lankidetzat martxan zela. Omeiatarrek Bisigodoen Erresumako Eliza errespetatu eta lagun hartu zuten eta, beraz, Elizak Al-Andalusen bere egiturari eutsi zion. Apezpikuek, adibidez, zergadun kristauen zerrenda bat (*gizya*) ontzen lagundu zioten Kordobako gobernadoreari. Egoera berezi bat sortu zen: botere erlijioso-sekularra (omeiatarrek) eta beste erlijio-sistema indartsu bat (kristau bisigodoa) ez zetozen bat, baina sinergian bizi ziren.

Odorekin sinatutako hitzarmena eta Urgellgo apezpikuaren hilketa Kordobaren boterearen desafiotzat har daitezke. Ordurako, berberek (omeiatarren ban-derapean heldutakoen gehiengoa) haserrea agertzen hasiak ziren, nola Cerdanyan hala Al-Andalusen eta ipar Afrikan, Kordobak bidalitako tokiko administratzaileengandik (*iudices/qadis*) hartzen zuten tratuagatik¹³¹. Kordobako agintariak kezka agertu zuten beren agintepeko tropek, bereziki aipatuz berberek, kanpaina militarretan

128. Llivia *Cerretanyan* zegoen, egun Cerdanya deitutako Kataluniako lurraldean.

129. Lewis, A.R. 1965, 21. or.

130. Collins, R. 1994, 89. or.

131. Collins, R. 1994, 88. or.

eskuratutako ondasunak administratzaileei deklaritzen ez zizkietelako: harrapakinak ezkututzen zizkietelako.

Gauzak horrela, Abd al-Rahman al-Gafiqi («*rex Spaniae*», garai bereko *Moissaceko kronikak*), 721ean Tolosatik bizirik ateratako buruzagi militarra, Kordobako gobernadore izendatu zuten. Abd al-Rahmanek Al-Andaluseko taldekerien kontrako jarrera hartu zuen, eta Iberiako omeiatarren lurraldeko harremanak estutzen ahalegindu zen, baina ez bertako herrien arteko ulermenaren bidez noski. 731n, gobernadore arabiarrek Cerdanyan aurkitu zuen bere gogo bateratzailea hezuramitzeko lehen aukera. Abd al-Rahmanek Uthmanen saio soberanistari (eta Odo-Uthman tandemari) hortzak erakutsi eta espedizio bat antolatu zuen Pirinioetako inguru horretara; patuak ustekabeko aliatu bat eman zion gainera, Odo eta Uthmanen arteko aliantzak ez baitzuen funtzionatu.

Abd al-Rahmanek bazuen nori eskertu: Karlos buruzagi frankoak Odo eta Uthman *fedegabearen* arteko ituna salatu zuen, eta Loira ibaia zeharkatu hegoalderantz, 20ko hamarkadan puzten joandako *vassi* veteranoen armada handi baten buruan. Ezustean harrapatuta, Odo kontra egitera joan zitzaion bildu ahal izan zituen tropekin, baina ezin izan zuen Karlosen gerra-makina gelditu¹³². Karlosek Bourges hiria menpean hartu zuen, baita Berry eskualde osoa zeharkatu ere, inguru horietan suntsipena zabalduz. Harrapatu zuen guztiarekin aberastuta itzuli zen Neustriara. Txikizioa eta gero, Odok Bourges berreskuratu zuen, baina bitarte horretan Uthman bakarrik zegoen bere burua defendatzeko.

Abd al-Rahmanek Llivian aurkitu zuen Uthman, eta setioa jarri zion. Uthmanek denbora batez eutsi zion, baina egoera etsigarria ikusita, *mairuak* mendietan gora ihes egin zuen. Atzetik izan zituen segika Abd al-Rahmanen indarrak eta, bere burua irteera gabe iritzi, amildegi batetik behera egin zuen. Kordobarrek gorpua aurkitu eta burua moztu zioten, berberearen porrotaren erakusgarri Kordobara eramateko. Pozik itzuli ziren Al-Andaluseko hiri nagusira, eta Lampegia ederrak ere ez zuen oso patu onik izan (*Historia Arabumek* dioskunez): Kordobara eraman zuten, bizirik, baina neska ederraren azken helmuga Damaskoko *harema* izan omen zen (Omeiatarren Kalifa-herriaren hiriburuan). 754ko kronikari kristauak, Toledon edo Kordoban kokatua, pozarren hartu zituen Abd al-Rahmanen Pirinioetako espedizioa eta Uthmanen heriotza, ondo merezia zuela, Nambaudus Urgellgo apezpikua hil zuela-eta¹³³.

ABD AL-RAHMAN ODOREN KONTRA: IRUÑETIK BORDELERA, ETA POITIERSERA (732-733)

Cerdanyako autonomia berberearen porrotak harrotuta, Abd al-Rahmanek ez zituen mobilizatutako indarrak geldirik utzi. Uthman erreboltariaren aliatu izaki, Odori bere

132. Estornes Lasa, B. Eudon El Grande: Tragedia de Llivia. *Auñamendi Entziklopedia* (www.euskomedia.org).

133. Collins, R. 1994, 88-89. or.

ordaina zor. Abd al-Rahmanek ez zuen ahaztu ere Tolosako 721eko hondamendia. Hori gutxi balitz bezala, 20ko hamarkadan, Odok Ebroren arroko (*Tarraconenseko*) eta Septimaniako gerra-triskantzetatik ihesi joandako errefuxiatuak hartu izana oso litekeena da¹³⁴. Gainera, Kordobako agintariak aukera paregabea ikusi zuen ekimen militarra mantenduz Al-Andaluseko askotariko taldeak (jatorri desberdineko arabiarrek, askotariko sekta desberdinak, muladiak, berberek ere beharbada) etsai komun baten kontra biltzeko, baita batasuna aldarrikatzeko ere.

Cerdanyatik, Pirinioez hegoaldeko haranetan eta Oskan barrena, Abd al-Rahman Iruñera heldu zen. Iruñean, armada handi bat bildu ondoren, iparraldera abiatu zen Pirinioak zeharkatuz («*baskoien goimendiak*», 754ko kronikak dioenez)¹³⁵. Pirinioez iparraldera pasa ahala, hiribilduak arpilatu eta deuseztatu zituzten «*ekaitz suntsigarri batek bezala*». Auskiko biztanleak aurre egiten saiatu ziren, baina hiribildu horrek txikizioa pairatu behar izan zuen. Monlezunen ustez, Erromako Inperioaren hondarreko Novempopulaniako zenbait hiribildu orduan desagertu ziren (Lapurdo eta Bearn). Historialari gaskoiak *mairuek* zabaldutako parerik gabeko txikizioa nabarmentzen du, eta are, bere aburuz, XIX. mendeko gizartearen «*iritzi orokorrak*» basakeria higuigarri bat identifika dezake, artean, hitz hori (*Mourou*) entzuten duenean¹³⁶. Odo Akitania-Baskoniako printzeak Bordeleraino ez zion trabarik egin Kordobako espedizioari.

Abd al-Rahmanen indarrek aurrez aurre eraso zioten Bordeleri (garai hartan, arabieraz *Al-Burdil* deitua), eta zuzenean sartu ziren hiri barnealdera. Bertan, defendatzaileei gailendu zitzaizkien eta garnizioa burua hil zuten. Han zen Odo ere, baina buruzagi akitaniarraren zorionerako, Garonan edo Dordoina ibaian barrena alde egitea lortu zuen bere armadaren zati handi batekin. Omeiatarren armadak Bordele hiria arpilatu zuen, baina Odoren armadaren urratsak gertutik segitu, eta luze gabe atzeman zuten Dordoinaren eskuin ibarrean nonbait. Borroka latza hasi zen eta, ondorioz, Odo garaituta atera zen, bere gudarostearen zati handi bat birrindua izan zen. Kondairak dioenez, ibaia gorritz tindatu zen eta Isidoro Bejakoa izenez ere identifikatu izan denak dioenez (754ko mozarabiar kronikak), «*Jainkoak bakarrik daki gudu zelaian zenbat hildako izan ziren*»¹³⁷.

26. Dordoiniaren ibarra, Odo eta Abd al-Rahmanen armaden arteko gudu-zelai odoltsua, Dommetik ikusita (Perigord).

134. Collins, R. 1994, 213. or.; Rouche, M. 1979, 234. or.

135. «*montana Vaccaeorum*», Pirinioak adierazi nahiez, Collinsen iritiz; ikus Collins, R. 1988, 212. or.

136. «*(...) l'idée de la plus revoltante barbarie*», hala dio.

137. Auñamendi Entziklopediak Isidoro Bejakoarekin identifikatzen du 754ko kronikari mozarabiarra.

Hala bazen ez bazen, Odok bere soldadu eta armada-arduradunen multzo bat elkartu eta berrantolatzea lortu zuen, eta iparraldera abiatu zen presaka, zertara eta urtetako bere etsai izandakoari laguntza eskatzera, zein ez zen izango haren samina eta beharra! Omeiatarrek Moissaceko monasterioa arpilatua zuten (Agen ondoan), eta arabiar-berbereek iparraldeko bidea hartu zuten Tourseko aberastasunen berri jakin ostean, hiri hori Frankiako Elizaren zentro garrantzitsuenetako bat izaki. Iparraldera joan ahala bidetik elizak eta monasterioak arpilatu zituzten Angulema eta Poitou aldean.

Karlosek, Odoren mandatarien bidez, zetorkionaren jakinarazpena eskuratu eta, Tours hiri frankoa ere arriskuan zegokeela ikusita, hitzarmen bat sinatu zuen Odorekin. Bordeleko eta Dordoinako guduak galduta bazituen ere, artean Odo itzal handiko agintaria zen garaiko dokumentuek agerian uzten duten bezala (adibidez, *Vita Pardulfi*), baita Erromako Elizaren begikoa ere. Hala ere, Odo zaharrak Baskonia eta Akitaniako bere agintea salbatzeko laguntzarik nahi bazuen, men egin beharko zion Karlosi, eta bere burua jauregiko etxezain frankoaren mendeko onartu. Hala izan zen hitzartua.

Omeiatar soldaduek bidean ondasunak pilatu ahala, armadak aurrera egin zuen. Sakabanatu eta arpilatutakoarekin zutabe nagusira itzultzen ziren gerlari-taldeetan. Orduan, Karlos jauregiko etxezainak frankoen eta borgoinarren armada bat antolatu eta, Odok bildu eta salbatutako bere indar militarrekin batera, Poitiersera hurbildu zen. Armada horien kopuruak oso eztabaidatuak izan dira, eta ez dago zehatz-mehatz argitzerik, baina alde banatan 20.000 gerlaritik gora izatea oso handitzat jo daiteke garai hartako ohiko neurrietan.

754ko kronikak entzundako zurrumurruak kontatu zituen seguruenez, beharbada gudian borrokan aritu eta Al-Andalusera itzultitako inpresioak. Bada, kronika mozarabiar horrek arabiar-berbereen armada Karlosena baino txikiagotzat dauka, eta Karlosen indar militarra amaz oparo hornituta deskribatzen du, Elizari bahitutako lursailei esker aberastutako beteranoz (*vassi* direlakoez) osatutako gudarostea¹³⁸. Kontuan hartuz Abd al-Rahmanen armadak Iruñetik abiatu ondoren bidean izandako guduak, eta bertan izandako zaurituak zein hildakoak, datu hori ez da harritzekoa. Ideia horri, bidean arpilatzearen ondorioz espedizioari gehitutako moteltasuna eta diziiplina-falta gehitu behar zaizkio.

Toursera baino lehen, omeiatarrek Karlos zuten zain. Haren armada indartsua bidera atera zitzairen arabiar-berberei, non eta Poitiers kanpoaldean¹³⁹. Karlosen eta Abd al-Rahmanen armadak zazpi egunez elkarri zirika ibili ziren, azkenean frontellerroak osatu zituzten arte. Orduan, bi armada kementsuek talka egin zuten. *754ko kronikak* dioenez, Karlosen gerlariek, «*europarrek*» (historian lehenengoz erabilitako izendapena), «*pareta bat bezain higiezin*» eutsi zioten beren lehen lerroari, «*glaziar bat ziruditela*», erromatarrek baliatzen zuten formazioa eta gerra-diziiplina gogora

138. Lewis, A.R. 1965, 22. or.

139. Batalla de Poitiers. *Auñamendi Entziklopedia* (www.euskomedia.org). Vienne eta Clain artean, 225 urte lehenago Klovís frankoak godoak garaitu tokitik gertu.

ekarriz. Artean, Karlosen garaian, eta Karlomagnoen garai arte, gudaroste frankoen muina infanteriak osatzen zuen, alegia, oinezkoek¹⁴⁰. Karlosi egotzi zaio tradizionalki frankoen armada aizkora-tiratzailen gerlari-oste bat izatetik armaz ondo hornitutako zaldunen gudarostea bihurtzea¹⁴¹, baina artean hamarkadak beharko ziren trantsizio hori guztiz burutzeko.

Odok (ezaguna baitzen bere menpeko baskoiek baliatzen zituzten mugimendu lasterreko taktikengatik) protagonismo berezia izan zuen guduan, omeiatarren kanpamendu nagusian ezustean sartu eta su eman zionean. Abd al-Rahman jo eta bertan hil zuten bularrean ezpata iltzatuz, omen.

Erronkariko usadioek kontatzen digutenez (Nafarroako Antso Handiaren diploma batean oinarrituz), Leire inguruko *Olast* (Olatz?) delako atakan hil omen zuten Kordobako gobernadorea, Poitiersetik bueltan zetorrela (norberak atera kontuak...). Omeiatarrek borrokaren anabasan erretreta-deia jo eta, gaua helduta, kanpaleku bat osatu zuten. Karlosen armadako soldaduak, erretreta ikusita, lasaitu egin ziren, eta arabiar-berbereek utzitako ondasunak harrapatzera lehiatu ziren, kronikari mozarabiarrak asaldatuta kontatzen duenez. Gaueko isilean, omeiatarrek dendak han utzita kanpalekutik ihes egin zuten etorritako bidetik. Garona ibaira helduta, bizirik ateratako gerlari gehienek ibaiaren aldameneko Bordele-Narbona galtzada nagusiari heldu zioten Narbonan aterpe hartzeko. Karlosen karolingiarrak, berriz, etorritako bidetik pozarren joan ziren Loiraz iparraldera, Frankiara.

Poitierseko gudua 732. urtean ezartzen du tradizioak. Hala ere, Collinsen ikerketek 733. urte hondarra hobesten dute, urrian beharbada¹⁴². Gudu ospetsu horrek itzulpuntu bat adierazten du historialari askorentzat, islamaren Europako hedakuntza gelditu zuelakoan. Hala defendatu zuen Gibbon Edwardek (baita geroztik jarraitzaile asko ideia horri lotu ere) bere *Decline and Fall of the Roman Empire* idazlanean (1776-1789), Karlos frankoak Abd al-Rahman garaitu izan ez balu «*Oxfordeko eskolatan egun Korana irakatsia*» izango zela erabat sinetsita. Gibbonen Ingalaterrako historia-hipotesien anekdotak alde batera utzita, gudu horrek epe laburrera bi ondorio nabarmen izan zituen: frankoei egungo Frantzia hegoaldeko ateak irekitzea, Karlos frankoen buruzagi gorenak berehala bide horri heldu ez bazion ere, eta Karlosen Europa mendebaldeko nagusitza militarra berrestea. Edonola ere, nahiago izan zuen 734ko une horretan ekialderantz abiatu, zertara eta Borgoinan bere agintaritza kolokan jartzen ari ziren altxamenduak zapaltzera, lurraldea baketzera, nolabait esateko...

Akitanian helburu militar eta politikoak beteta, Karlos bere herrialdera itzuli zen Loiratik ipar-ekialdera. Itundutakoaren arabera, Odo zaharrak men egin zion Karlosi, baina lehengo lepotik, akitaniar buruzagia geratu zen Akitanian eta Baskonian agintari. Bada Odo irabazle atera zela defendatu duenik¹⁴³.

140. Purton, P.F. 2009, 67. or.

141. Bachrach, B.S. 1974, 1. or.

142. Collins, R. 1994, 90. or.

143. A.R. Lewis, 22. or.

Akitaniarrak eta baskoiak frankoen jomugan

POITIERSEKO GUDUAREN AJEA, ETA INDEPENDENTZIA KOLOKAN

Odo itzal handiko Akitaniako printzea, bi urte geroago hil zen lasaitasunean, 735. urtean¹⁴⁴. Haren gorpua aurreko mendean irlandar monje zeltek egoitatzat hartutako Ré uhartean hilobiratu zuten, Santa Maria monasterioan zehazki. Ré eta Oleron uharte bikiak zapal eta hareatsuak dira. Horiek dira *Cosmographia* lanak (768-784) aipatutako *Vacetae Insulae* direlakoak (Heinz Löwek hala identifikatuta), Gironda itsasadarren eta Loira ibaiaren bokalearen artean kokatuak. Izendapen hori *Fredegarioren jarraipenak* berresten du¹⁴⁵. *Vacetae* baskoiak izendatzeko modu ponpoxo bat zen orduan.

27. Ré uhartea, *Vacetae Insulae*etako bat, Girondaren bokaletik iparraldera (Argazkia:Zassenhaus. CC BY-SA 3.0).

735. urtean Odo lasai hil bazen ere, gauzak ez zebiltzan bare Baskoniako hegoaldeko mugetan. 733an, Abd al-Rahman ibn al-Gafiqi Poitierseko zelaietan hil eta berehala, akitaniar destakamendu batek ihesean ziren gerlari omeiatarrak jazarri zituen. 734. urterako *frankoen* gerlari-talde bat Iruñeaz jabetua zen¹⁴⁶. Abd al-Rahman ibn al-Gafiqiri, Abd al-Malik ibn Qatanek hartu zion erreleboa Al-Andaluseko gobernadore (*wali*) lanetan, Fihrien leinu arabiar noble eta aberatsekoa.

Garaipen militarrik lortzen ez zuela leporatzen ziotela-eta, Abd al-Malik ibn Qatan espedizio baten buruan jarri zen iparralderantz. Iruñea atzean utzita (beharbada setiatuta), Pirinioetako bidetik jarraitu zuen («*Pirenaica Iuga*»). Mendi horietako pasabide estu eta bihurrietan barrena joan ahala, horko biztanle baskoien

144. Hala ere, bada Karlosek hil zuela adierazten duen kronikarik («*Karolus in Vasconia cum Eudone pugnat, eumque principatu et vita privat*», Sigiberto Gembloursekoak).

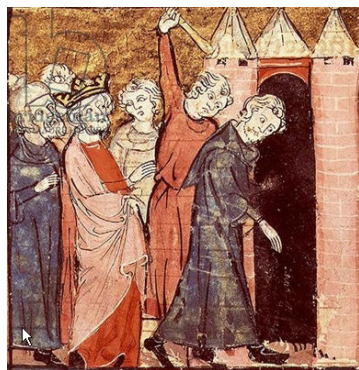
145. Collins, R. 1988. The Vaccae, the Vaceti, and the rise Of Vasconia. *Studia historica. Historia antiqua 6: Homenaje a Marcelo Vigil* (II), 215. or.

146. Al-Andaluseko iturriek, tartean 754ko kronikak eta iturri arabiarrek, haien menpeko Septimaniar salbu, frankoen lurraldeaz hitz egiten dute Pirinioez iparraldeko erakunde politikoari buruz (inoiz *galiar* ere erabiltzen dute frankoak eta dukerriko akitaniar-baskoiak bereizteko), deskribapen etnikoetan sartzeko asmo handirik gabe.

kontrako erasoaldiak agindu zituen. Ahalegin militar horrek, ordea, soldadu ugari galtzea ekarri zion. Arabiarra ez zen garaile atera, eta Al-Andaluseko atzerabidea hartu behar izan zuen («*onik atera zen*»). Luzaro Espainiako historiografiak gertaera hauek Asturias eta Kantabriaraino luzatu nahi izan ditu, garai honetan Euskal Mendiak eta beharbada Kantabriako mendilerroa Pirinioen luzapentzat jotzen zela argudiatuta (*Gallia Comata* delakoa). Hala ere, ezerk ez du ezartzen loturarik Abd al-Maliken espedizioaren eta Pelaioren asturiar matxinadaren ustezko jarraipen baten artean¹⁴⁷. Gertakariotan, Pelaiorik ez zen bezala, baskoien eta akitaniarren dukerik edo buruzagirik ere ez da aipatzen, baina bai baskoiak eta erasoari buru egin zioten mendietako biztanleak.

Bien bitartean, Odoren heriotza jakin eta Borgoinan konfiantzazko agintariak (*fideles*) ezarri bezain laster¹⁴⁸, Karlosek bere nazioko jaun noble nagusiak batzar batera deitu zituen. Austrasiako buruzagi frankoak Odoren ondorengoek men egingo ziotela agindu zuen batzarrean. Odok familia zeukan: Hunald zuen seme nagusi, eta Hatton semea gazteagoa (Poitou eta Limousingo jauna). Remistan, berriz, Odoren beste seme bat zen¹⁴⁹.

735ean, armada indartsu baten buruan, Karlosek Loira ibaia zeharkatu zuen, Akitania gehiena alderik alde pasa, eta Bordeleraino heldu. Hatton eta Hunald anaiek, berriz, elkar hartuta buru egin zioten buruzagi frankoari, baina Karlosek Girondako hiribilduari eraso egin zion. Bertako harresitzarrak gainditu zituen (733ko triskantzen ondoren, artean zutik bazirauten), eta Karlosek Bordele menpean hartu zuen. Gironda itsasadarraren eskuinaldean, Blaye (Blavia) kastroa ere bere egin zuen. Konkista-asmo edo indar-erakustaldi, Karlos Frankiara itzuli zen berriz alderdi horretako akitaniarrak azpiratu ondoren. Monlezuni sinetsiko badiogu, Akitaniako alderdi horretan Klovisek 507. urtean baino txikizio handiagoa egin zuen Karlosek, «sarraznoen suntsipen-lana egiten jarraitu» zuela alegia, eta harrapakin oparo eta eder batekin joan gainera. Monlezunek berak kontatzen du urtebete geroago Karlosek bigarren inbasio bat antolatu zuela, baina Akitaniako jaunek, Hunald printzea buru zutela, negua aprobe txatu zuten indarrak biltzeko, eta hainbat aldiz gudukatu ziren Karlosen kontra. Une horretan, Hunalden anaia Hattonek Karlosekin bat egin zuen iturri baten arabera («*ligatus est*»)¹⁵⁰, beste batzuek, berriz, kontrakoa: garrotez hila izan zela.

28. Karlos frankoen buruzagi gorenaren zigortutako bi gizonen erbesteak direla segurtatzen (XIV. mendeko irudia).

147. Montenegro, J./Del Castillo, A. 2004. La expedición de Abd al-Malik ibn Qatan al-Fihri a los Pirineos. *Hispania* (LXIV/1, num. 216), 197-198. or.

148. Lewis, A.R. 1965, 22. or.

149. «*Remistanius filius Eudone quondam*».

150. De Jaurgain, J. 1902. 58. or.

Nolanahi ere, 736ko espedizio hori ez zitzaion nahi bezala atera jauregiko etxezain frankoari, Bordele eskuratu gabe alde egin behar izan baitzuen berriro, aurretiaz itun bat sinatu eta Hunald Akitaniako agintari utzita. Karlosek duke-titulua aitortu zion, *princeps* subiranoaren orde. Hunaldek, trukean, formalki men egin zion Karlosi. Borgoina hegoaldea asaldatuta zebilela-eta, Karlos lurralde horretara abiatu zen borrokara. Borgoinako Lyon (Lugdunum) hiribildua eta Rodano erdialdeko eskualdea konkistatu eta bere aldeko agintariak jarri ondoren («*constituit suis iudicibus*»), buruzagi frankoa Rodano ibaian behera abiatu zen Proventzarantz.

Omeiatarrek Narbona zuten gotorleku nagusi Septimanian, baina 735ean mugakide zuten Proventzako Arles eta Avignonera sartu ziren, Yusuf ibn Abd al-Rahman Narbonako buruzagi militarra gidari hartuta¹⁵¹. Marseillako Maurontzio dukeak deitu zituen antza denez, harresi irmoz gotortutako hiribildu horien garnizioetan zelatan jartzeko. Maurontzioren arrazoiak ez dira zailak asmatzen, Karlosek Borgoina konkistatu (734-736) eta aginte-postuetan bere ordezkariak jarri zituela ikusita¹⁵². Akitaniako Hunald dukeak, berriz, Karlosek Akitaniatik behin alde egin eta luze gabe ahaztu zuen harekin hitzartutakoa, eta aurkituko zuen Akitaniaz eta Baskoniaz kanpoan norekin aliatu, frankoari aurre egiteko.

KARLOS, FRANKOEN BURUZAGIA, ERREGERIK GABE, HEGOALDERA

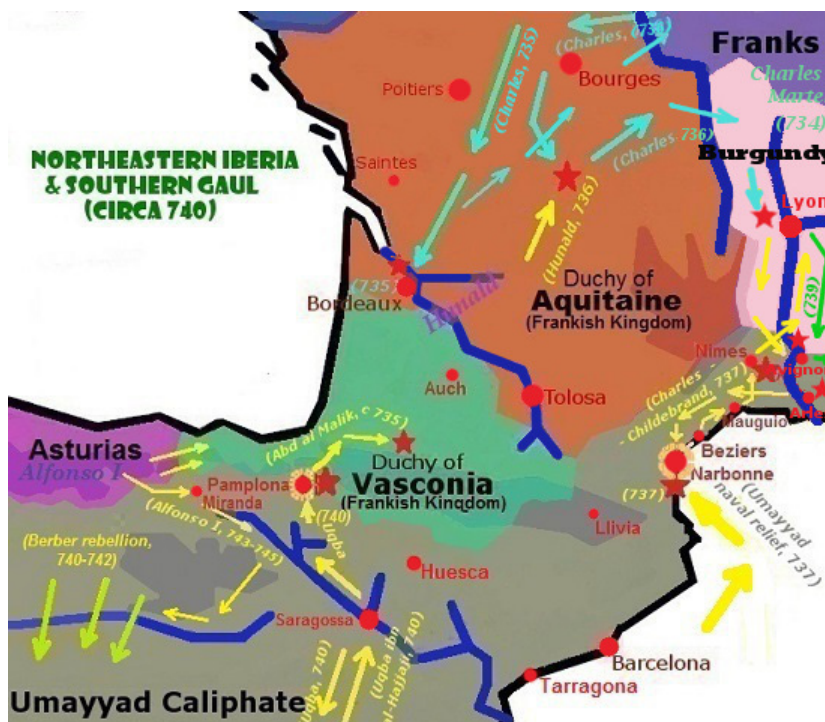
736an, Karlosek, bere anaia Txildebrandekin batera, Rodano ibaian behera egin, eta omeiatarrek defendatutako Avignoni eta Arlesi eraso egin zieten. Lehenengo hiribilduari Txildebrandek setioa jarri eta, tokira heldu bezain laster, Karlosek aurrez aurre jo zituen harresiak, erasotzeko soka-eskailerak eta ateak botatzeko talka-enborrak erabiliz¹⁵³. Avignon hiribilduak agertutako erresistentzia ez zuen Karlosek barkatu, eta hiria kiskaltzen jarri zuen behin hura errenditu ondoren. Gero, Txildebrandek Septimania omeiatarren Mediterraneoako hiri nagusietan barrena aurrera egin zuen, horiek azpiratuz. 737an, Narbonari setioa jarri zion. Kordobako gobernadore Uqba ibn al-Hajjajek itsasotik igorrita, Karlosek aurre egin behar izan zion hiri setiatuaren laguntzan etorritako omeiatarren espedizio bati Narbonatik hegoaldera, Beurreko urmael eta paduretan, baita hari gailendu ere. Aldiz, Narbona eskueran zela zirudienean, Karlosek atzera egin zuen, beharbada Hunald akitaniarrak bere Rodanoko komunikazio-linea arriskuan jartzen zuela ikusita, edo are, Akitaniako hegoaldeko muga Hunald Karlosi erasoka ibiltzeagatik¹⁵⁴.

151. Collins, R. 1994, 91. or.

152. Lewis, A.R. 1965, 23. or.

153. Purton, P.F. 2009. 67. or.

154. Lewis, A. 1965, 23. or.

29. Pirinioen ingurua 740. urte aldera, Karlos buruzagi militar frankoaren oldarra Akitaniara eta Rodanon behera (Mapa: Iñaki Lopez de Luzuriaga. CC BY-NC-SA 4.0).

Atzera Rodanora bidean, armada franko-borgoinarrak hainbat gaztelu, kastro eta hiribildu estu hartu zituen, haien harresiak eta defentsak txikituz (Maugio, Magelone), hiribildu osoak ez zirenean: Nîmes, Agde eta Beziers¹⁵⁵. Karlosek gatibuak ere eraman zituen atxilo. Aldi berean, Liutprand lonbardiarren erregeak mendebaldeko Alpeak zeharkatu eta Aix-en-Provencera zein Arlesera bidea hartu zuen Karlos bere aliatu minari laguntzera joateko. Hara zela, aipatutako hiribilduok azpiratu zituen, eta hortik omeiatarrek bota. Harrezkero, Karlos Borgoinara itzuli zen Rodano ibaian gora. Lehenago, ordea, bere seme Pepin utzi zion Liutprandi, lonbardiarren erregeak arma-gaietan hez zezan¹⁵⁶.

739an, Proventzan gauzak artean erabat konpondu gabe zituela, eta gauzak behin betiko bere aldera ekartzeko, Karlosek Rodano ibaian behera egin zuen berriz, Al-Andaluseko omeiatarren kontra egin beharrean, Maurontzio Proventzako patrizioaren erresistentzia oraingoan erabat haustera. Karlosek Avignon (edo haren hondakinak) berriz hartu zuen, eta gero Marseillarentz abiatu. Maurontzioren

155. Lewis, A. 1965, 24. or. *Annales anianensisek* gotorleku bihurtutako Nîmesko anfiteatroaren suntsipena aipatzen du; *Fredegarioaren jarraipenaren* kontakizuna osoagoa da eta, dioenez, hiribildu osoa izan zen txikitua.

156. Schutz, H. 2004, 30. or.

autonomia-asmoak zigortzeko, Liutpranden lonbardiarrak zituen aliatu. Une horretan, ordea, Liutprandek Erromako dukerria inbaditzeko erabakia hartu zuen, baita *Betiereko Hiriari* berari setioa jarri ere. Gregorio III.a Erromako apezpikuak eta Bizantzioko Inperioaren Ravenako Hexarkatuak lotura politiko estua zuten, biak ere Liutpranden etsai amorratuak ziren, eta Italiako lurren gaineko nagusitzari buruzko borroka betean murgilduta zebiltzan.

Gregorio III.ak gutun bat igorri zion Karlos buruzagi frankoari estilo oso literarioa erabiliz, lonbardiarrak Erromaren hondamendia zekartela gogoraziz, herri hori gogor gaitzetsiz eta laguntza eske; trukean, jauregiko etxezain frankoari *patrizio* titulua eskaini zion. Eskaintza tentagarria zen inondik ere, garaipen militarrez josita bai, baina 737. urtean Karlos erregez umezurtz geratua zen: hil egin zen merovingiarren lineako Teodoriko IV.a indargea, nahieran erabiltzeko berberak tronuan ezarritakoa. Garaipen militarrek distira erromatarrez janztega gaizki ez bazetorkion ere, Karlosek muzin egin zion Erromako apezpikuaren hitz-mitzei, ahalegin literario handiz idatzitakoak. Beraz, buruzagi frankoak ez zituen auzitan jarri Liutprandekin zeuzkan harreman adiskidetsuak, are gutxiago Proventzan buruzagi lonbardiarrak ematen zion laguntza estimagarria ikusita, Maurontzioren kontra¹⁵⁷. Lonbardiarren kontra joan orde, buruzagi frankoak mandatariak igorri zituen Erromara artekari-lanetan, bi aldeek bake-itun bat sinatzeko. Tirabira, ordea, luzatu egin zen, eta Karlosek uko egin zion Gregorio III.ari laguntzeari.

Karlos 741ean hil zen loriaz beterik; IX. mendeko karolingiar kronikek *Martel* ezizenez bataiatuko zuten (*marteau*, ‘mailua’ egungo frantsesez)¹⁵⁸. Loriaz beterik bai, baina erregerik gabe eta, artean, Erromako Elizatik aparte, politikoki herren. Gregorio III.a 741ean hil zen, lonbardiarrak osteak Erroman ate joka zituela. Bitartean, Bizantzioko Inperioaren itzal politiko eta militarra urruntzen ari zen Italiatik. Urte horretan, hala ere, haize berriak hasi ziren jotzen Erroman: Frankiako haizeak.

UQBA ETA BERBEREEN ERREBOLTA

Uqba ibn al-Hajjaj al-Saluli Kordobako *waliak* (gobernadoreak) 739an espedizio bat abiarazi zuen Proventzarantz Karlosi aurre egitera, baina Zaragoza parean zela, bertan behera utzi behar izan zuen ahalegin hori, Afrikako berbereen altxamenduaren berri entzun ondoren. Uqba gobernadoreak Kordobarantz atzera bidea hartu zuen, Afrika iparraldera pasatzeko asmoz.

Uqba Irakeko *wali* omeiatar handienaren semea zen¹⁵⁹; 737an, *Ifrikiyako* (Afrika iparraldeko) gobernadore omeiatarrek bidali zuen Al-Andalusera antza denez, Kordobako *wali* izendatu berrian. Al-Andaluseko *wali* izendatu berriek ohi zuten

157. Lewis, A.R. 1965, 24. or.

158. Bibliaren bertsio bateko Juda Makabeo (= ‘*Mailua*’) gerlan beldurgarriari mailegatutako ezizena itxura guztien arabera, ikus Riche, Pierre. 1993. *The Carolingians: A Family Who Forged Europe*. Philadelphia, PA, USA: University of Pennsylvania Press, 44. or.

159. Wikipediak Irāq ‘Arabī eta Irāq ‘Ajāmī bereizten ditu Erdi Aroan, Eufrates eta Tigris ibaien beheko arroan lehenengoa eta Iran erdialde-mendebaldean bigarrena.

legez, urte horretan bertan Uqbak indar-erakustaldi bat egin zuen iparraldera, nora eta *Galiziara* (esan nahi baita, Iberiar Penintsularen ipar-mendebaldeko lurraldeetara). Lurralde horiek menpean hartu zituen, mendialdeko zoko urrunenak izan ezik. Bide batez, bertako *politeistak* azpiratu zituen¹⁶⁰.

Iruñea ere hor tartean aipatzen da *Galiziako* lurraldean. Bada, omeiatarren 714ko konkistan hitzartutakoaren arabera, Iruñeari artean batere autonomiarik geratzen baldin bazitzaion, Uqbaren espedizioak erabat ezeztatu zuen, eta Kordobaren agintaritzazuzena ezarri zion hiribildu baskoiari¹⁶¹. Espedizio horren ondoren, egungo Araba aldea ere Uqbaren mende erori bide zen, eta hala iraun zuen Asturiasko Alfontso I.ak 743. urtean hasitako kanpainak arte.

Uqbak bere agintaldian beste neurri batzuk ere, administratiboak, ezarri zituen Al-Andaluserako: beste errolda bat agindu eta zerga-bilketa (ondasunen deklarazioa) zorrotzu zuen, Hisham Damaskoko kalifak agindutako jarraibideekin bat eginez segur aski. Hala ere, bere menpeko lurraldeetako biztanle eta herriekin harremanak normalizatzeko erabaki lagungarriak hartu zituen, norbanako bakoitza bere herriaren legeen arabera (*«iustitia legis propriae»*) epaitua izateko eskubidea berrestea esate baterako, bisigodoen kasuan *Forum Iudicum*en bidez. Hala ere, ez du errealitate itxi bat aditzera ematen, hainbat zuzenbide izan zitzakeen errealitate bat baizik. Collinsen arabera, herri bakoitza bere legearen baitan arautzeko praktika hori ez zitzaion arrotza ere Karlosen Frankoen Erresumari¹⁶².

30. Mendebaldeko Europako lurralde-banaketaren erreferentzia batzuk (740).

160. Montenegro, J./Del Castillo. A. 2004, 190. or. Gertaerei buruzko kronikak kontraesankorrak dira urte zehatzak emateari buruz, baina kanpaina horretan kokatu izan da Pelaioren ustezko erresistentzia.

161. Sagredo ez dator bat R. Collinsekin eta A. Lewisekin, eta Iruñea baskoien eskuetan kokatzen du 719tik 750 arte, ikus Sagredo, I. 2012, 11. or.

162. Collins, R. 1994, 95. or.

Uqba *wali*aren Iruñeko espedizioak zerikusia izango zuen edo ez baskoien hiribilduko berbere garnizioaren altxamendu batekin, baina 740an Afrikako berbereen matxinada (Ceuta...) Al-Andalusera zabaldu zen, 754ko kronikari kristauak suminkor dioenez, *arures* direlakoan sekta islamdarrak zirikatuta¹⁶³. Galiziako berbereen garnizioek beren postuak utzi (Astorga, Leon, etab.), Duero ibaia hegoalderantz zeharkatu, eta zutabetan bildu ziren nagusi arabiarrei 742n Meridan eraso egiteko. Berbereen matxinada horretan, berberek ez ezik, arabiarrek ere Iberiar Penintsula iparraldea abandonatu zuten Duero ibaitik gora. Ebroren arroan, ordea, omeiatarrek beren posizioei eutsi zieten. Berberek zortea ez zuten aldeko izan: Abd al-Malik ibn Qatan (Al-Fihri...) *wali* berriak eta Balj ibn Bishr al-Qushayri siriar indarren buruzagiak hitzarmen labur bat sinatu zuten, eta 742rako arabiar agintariei irabazteko osatutako berbereen hiru espedizioek (Toledora, Kordobara eta Gibraltarrera) porrot egin zuten¹⁶⁴. Alfontso I.a Asturiaskoak aukera polita ikusi zuen, orduan, ur uherretan arrainak harrapatzeko.

BASKONIAREN HEGO-MENDEBALDEKO MUGAN, ALFONTSO I.A ASTURIASKOA

739an, Asturias-Kantabriako mendialdean Alfontso I.a izendatu zuten lurralde horretako buruzagi gorena, geroko asturiar kronikek errege deitzen dutena. Arabiar kronikek *Banu Idfuns* buruzagi-leinuaren aitzindari izatea aitortzen diote, alegia, hurrengo mendeetan Asturias eta Leonen agindu zuten erregeen leinuaren sortzailea izatea. Gainera, Alfontso I.a Pedro Kantabriako dukearen semea zen, eta Hermesindarekin, Pelaioren alabarekin, ezkondu zen. Era horretan bi printzerri horiek (Kantabria eta Asturias) dinastia bakarrean uztartu ziren. Beraz, Alfontso Kantabriakoa zen jatorriz¹⁶⁵.

31. Trespondeko zubi erromatarra Araban, Iruña-Veleiako sarbidea.

163. Ibaditak segur aski, berbereen artean indar handiz sartutako sekta fundamentalista bat, ikus Collins, R. 1994, 107. or.

164. Collins, R. 1994, 109. or.

165. Wamba errege godoaren garaian sortutako mugako dukerria zen, lurralde lauso bat: Roger Collinsek Bizkaia mendebaldetik Ebro ibaiaren iturbururaino kokatzen du, eta egungo Kantabria erkidego osoan, eta Errioxa lurralde horretatik kanpora uzten du, omeiatarren konkistaren garaian behintzat. Kantabriaren zati bat euskal (baskoien) lurraldean kokatzen zen (Collins, R. 1990, 139. or.), baina zail da sinesten VII-VIII. mendeetan mendebaldeko baskoiak eta Kantabria kontzeptuak bat eta bakarra ez zirela.

740-742an berbereek beren posizioak utzita, Alfontsoak aukera ezin hobeak ikusi zuen Kantabriatik hegoaldera zabaltzen diren lautadetan botere-hutsuneari etekina ateratzeko. Gainera, berbereen altxamenduari gerra zibilak jarraitu zion Al-Andalusen hurrengo urteetan¹⁶⁶. 743. urtean hasita, bere anaia Fruelaren laguntzaz, Alfontsoak hainbat espediziori ekin zien, IX. mende bukaerako *Albeldako kronikak* dioskunez. Besteak beste, *Auca* (Villafranca-Oka), *Velegia Alabense* (Iruña-Veleia segur aski), *Miranda* (-Ebro), *Reiendeca*, *Carbonaria* (Carbonera), *Abeica* (Abecia de Montes de Oca), *Brunes* (Briones), *Cenisaria* (Cenicero), *Alesanco* (Alesón) eta *Oxima* (Osma, Arabakoa edo Burgoskoa) eraso, arpilatu eta suntsitu zituen. Horietako asko Ebro ibaiaren ezpondetan edo hurbil daude, Barduliatik behera eta Banu Qasi muladien lurraldeko mendebaldeko ia mugan¹⁶⁷. Bertako hainbat biztanle hil eta, gogoz edo atxilo, gainerakoak beren bizilekuetatik atera zituen, gotorlekuak suntsitu eta inguruko soroak galarazi. Atzemandako herritarrak mendialdera eramane zituen bueltan. Gertaerok kontatu zituen *Alfontso III.aren kronikak* dioenez,¹⁶⁸ bestalde, egungo Euskal Herriko hainbat lurralde, tartean Iruñea, beti bertako biztanleen eskuetan izan ziren¹⁶⁹. Hori ez zen guztiz horrela izan: Iruñeak bazuen egitura autonomo bat, baina Uqbaren kanpainatik aurrera, Kordobako agintarien menpe geratu zen, baita Araba ere tarteka.

Alfontso I.ak Asturias eta Kantabriako hainbat toki *birpopulatu* zituen, alegia, Alfontso I.ak eskualde eta herri horiek bere agintearen arabera berrantolatu zituen: lurrak esleitu, ordezkariak izendatu, eta tokirako legeak idatziz jarri. Tartean ziren Sopuerta, Karrantza, eta *Bardulia* (artean sortzeke zegoen Gaztelaren muina).

Asturiasko agintariaren kanpaina suntsigarriak ez ziren horretan geratu, mendebaldeko ere zabaltzen zituen Bragaraino (orduko Galiziako hiriburua). Aitzitik, Alfontsoak ez zuen Duero ibaiaren iparraldeko lur eta hiribildu horien gaineko nagusitzarik finkatu, eta aski iritzi zion toki horietako jendea eta ondasunak mendialdera atzera ekartzearekin eta jatorrizko bere lurraldean eskulana gehitzearekin. Beraz, uko egin zion Duero ibaiaren arroko gizarte aspaldian hiritartua eta, mendialdekoaren aldean, sofistikazio handiagokoa gobernatzeari. Nahiago izan zuen lautadotan gotortu gabeko lurralde ahul bat sortu. Hartara, mendialdean bere boterea sendotu ahal izan zuen, eta horietatik Dueroko zelaietara sartu-irten militarrek egiteko modu erraza aurkitu.

Dueroko eremu hori *despopulatuta* geratu bazen ere, nekez pentsa daiteke erabat jendez hustu zenik. Aldiz, ezegonkortasunean eta tokian tokiko egitura ahulez osatuta geratuko zen. Alfontso I.ak Dueroko lautaden lurraldera egindako sarraldiek

166. Collins, R. 1994, 153. or.

167. A. Azkarateren arabera, posizio horietako asko bisigodoek bere garaian baskoiei aurre egiteko sortutako gotorlekuak dira. Ikus Orella Unzué, J.M. 2001, 148. or.

168. 883 edo beharbada X. mende hasierakoa.

169. Collins, R. 1994, 153. or. «Bizkaia, Araba, Iruñea eta Berroetza harana beti bere biztanleen eskuetan izan ziren», halaxe dio kronikariak. Collinsek gezurtatu egiten du hori, VIII. mende gehiengan andalustarren menpe egon zelakoan.

ez dute arabiarren historiografian aztarnarik utzi¹⁷⁰ eta, beraz, erlatibizatu egin behar da asturiar kronikek ematen dieten garrantzia eta hedadura.

Alfontso I.ak eta asturiar agintariek Pavian eta Cangas de Onisen izan zuten egoitza (Alfontso II.ak 789 aldera hiriburua Oviedon ezarri zuen arte). Buruzagiok ibiltariak ziren beren jabetzako *villa* batzuetatik beste batzuetara, hiriburu egonkortu gabeak. Orduko finkapenen aztarna arkeologikoak urriak dira, eta asturiar erromanikoaren lehenengo egitura arkitektonikoak geroagokoak dira. Favila asturiar buruzagiak 737. urtean Santa Cruz eliza eraikiarazi zuen Cangas de Onisen, eskualdeko aurreko buruzagien hilobiratze-errituetan erabilitako trikuharri baten tokian. Haren gorpua ere hor hilobiratu zuten. Favilaren hileta-erritua Asterio delako *vates* batek burutu zuen, hizkera kristauan oso ezohiko titulua (*presbyterus* lehenesten zen)¹⁷¹. Usadioak dioenez, Santa Cruz elizan gorde zen Pelaio lehen asturiar buruzagiaren haritz-egurrezko gurutzea, erlijio- eta kultura-sinkretismoaren elementu guztiak biltzen dituen egoera bat adieraziz.

757. (edo 756.) urtean, arabiar iturriek *Galizia* deitzen duten lurraldeko buruzagia, Alfontso I.a, hil zen, eta bere seme Fruelak hartu zion erreleboa. Historialari gehienek onartzen dute Alfontso baskoien gaineko agintea izan zuela ordu arte Enkarterritik eta Gaubeatik mendebaldera: Bureban eta, oro har, *Bardulian*, geroko Gaztelaren muinean. Egungo Bizkaia gehienara eta Araba aldera zabaldu izana, ordea, zalantzaszkoagoa da, baina Alfontso hala egin ez bazuen, Fruelak aurre-rapauso bat gehiago eman zuen ekialderantz, baskoien lurraldeari eraso, noraino eta Arabaraino. Bertan, baskoi batzuen kontra gudukatu zen, baita horiek menpean hartu ere. Fruela ez zen bakarrik bueltatu, eta Munia delako neska bat ekarri zuen bere konkista-espediziotik. Preso arrunta edo tokiko buruzagi baskoien leinukoa izan edo ez, Fruelak bere emazte egin zuen, baita harekin seme bat ekarri ere.

Fruelak bere hego-ekialdeko domeinuak indartzearen Bureba *populatu* zuen eta Beloradotik hurbil San Miguel de Pedroso komentua sortu zuen. Fruelaren aginteak hego-ekialdetik zuen hedaduraren berri emateaz gain, gordetako dokumentuak komentuko seroren izenen zerrenda preziatu bat utzi zigun: *Amunia, Munia, Ximena, Uma, Munzoa, Sancha, Auria, Andirazu, Anderkina*, guztiak ere euskal sustraikoak edo euskal fonetika-legeen arabera moldatuak. Forma horiek eta antzekoak, gainera, denboran eta espazioan bakartuta baino, «modako» izen bihurtuta agertzen dira hurrengo bi mendeetan Pirinioez bi isurialdeetan.

IRUÑEA BASKOIA LOKARRIRIK GABE

Berbereen erreboltak Kordobako agintari *sarrazenoak* Duero ibaiaren iparraldeko arroan eta Ebro goianean oinarri militarrik gabe utzi bazituen, ez zen berdin

170. Collins, R. 1994, 156. or.

171. *Vates* izena iragartzeko ahalmenez jantzitako azti-poeta adierazteko erabiltzen zen latinez. Antzinako greziar idazleek (Estrabon geografoa tartean) druida zeltei deitzen zieten *vates*. *Asterio*, bestalde, greziar etimologiako latinezko izena da, 'izar' esanahikoa.

gertatu *Tarraconense* lurralde gehienez, ordurako arabiarrek *aṭ-Taġr al-Aʿlā* (Goieneko Marka) deitzen zuten horretan, Zaragoza hiriburu zuela. Berbereen Afrika iparraldeko eta Al-Andaluseko errebolta moztu egin zuen komunikazioa Damaskorekin eta segidan gerra zibila piztu zen nola Damaskon hala Al-Andalusen. 747an, Yusuf ibn Abd al-Rahman Kordobako *wali* lanetan hasia zen, hainbat arabiar taldek hitzartutako txandakatze-sistemaren arabera. Aldiz, hitz emandakoari bizkarra emanez, aginte-postuan geratzea erabaki zuen, *malik*, ‘errege’ bihurtuta zenbait iturriren arabera.

756 hasieran Yusuf espedizio baten buru abiatu zen Zaragozara. Hiribildu horretan, Qais tribuko edo Banu Mudar leinuko As Sumayl zebilen gobernadore-lanetan, 750etik Yusufek izendatuta. Bada, abbasiden aldeko berbereen eta yemendar arabiarren errebolta bat piztu zen haren kontra, baita setioa jarri ere hiribilduari¹⁷². Yusuf, orduan, As Sumayl gobernadore leialari laguntzera atera zen Ebroko arrora. Hala ere, Yusuf hiribildura gerturatu ahala lasaitu egin zen matxinadaren hauspoa, eta beste gertakari baten albisteak erakarri zion arreta: Iruñea inguruan baskoiak altxatu eta Ebro goieneko hiriak arriskuan jartzeko indarra agertu omen zuten. Kordobako *waliak* bere indarren destakamendu bat igorri zuen Ebro ibaian gora, eta Iruñetik ez oso urruti enkontrua izan zuen baskoiekin. Zein ez zen izan Yusufen zoritxarra, baskoiek gerra arinaz (zalditeria ere tartean) eta beren herriko pasabide-zidorrez zuten ezagutzaz baliatuz, birrindu egin zuten kordobarren destakamendu astuna¹⁷³. Hainbat historialarik *gerrilla* deitu izan diote baskoien teknika horri (*bertan jo eta ospa* ere esatea badugu...).

Ordurako, 756ko udaberrian, beste Abd al-Rahman bat, Abd al-Rahman ibn Muʿawiya omeiatarra (nolabait motz esateko, izena luzeagoa baita) Malagan eta Sevillan zuen ate joka Yusufek, ipar Afrikatik aterpe eske heldu berritan. Ez hori bakarrik, agintari-anbizioak ekarri zituen. Haren etorreraren berria entzunda, Yusufek Zaragozatik hegoaldera bidea hartu zuen bere gudaroste herrenaren buru. Yusuf buruzagi kordobarra saiatu zen omeiatar heldu berriarekin Al-Andaluseko aginteari buruzko hitzarmen batera heltzen.

Omeiatarrak, ordea, ez zuen interes handirik agertu; itzal handiagoko familia eta jarraitzaile andana baitzuen¹⁷⁴. Omeiatarrak boterea hemen eta orain nahi. 756an bi buruzagiak Kordobatik gertu guduan borrokatu ziren elkarren kontra, eta Yusuf beteranoa ezin izan zitzaion omeiatar gazteari gailendu.

XI. mendeko Ajbar Maxmua kronikari berberearen ustez, Yusufen Iruñeko porrota erabakigarria izan zen Kordobako guduaren emaitzan¹⁷⁵. Kordoban galdu

172. Collins, R. 1994, 119, 124. or.

173. Collins, R. 1990, 119. or.

174. Collins, R. 1994, 85, 124. or. Yusuf Quraish tribuaren leinu batekoa zen, ospe handikoa, baina Abd al-Rahman, Qais tribukoa izateaz gain, omeiatar agintari ohien leinukoa zen. Al-Andalusen, leialtasunen bi talde handi bereizten ziren arabiarren artean: Qais (ipar arabiarrek, Mahoma profetaren tribukoak) eta Kalb (yemendarrek).

175. Collins, R. 1994. 124. or.

ostean, Yusuf Abd al-Rahmanek Meridara ihes egin zuen, eta hiribildu horretan Yusufek berbereen armada bat bildu zuen: «20.000 inguru»¹⁷⁶. Berriz borrokatu ziren bi aurkari arabiarrek eta, bigarren aldiz, Yusufek galdu egin zuen gudua. Toledora ihes egin zuen bere jarraitzaileekin aterpe hartzera, eta hor nonbait eman zuen azken hatsa, zirkunstantziak argi ez daudela¹⁷⁷.

757tik aurrera, Abd al-Rahmanek Kordobako ostiraleko otoitz ofizialetan Damaskoko kalifa abbasidak gehiago ez aipatzeko agindu zuen, Kordobako emirerri independentearen hasieratzat jotzen den erabakia¹⁷⁸. Yusuf ibn Abd al-Rahmanen 757ko heriotzak, 759ko Narbonaren konkistak eta, azkenik, Akitania-Baskoniaren independentziaren amaierak (769) Pirinioen hegoaldeko jaurearren ohiko leialtasunak kolokan jarri zituen indar nagusi baten faltan. Orduko Ebro inguruaren irudiari ez zaio korapilorik falta. 756tik 781 arteko aldian, ondorengo eragileak aurki daitezke *al-Tağr al-A'lān* (Ebroko arroan): arabiar yemendar tropak Ebro behearean (Damaskoko abbasiden aliatu); berberek, hiribildu askoren garnizio-lanetan eta eskualde menditsuetan; Yusuf ibn Abd al-Rahmanen jarraitzaileak eta haren ondorengoak; ahaztu gabe tokiko jatorrizko biztanleen eta buruzagien askotariko konbinazioak: islamdar fedeari lotutako tokiko herritarrak (muladiak, Banu Qasitarren leinua) eta fede horri ez lotutakoak (kristau edo ez), izan tradizio bisigodoaren jarraitzaileak (Ebro ibaiaren inguruan) edo izan kultura baskoikoak (mendialdeetan, Ebrotik iparraldera, Errioxa garaian).

Iruñea 756tik aurrera independente geratu zen, tokiko buruzagi baskoien eskuetan eta segur aski Baskoniako dukerriaren testuinguru politiko zabalagoan kokatuta. Oskan, Banu Salama leinu ustez arabiarrek jarraitu zuen nagusi, bertako biztanleen gaitzerako (zenbait kronikak kontatzen dutenez...). Ebro inguruko beste hainbat hiribildutan Yusufen jarraitzaileak geratu ziren nagusi, eta luzerako. Bada Yusuf ibn Abd al-Rahman hil ondoren Eboren arroan botere-hutsunea gertatu zela dioenik. Artean, Abd al-Rahman ibn Mu'awiya (omeiatar) emir gaztea urruti zen, Guadalquivirren arroan, baina luze gabe hasi zen iparraldera hedatzen: 761ean, Hishamek (Toledoko agintariak eta Yusufen jarraitzaileak), Abd al-Rahmanen setioa pairatu zuen eta, akordio batera heldu baziren ere, laster berpiztu zen bien arteko gatazka. 764an, Toledo Kordobako emirraren eskuetan erori zen, hiribilduko agintariak umiliatuak izan ziren, eta Kordoban gurutziltzatuak¹⁷⁹. Beraz, Pirinioez hegoaldeko menditar baskoiek, 769ko Fronsaceko akordioaren ondoren dukerriarekin lotura laxoan, tokian tokiko agintari andalustarrak izan zituzten bizilagun hegoaldeak, eta ez da zaila pentsatzea bertako agintariek eta leinuek elkar defendatzeko itunak sinatuko zituztela.

176. Hala dio Ajbar Maxmua kronikariak. Besterik ez bada, datu horrek kopuru handia zela jakiteko balio digu.

177. Collins, R. 1994. 132-133. or.

178. Collins, R. 1994. 186. or.

179. Collins, R. 1994. 133. or.

VIII. mendeko Iruñeko harresiez kanpoko hilerriaren aurkikuntza arkeologikoak hilobi islamdarraz utzi ditu agerian kristauen ondoan, baita elkarren arteko eraginak ere¹⁸⁰, karolingiarren eraginez VIII. mende amaieran zabaltzen hasi zen erlijioaren ikuspegi bateratu eta baztertzaitetik at. Hilerri horrek erlijio monoteisten arteko isuri dinamiko bat ematen du aditzera. Juduen eta kristauen erlijio monoteisten arteko isuria eztabaidagai bizia zen (baita juduen errepresiorako arrazoi ere) omeiatarrek heldu aurreko Toledoko kontzilioetan (681-703), *Tarraconensen* eta bereziki Zaragozan erlijio-komunitateek elkar kutsatzeko zuten joera ikusita. 730. urte inguruan, Evantius Toledoko artxidiakonoak gogor gaitzetsi zituen Zaragozako kristauak, horiek (juduek bezala) aldarrikatzen baitzuten animalien odola jaten zuen edonork espiritu-garbitasuna galduko zuela. Hala ere, Eliza kristauak nabarmen aldatu zuen bere estatusa omeiatarren inbasioaren aurreko egoerarekiko. Botere sekularra eta erlijiosoa, elkarrekin txirikordatuta lan egin arren, esku desberdinetan zeuden: Elizak ez zuen estaturik kristau-heterodoxiaren kontrako zaindari-lanak egiteko¹⁸¹.

180. Collins, R. 2012. Ikus «The Kingdom of Navarre and the Pyrenean Counties, 799-1035; Navarre».

181. Collins, R. 1983, 205. or.

Eliza eta frankoak lankidetzan

BONIFAZIO SANTUA: ERREFORMATZAILEA

Bonifazio, jaiotzez Wynfrith (675-680an jaioa), misiolari eta apostolu anglosaxoi sutsua eta ekintzailea zen, antolatzaile bikaina gainera. Ingalaterrako Wessex-en jaioa, edo beharbada Devonshire-n (Ingalaterra hegoaldea)¹⁸². Haren ikur pertsonaleko irudiak ziren zigorra, liburua, aizkora, ezpata, azeria, belea eta haritza. Lehen pausoak Beneditarren Ordenan eman ondoren, 716an frisia-rren lurraldera abiatu zen misioetara hizkuntza-antzekotasunek erraztuta, kontinenteko herri saxoi senideari ere «*Ebanjelioaren argia*» eramateko prest. Probapeko purutasun eta ortodoxia-mezu batez jantzita eta Erromako apezpikuaren (Aita Santuaren) baimenaz, herri germaniar paganoak kristautzera abiatu zen, baita ordurako kristau bihurtutakoak (edo kristau-trazakoak) tentetzera ere. Thuringian eta Hessian (Hessen) ibili zen ahalegin horretan. 722-723an, Erromara egin zuen bidaia, eta Erromako apezpikuak eskualde horietako apezpiku hautatu zuen.

32. Canterburyko Codex
Aureuseko irudia (VIII. mendea).

Hainbatetan, Bonifaziok bere zorroztasuna zabaltzen oposizio handia aurkitu zuen paganoen zein tokian tokiko kristauen artean, baita elizjende frankoaren barruan ere. Garai hartan, frankoen gizartea ez zen oso sinesmen kristau irmokoa ere¹⁸³. 719an, Gregorio III.a Erromako apezpikuak emandako Elizaren agintaritzaz jantzita eta inspirazioz indarberrituta Erromatik bueltan zela, misiolari sutsua jabetu zen bere ahalegin erreformatzaileaz zorrozitutako kristau-subjektuak lehengo lasaikerian eta paganismoan eroriak zirela. Bonifaziok artean 40 urte inguru zituela eta Fritzlar ondoko Geismarren zegoela (Frankfurt am Mainetik 150 km iparraldera), bere misiolaritza-ibilbideko pasadizo gogoangarrietako bat egin zuen. Bertako herritar paganoek Bonifazioren ikasbideari bizkarra ematen ziotela-eta, misiolaria, haserrez piztuta, zer egin eta bota egin zuen Thor tximisten jainkoaren omenezko

182. St. Boniface. *Catholic Encyclopedia*.

183. Schutz, H. 2004, 30. or.

Haritz Sakratua, baita zuhaitz horren zura baliatuz kapera bat eraiki ere, oraingoan kristauen Jainkoari dedikatuta. Thorren tximistak misiolariaren oldarra zigortu ez zuela harrituta, herritar askok kristautzea (*birkristautzea*) erabaki zuten, omen. Inguru horretako paganoen azkena izan zen, hala dio kristau-usadioak.

Karlos frankoen buruzagi gorenak Odo akitaniarrarekin ituna sinatu berritan, Bonifaziok eta Karlosek azken honen gortean biltzeko hitzordua jarri zuten 719. urte inguruan. Hara bidean zela, erlijio-printzipio estuen misiolari anglosaxoiak, Radbod frisiarren erregea (edo *dukea*, informazioa nork ematen duen) hil zelako berria jaso zuen. Karlosen gerra-etsai, Radbod frisiarrak uko egin zion azken hatsetan zela kristau bihurtzeari. Honela esan zuen: «*Nahiago nire arbasoekin infernuan betiko, zeruan etsaiekin baino, bereziki frankoekin*» (frisiar kondairak dioenez, betiere). Bada, Bonifazio Karlosekin elkartu eta misiolaria frisiarren artera abiatu zen haiek kristautzera, baita hainbat frisiar Erromako fedeari presaka eta trumilka estekatzea lortu ere, omen. Ez hori bakarrik, Bonifaziok frankoekin elkarlan oparo bati hasiera eman zion. 721ean, Akitaniako Odok Tolosako guduaren loria lapurtu bazion ere, 719. urterako Karlosek ondo zekien Elizaren itzala lagun hartzea zein zen ona, bereziki merovingiar leinuko errege baten bila zebilen gazte sasiko batentzat.

Karlosentzat, Elizaren eta frankoen hedakuntza gauza bat eta bakarra ziren. Eliza helburu politikoetarako baliatzea ekintza administratiboa zen berarentzat¹⁸⁴, Erromako Elizak ematen zuen legitimazio-indarra ahaztu gabe. Elizaren eragina hedatuz, lurralde konkistatu berrien kontrola areago zezakeen. Bi kanpainatan (733/734), Karlosek artean pagano zirauten frisiarrak azpiratu zituen eta 738an, berriz, saxoi paganoen kontra borrokatu zen (oraingoan, pagano eslaviar batzuen laguntzaz). Oso eskergarria zitzaizkion Karlosi monasterio-ordena anglosaxoietan hezitako ordezkarien diziiplina, soiltasuna eta antolakuntza-ahalmena¹⁸⁵ (edo motibazio espiritual). Fraile anglosaxoi horien artean ziren Willibrord eta, noski, Wynfrith-Bonifazio.

Erromak sistematikoki antolatu zuen Anglosaxoien Eliza eta, beraz, Erromako apezpikuaren babesaz eta antolakuntza hierarkiko baten pean jarduten zuen. Irlandar misioek, *peregrinatio* aszetikoaren ideari atxikita, gizabanakoetan oinarrituz behetik gora jokaten zuten bezala, anglosaxoiek goitik behera lan egiten zuten, antolamendu egiturak sortuz eta sustraituz. Misiolari anglosaxoiok lehenago misio irlandarrekin eta frankoek sortutako eliza-azpiegitura babestu eta indartu zuten.

Bonifaziok ekarritako mezuak nekez kristautu zuen paganorik¹⁸⁶; aldiz, Bonifaziok *birkristautu* egin zuen. Hala gertatu zen alamanen kontrako kanpainetan: Bonifaziok tokiko jainko txikien (jeinuen) eta kristau-zeremoniaren arteko konpromisoa kolokan jarri nahi izan zuen bere predikuairekin. Sermoiez eta otoi(tz)ez

184. Schutz, H. 2004, 27. or.

185. Schutz, H. 2004, 27. or.

186. Schutz, H. 2004, 28. or.

aspertzen zirenean, Karlosek eta bere oinordeko karolingiarrek ez zuten eragozpenik bide hertsatzaileagoei heltzeko, jomugan jarritako herriak ezpataz astinduz¹⁸⁷.

Hala ere, Bonifaziori Karlosek traba ere egin zion batzuetan, frankoen buruzagi gorenak betiko leialtasun-praktiketara jotzen baitzuen egoki ikusten zuenean: tokian tokiko handiki frankoen boterea bultzatzearen, (lur) dohaintzak egitea, Elizarenak ziren lurak leial zitzaizkion jaunen artean banatuz. Bonifaziok apezpiku frankoak eta galiar-erromatar aristokrazia aurka izan zituen hainbatetan, bera eta bere erreformatzaile anglosaxoiak haien bizi-estiloa arriskuan jartzen ari zirelakoan.

ELIZA ETA FRANKOEN BURUZAGIAK BAT EGINIK

741eko urrian Karlos Martel hil zen eta azaroan hil zen Gregorio III.a Erromako apezpikua. Erromako Elizaren lema Zakariasek hartu zuen orduan. Arau zen legez, Zakariasek bere izendapenaren berri eman zion Bizantzioko enperadoreari. Luze gabe, Erroma Liutprand lonbardiarr erregearen oldarrari amore emateko zorian zegoela, Erromako apezpiku berria Liutprandekin elkarriketetan hasi zen. Are, Zakariasek lonbardiarraren erregearekin Terniko ituna sinatu zuen (742ko abuztua) eta, hartara, Elizaren lurralde eta hiribilduen gaineko agintea salbatu eta beste zenbait berreskuratu zituen, baita lonbardiarrrek harrapakin hartutako hainbat ondasun ere.

Karlos hilberriak bi oinordeko izendatu zituen: Pepin eta Karloman, biak ere umetan Neustriako Saint Deniseko monjeekin heziak. Karlosen itzala luzea zen, baina errege merovingiarrik gabe, legitimitate-arazo itzela utzi zien oinordekoei: aristokrazia frankoa leial atxikitzearen kinka. Lurraldeei dagokienez, Pepinek Neustria, Borgoina eta Proventza eskuratu zituen oinordetzan; Karlomanek, berriz, Austrasia, Thuringia eta Alamania. Karlosek hirugarren seme bat ere izendatu zuen oinordeko: bi seme horien anaiorde bat, Grifo, baina lurralde-banaketan baztertua eta, gero, kartzelatu izan zen. Karlosek oinordetzaren zakuan sartu zituen, halaber, berezko dinamika politikoa zeukaten Bavaria eta Akitania, Karlomanek eta Pepinek parteka zitzaten.

Berehala, Karloman eta Bonifazio (bere begirale izandakoa baitzen) Zakarias Erromako apezpiku berriarekin gutun bidez jarri ziren harremanetan, eta Erromakoari misiolari anglosaxoia Bavarian egiten ari zen lan handiaren berri eman. Gainera, Karlomanek sinodo bat deitzeko eskaera egin zion Erromako apezpikuari, eta horrek, atzera, bere oniritzia eman zion bilkura aldi berean erlijioso eta sekular horri, eta elizbarruti berriak sortzeari¹⁸⁸. Aldi berean, Erromako apezpikuak frankoen lurraldeetan Erromako Elizaren ordezkari izateko berretsi zuen Bonifazio.

Pepin eta Karloman bi anaia agintariek, Frankoen Erresumaz ekialdera dauden herriak kulturaz asimilatu nahi baitzituzten, Bonifazioren laguntza eskatu zuten. 742ko apirilaren 21ean, Karlomanek frankoen Elizara erreforma ekarri eta hura

187. Schutz, H. 2004, 27. or.

188. St. Boniface. *Catholic Encyclopedia*.

lurralde germaniarretan ezartzeko sinodoa deitu zuen, horren buruan Bonifazio jarritz, eta lehengo ohiturei jarraitzen zieten apezpiku frankoei bizkarra emanez¹⁸⁹.

Sinodo garrantzitsu horretan eta hurrengo urteko jarraipenean, Elizari Karlosek kendutako lurren gaiak izan zuen protagonismo berezia. Bada, Elizaren jabetza aitortu arren, lurrak ez zitzaizkion Elizari itzuli. Aldiz, jaun frankoek «errentan» hartuko zituzten lur horiek (*precaria* edo *possessio*), baina jaunek jabetza eskuratzeko aukera ematen zuen joko bihurri bat (jukturia bat) onartuz. Karlomanek, bere egitura militarra mantentzearen, jaun frankoak pozik edukitzeko beharra ikusi zuen, baita aristokrazia frankoa leial, gertu eta estu edukitzeko premia ere¹⁹⁰.

Zakariasi igorritako gutunetan, Bonifaziok ondorengo kezkak adierazi zizkion:

- Elizaren araudiari (bereziki lur-jabetzari dagokionez) muzin egin zaio sei hamarkadaz.
- (Frankoen) Elizaren sinodorik ez da izan gutxienez 80 urtez.
- Ez dago artzapezpikurik Frankoen Elizan, eta nola apezpikuak (asko egoitza jakinik gabeak) hala apaizak beren ardurak dakartzan onura materialetan interesatuta daude, Elizaren ondasunak lapurtuz eta bizimodu profanoan eroriz, tartean amorantearekin bizitzea, ehizan joatea, edanari ematea, etab.

Kezka horiek 673an Lupok antolatutako Garnomoko kontzilioan zein Toledoko kontzilioetan adierazitako puntuetara hurbiltzen gaituzte. Nabarmentzen dute, batetik, harremana estua zela Elizan parte hartzearen eta interes materialen artean eta, bestetik, bizitza sekularra eta erlijiosoa (baita izaera paganoa eta kristaua ere) elkarrekin txirikordatzen zirela.

Kezka bihurtutako dialektika bat ere geratzen da agerian, Europa mendebaldeko hiru puntutan (Alemania erdialdean, Iberia iparraldean eta Garonan barrena): tokian tokiko indarrek beren autonomia eta berezko ezaugarriak areagotzeko joera dutela eta, kontrako aldean, goi-mailako agintariak (erregea, Elizaren goi-hierarkia) diziiplina ezartzeko beharra ikusten zutela.

Hirugarren puntuak adierazten duenez, 742. urte arteko aldian artzapezpikurik ez zegoen Frankoen Elizan; Elizari lotutako bitarteko arduradunek, berriz, ez zuten asmorik agertzen beren tokietan zigorrak ezartzeko eta buruhausterik eragiteko, ez tokiko agintariekin, ezta klase apalagoko pertsonekin ere askotan. Bonifaziok praktika gaiztoak ikusi bazituen ere, ohitura horiek ondorengo erakusten dute: berberak defendatu bezala, praktika gaiztoetan erori izatearen aukera, lukurreria eta endekatzea aditzera emanez; bestea, arau zorrotz horiek tokiko gizartean arrotz izaki, bertakoek betetzeko gogo sendorik ez izatea, gizarte horren bizikidetzatza hautsi edo desorekatzen zuen neurrian.

189. Schutz, H. 2004, 32. or.

190. Schutz, H. 2004, 33. or.

742ko sinodo horrek ondorengo erabakiak hartu zituen, besteak beste:

- Egoitza finkoko artzapezpikuak eta apezpikuak izendatzea, elizbarrutietan Karlosek bere garaian jaun sekular frankoei esleitutako postuak hartzeko.
- Apezpikuek beren parrokiak bisitatu behar dituzte, apezpiku laguntzaileen laguntzaz.
- Elizgizonak apezpikuari aurkeztu behar zitzaizkion beren jarduera pertsonal eta ofizialen berri emanez.
- Apaizek ezin dute armarik eraman, ezta ehizara joan ere.
- Benediktoren erregela nahitaezkoa izango da monasterio guztietan.

Menpeko elizjendea tente jartzeko ahalegin horretan, Eliza barrutik aldatu beharra zeukan Bonifaziok eta, Erromarekiko lotura estutzeko, Bonifaziok eta bere babesle karolingiarrek Erroman bezalako egiturak ekarri zituzten. Ordu arteko monje ia alfabetatu gabeak monasterioetara igorri zituen eta, trukean, hobeto hezitako monje-apaizak ezarri zituen komunitateetan, predikatzeko eta jarraitzaileak hezteko hobeto prestatuak, esan beharrik ez dago: idatziz ezarritako arauari zorrotzago atxikiagoak.

Erabakitako beste neurri bat Erromako santuak eta haien erlikiak inportatzea izan zen eta, aldiz, baztertzen joatea ordu arte Galia osoan gurtutako tokian tokiko jite paganoko martiriak, baita merovingiar zein irlandar-eskoziar santuak ere. Erromako santuek, Zeruko Erresumako egoiliar ziren neurrian, Jainkoak eskuordetutako eta bideratutako botere osoa biltzen zuten. Lotura espiritual berri bat sinbolizatzen zuten, Erromarekiko erlazio zuzenagoa. Eredu horri jarraikiz, nahi beste erlijio-gune sor zitezkeen jatorrizko guneari, Erromari, lotutako erlikien bitartez. Erlikia bat izan zitekeen Pedoren hilobiaren giltza, Pedro estekatuta edukitzeko katearen zatiak, etab¹⁹¹.

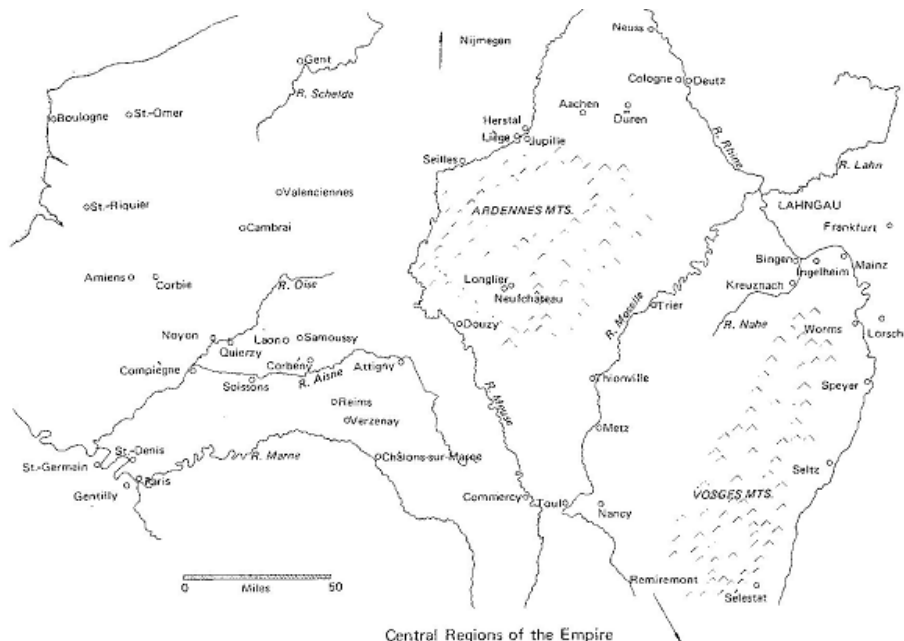
HUNALDEK ERRONKA AGINTARI FRANKO BERRIEI

Akitanian 736. urtean izandako gertakarien ondoren, Hunald printzearen eta Karlos buruzagi frankoaren arteko harremana ez zen erabat eten. 740. urte aldera, Karlosek Lantfred enbaxadorea bidali zuen Akitaniara, Pariseko St-Germain des Pres-eko abadea. Bi buruzagion arteko hurbilpentzat jo daiteke erabaki hori. Aldiz, Karlos bere heriotzatik hurbil zela noizbait, harremanak gaiztotu egin ziren berriz eta Hunald erreboltatu egin zen, arrazoiak argi ez daudela. Ondorioz, Karlosek Akitaniako Auvernia inbaditu eta Castelluc gazteluaz jabetu zen¹⁹². Bere haserre zehazki Auverniara bideratu izanak pista bat eman diezaguke horren arrazoiak: litekeena da tokiko jaun batek Loiraz iparraldeko elizbarruti-egoitza baten izenean zeuden lurrak (Akitanian hainbeste bezala) eskuratzeko ahalegina egin izana, edo izan daiteke (Loiraz iparraldeko) Frankoen Elizaren lurrik ez ukitzeko ohartarazpen bat.

191. Schutz, H. 2004, 29. or.

192. Lewis, A.R. 1965, 24. or.

Ohikoa zen legez, erresuma bateko agintari bat hiltzea une kritikoa izaten zen, eta berdin gertatu zen Karlos hil berritan (741en hondarrean). Hunald Akitania eta Baskoniako printzeak egokiera hartu zuen: Pepin eta Karlomanen agintaritzari muzin egin zion. *Fredegarioren jarraipenak* kontatzen duenez, Hunald eta bere baskoiak errebolatu egin ziren («*rebellantibus Wascones in regione Aquitania*»). Bestalde, Hunaldek ez zituen guztiz zintzotzat jo urte batzuk lehenago enbaxadore etorritako Lantfred frankoaren asmoak, antza: espioi izatea leporatu eta kartzelatu egin zuen.

33. Karolingiar Inperioaren erdigunea Paris, Boulogne eta Rhin ibaiaren artean (Iturria: *Carolingian Chronicles*).

Pepinek eta Karlomanek Loira zeharkatu, Berry inbaditu, eta bertako destakamendu militarrei gailendu zitzaizkien («*Romanos proterunt*»), baita Bourges hiribilduaren auzuneei su eman ere. Tourseko mugaz hegoaldeko eskualdeaz ere ez ziren ahaztu: Lochesko gazteluari setioa jarri zioten, okupatu eta desegin, eta bertako herritar guztiak preso hartu zituzten. Hori gutxi ez bazen bezala, kostaldetik hurbileko Poitou eskualdera ere gerturatu ziren, eta lur horiek arpilatu zituzten hainbat sarralditan. Hunaldek ihesi atera behar izan zuen. Pepinen indarrak jo eta ke zebiltzala, alamanen altxamendu baten berri heldu zitzaien buruzagi frankoei eta, luze gabe, atzera bidea hartu zuten. Ez zuten alferrikako bidea egin gainera: Akitaniatik atera eta alamanen lurraldera helduta, bi anaiek Karlosen hirugarren oinordeko eta anaiordeari kendu egin zizkioten egokitutako lurraldeak.

Hala ere, Hunaldek ez zuen bere independentzia ahalegina hor utzi. 743. urtean, Pepinek eta Karlomanek ez zuten beren burua nahi bezain sendo ikusiko, ezta aristokrazia (bereziki) frankoaren leialtasuna ere. Kinka horretan, bi anaiek merovingiarren familiako beste *txima-luze* bat tronuan errege jartzea deliberatu zuten, 737tik batere erregerik gabe izan ondoren: Txilderiko III.a, azken merovingiar erregea¹⁹³.

743an, Hunald ere ez zegoen lasai eta, ekialdean, Odilo Bavariako dukearekin aliantza bat ontzeko aukera ikusi zuen. Karloman eta Pepinen arreba Hiltrudarekin ezkondu eta bazegoen ere, Odilok ezagutzen zuen bi anaia karolingiarrek tokiko administrazio-egiturak kontrolatzeko zuten asmoa eta, horrenbestez, Griforen, Karlosen hirugarren oinordekoaren aldera lerratu zen, eta bi anaia karolingiarrei aitortzeari uko egin.

Ordurako, Odilo Bavariako dukea ez zen jatorriz menpeko lurralde batean frankoek jurisdikzio militarrez ezarritako buruzagia, *printzea* baizik, erregearen pareko agintari peto-petoa. Odilok eliza-hierarkiaren eta monasterioen gaineko kontrola zuen. Gainera, Bavariak bere lege-sistema propioa zeukan, eta Odilok zuen auzipetzeko agintaritzaren goren¹⁹⁴. Bavaria oinpean hartzeko, karolingiar buruzagiek lagun zituzten Bonifaziok bultzatutako eliza-egitura berriak eta Erromako apezpikuak misiolari anglosaxoiari eskuordetutako agintea. Frankoen «etxean», ordea (Frankian), Elizaren rola trukatu zeuden. Nola Karlosek hala bere oinordeko Pepinek eta Karlomanek lanak izan zituzten beren erabateko agintea inposatzeko. Frankiako Eliza estu hartu zuten, hautsi nahi baitzuten apezpikuen indar militar eta politikoa, tokian tokiko handikien ordezkariak ziren neurrian¹⁹⁵. Buruzagi frankoek Elizaren lurra konfiskatu zituzten komeni izandako eran, eta leialtzat zeuzkaten jaun noblei (*fideles*) horiek banatu¹⁹⁶. Bada, frankoen eraginpeko lurraldeetan, karolingiarrek diseinututako eskema hori ihes egiten zion bakarrenetako bat zen Bavaria. Bestea Akitania zen. Eta Baskonia Akitaniaren patuari lotuta zegoen.

Odilo bavariarra, kristaua, ez zegoen bakarrik bere independentzia-ahaleginean, saxoiak eta alamanen laguntza zuen, artean kristautu gabeak zirela (edo *sasikristautuak*...). Karlomanek eta Pepinek Rhin ibaia ekialdera zeharkatu eta Bavariara heldu ziren Odiloren autonomia-asmoak zapuztera. Akitanian, Hunald printzea ez zen egonean geratu eta, artean Berryko triskantza fresko zela, Loira zeharkatu zuen iparraldera armada baten buruan, eta Neustria azpierresuman sartu. Chartresera heldu eta hiribildua menpean hartu ondoren, arpilatu eta su eman zion.

193. Txima luzez irudikatzen zituzten garai hartako merovingiar erregeak. Ohitura zen beharbada, baina inoiz baino gehiagotan, karolingiar kronikek merovingiarrak barreagarri uzten dituzten beste ezaugarri batzuekin batera adierazten dute berezitasun hori.

194. Lewis, A.R. 1976, 406-407. or.

195. Lewis, A.R. 1976, 407. or.

196. Garai honetan, ez dago alderik *fideles*, *vassi* eta *vassiliren* artean. Ikus Lewis, A.R. 1965, 75. or.

Bavarian borrokan zirela, bi anaia karolingiarrek Hunalden kanpaina militar horren berri izan zuten. Bavarian geratu ziren hala ere. Artean Pepinek eta Karlomanek 52 egun eman zituzten Bavarian borrokan, eta haien oldarra ez zitzaien alferrik izan. Odilo printzea oinperatu zuten, baina ihes egitea lortu zuen. Hala ere, Bavaria uzteko kinkan zela, nahiago izan zuen arriskua hartu eta, bi anaia karolingiarren agintaritza aitortuz, Bavarian geratzea. Zorionez berarentzat, Bavariako dukerriaren buru jarraitu ahal izan zuen! Men egin bai, baina ez zen oso luzaro otzandu.

Bavariako kanpaina amaitu eta berehala, Pepinek Neustriarako bidea hartu zuen, Chartres bere menpeko lurraldean baitzegoen. Bitartean, Karloman ekialdeko germaniar lurraldeetan geratu zen. Pepinen Neustriarako espedizio horren emaitzaren berri ez da geratu.

Urtebete geroago (744), Hunaldek anaia Hatton Poitierseko bere egoitzatik engainatuta deitu zuen (Bordelera segur aski eta, artean, Hatton bizirik zela beraz), eta Karlosek Hunalden anaia 736an garrotez hil zuela egia ez bada, oraingoan bai, Hunaldek atxilotu eta begiak aterarazi zizkion, Pepini moduren batean laguntzea egotzita segur aski (*Annales Mettenses* kronikak aipatua)¹⁹⁷.

745. urtea erabakigarria izan zen Hunaldentzat. Urte horretan, Pepinek eta Karlomanek indarrak bildu eta Loira zeharkatu zuten espedizio baten buruan, Auvernia inbaditu, eta Castelluc gazteluaren kontrola hartu¹⁹⁸. Horren arrazoia, mugetako indar baskoiak frankoei zipoka zebilzkiela nonbait. Orduan, Hunald printzeak buruzagi frankoei amore eman beste aukerarik ez zuen aurkitu. Kolpe latza jaso bide zuen, erretreta hartzea erabaki baitzuen, Ré uharteko¹⁹⁹ monasterioan monje sartuz. Esan izan da anaiari eragindako sufrikarioaren arrangurak bultzatuta baztertu zuela bere burua Arroxelako uharte baskoira.

Bi buruzagi karolingiarren menpe erorita eta haiei leialtasuna aginduta, Hunaldek bere seme Gaiferren eskuetan utzi zuen dukerria handik gutxira. Hunalden oroimenak bizirik iraun zuen Akitaniako usadioan, *Huon Bordelekoa* delako pertsonaiaren inspirazio-iturri bihurtuta, eta izen bereko Erdi Aroko balentria-kantuan gordeta²⁰⁰.

EKAITZAREN AURREKO BAREA AKITANIAN (745-752)

Botere-eredu berri bat umotzen: Pepin eta Karloman germaniar lurretan

Akitania oinpean utzita, 745. urtea ondo hasi zen Pepin eta Karloman buruzagi karolingiarrentzat. Beren ahaleginak Europa erdialdeko lurralde germanikoetan elizbarrutiak finkatzera bideratu zituzten, horietan konfiantzazko arduradunak jartzera eta jaun leialak izendatzera. Bavarian, baina, urte batzuk lehenago men egindako Odilo dukeak berriz erakutsi zituen hortzak, eta bere independentzia-asmoak agerian utzi.

197. De Jaurgain, J. 1898, 61. or.

198. Lewis, A.R. 1965, 24. or.

199. *Cosmographia* lanean aipatzen diren «*Vacetae Insulae*»tako bat.

200. Pepin, G. 2005a, 3-22. or.

Bi anaiek bereiz baina lan osagarria eginez jo zuten Bavarian eta lurralde mugakideetan, beren agintaritza inposatzeko. Pepin Suabiako dukerrian barrena sartu eta tokiko dukea bota zuen. Suabia konderrietan zatikatu eta konfiantzazko kondeei esleitu zizkien. 746an, Pepin jaun eta jabe geratu zen suabiarren lurraldean²⁰¹. Bitartean, Karlomanek alamaniar pagano uzkurren kontra jo zuen, bertako jaunak behin betiko zapuztera.

Cannstatt kastroa egungo Stuttgarten dago. Bertan, 746an Karlomanek alamaniarrek guduan oinperatu zituela diote iturri batzuek. Gudu baten ondoren izan edo ez, Cannstatt biltzar bat aipatzen da; Karlomanek, beharbada amarru bidez, alamaniar jaun noble guztiak hara bildu zituen. Hara zirela, atxilotu eta Karlomanek guztiak jo eta bertan hiltzeko agindua eman zuen, Odilo Bavariako printzearen eta Teodobaldoren erreboltan parte hartuz traizio egitea leporatuta. Odol-isurtze ikaragarria izan zen, sarraskituak milaka, hala aldarrikatzen dute orduko kronikak. Harrezkero, iraun zuen tokiko nobleziak ez zuen bururik altxa. Karlomanek, berriz, agintari alamaniarren lurak bahitu eta bere egin zituen, horiek konfiantzazko konde frankoen artean banatuz. Bada, alamaniarren independentziaren azkena izan zen, baina baita monasterioak bultzatzeko aurrerakada handia ere²⁰².

746rako, Pepin eta Karlomanen arteko harremana pitzatzen hasia zen, eta Pepinek egokiago ikusi zuen Bonifazio alde batera utzi eta, hari zuzendu beharrean, Elizako erreformei eta Lege Kanonikoari buruz Erromako Zakarias apezpikuarekin hitz egitea, zuzenean eta bitartekaririk gabe. Zakariasek estimu handitan zuen Pepin, buruzagi frankoak baitziren bakarrak lonbardiar auzoen kontra Erromako Elizari babesa eskaintzen.

Karlomanek, pertsona fededun sutsua izaki, erretiro monastikoa hartzea erabaki zuela defendatu izan da, IX. mende hasieran, Einhartek (karolingiarren kronikari kuttunetako bat eta Alkuinoren dizipulua)²⁰³ bere *Vita Karoli Magni* adibidez, 829 eta 836 artean idatzia segur aski. Kronikariak gaineratzen du arrazoiak zehazki ez dakizkiela. Beste kronika batek dio Cannstattko sarraskiaren barruko arrak zigortuta hartu zuela monasterio batera urruntzeko erabakia. Barruko arra izango zuen, edo ez, baina 751n Karloman politikoki aktibo aurkitzen dugu, zertan eta Erromako apezpikuari erasoka zebilkion Astulfo errege

34. Einhardt, karolingiarren kronikari zintzoa, *Vita Karoli Magni*ren idazlea.

201. Lewisek bertako herritar gehienak paganotzat jotzen ditu zalantzarik gabe, ikus 1976, 407. or

202. Schutz, H. 2004, 42. or.

203. Ikus Ruiz, A. Agirre, J. 2006, 21. or. Einhart (= Eginardo, 770-840), *Vita Karoli Magni* kronikan 778ko Orreagako gertaeren berri ematen duena, Karlomagnoren kultur eliteko, Akisgrango Jauregiko Eskolako kide nabarmena zen, baita Luis Errukitsuarekin ere.

lonbardiarraren izenean aritzen. Gero, ordea, Karloman Montecassino monasteriora «*bidalia izan zen*». Bukatzeko, Viena-Isérera abiatu zen (Lyondik ez oso urruti) bake-misio batean antza, lonbardiarren eta frankoen arteko aspaldiko aliantza gogoraztera, Erromako apezpikuaren gogoz kontra. Hori izan zuen, bada, azken bidaia eta han eman zituen azken egunak, Pepin anaiak bertan kartzelatua²⁰⁴. Nahasi eta ilun..., argi dago azken urteetan Pepinek anaia begiko ez zuela (batere!).

Bitarte horretan, bare antzean zeuden gauzak Akitanian. 748. urterako, ordea, harremanak mikazten hasiak ziren Pepinen eta Akitania-Baskoniako printzearen artean. Adon Vienako apezpikuak (mende bat geroago) kontatzen duenez, urte horretan Pepinen anaia Grifok aterpe hartu zuen Gaifer printzearenean. Epe horretan, Gaifer printzeak Pepinen errefuxiatu samalda bat hartu izana ez da harritzekoa. Artean, Griforen eta haren anaiorde Pepinen arteko ika-mikek jarraitzen zuten. Hala ere, luze gabe Pepinen anaiordearen joan-etorri eta abenturek bere onena emana zuten. 753an, Alpeen hegoaldean, Pepinen konde baten zerbitzuko soldaduek harrapatu eta bertan hil zuten Grifo nekagaitza.

Pepin frankoen agintari bakar, eta errege

751rako Pepinek, bilatzen zuen bakea lortua zuen ekialdeko germaniar lurraldeetan. Karloman anaia jokoz kanpo eta Grifo anaiordea indargutxituta zituela, *de facto* frankoen agintari bakar izateko ate guztiak irekiak zituen. Militarki gailendu izanak, ordea, ez zion automatikoki konpondu botere politikoaren auzia. Bi anaia karolingiarrek Txilderiko III.a merovingiar indargea jarri zuten frankoen tronuan 743an, gainerako jaun frankoek eta ez-frankoek ere agintaritza aitortuko zietelakoan. Jaun frankoek eta herri frankoak merovingiar bat baino ez zuten onartzen erregetzat, eta nola jokatu orduan? Bestalde, Pepinen menpeko lurraldea frankoen muineko lurraldea baino askoz zabalagoa zen orain. Frankoniera hizkuntzaren eremuaren hegoaldeko mugak ez ziren egungo Frantziako ipar-ekialdea baino askoz zabalagoak²⁰⁵. Balio ote zuen huts-hutsean frankoek emandako agintaritza bat horrelako lurralde zabala menpean eduki eta luzaro leial atxikitzeko? Pepinek leialtasuna sendotzeko hauspo bat behar zuen, eta ez zuen oso urruti aurkitu.

35. Pepin Motza erregearen irudia (XII. mendea).

749an, Italiako lonbardiarren erregea hil zen, eta erreleboa hartutako Astulfo erregeak ez zituen berritu Ratchis bere aurrekoak Zakarias Erromako apezpikua-

204. Halphen, L. 1992, 53. or.

205. *Franko errupiar*io deitu zaie hizkuntza mantendu zuten ekialdeko frankoei. Txanponaren bestaldean, *franko salikoak* zeuden: mendebaldera zabaldu, hizkuntza galdu eta Galia iparraldeko erromantzea hartu zutenak; ikus Bachrach, B.S. 1974, 12-13. or.

rekin izandako harreman adiskidetsuak. 750ean, Astulfok Italia osoan zabaltzeari ekin zion Bizantzioko inperioaren lepotik, baita Erromari erasoka hasi ere. Erromako apezpiku eta jaunak arriskuan ikusi zuen bere burua.

Erroman hautsak harrotuta zeudela, 750ean Pepinen aginte-kezkak Erromara heldu ziren, eskaera baten forma hartuta. Pepinek Fulrad, Saint Denis monasterioko abadea, eta Burchard, Würzburgeko apezpikua, bidali zituen Erromara mandatari. Galdera hau egin zioten Erromako apezpikuari: «*Ona al da Frankoen Erresuman errege-boterea ez daukaten erregeek agintzea?*» Zakariasek ez zuen zalantzarik izan: «*Hobe errege deitzea errege-boterea daukanari, ez daukanari baino*». Erantzun hori funtsatzeko, Erromako apezpikuak San Agustinek bere idazkietan erabilitako adierazpen bat hartu zuen oinarri, badaezpada. Erantzunak Pepinen belarriak goxatu zituen, eta jauregiko ethezain frankoak ez zuen asko itxaron azken deliberoa hartzeko.

Erromakoaren babesak puztuta, 751ko azaroan Pepinek Txilderiko III.a errege merovingiarra hartu eta monasterio batean giltzapetu zuen. Gainera, merovingiarrari «*txima luzea eta bizar arlote*» ezaguna moztu eta kaskoa soildu zioten. Azken errege merovingiarra ez da oso itxuroso ateratzen Einhart karolingiarren kronikatik²⁰⁶: errege-bilkuretan galderak aurrez prestatutako errepikekin erantzuten omen zituela, eta jauregira eta urteko lan-bilkuretara betzainek gobernatutako mando-gurdi batean joaten omen zela. Einhartek ez zuen kontuan hartzen (edo bai) hori germaniar eta greziar mitologiako zenbait jainkoren ohiko ibilgailua zela...²⁰⁷

Hurrengo urratsa frankoen artean ordu arte inoiz probatu gabeko formula erabiltzea izan

36. Esteban aita santua Pepin koroatzen ari dela, Txilderiko III.a erregetzatik kentzen duten bitartean (782. urteko eskuizkribua).

37. San Bonifazio bataiatzen eta, behean, Bonifazioren martiritza (754); XI. mendeko irudia.

206. *Vita Karoli Magni*, 836 baino lehen idatzia. Latindar literaturan oinarritzen den kronika da inondik ere, Suetonioren *De vitas Caesarum* klasikoaren zordun, ikus Schutz, H. 2004, 154. or

207. Schutz, H. 2004, 34. or.

zen. VI. mende hasieran, Klovisek bere pertsonaren baitan egin zuen frankoen tradizio paganotik kristautasunerako trantsizioa, bi legitimitate bateratuz: izaera merovingiarra eta erromatarren kristautasuna. Ekintza horretarako, Bizantzioko enperadorearen baimena ere behar izan zuen, Bizantzio Erromako Inperioaren ordezkarietat onartua zen neurrian²⁰⁸.

Italy on the Eve of Carolingian Intervention

38. Erroma eta haren menpeko lurraldeak 756. urtetik aurrera, «Pepinen dohaintza» delakoa (Iturria: *Carolingian Chronicles*).

Oraingoan, ordea, erronka handiagoa zuen Pepinek: frankoen merovingiar dinastia mitikoa eta tradizio bateratzailea haustea, eta berea ezartzea, San Pedoren egoitzako (Erromako) apezpikuaren baimen berriaz. Pepin, beraz, San Pedro santuaren ordezkariaren baimenari lotu zitzaion, eta ez hainbeste Zakariasi, Erromako apezpiku horrek izango zuen rola aldi baterako kontua zelakoan segur aski. Behin Pedoren (Erromako) ordezkariak emandako agintaritza eskuratuta, Frankoen

208. Bizantzio zen Erromako Inperioaren ordezkari eta ondorengo naturala. Orduko Erromako apezpikuek (San Pedoren Elizaren egoitzaren titularrek) Bizantzioko enperadoreen agintaldiak aipatzen zituzten gertaeren kronologia adierazteko orduan. 754ko *mozarabiar kronikak* Bizantzioko enperadoreak aipatzen ditu kontatutako gertaeren kronologian. Akitaniako testuingurutik kanpora, *erromatarrak* bizantziarra esan nahi zuen. Guadaleteko gudu famatuan (711 edo 712), Mugharit ar-Rumi (alegia, 'erromatarra') izan zen gudaroste arabiar-berbereko zalditeriaren buruzagia: Siriako gerretan gatibu hartuta, askatasuna irabazitako bizantziar bat (ikus Collins, R. 1983, 163. or.).

Erresumaren inguruan Pepinek berak *Imperium Christianorum* bat eratzeko asmoa zerabilen²⁰⁹. Pepinen koroatze-zeremonian ez zuen Eztebe II.a Erromako apezpiku berriak parte hartu; aldiz, haren itzala Bonifazioren bidez luzatu zen ekitaldira, Zakariasen eskariz zalantzarik gabe, justu hil baino lehen.

Pepin buruzagi franko gorenaren estatu-kolpea biltzar handi batean burutu zen Soissons-en, frankoen eta Austrasiako aspaldiko hiriburuan. Ospakizunean, herri frankoaren ohiko aukeraketa-moduari (*more Francorum*) beste ekintza batek eman zion segida: Bonifaziok, kristautasunaren gotzain gorenaren mandatariak, olio-igurtzi santua eman zion buruan Pepini. Keinu horrek bere usurpazioari beste kolore bat eman zion alajaina. Herri xumeak lehenengo zatia ondo ulertu bazuen ere, apezpikuen eta elizgizonen klaseak ondo ulertu zuen garai zahar biblikoak gogora ekartzen zituen bigarren zatia. Saul eta David bezala, Pepin Jainkoaren kuttuna bihurtzen zen, haren mandatari, herriak aukeratua izateaz gain²¹⁰.

Ikonoklasiaren polemika betean, Erromako Eliza Bizantzioko Inperioarekin zapuztuta zebilen. Zakarias hil zen, eta 752ko martxoan Eztebe II.ak hartu zion erreleboa Erroman. Tradiziori eutsiz, Erromako apezpikuak bere izendapenaren jakinarazpen ofiziala bidali zion Bizantzioko enperadoreari²¹¹. Astulfo lonbardiarra hedakuntza betean zela (751ko udan, aspalditik Bizantzioren menpean izandako Ravena konkistatu zuen), Eztebe II.ak mandatari batzuk bidali zizkion Pepini laguntza eske. Protokoloa gordez, Bizantzioko enperadoreari ere eskatu zion, baina espero bezala, hitz antzuak itzuli zizkion agintari bizantziarrak Erromako bere funtzionariotzat zeukanari (753ko uda).

Aldi bertsuan, Pepinen baiezeko erantzuna iritsi zitzaion bi mandatari garrantzitsuren bidez, eta Eztebe II.a Frankiara bidean jarri zen han frankoen errege berriarekin elkarrizketatzeko. Ez zen bakarrik joan, Elizako kardinalak eta askotariko funtzionarioak eraman zituen berekin. Negu gorria bideetan eman ondoren, heldu zen azkenean, nora eta Saint Denis (San Dionisio) monasteriora. Pepinek zerbitzari baten umiltasun harrigarri hartu omen zuen Erromako apezpikua eta, gero, elkarrizketari ekin zioten. Elkarrizketaren lehenengo fruituak Saint Deniseko abade-etxe-elizako zeremonia ospetsu batean hezurmamitu ziren: Erromakoak kontsakratu egin zituen buruzagi frankoa eta haren bi semeak, Karlos eta Karloman (kontuz, azken hau ez da Pepinen anaia!), Bertrada emaztea bedeinkatu eta, «*santu apostoluen eta zeruaren pietatez eta interbentzioz, haien ordezkari Aita Santuak berretsita*», debekatu egin zuen aurrerantzean, «*interdiktu eta eskumikatzearen zigorpean*», leinu horrez kanpoko beste inor errege aukeratzea.²¹² Halaber, Pepin eta haren semeak *erromatarren patrizio* izendatu zituen²¹³. Trukean, Erromako apezpikuak *Pepinen dohaintza* jaso

209. Schutz, H. 2004, 42. or.

210. Halphen, L. 1992. *Carlomagno y el Imperio carolingio*, 26. or.

211. Paulo I.a Erromako hurrengo apezpikuak, berriz, Pepini egin zion jakinarazpena, eta tonu independente bat hartu zuen Bizantzioko enperadorearekiko korrespondentzian.

212. Halphen, L. 1992, 29. or.

213. Azurmendi, J. 2010, 54. or. Titulu hori, baina, Ravenako Esarka bizantziarrari ematen zitzaion ordu arte!

zuen: K.o. I. mendeko San Pedrok Erroma hiriaren eta inguruko lurraldeen gainean ustez aitortua zeukan eskubide bat eta, beraz, Bizantzioko Inperiotik aparte, Erroma San Pedroren (bere ordezkariaren...) eskuetan geratzeko legitimitatea irabaztea²¹⁴. Horrela sortu zen *Pedroren Ondarea*, Elizak munduan lurraldeak izateko eskubidea eta, zuzenean, Erromaz gain Ravena eta Italia erdialdeko hainbat lurralderen gaineko eskubidea.

Pepinen jokaldia ikusita, Gaifer akitaniarrak zer egin orduan? Akitania-Baskoniako buruzagia ez zen egonean geratu: Txildetiko III.a eta haren merovingiar dinastia amaituta, bere buruaren agintaritza eta independentzia berretsi zituen. 757an, Narbonako setio betean, Akitania independentetik heldu zaigun agiri bakarrean, Gedeon delako batek *villa* bat eman zion dohaintzan Brioudeko elizari, Auvernian²¹⁵; agiri horretan, ez da inongo errege frankoren izenik aipatzen, eta bai adierazten da agiria «*irailean, Gaifer gure jaun printzearen hamabigarren urtean*» idatzi zela.

214. Halphen, L. 1992, 41. or.

215. Pepin, G. 2005a. Les Aquitains et les Gascons au Haut Moyen Âge : genèse de deux peuples. *Bulletin de la Société de Borda* (477), 3-22. or.

Pepinen erasoa: Akitaniako gerra

SEPTIMANIAKO INBASIOA. GAIFER ARNAS BILA (752-759)

Zakariasen azken egunetan, estatu-kolpea eman eta frankoen erregetzaren kontuak argituta, Pepinek libre sentitu zituen eskuak bere *vassien* armada ahaltsua Galia hegoaldera bidaltzeko. 739an, Karlos *Martelek* Maurontzio erbesteratu eta Proventza konkistatu bazuen ere, Septimaniak ihes egin zion orduan. Orain, gauzak besterik ziren ordea.

Narbona hiriburu zuela, Septimania Al-Andalusen zegoen kokatuta, alegia, omeiatarren peko lurraldean. Giroa, baina, gaiztotuta zebilen Damaskon omeiatarren familiaren kontrako sarraskia gertatu berritan (750). Ez bakarrik han, 747an, Al-Andalusen Yusuf ibn Abd al-Rahman hasi zen Kordobako buruzagi-lanetan (*wali* arduraz, edo beharbada *malik*, ‘errege’), ezegonkortasun handi baten ondoren. Septimania, Al-Andalusen Pirinioez iparraldeko besoa, bazterreko lurralde bihurtu zen, baita hiru indarren arteko gudu-zelai ere: Akitania-Baskonia, Frankoen Erresuma eta Kordoba.

Andalustarren defentsak ahul ikusita, Pepinek bere indar militar boteretsua mobilizatuta edukitzeko modua ikusi zuen, eta lurralde mugakide aberats eta gutiziatuan muturra sartu, izenez ere inoiz Frankoen Erresuman izan ez zen arren. Pepinek, oraingoan, aliatu kristauak aurkitu zituen Septimanian, bere aita Karlosek ez bezala: septimaniar bisigodo-galiarrak eta, haien buru, Nimesko Ansemundo kondea.

Kondeak bazuen lurraldeko beste konde eta agintarien gaineko aginte bat eta, 752an, berak eta bere agintepekoek Nimes hiri garrantzitsua, Magelone, Agde eta Beziers eman zizkioten Pepin errege izendatu berriari. Narbonako Milo kondeak, berriz, ez zuen haiekin bat egin. Gogoz edo kontra, andalustarrekin leial jarraitu zuen, beharbada hiribildu horretako garnizio andalustar indartsuaren beldur. Aldiz, ia oposiziorik gabe, Pepinek andalustarren Narbonarantz aurrera egin eta setioa jarri zion hiribilduari, artean bertako biztanleek eta garnizioak defendatua (bisigodo-galiarrak eta andalustar tropak zein herritarrak).

Gaiferrek Pepinen atzaparra ikusi zuen Akitania hegoaldeko saihetsetik sartzen, eta bi buruzagien arteko herraren txinpartak su hartu zuen. 751n²¹⁶, edo segur aski 752an, Gaiferrek, 15 urte inguru lehenago bere aita Hunaldek egindakoaren antzera, Narbonari eraso zion erretagoardiatik baskoien armada baten buru (*Moissaceko kronikak* dixit), artean, hiribildua Pepin *Motzaren* setioa pairatzen ari zela. Hiribildua bera arpilatzerara ere heldu ziren zenbait iturrik diotenez.

Batera edo bestera, Pepin eta haren aliatuen setioak ez zuen arrakastarik izan eta, gainera, Ansemundo bisgodoa bere gizonak hil zuten Narbona kanpoaldean (753). Handik gutxira, Nimes eta Uzès hiribilduetan altxamenduak izan ziren frankoen kontra, biak ere Pepinek menpean hartutako lurraldean. Altxamendua hedatu ez zen arren, 754 arte itxaron behar izan zuen Pepinek matxinadak ito eta Nimes «*sub Franchorum dominio*» jartzeko²¹⁷.

Altxamendua zapuztu ondoren, frankoen erregeak *fidelis* franko bat jarri zuen Nimesko agintari, Radulfo izenekoa. Septimaniako herritarrak eta aristokrazia bananduta zeuden Pepinekin hartu beharreko jarrerari buruz, aldi berean agerian utziz inguruko herrialdeei buruz zituzten leialtasun desberdinak (Yusuf ibn Abd al-Rahmanen Al-Andalus, Gaiferren Baskonia-Akitania eta Pepinen Frankoen Erresuma). 756tik aurrera, baina, Yusuf Kordobako *walia* hil zen, eta Gaiferren eta Pepinen artean jokatu zen Septimaniaren patua.

Narbonaren setioak jarraitu egin zuen. Horretan ari zirela, goseteak jo zuen Ebroren arro osoa eta Septimania. Egoera ez zen samurra Narbonan setiatutakoentzat. Goseteak estututa, Pepinen armadak inguratuta eta, 750az geroztik, Omeiatarren Kalifa-herria desagertua, Narbonako Milo kondeak ihes egin zuen hiribildutik frankoen artera. Behin andalustarrei bizkarra eman eta gero, konde bisgodoa Trausse-ra erretiratu zen (Carcasonatik iparraldera, Akitaniako mugatik gertu), ez betiko ordea.

759an, Pepinen indarrek Narbonaren setioa estutu zuten. Pepin Septimaniako aristokraziarekin negoziazioetan hasi zen hiribilduek amore eman eta Septimaniak Pepini men egiteko. Pepinek septimaniar buruzagi galiar-godoei agindu zien beren legeak (ikus goian *Forum Iudicum*) indarrean eta tokiko buruzagiak agintean utziko zituela²¹⁸. Urte horretan, Narbonako herritarrak garnizio andalustarraren kontra altxa ziren, eta bertan hil. Narbonaren erorketa ez zen berandutu. Ateak ireki zizkioten

39. Andalustarrak Narbonatik irteten hiribildua Pepinen eskuetan eroritakoan (759).

216. Collins, R. 1994, 173. or.

217. Lewis, A.R. 1965, 25. or.

218. Lewis, A.R. 1965, 31. or.

hiribildua inguratzen ari zen Pepinen armadari. Harrezkero, godoen legea erabiltzen jarraitu zuten Septimania hegoaldeko lurretan izandako auzietan, Carcasonatik eta Narbonatik hegoaldera gutxienez²¹⁹. Septimanian bertan baina iparralderago, Nimesen, erromatar zuzenbidea erabiltzen zuten.

Pepin ez zen egonean geratu eta, Narbona erori bezain laster, hegoaldera bideratu zituen bere indarrak, eta Roselló menpean hartu, ekialdeko Pirinioen oinean. Pepinek ez zuen Al-Andalusen barrena hegoalderantz jarraitu. Berehala barrualdera jo zuen Carcasona hiribildurantz, nora eta Akitaniaren mugatik 25 bat kilometrora, Tolosatik 100 km eskasera. Pepinek lortua zuen Septimaniako aristokraziaren leialtasuna eta, orain bai, Gaifer printzea Pepinen atzaparraren igurtzia alde guztietatik sentitzen hasi zen. Akitania-Baskoniako printzea bere aliatu bakarrei eta gerlari onenei²²⁰ estu lotu zitzaizen orduan: baskoiei.

BASKOIAK AKITANIAREN EGITURA MILITARREAN

VII. mende arteko antolakuntza militarra

Akitaniako handiki eta jauntxo guztiek (direla kondeak, direla patrizioak) jopu edo zerbitzari armatuen talde bat izaten zuten, eta horiek hartzen zituzten beren gain ekintza militarrek eta paramilitarrek, hasi baserritarrek jazartzetik eta monasterioetara indarrez sartu, gaizkileak harrapatu edo kanpaina militarretan parte hartzeraino²²¹. Akitania gobernatu nahi zuen edonork handiki horiek eta haien talde armatuak pozik edukitzea beste aukerarik ez zuen, opari garestiak eta lursailak emanez.

Bestetik, hiribildu ugari garnizio espezializatuak zituzten, erromatar soldaduen ondorengoek osatuta eta *milites* deituak. *Milites* horiek ez ziren pertsona libretzat hartzen, eta *tribunus* baten agintepean zeuden, Erromako Inperioan erabiltzen ziren hierarkia militarren arabera. Akitaniako antolakuntza militarreko beste kidego bat *laeti* direlakoak dira, IX. mende arte iraun zutenak: IV. mendean Erromako Inperioaz kanpotik etorritako kolono militarizatuen ondorengoak²²². Hirietan, gainera, VI. mendetik aurrera, gutxienez, errekluta-taldeak antolatzen ziren. Horien arduradun nagusia hiri horretako kondea zen, nahiz eta tarteka, duke bakar batek hainbat hiriren ardura administratibo eta militarra eduki zezakeen (VI-VIII. mendeak). Errekluta-taldeen defentsa eta eraso lanak egiten zituzten, eta sorburuko hiritik 500 kilometrora ino urrutiratzeko gai ziren, eta kanpaina berean hiru hilabete arte egon zitezkeen²²³. Kanpaina batera deitutako gizonak ziren beren janaria eta ekipoa eramateko arduradunak.

219. Lewis, A.R. 1965, 35. or.

220. Hala irizten die Fredegario kronikari franko karolingiarrek bere *Continuationes*en (Jarraipena).

221. Bachrach, B.S. 1974, 4. or.

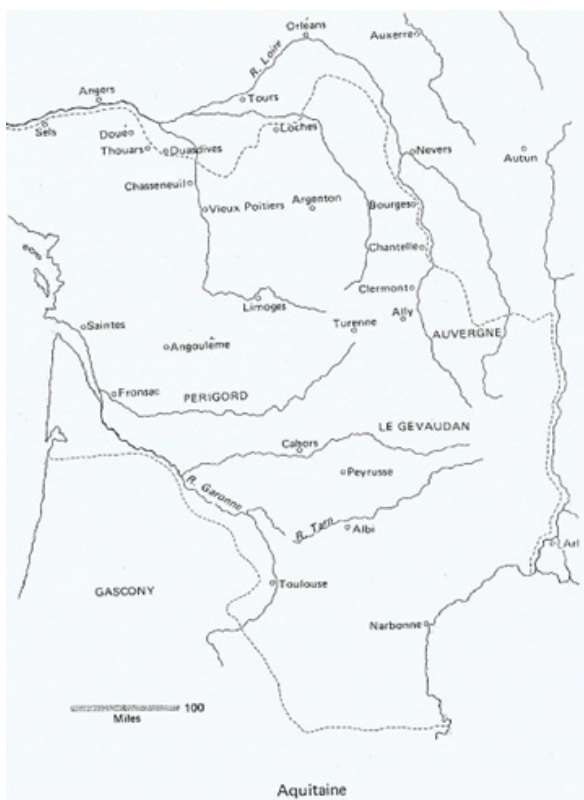
222. Bachrach, B.S. 1974, 24. or.

223. Bachrach, B.S. 1974, 5. or.

Batzuetan, hirietako erreklutak eta jauntxoek zerbitzari armatuak elkartu egiten ziren gudaroste bakar bat osatzeko. Tarteka, klase pobreenen kideak ere bildu egiten zitzaizkien horiei (*pauperes* edo *inferiores*), baina ez ziren oso estimatuak, beren eraginkortasun falta zela-eta, nahikorik ez baitzuten beren mantenurako eta armez beren burua behar bezala hornitzeko.

Akitania independenteko antolakuntza militarra

Pepin Akitaniara sartu zenean, antzinako Galia osotik erromatar ezaugarriak hobe biekien gordetako lurraldea aurkitu zuen. Septimaniak godoen eta arabiar-berbereen eragina izan zuen, baina Akitanian bereziki ongi gorde ziren erromatar zuzenbidea eta instituzioak. Hiribilduak eta kastroak (muino tontorretako gotorleku populatuak) ugari ziren Akitania osoan sakabanatuta. Pepinek setio-mekanismoak jarri behar izan zituen martxan gotorleku horiek hartu ahal izateko, Septimaniar egin zuen bezala (eta Alpeetatik iparraldera ez bezala)²²⁴. Hiribildu eta gotorleku askok Erromaren IV. mendeko harresiak mantentzen zituzten artean, eta garnizioa zuten. Funtsean, aurreko mendeetako antolakuntza militarri eutsi zioten (antolakuntza *merovingiarra*).

40. Akitania, Septimania ere tartean, Akitaniaren konkista-aldian (Iturria: Carolingian Chronicles).

224. Bachrach, B.S. 1974, 3. or.

Baskoniako Aigyna dukearen garaitik (VII. mende erdialdera), baskoiak Baskoniako dukearen mugez kanpoko kanpainetan murgildu ziren, ipar eta ekialdera bereziki. VIII. mende erdialderako, Akitaniako lurralde konkretuetan kokatutako errekluta-talde baskoiak oinarritzko bihurtu ziren Akitania-Baskoniako dukearen antolakuntza militarrean. Baskoi asko Akitania iparraldeko garnizioetan finkatu ziren aldean familiak hartuta, beren etxeetatik urrun eta modu iraunkorrean. Garnizioetatik kanpora ere aritu ziren baskoiak unitate txikietan, mendi-zelaietako indar moduan. Horiek *centenae* delako kanpaleku militarretan finkatzen ziren. Baskoiek, nolana ere, *liberi* estatusa zuten, alegia, hitzarmen edo kontratu bitartez ziharduten han eta, inoiz azpiratuak zirenean, Pepinek leialtasuna zin egitea eskatzen zien²²⁵. Beste kategoria batzuk ez bezala, *Fredegarioren jarraipena* kronikak argi uzten du baskoiak ez zirela Akitaniako armada erregularraren zati; aldiz, izaera militarreko zerbitzu bat ematen zuen indar berezi edo apartea ziren.

Besterik ziren *homini* direlakoak. Bourbon gotorlekuak bazuen *homines Waiofari* deitutakoen garnizio bat, baita Bourgesek ere, baina horiek ez ziren askeak (*liberi*) eta, behin menperatuta, Pepinek ez zuen haien leialtasunik eskatzen. *Romani* direlakoak tokiko erreklutak dira eta izenak iradokitzen duen bezala, hiritar libreak. Gerlari mota desberdinek beharren arabera bat egin zezaketen elkarrekin gudaroste mardul bat osatzeko, 761ean adibidez: Gaifer printzeak Hunberto Bourgeskoa eta Bladino Auverniakoa deitu zituen, haien erreklutak erabiliz eta bere beste errefortzu bat aldean hartuz Chalons erasotzeko²²⁶.

Frankoak ere bazeuden Akitanian, eta giza talde desberdin moduan identifikatzen dira VIII. mende hasieran. Odok, Tolosa Okzitania omeiatar indarrek setiatuta zegoela (721), akitaniarren eta frankoen zutabe bana ekarri zituen setiatzaileei erasotzera. Franko horiek, *Franci*, Klovisek erregearen aspaldiko garaitik Akitaniako garnizio-lanetan jarritakoak ziren beharbada (haien ondorengoak)²²⁷, edo Frankiatik VII. mendeko bigarren erdian samaldan heldutako errefuxiatuak. Bada, izenak zeozar itxuraldatuta baina Akitania independentean bere horretan jarraitu zuten merovingiar aldiaren izandako hiru militar kategoriek: erreklutak, handikien zerbitzari armatuen taldeak eta unitate bereziak (baskoiak), batez ere garnizio-lanetan erabiliak.

ALEA JACTA EST

Lehen mailako iturriak eta agiriak

Akitaniako gerrari buruzko informazio iturri nagusia *Fredegarioren jarraipena* da (*Fredegarii continuationes*). Haren bertute nagusia Akitaniako gerraren ia garaikidea izatea da. Aldiz, deskribapenetan motza da, iluna, zehaztasunei ihes

225. Bachrach, B.S. 1974, 5. or.

226. Bachrach, B.S. 1974, 6. or.

227. Bachrach, B.S. 1974, 8. or. Klovisek, Vouilléko gudaren ondoren (507), garnizioko tropak ezarri zituen Tolosa Okzitania, Rodez, Saintes eta Bordelen eta, segur aski, baita beste hainbat hiri gotortu eta kastroetan ere.

egiten die eta, batez ere, apenas inork jartzen duen zalantzan karolingiar leinuaren propagandarako bitartekoa dela. Ezin aipatu gabe utzi, Luis *Errukitsuaren* garaiko jite bereko beste agiri bat: *Annales Regni Francorum* (ARF). Karolingiar garaian ugaldtu egin ziren urtekari edo *annales* direlakoak, urteko erlijio-jaiegunez eta ilargiaren faseez gain, uneko gertakari nagusiak biltzen ere joan ziren pixkanaka eskuizkribu-izkiriataileek gehitutako oharren bidez, monasterioek beste monasterio batzuei kopiatu ahala. Memoria kolektibo bat eratzeo ahalegina adierazten dute²²⁸.

ARF urtekari karolingiar hitz-urri hori 741. urtean hasten da, Karlos gero *Martel* ezizenekoaren heriotzan («741; *Karlos, jauregiko etxezaina, hil zen*»), eta 829an du azken sarrera. Kronograma polita uzten du honek ere, Akitaniako gerra-gertakariei buruzko erreferentzia nagusitzat hartu dudana.

Moissaceko kronika da beste informazio iturri bat (X-XI. mendea), ustez Moissacen idatzia izan zelako, Agendik hurbil eta, beraz, Garonaren ia ertzean eta Baskoniatik oso hurbil. Hala ere, azken urteotan Ripollen idatzi zutela proposatu izan da. Agiri horri buruzko beste ohar interesgarri bat: gordetako jatorrizko agirian, 716-770. urteei buruzko orriak falta dira²²⁹, eta hutsunea *Annales Anianensis*eko datuekin bete zen. Azken kronika hori XII. mendekoa da, alegia, Gurutzaden garaikoa (eta Orreagako 778ko guduari buruzko *Chanson de Roland* gesta-kanta idatzitako garai bertsukoa: 1040-1115). Begi zorrotzari ez zaio oharkabea joaten 716-770 dela ia zehazki akitaniarren eta franko karolingiarren arteko gerren aldia.

41. Moissaceko monasterioak, Garonaren ingurumarian sortuak (VII. mende erdialdera), txikizioak jasan zituen VIII. mendean; Luis Errukitsuak berritu zuen Beneditar Ordenaz (Argazkia: Mossot. CC BY-SA 3.0).

760

Narbona atzean utzita, Al-Andalusen anabasa nagusitzen zela ikusi eta parada goxoa eduki arren, Pepin ez zen Al-Andalusen barrena oldartu. Pepinek, leialtasuna zin egin berri zioten septimaniar noble *godoak* lasai utzi zituen, lur-zerrenda horretako hainbat aginte-postu haien eskuetan uzteko promesaz. Gainera, Pepinek gerrakintzetan segitzen zuen politikan salbuespena eginez, Narbona inguruko lursailak eta soroak ez zituen bere gerlari eta buruzagi leialen artean banatu²³⁰. Septimaniako bisigodoekin tratua egin berritan, Pepinek gutxi kezkatu zeukan erretagoardian. Milo, andalustarren menpean luzaro Narbonako konde izandakoa eta Traussera erretiratua, itzuli egin zen, eta Narbonako konde izaten jarraitu zuen karolingiarren

228. Scholz, B.W. Rogers, B. 1998, 3. or.

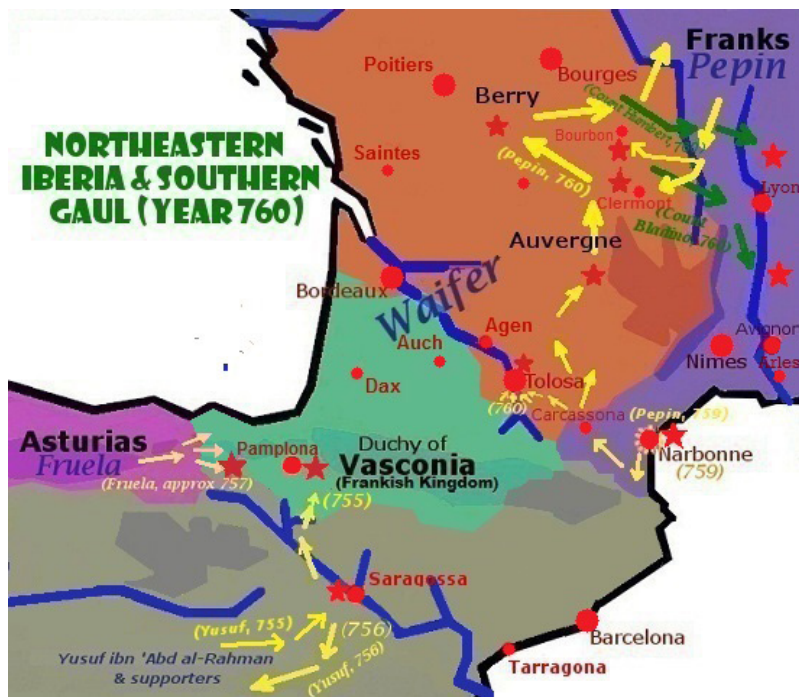
229. Collins, R. 1998, 6. or.

230. Lewis, A.R. 1965, 32. or.

pean ere, segur aski Pepinen agintaldian bertan, eta seguru Karlomagoren garairako (768tik aurrera).

Septimaniako kanpainako oldar militarra baliatuz, Pepinek Akitaniako muga zeharkatu zuen mendebaldera eta iparraldera. Hurrengo informazioak nahasiak dira. Tolosa Okzitaniari eraso zion, Baskoniako mugan zegoen Akitaniako hiri garrantzitsua, Gaiferrek bere hiriburua segur aski Bordelen zuen arren. A.R. Lewisen arabera, Tolosako hiribildu okzitaniarra okupatu ere egin zuen. Rouerge eta Albigeois eskualdeetan sartu zen hurrena, eta horiek ere oinpean hartu²³¹.

Arrazoa edozein dela, frankoen erregeak ez zuen komenigarri ikusi Garona ibaian behera Bordeleraino aurreratzea. Pepinen inbasioa ikusita, Gaifer printzeak, baskoien aliantza berrestez gain, akitaniar jaunen leialtasuna segurtatzea bilatu zuen, horretarako hamarkada batzuk lehenago Karlos frankoak (eta gero haren semeek ere) Frankiako lurraldean baliatutako teknikak kopiatuz: Elizari lurrak kentzea eta bere menpeko jaun leialen (*vassi*) artean banatzea²³².

42. Pirinioen ingurua 760. urte aldera (Mapa: Iñaki Lopez de Luzuriaga. CC BY-NC-SA 4.0).

231. Lewis, A.R. 1965, 26. or.

232. Dena den, lehenago ere, Odok era horretan eskuratu zuen Bourgeseko bere jarraitzaileen leialtasuna.

Pepinek parada ezin hobia ikusi zuen orduan Frankiako Elizaren lurrak (Akitanian ugari baitzituen) itzul zitzala Gaiferri exijitzeko. Gaiferren lur-bahimendua aitzakia hartuta, Pepinek Rouerguetik iparraldera, Erdialdeko Mendigunerantz egin zuen, beharbada Gaiferrek Elizari bahitutako lurrak «askatzeko». Gaiferrek hainbat gaztelu (*castella*) eta hiribildu zituen mendialde horretan eta, berez, horrek erraztu egiten zuen lurraldearen defentsa.

Aldiz, hori ez zen nahikoa izan errege frankoaren erauntsia eteteko eta, urtetan harrotutako armada indartsua aldean hartuta, Auvernia menditsuan eta Berryen barrena oldartu zen, baita horiek («*maximam partem Aquitaniae*») suz eta ezpataz astindu ere, horiek arpilatuz eta suntsituz²³³. Pepin ez zen Berry eta Auvernia osoa kontrolatzera heldu, edo haren asmoak horiek suntsitzea eta harrapaketa izan zirela dirudi, etsaia higitzen joan eta pixkanaka hondatzeko jarrera hartuz.

Hala ere, gauzak gaiztotzen ikusita, 760 horretan, Gaiferrek bakea eskatu zuen, lurrak itzuliko zituela agindu zuen, baita horren bermetan bi pertsona bahitu Pepini eman ere. Errege frankoa baretu bide zen horrekin eta, askietsita, bertan behera utzi zuen kanpaina militarra.

761-762

Annales Regni Francorum (ARF) sinestuko badugu, printze akitaniarrak ez zuen bere hitza bete, eta Pepinek gatibu onartutako bi pertsonak hil zituen. Horren eta Pepin errege frankoak eragindako kalteen ordainetan, Gaiferri leial zitzaizkion Bladino eta Hunberto kondeek (Auvernia, Bourges) Rodano ibaia zeharkatu zuten ipar-ekialdeko mugatik Borgoina erasotzera (761)²³⁴. Aurreko urtean Pepinek Akitanian egin era berean, akitaniarrek txikizioak eragin zituzten Chalon-sur-Saône (Autundik gertu) eta inguruko lurretan, eta harrapatutako ondasunak etxeratu zituzten. Kasu horretan, ez dirudi konde horien armadan baskoiak gerlari aritu zirenik.

Pepinen erantzuna berehala heldu zen. Espedizio bat muntatu zuen Auverniara, eta nola Bourboni hala Clermont eta Chantelleri eraso zien, Erdialdeko Mendigunearen oinetan (Akitaniaren muga). Bourbon kastroa Gaiferren gizonen defendatzen zuten; beste hiribilduok, ordea, tropa baskoiek. Bada, Bourbon birrindua izan zen, Clermont frankoek talka-erasoan hartu zuten, baita hari su eman ere. Tropa baskoi-akitaniarrak azpiratuak izan ziren, baita horietako asko atxilo hartu eta hil ere («*multi Vascones in eo proelio capti et interfecti sunt*»). Pepin Limogesaraino heldu zen, eskualde osoa suntsitu zuen, «*Gaiferren mespretxuengatik*», karolingiar kronikariari kasu egingo badiogu²³⁵.

233. Lewis, A.R. 1965, 26. or.

234. Lewis, A.R. 1965, 27. or.

235. Scholz, B.W. Rogers, B. 1972. 44. or. Kanpaina horretan, Karlos (Handia), Pepinen seme nagusia jaio zen.

Auverniako Bladino kondeak amore eman zion Pepini eta, harekin menpekotza-hitzarmen bat sinatuz, errege frankoak Auverniako gotorleku askoren kontrola eskuratu zuen. Errege frankoak beste gotorleku txikiago batzuk ere eskuratu zituen hitzarmen bitartez.

Auvernia azpiratuta zuela, 762an, Pepinen armada Berry eta Poitou eskualdeetara oldartu zen, Akitania iparraldean. Bourgesera aurreratu eta ingurumariak txikitu eta arpilatu zituen («*omnia quae in giro fuit vastavit*», *Fredegrarioren jarraipenak*), eta era guztietako setio-tramankuluak eta armak jarri zituen Bourgeseko harresien aurrez aurre, tartean parapetoak, eta hormak parapetoen gainean²³⁶. Baskoiek hiribilduak defendatzen zituzten, baina garnizio-lanetan baitzebiltzan, beren arintasun eta zalditeria ospetsuak ez zien balio izan errege frankoaren indar militarri aurre egiteko: Bourges Akitania iparraldeko hiriburuko bi garnizioek (baskoiak eta Gaiferren gizonak) ezin izan zioten setio luzeari eutsi, eta bertako Hunberto kondeak amore eman zuen.

Behin hiribildua azpiratuta, errege frankoak bere kondeak jarri zituen Bourgesen. Berry *civitasean*, gainera, Pepinek frankoen unitate bat («*scara Francorum*») finkatu zuen kanpaleku batean²³⁷. Bourgesen atzetik, Loira behean Thouars kastroa («*Akitanian hura baino gotorragorik ez baitzen*») suntsitua izan zen, eta Ammanugo delako Poitouko kondeak ere men egin zuen. Pepinek ez zituen beti nahi beste tropa hiribildu baten garnizio-lanetan uzteko eta, Bourgesen, badakigu Pepinek zelatari-lanetan jarraitzeko garnizio baskoiaren leialtasuna eskatu zuela, baita eskuratu ere. Aldiz, handik gutxira, bere konfiantza hautsita ikusi zuen, eta Pepinek Loiraz iparraldera deportatu zituen Bourges eta Clermont hiribilduak defendatzen zituzten tropa baskoiak, Frankiako lurretara²³⁸; gerlari baskoiekin batera, haien umeak eta emazteak erbesteratu zituen²³⁹. Frankoen garnizio bat jarri zuen trukean. Bestalde, frankoen garnizio bat ezarri zuen Argenton-en ere (Argenton-sur-Creuse), Bourgesetik hego-mendebaldera, «*Akitania kontrolatzeko*»²⁴⁰.

Hala ere, Erdialdeko Mendigunea ez zen lurralde erraza Pepinentzat eta bai ezaguna, ordea, akitaniarrentzat. 762ko une horretan, kontraerasoari ekin zion Gaiferrek Akitaniatik kanpora gudarosteak bidaliz²⁴¹: bata Lyonera (Rodano ibaian), auverniar errekluten eta gerlari baskoiz osatutako indar konbinatu bat baliatuz, Chilping konde auverniarra buru zutela²⁴²; bestea, berriz, Pepinek azpiratu berriko Narbonara, bertako errege frankoaren jarraitzaileen kontra, Gaiferren lehengusu Mantio kondeak gidatuta²⁴³ eta «*baskoien nazioko jendetza bat*» aldean hartuta

236. Bachrach, B.S. 1974, 9. or.

237. *Centena* bat.

238. Lewis, A.R. 1965, 27. or.

239. Bachrach, B.S. 1974, 5. or.

240. Scholz, B.W. Rogers, B. 1972, 46. or. Bi egileok 766 urtea ematen dute Argenton-erako.

241. Collins, R. 1990, 107. or.

242. Bachrachek 764. urtean kokatzen du espedizioa.

243. Oharkabeen ez da joaten izenaren -tio- horrek «tso» bat ezkuta dezakeela, «Antso»ren nahiko

(«*multitudine gentis Wasconorum*», *Fredegarioren jarraipenak* dioskunez). Kanpainak ez zuen nahi bezalako ondoriorik izan: Mantiok eta baskoiek oinez ihes egin behar izan omen zuten, zaldiak atzean utzita eta Pepinen jarraitzaileen harrapakin bihurtuta²⁴⁴.

763-765

763rako Pepinek kontrolpean zeuzkan Akitaniaren ekialdeko eta iparraldeko mugako lurraldeak, eta Akitania barrualdera oldartzea izan zuen hurrengo pausoa, bertako mahastiak deuseztera. Bere indarrak Akitaniako bihotzera bideratu zituen, Limousin eta Quercyraino (egungo Montauban eta Cahors inguruan). 763ko kanpaina latz horretan, Pepini Gaifer joan zitzaion talka egitera, aldean bere armada bat eta Garonaz bestaldeko baskoiak zeramatzala.²⁴⁵ Gaifer ez zen onik atera borroka horretatik, ezta baskoiak ere, «*kikilduta ihes egin baitzuten, ohi zuten maneran*», eta asko hilak izan ziren.

Askotan errepikatzen den esapide horrek, hala ere, Gaiferren eta baskoien erretreta taktiko bat ere aditzera eman dezake eta, beraz, ez da baztertu behar karolingiar zutabeek lurralde ezezagun eta menditsuetan beren burua kilikolo ikusita atzera egitea erabaki izana; izan ere, Pepinek atzera egin eta hainbat gaztelu (*castella*) bereganatu zituen; Limogesetik pasa eta Frankiara bidea hartu zuen, baina etxera bidean Akitanian txikizioak eragin zituen (ARF).

43. La Roque Gageaceko kobazulo-gunea *rocca* batean, Dordoinaren haranean (Argazkia: Jochen Jahnke. CC BY-SA 3.0).

Fredegarioren jarraipena karolingiarren kronikari kuttuna motza da hitzetan 763-765. urteetan gertatuari buruz, uzkur da beti karolingiarren porrotak adierazteari buruz, eta Akitaniako gerran ez da desberdina, baina gerraren iraupena ikusita, ez da zaila pentsatzea Gaifer zenbaitetan garaile atera zela. Bi urteko aldian Saintes, Poitou, Angulema eta Perigord lurraldeetan erasoak eta kontraerasoak nagusitu ziren, zerra baten zirri-zarra irudi. Hala ere, 764 eta 765. urteetarako, ARFk gerrako ekintza gutxi aipatzen ditu, karolingiar erregea Bavariako Tasiloren (ilobaren) kontrako borrokan gehiago murgilduta zegoela-eta²⁴⁶.

antzekoa.

244. Bachrach, B.S. 1974, 7. or.

245. Fredegarioren jarraipenak dioenez, «*cum exercito magno et plurima Wasconorum qui ultra Garonnâ commorantur; quem antiquitus vocati sunt Vaceti*».

246. Tasilori buruz, Pepinek 763an batzar batera deitu zuen Neversera, Akitaniako muga eta, han zela, haserre piztu zen osaba-iloben artean. Argi dago Pepinen proposamen edo erabaki batek sutan jarri zuela Tasilo, batzarretik alde egin baitzuen gaixo-plantak eginez.

Pepinek Akitaniako gotorlekuak eta gazteluak suntsitu zituen posizio horiek segurutzat jotzen ez zituenean, akitaniarrek aprobetxa ez zitzaten²⁴⁷. Bernard Bachrachen iritziz (1974), berriz, hori ez zen horrela: Gaiferrek egin zuela hori hiribildua galdutzat jotzen zuenean²⁴⁸, nahiago zuela harresiak bota eta, hartara, zapuztu Pepinek garniziodun gotorlekuetan oinarritutako antolakuntza militarra Akitanian sortzeko zeukan asmoa²⁴⁹. Hala ere, Gaifer etxean jokatzeko ari zela ez da ahaztu behar eta, beraz, nolabaiteko etsipentzat jo beharko litzateke harresiok birrintzea. Horiek berreraikitzen Pepinek diru eta ahalegin nabarmena jarri zuen, Bachrachen arabera.

Errege frankoak beste gaztelu eta gotorleku batzuk ere eraiki eta okupatu zituen, posizio horietan bere konde (*comites*) leialak jarriz, garnizio franko bat aldean zutela. Franko horiek (*homines Pippini, Franci...*) kanpaleku batzuetan, *centenae/scara* direlakoetan finkatutako gerlari-kolonizatzaileak ziren, eta horiek osatu zuten Angulema eta Argentongo garnizioa, horien zati batean behintzat, gotorleku horiek behin azpiratuta. Kanpalekuok erregetzaren ondarearen lurretan kokatzen ziren (*fiscus*). Akitaniako gerra-giroan, baina, *erregetzaren ondareko lurrak* bertakoei kendutako lurrak esan nahi zuen oso maiz. Behin gotorlekuak azpiratuta, Pepinek bertako baskoiak kendu zituen hainbat tokitan. Garnizio horietan geratutako soldaduentzat zuzenbide arloko bereizketa bat egin zuen: *Romaniei* (bertako tropa akitaniarrei) beren berezitasuna aitortu zitzaien, eta soldadu heldutako frankoei, Lege Salikoa aplikatu zitzaien²⁵⁰.

Gerlari franko horien garnizio-lanak, hala ere, ez ziren iraunkorrak izaten, aldi baterako baizik. Gero, beste gerra-zeregin batzuetara deituak izaten ziren. Kolonizatzaile-gerlari frankoen oste horiek erregearen arduradun baten aginduetara zeuden, *centenarius* deitutakoa. Batzuetan, frankoekin batera, Pepinek *custodes* delako tropak jartzen zituen menpean hartutako gotorlekuetan, beharrak bultzatuta. *Custodes* horiek garniziorako tokiko tropak izan zitezkeen, beharbada lehenago Gaiferren alde borrokatutakoak²⁵¹ eta, beraz, ez ziren arriskurik gabeak berarentzat. Hainbatetan, Pepinek garnizioei toki berean bere zerbitzutan egoten utzi zien arren, garnizio baskoiak, adibidez, hainbat gaztelu eta hiribildutan kendu zituen, eskarmentuak bultzatuta segur aski; horrelakoetan, frankoak jartzen zituen trukean, ahal zuelarik. Izan ere, Septimaniako kanpainan gertatu bezala (Uzes, Nimes), argi zegoen azpiratutako agintari eta herritarrek prest zirela parada ikusi bezain laster matxinatu eta burua berriz altxatzeko.

Bitartean, Akitania-Baskoniako printzeak erreboltak bultzatu zituen Pepinen erretagoardian, adibidez, Bladino kondearena Auvernian. Garaipena berehala

247. Lewis, A.R. 1965, 27. or.

248. Iritzi berekoa Purton, P.F. 2009. 67. or.

249. Bachrach, B.S. 1974, 9. or.

250. Bachrach, B.S. 1974, 12-13. or. Aditzera ematen du tropa horiek Neustria erromatartutik zetozela, eta ez hainbeste Austrasia germaniarretik.

251. Bachrach, B.S. 1974, 11. or.

izango ez zuela ikusita, Pepinek aztoratu eta gaiztotu egin zuen bere eraso. Izua eta *lur errearen* gerra-teknika zabaldu zuen: *villak* erre zituen, mahastiak suntsitu, monasterioak zein elizak arpilatu eta hustu²⁵². Hainbat kanpainatan, eskualde horietako gaztelu eta hiribilduak oinpean hartu zituzten eta, urte gutxi batzuk lehenago hasitako izu-kanpainarekin jarraituz, lurraldea hain geratu zen arpilatua eta txikitua, non laborariak ez ziren ausartu ere soroak eta mahastiak lantzerantz («*nullus colonus terram ad laborandam, tam agros quam vineas colere non audebat*»). *Fredegarioren kronikak* ez zuen ekintzok ezkutatzeko lotsarik agertu. Pepinen kemen militarra eta suntsipen-indarra agerian geratu ziren, eta ez zitzaion oharkabea joan Remistan Gaiferren osaba boteretsuari.

765. urtean, bere burua beharbada estu ikusita edo Gaiferren oinordeko izateko esperantzan, Remistanek ez zuen indarririk izan Pepinen eskaintza bati uko egiteko. Errege frankoak urrea, zilarra, jantzi garestiak, zaldiak eta armak eskaini zizkion, Gaiferri traizio egitearen trukean. Gainera, eskaintza horren arabera, Berryko zati bat, Argenton (Argenton-sur-Creuse) hiribildua Remistanen ardurapean geratuko ziren, eta Hunberto ere, Gaiferren esaneko jaun izandakoa, Pepinen aldera pasa eta, ordainetan, errege frankoak Bourgeseko agintea esleitu zion²⁵³.

Gerrako uneren batean, Garonaz hegoaldeko baskoiek zuzenean beren buruzagi bat, *duke* bat aukeratzea erabaki zuten. Izenez, bederen, Gaifer Baskoniako printzea ere izan arren, Garonaz hegoaldeko lurraldea ez zen Gaiferrena, ibaiak muga bat adierazten du. Pepinek hertsatuta, Gaiferrek Garona eta Baskonia zeuzkan bizkarrean, eta Gaiferrek baskoiengana jo zuen berriz ere. Ordurako, Akitania ipar eta ekialdeko mugako posizioetan kokatutako garnizio baskoiak hondoa jota zeuden, Pepinen gudarostek azpiratuta. 765. urte bukaerarako, Pepinen taktika latzak bilatutako ondorio militarrek eman zituen: Akitania gehienez erresistentzia deuseztearazi. Gaiferrek bakea eskatu zuen bigarren aldiz. Alferrik ordea.

766-768

Pepinen armadak Garonako eskualdeetara heldu ziren. Perigord eskualdeari, Angulemari eta Bordele inguruari gogor eraso zien. Pepinek hiriak eta gazteluak ere txikitzen jarraitu zuen, baina Argenton gaztelua berreraiki zuen, lehenago Gaiferrek eraso batean deuseztatua, karolingiarren kronikari kuttunak aditzera ematen digunez.

Pepinek gerra-teknikak biribildu zituen, hiribilduen indarrean oinarrituta. Gerrako setio-teknika eraginkorrak ondu zituen eta, hiribilduak behin azpiratuta, horiek berreraiki eta sendotzeko lan handiak hartu, oinarri militar mardul bat eraikitzeko²⁵⁴. Gainera, Pepinek zalditeria nabarmen hobetu zuen, baskoiekin lehiatu ahal izateko moduan.

252. Lewis, A.R. 1965, 31-32. or.

253. Bachrach, B.S. 1974, 12. or.

254. Bachrach, B.S. 1974, 9-10. or.

Hiribilduak defendatzeko zailtasunak ikusita, Gaifer hiri-ingurunetik kanpora ateratzen hasi zen bere hiribilduetako garnizioak, eta mendialdera eramaten, defentsarako lurrazal egokiagoko inguruneetara. Amore eman gabe, mendi-basoetako gazteluetan eta gotorlekuetan aterpe hartu zuen, lurraldearen ezagutza baliatuz eta, aldi berean, Pepinen erretagoardian matxinadak bultzatuz, frankoen presentzia militarra txikiagoa zen tokietan ezohikoa ez zena²⁵⁵. Ordurako, Pepinen tropak Baskoniaren atarian ziren lehenengo aldiz.

44. Rocamadour (Quercy), Akitaniaren konkistan aipatu bezalako *rocca* baten magalean (Argazkia: Patrick Clenet. CC BY-SA 3.0).

766an, amaiera gertu ikusi zuten Akitaniako handiki askok eta, Hunberto buru zutela, Pepini men egitera joan zitzaizkion, baita baskoiak ere, nora eta Agenera, Garona bazterrera²⁵⁶. Leialtasuna zin egin zioten berari. Gainera, asko haren soldadu izatera pasa ziren²⁵⁷.

*Annales Regni Francorum*ek 757. urtean deskribatzen du basailutza-ekitaldi bat lehenengo aldiz, baita zertan zetzan ere: basailu bihurtuko zen pertsona bere jauna izango zenaren *gizon* bihurtzen zen haren aurrean belaunikatuz eta bere eskuak jaunaren eskuen artean jarritz, leialtasuna zin egiten zuen bitartean. Horrek menpekotza bat eragiten zuen, baina baita elkarrekiko betebeharrak batzuk ere²⁵⁸.

767 hasieran, errege karolingiarrak kontzilio bat deitu zuen Gentillyn, egungo Parisen. Ondorio politiko nabarmeneko eztabaida erlijioso biziei lotuz, bertara bildu ziren «*erromatarrak eta greziarrak*» Trinitate Santuaz eta santuen irudien zilegitasunaz hitz egiteko²⁵⁹. Kontzilioa amaituta, Pepin Akitaniara bidean jarri zen berriz Akitania ekialdean behera, eta Narbonaraino, gauzak Septimaniaren erabat kontrolpean ez zituen seinale. Berehala, indarrez sartu zen Albi eta Gevaudan eskualdeetara eta, hiribilduok ez ezik, apirilerako Tolosa bera ere menpean hartu zuen, Garona ibai-bazterrean²⁶⁰. Ordurako, Akitaniako printzeari «mendira jo» eta gerrilla motako borrokara lerratzea beste aukerarik ez zitzaion geratu.

255. Lewis, A.R. 1965, 30. or.

256. Collins, R. 1990, 108. or. Collinsek baskoien lurreen kokatzen du Agen VII. mendean, ikus 1990, 111. or.

257. Collins, R. 1990, 108. or.

258. Collins, R. 1990, 209. or.

259. Scholz, B.W. Rogers, B. 1972, 46. or. Bizi-bizirik zen Bizantzioko (Erromako) Inperioaren eta frankoen arteko lehia, lurralde-nagusitza eta agintaritzak (zilegitasun) inperiala nork eskuratu.

260. Scholz, B.W. Rogers, B. 1972, 46. or. Karolingiar kronikariak mutu geratzen dira Tolosako gertaeren segidari buruz: gerra-hasieran, Pepinek menpean hartu zuen, baina 767an berriz eskuratu zuen; bitartean, kontrolpean eduki ez zuen seinale izan daiteke. Berdin Albi eta Septimaniaren mugako eskualdeei buruz.

Pepin Borgoinara itzuli zen, baina abuzturako bueltan zen Bourgesera. Bertako frankoekin bildu ondoren, hurrengo kanpaina erabaki zen: Akitania muinean berriz kolpatzea, oraingoan Auvernia mendebaldean libre zirauten gazteluetan. Nola esan eta horrela egin. Pepinen armada Auvernia eta Gaudevango paraje horiek zeharkatu zituen, eta Ally, Turenne eta Peyrusse oinpean hartu, Garonaraino berriz helduz. Gaztelu horiez gain, hainbat «*arroka*» (kastro) eta kobazulo ere atzeman zituzten²⁶¹.

Pepin aginte-postu kritikoak eta lurrak frankoen artean banatzen ari zen²⁶², eta Remistanek ordurako bere burua kolokan edo baztertuta ikusi zuen. 767an, Gaiferren osabak ez zuen Akitanian dena galduta ere ikusiko frankoen gortea uztea erabaki zuenean, zertarako eta Akitanian piztutako Pepinen kontrako beste matxinada bati laguntzeko. Dena den, *Annales Laurissensesi* kasu egingo badiogu, Remistanek ibilbide laburra izan zuen: 768an, Pepinen agindupeko indarrak (Hunberto, Ghislar, biak ere Berryko kondeak) Bourgesetik atera eta espedizio batean hego-mendebaldeko bidea hartu zuten. Bidean nonbait, Remistanen emaztea eta biak atzeman zituzten.

Hurrena, espedizioa Saintes hiriraino heldu zen. Hara zirela, Gaifer Akitaniako printzearen familia osoa atxilotua izan zen, alegia, ama, arreba eta bilobak²⁶³, eta Remistan eta emaztea urkatuak. Hala ere, Gaifer printze eroriak ihes egitea lortu zuen²⁶⁴.

Girondaren eskuin ertzetik, karolingiar erregeak Garonaraino bultzatu zituen tropa etsaiak eta, Baskoniaren atarian zela, bigarren aldiz men egitera joan zitzaizkion ibaiak hegoaldeko baskoia²⁶⁵, beren lurraldearen inbasioa ekiditeko segur aski. Ez hori bakarrik, gatibuak eman zizkioten (menpekotzaren bermetan), eta zin egin zioten Karlos eta Karloman bere semeek betiko leial izatea.²⁶⁶ Bilatutako helburu garrantzitsuak beteta, errege karolingiarra Loira behehera itzuli zen Sels gaztelura.

768ko udaberrian, Pepin Saintesen zen berriz Bertrada erreginarekin batera. Gaifer Perigordeko Edobola (La Double) basora ihes egina zen bere ezkutalekura, eta basoan barneratu zen jarraitzaile-talde batekin. Ordurako, oso luzea zen Pepinen itzala, eta taldean ordainpeko traidore bat ere bazihoan, *Waraton* delako bat, eta heriotza eman zion Gaiferri. 768ko ekainaren 2 horretan, Akitaniaren burujabetza amaitu zen²⁶⁷. Printzearen semeak, aitona bezala Hunald (II.a) deituak²⁶⁸, ez zion oraingoz aitaren zoriari jarraitu nahi izan: Garona zeharkatuz, Baskoniara ihes egin eta aterpe hartu zuen bertan.

261. Scholz, B.W. Rogers, B. 1972, 46. or.

262. Lewis, A.R. 1965, 31. or.

263. Waifre. *Auñamendi Entziklopedia* (www.euskomedia.org).

264. Lewis, A.R. 1965, 27. or.

265. “*Vascones qui ultra Garona conmoratur ad eius venerunt*”, *Fredegarioren jarraipenak*.

266. Collins, R. 1990, 108. or.

267. Pepin, G. 2005a, 3-22. or.

268. Halphenek Hunald delako hau Ré uhartean giltzapetuta egondako Gaiferren aita zela dio (“*zalantzarik gabe*”), beste autore batzuek bezala; ikus Halphen, L. 1992, 53. or.

Gaifer eta Pepin bi buruzagien patuak elkarri lotuta baleude bezala, Pepin karolingiar erregea bere azken hatsetan zen, baina Gaiferrek ez bezala, bilatutako helburuak lortuta eta Akitania osoa oinpean. 768an, Gironda itsasadarrean zela, Pepinek *Sainteseko kapitularioa* eman zuen. Akitania zapalduta, agindu zuen zer eta pertsona guztiak beren herriaren legeen arabera bizitzea, nola akitaniarrak (*erromatar* deituak eta, beraz, nazioartean, estatus garrantzitsu baten jabe) hala frankoak (*saliar* deituak); eta inor «*beste probintzia batetik*» baletor, helmugako lurraldeko legeak hartu behar zituen²⁶⁹. Alegia, beste hainbat tokitan aplikatzen zen arau berdina²⁷⁰.

Gaifer hil eta hiru hilabetera, heriok Pepin errege frankoa eraman zuen, Paris iparraldeko Saint Denis abadian 768ko irailaren 24an, hidropsiak jota, eta Karlos eta Karloman semeak oinordeko utzita.

269. Pepin, G. 2005a, 3-22. or.

270. Akitania independentean eta merovingiarren eta, beharbada, bisigodoen garaian hori egin ohi zen. 720. urte inguruan arabiar omeiatarrek Iberiara sartzean lege eta erlijio ohiturei buruz emandako aginduaren oso antzekoa da. Baskoiak ez ziren berariaz aipatu; Baskonia bera, hala ere, ez zen menperatua izan artean.

Karlomagno eta ordena berri baten hasiera (768-778)

AKITANIA INDEPENDENTEAREN AZKEN DANTZA

Errege baten heriotzan gertatu ohi zen legez, burua altxa zuten aukera noiz etorriko zain zeuden buruzagiek. Hunald Gaiferren semea gidari hartuta, akitaniar jaunen talde batek erronka bota zuen. ARFk aipatzen duenez, Hunaldek errege izan nahi zuen²⁷¹. Berehala, Karlosek eta Karlomanek Garonara espedizio bat antolatu zuten altxamendua itotzera. Hunalden errebolta-deialdiak ez zuen oihartzun zabalik aurkitu Akitaniako jaunen artean, oraindik gerraren kolpe latzak otzanduta zeudelako eta Pepinek 768an Saintesen agindutako lege eta ohiturak errespetatzeari buruzko adierazpenak nahikoetsita²⁷². Hunaldek baskoien artera ihes egin zuen aterpe bila, eta orduan dakigu Lupo *dux Vasconum* batek eman ziola babes²⁷³. Luporen duke-tituluaren sorrerak bitxikeria dirudi garai honetan, non eta karolingiarrek Gaifer ahultzeko erabilitako azpijoko bihurri bat ez den: karolingiarrek asmo subiranisten iturritzat eta buruhaustetzat zeukaten duke-titulua²⁷⁴. Pentsatzera ematen digu ere gerra-giro bete-betean baskoiek sortutako titulua izan zela.

Altxamendua zapalduta, 769an Karlomagnok *Frontiacus* kastroa eraiki zuen Dordoina ibaiaren eskuin ertzeko tontor batean (Bordeletik ekialdera, frantsesez Fronsac)²⁷⁵, mugako eskualde kritiko hori zuzenean frankoen zaintzapean jarri nahirik, Pepin aitak ondo erakutsi bezala. Karlosek mandatarari batzuk bidali zituen Lupo dukearen gortera Hunald entrega diezaiela mehatxatuz, frankoak hara armak

271. Scholz, B. W. Rogers, B. 1998, 47. or. «*Akitania eta Baskonia osoak gerrari berriz heltzea*» nahi zuela.

272. Bachrach, B.S. 1974, 14. or.

273. Lupo delako hau VII. mende erdialdetik aurrera Baskoniako hainbat tokitan eta hainbat formaren pean agertzen den izena da (*Lobb, Lope, Lupus*). Horren atzean, *Otsa* bat dagoela defendatu dute historialari ugari, *Ochoa* formak ere agertzen baitira mende honetatik aurrera. Hau da buruzagi baskoi baten izena aipatzen den bigarren aldia 670. urteko Lupo I.a dukearen ondoren: ordu arte, «baskoia», edo «buruzagi baskoia» aipatzen dira bakarrik.

274. Gobernu-eskumenak hartu eta *princeps* bihurtzeko joera zuten nabarmen; hala ere, artean, karolingiarrek erabiltzen zuten tarteka titulua; duke-titulua ezabatzeko karolingiarren ahaleginaz, ikus Lewis, A.R. 1976, 408. or.

275. Jatorrizko izenaren atzean, *Franciacus* ikusi izan da. *Annales Regni Francorum*ek «*castrum, qui dicitur Fronciacus*» dio, baina *Vita Karoli Magni*n «*[castro] Frontiaco*» agertzen da (De Jaurgain, J. 1898, 64. or.). Bi kasuetan ere, esanahi militar handiko izena da: ‘frontea’ edo ‘Frankiaren (abangoardia)’.

eskuetan agertuko zirela bestela²⁷⁶. Karlosek indar-erakustaldi bat ere egin zuen gudaroste baten buru Garona zeharkatuz eta Luporen lurraldean barneratuz. Lupok kolokan ikusi zuen bere aginte eta lurraldea zalantzarik gabe: berean aterpe hartutako Hunaldi bizkarra eman eta Lupok Karlosi entregatzea erabaki zuen. Ez hori bakarrik, Karlos errege frankoari men egin zion²⁷⁷. Hunalden berri galdu egiten da, espetsxean edo monasterio batean giltzapetuta bukatuko zuen, edo exekutatuta.

Handik gutxira, buruzagi baskoien andana batek zeharkatu zuen Garona Bordele hegoaldetik Fronsac gotorlekura eta, bertan, leialtasuna zin egin zioten Karlos frankoen erregeari. Leialtasun nominala dei diezaiokegu, Karlos apenas sartu baitzen Baskoniara, Garona beheko mugako eskualdeetara baino ez, baina garai berri baten hasiera izan zen. Argi dago frankoekiko leialtasun-erakusgarri hauek ez zirela kasu bakanak izan, baskoien hitzarmen eta aro berri baten hasiera baizik.

AKITANIA TXIKITUTA

769an, Karlosek eta Karlomanek Girondan eta Bordeleko eskualdeetan haginak erakutsi eta Akitaniaren gaineko beren agintea berretsi ondoren, argi geratu zen akitaniarrei jada ez zitzaizela indar tantarik geratzen karolingiar boteretsuei aurre egiteko. 760an, Pepinek Akitanian hasitako kanpaina militarrean, hiribilduak, herriak, *villak*, soroak eta monasterioak berariaz izan ziren suntsituak²⁷⁸. Rouchek 36 monasterio zenbatu zituen Pepinen txikizioen zerrendan²⁷⁹! Lehenago, 752an hasita, Akitaniaren auzoko Septimania ere ez zen horrelako karolingiar jokabidetik libre geratu. Maugio eta beste hainbat gotorleku suntsituak izan ziren («*Castra illis regionis vastabat*»), eta tokiok defentsa gabe eta biziraupen-kinka batean utzi.

Pepinek bere *vassi* eta *fideles* jarri zituen agintean Septimaniako hainbat tokitan (Nimes, Uzès) eta Akitaniako gaztelu eta gotorlekuetan. Septimania hegoaldea ei da horretan salbuespena, Pepin bertako septimaniar aristokraziarekin hitzarmen batera heldu ondoren (759). Aita Pepinek hasitako bidetik, Karlos semeak (Karlomagno/ Karlos Handia deituko zenak) gerra-triskantzaren fruituak jaso zituen: *Vita Hludovicik*, karolingiarren leinua goستن duen lan biografikoak, zehaztasunez azaltzen duenez, buruzagi karolingiarrek menpean hartutako lurraldeetako lursailak desjabetu zituzten beren kanpainak behin amaituta, horiek tokiko jaunei kenduz eta trukean jaun gerlari leialei (*vassiei*) esleituz, edo zuzenean erregetza frankoaren ondare (*fiscus*) bihurtuz²⁸⁰.

276. De Jaurgain, J. 1898, 64. or.

277. Lewis, A.R. 1965, 28. or.

278. Lewis, A.R. 1965, 32. or.

279. Kanpaina honetan edo beste batzuetan. Ikus Rouche, M. 1979, 312. or.

280. Lewis, A.R. 1965, 32. or.

769tik 778 arteko gerraosteko barealdia isila baina esanguratsua izan zen Akitanian. Bertako handikiak burumakur zituela, Karlomagno lanpetuta zebilen Karlomaneekin erregetzaren botere-banaketa konpontzen lehendabizi, eta gero, Karloman hildakoan, Tasilo Bavariakoarekin tirabiran eta bereziki saxoien kontra borrokan. Akitania, berriz, berrantolaketa bete-betean zegoen. Dukerri horretan, tokiko agintariak, jaun nobleak eta Elizaren instituzioak kalte larriak izan zituzten gerra ondoren ere, Karlomagno hartzen ari zen politikaren ondorioz. Errege karolingiarrek Akitaniako kondeak eta abadeak frankoak zirela segurtatu nahi izan zuen, frankoak postu horietara izendatuz. Neustria eta Austrasiako eliza-agintariek eta nobleek beren titularitateko lursailak eta jabetzak zeuzkaten handik kanpoko lurraldeetan eta, horietan, funtzionario eta elizgizon arrotzak jartzen saiatu ziren: Akitanian ez ezik, Septimaniaren zati handi batean eta Proventzan ere. Ez hori bakarrik, konkistaren menderakuntzari, oposizio ororen zapalkuntza gupidagabea gehitu behar zaio²⁸¹.

Alde horretatik, Septimania hegoaldea bakarrik atera zen onik karolingiarren konkista ondorengo neurri zapaltzaileetatik. Baskonia, berriz, izenez baino ez zegoen Karlomagnoren pean eta, beraz, bere gizarte- eta politika-egiturek lehengo horretan jarraitu zuten.

Akitaniako tokiko egituren deuseztapenak ez zuen libre utzi ere sistema ekonomikoa. Oinarrizko unitate ekonomikoek (abadiak, elizak, *villak*) ez zuten karolingiar konkistako suntsipena gainditu ahal izan. Karolingiar konkista jasandako lurraldeetan (Poitou eta Borgoinatik hegoaldera), txanpon-etxe gehienak galdu egin ziren, eta kanpo-merkataritzak hondoa jo zuen.

Karlomagnoren garaiko agirietan adierazten diren lur-hedadura despopulatu eta landugabe zabal guztiak ez ziren noski Akitaniako gerra-aldian abandonatutako lursailak: *villa* sistemak ez ziren ematen pizgarririk kolonoei lur-eremuak soro eta baratze bihurtu eta lantzeko, eta Elizak ere ez zuen produkzio-gogo handirik agertu. Bake-garaian ere, Akitanian (Bisigodoen Erresuman bezala) esklaboek zein kolonoek baldintza gogorretatik ihes egin zuten, landutako lursailak (*h*)*eremus* utzita, landu gabe²⁸². Ez dago dudarik, hala ere, gerrak zeresan handia izan zuela horretan²⁸³.

Ohiko egiturak hondatuak: hori da arduradun eta funtzionario karolingiar berriek berrantolatzeko aurkitu zuten Akitaniako gizarte eta ekonomia. Frankoentzat, lurralde arrotz bat, goi-agintari karolingiarrek harekin zer egin erabakitzeko zain.

281. Lewis, A.R. 1965, 32. or.

282. Rouche, M. 1979, 234. or.

283. Hala defendatu zuten historialari gehienek 1965 arte. Archibald Lewisek gerraren eragina aitortuta ere, beste faktore batzuk ere azpimarratzen ditu, ikus 1965, 18. or.

AKITANIAREN ONDOREN, BASKONIA

Karlomagnoren etxeko lanak (768-771)

Aita Pepin hil berria zen, eta Karlomagnok lokarri asko zituen lotu gabe. Aitararen errege-koroa partekatua hartu zuen oinordetzan anaia Karlomanekin batera. Berehala sortu ziren bien arteko tirabirak. 769an, espedizio banatan, bi anaiak Hunald akitaniarraren altxamendua zapaltzera Girondera zihoazela, anaiak elkarrekin zapuztu ziren Poitiers ondoko Moncontourren, hainbeste non Karloman bere armadarekin erretiratu zen Frankiara. Behin bien arteko txinparta piztuta, anaia karolingiarrak elkarren kontra gerrara joateko zorian izan ziren, baina nola diren gauzak, Karloman sudurretik odoletan hasi zen orduan eta, luze gabe, hil egin zen, hala diote kronikari karolingiarrek (galdera aspergarrietan denbora galdu gabe): «*arrazoi naturalak*», omen. Hala ere, elizgizon bat ez zen isilik geratu, karta bat bidali zion Karlos handiari eta, bertan, ez zuen zalantzarik agertu Karlomagnori zorianak emateko, Karlomanen etsaitasuna gehiago ez izateagatik eta, odol-isurtze gehiago gertatu baino lehen, Jainkoak Karloman bere altzora deitzeagatik²⁸⁴.

45. Karlomagnoren tronua Akisgranen
(Argazkia: Holger Weinandt.
CC BY-SA 3.0).

Karlomagno Bavarian eta Saxonian

Karlomagnok hainbat herritan zituen begiak. Lonbardiarrak karolingiarren aspaldiko aliatuak ziren, baina Erromako Aita Santuaren agintea kolokan jartzeko gai ziren. Bestalde, Saxonia eta Bavaria aspaldiko kezka-iturri ziren frankoentzat, haien independentzia-gogoak zela-eta. Bi kasu desberdin ziren: lehenengoez aurrez aurre uko egiten zioten kristautasunari; aldiz, bavariarrek aspaldi besarkatu zuten kristautasuna, baina Tasilo bavariar dukeari, bere aita Odiloren erreleboa hartuz, bitarteko ona iruditu zitzaion Eliza Bavariako erresuma bat sortzeko eta haren aintzarako baliatzeko. 767 eta 774 bitartean, katedral handi bat eraiki zuen Salzburgen, karolingiarren Saint Denisekoa baino handiagoa, benetako desafioa²⁸⁵! Hala ere, Karlomagno frankoaren susmoak susmo, Bavariako Tasilok

46. Karlomagnoren Akisgraneko
eliza nagusia (Marraskia:
ezezaguna. CC0 1.0).

284. Halphen, L. 1992, 53. or. 2016/03/23an ikusia

285. Schutz, H. 2004, 44. or. 2016/03/23an ikusia

frankoen duke-lanak (edo plantak) ondo egiten zituen lurralde horretan, eta leialtasuna ere zin egin zion Karlomagnori (haren tropek 778ko Ebroko kanpainan parte hartu zuten). Tasilok kontaktu onak zituen Erroman, baita harreman onak lonbardiarekin ere (onegiak gauza onerako...), kristau zintzoa zen, eta erlijio horren bultzatzailea.

Aldiz, Karlomagnorekiko harremanak luze gabe gaiztotu ziren. Karlomagno frankoak Desiderio lonbardiaren buruzagia borrokan menperatu eta bere burua *rex Francorum et Langobardorum atque patricius Romanorum* izendatu zuen. Hartara, Aita Santuarekiko lotura guztiak ere bere gain hartu zituen, baita kolpe batez moztu ere Tasilok Adrian Erromako Aita Santuarekin ehundutako harreman zuzenak. Bide batez, Adrianek Karlomagnorekin bat egin zuen. Beste hainbestek bezala, Tasilok monasterio batean giltzapetuta eman zituen bere azken egunak²⁸⁶.

Besterik ziren gauzak saxoiekin. Saxoiak, baskoiak bezala, lurralde zabal baten jabe ziren, egungo Alemania iparraldean, eta ez zuten batasunik, azpitalde txikitan banatuta zeuden, baina elkar hartzen zuten beren burua mehatxatuta ikusten zutenean²⁸⁷. Saxoiak eta frankoak nazio germaniarrak izaki eta luzaro kontaktu hurbilean izaki, elkar ondo ezagutzen zuten, frankoek baskoiak ez bezala. Aspaldikoa zen frankoek saxoiekin zuten gatazka eta haiek menderatzeko gogoia. Horretarako, 772 arte karolingiar buruzagiek sartu-irten bizkorrak egin zituzten saxoien lurraldera: saxoiei kemen militarra erakutsi, kikilarazi, armen indarrez zerga bat ezarri, eta etxera bueltatu²⁸⁸. Aldiz, behin frankoen ahalmen militarra urruntzen zenean, mugako saxoiek egokiera ikusi eta berriz altxatzen zuten burua.

Saxoiak, bavariarrak ez bezala, hertsiki atxikiak ziren jatorrizko erlijio eta sinesmenei, kristautasunaren ezarpenari muzin eginez, alegia, ageriago ukatzen zuten errege frankoen agintaritzan²⁸⁹. Bada, 772. urtean, Karlomagno saxoien lurraldera sartu zen. Hara zela, Heresburgoko gotorlekua azpiratu zuen, Weser-eraino barneratu zen bere gudarostearekin, eta Irmisul aldare pagano sakratua suntsiarazi zuen, 50 urte inguru lehenago Bonifaziok Haritz Sakratuarekin egin bezala. Frankoek, gainera, menpekotzaren bermetan pertsonak gatibu eraman zituzten. Ordainetan, hurrengo urtean, saxoiak Hesseko lurraldean sartu eta Fritzlarreko eliza arpilatu zuten. 774. urtean, frankoak berriz sartu ziren Saxonian, baina oraingoan Karlomagnoren planteamendua aldatu egin zen, penetrazio-politika bati lotuz eta saxoien lurraldean garnizioak utziz. 776. urteko udan, saxoniarren kontrako eraso gogor bati heldu zion, arrakasta handikoa. Saxoiak menperatuak izan ziren, eta asko izan ziren Paderborngo gaztelura joandakoak, men egin eta bataiatuak izatera. Hala ere, oraindik seguru ez, eta Karlomagnok eremu militar edo *marka* bat ezarri zuen Hesseko mugaren eta Lippe ibaiaren artean, Saxonia lurraldearen barruko mugetan²⁹⁰.

286. Schutz, H. 2004, 45-47. or.

287. Halphen, L. 1992, 58. or.

288. Halphen, L. 1992, 57. or.

289. Schutz, H. 2004, 52-56. or.

290. Halphen, L. 1992, 58. or.

Baskoniako hitzarmen berria

Frankiako apezpikuek, monasterioek eta jaunek lur-jabetzak zeuzkaten Akitanian. Baskonian ere bazituzten, Garona eta Pirinioen artean, baina askoz gehiago Akitanian. Baskoniako dukerria estu menperatzea ez zen premia bat, eta bai, ordea, bertan bakerako baldintzak ezarri eta lasaitasuna mantentzea.

Akitaniako gerrak ondorio latzak izan zituen Garonaz iparraldeko baskoien baitan: kopuru handitan atxilo hartuak, deportatuak eta hilak. Garonaz hegoaldeko baskoien partaidetza, berriz, mugatuagoa izan zen. Haien presentzia 763. urtetik aurrera aipatzen da argi eta garbi. Gerrak, baina, ez bide zuen Garonaz hegoaldeko lurraldea zigortu, urrutiegi zegoen frankoen Neustria eta Austrasiatik. Agiriek ez dute adierazten Baskoniako lurraldean suntsipen fisikorik izan zenik, edo gerra-agertokia izan zenik.

Akitanian porrota handia izan arren, baskoiek Akitaniako armaden zutabeetako bat izaten jarraitu zuten, beharbada ordainpeko gerlari moduan, mertzenario alegia²⁹¹. Hala ere, Akitaniako gerraren amaieran baskoiekin hitzartutako itun zabalagoan kokatu behar da karolingiar egitura militarrean zuten partaidetza. Karlomagnok zeharkako agintearen formularen aldeko hautua egin zuen (*indirect rule* dei daitekeena), eta argi dago Garonaz hegoaldeko baskoiek (768tik aurrera beti Garonaz hegoaldekoak) nahiago izan zutela hitzarmena, Akitanian izandako txikizioa haien lurraldean dastatzea baino: akordioa sinatu, eta 635ean egin bezala, garai hobeen zain geratu.

Kronika franko-karolingiarrek, saxoiekin ez bezala, ez dute Akitania independentearen garaian baskoien ohitura paganoez hitz egiten, ez 778 arte, sinesmen paganoak izatea leporatzeak propaganda-indar ukaezina zeukan arren. Horrek agerian uzten du Akitaniako eta Garonaz hegoaldeko (*l'Éventail Gascon* deitu horretako) baskoien artean kristau-zeremonia eta -sinboloak sartuta zeudela, etsai frankoek besterik ez esateko beste behintzat. Besterik da kristautasun mota hori nolakoa zen, dirudienez diziplina laxokoa, interpretazio irekikoa, orduko Elizaren egoera kontuan hartzen badugu. Akitania-Baskoniako 673ko Garnomoko kontzilioaz geroztik ez zen apezpikuen bilkura bateratzailerik izan Akitanian eta Pirinioez iparraldeko Baskonian, eta Toledoko azken kontzilia (702) Iruñeko apezpikurik joan ote zen ere ez dakigu.

291. Hala defendatzen du Collinsek, ikus 1990, 127. or.

Karolingiarrak Baskonian barrena (778-790)

EBROKO ARROA, NAHASI

Abd al-Rahman I.ak, 756n Kordoban finkatu zenetik, Guadalquivirreko bere printzerria sendotzea lortu zuen. Aldiz, Ebroko arro gehienak 756an hildako Yusuf ibn Abd al-Rahmanen ondorengo eta jarraitzaileen eskutan segitzen zuen. Zaragozak (*Saraqusta* arabiar idazkietan) bere independentziari eutsi zion Kordobako agintariaren asmoen kontra²⁹². Damaskoko abbasiden dinastiak Abd al-Rahman Kordobako omeiatar emirra bota nahi zuen eta Al-Andaluseko hedakuntza geldiarazi; horretarako, Ebroko jauntxoek baitan aurkitu zituzten aliatuak.

Bestalde, Al-Andaluseko herritarren eta buruzagien artean berbere jatorriko agintariak zeuden. Berbereek joera handia agertzen zuten erlijio-heterodoxiara lerratzeko eta altxamenduetarako, inspiraziotzat beren burua jainkotzat jotzen zuten pertsonaiak hartuz²⁹³, zalantzarik gabe arabiar elitearen aldean berbereek jasaten zuten gizarte-bazterketa baten seinale.

768an, Shaqia ibn Abd al Walid delako batek (miknasa berbere bat) bere burua *imam* aldarrikatu zuen, islamaren fatimiden erlijio-moldean kokatuta. Shaqiak Santaver gotorlekuan (Cuenca inguruan) egin zuen bere aldarrikapena, eta hil egin zuen bertako Kordobako gobernadorea, ezustean harrapatuta. Hurrengo urteetan, Abd al-Rahman Kordobako emirrak Shaqia azpiratzeko hainbat espedizio bidali zituen. 777an, lider berbereak aterpe hartu zuen Toledo aldameneko herri bateko jarraitzaile batzuen artean, baina jarraitzaile horietako batzuek hil zuten bera. Abd al-Rahmani leialtasuna adierazi zioten, baita Shaqiaren burua moztu eta Kordobara bidali ere. Shaqiaren desagertpenak Ebroko bidea ireki zion Abd al-Rahmani²⁹⁴.

Sulayman ibn al-Arabi Bartzelonako jaunak (777) Damaskoko abbasiden eta Kordobako omeiatarren arteko ika-mikan harrapatuta ikusi zuen bere burua²⁹⁵. Damaskoko kalifa abbasidek Al-Andalus gehitu nahi zuten beren inperiora. Hala ere, noizbait, Sulayman ibn al-Arabi urrundu egin zen asmo horretatik, eta Abd al-Rahman emirrak Shaqia azpiratu zuenerako (777), Sulayman (ibn Yaqzan...) al-

292. Collins, R. 1994, 177. or.

293. Collins, R. 1994, 169. or.

294. Collins, R. 1994, 170-172. or.

295. B.W. Scholzek (1972) 777rako Karlomagnoren babespean zegoela defendatzen du eta, berbereekin eta abbasidekin elkartuta, Abd al-Rahman estuasunean jarri nahi zuela; ikus 184. or.

Arabi eta Al-Husayn ibn Yahya elkarrekin uztartuta jaun eta jabe zeuden Zaragozan, eta Kordobako emirrarekin etsaituta²⁹⁶.

Sulayman ibn al-Arabi edo, segur aski, haren semea izan zen Paderborn-Saxoniara Karlomagnori laguntza eskatzera joan zirenetako bat: haren patua 778ko espedizioan erabaki zen. Beste biak *Deiuzefi* (latinez 'Iosephus') delako baten semea eta suhia dira, alegia, biak ere 756an hildako Yusuf ibn Abd al-Rahmanen leinukoak²⁹⁷.

Oskako buruzagi andalustarrak (Abu Tahir) bategin zuen Zaragozako agintariekin haien independentziari eusteko, eta mandatariak bidali zituzten («*sarrazeno talde bat*», ARFren hitzetan) 777ko neguan Paderborn-Saxoniako dieta edo batzar nagusi batera frankoei laguntza eskatu eta haiei men egitera. Karlomagnok laguntza agindu zien eta, horrenbestez, bi espedizio antolatu zituen hegoaldera²⁹⁸. Batak ekialdetik zeharkatuko zituen Pirinioak Bartzelona helburu zuela, eta bestea, berriz, Baskonian barrena zihoan, izenez baino men egin ez zuen lurralde ezezagunean zehar, Iruñea ere tartean. Baskonia 768-769tik frankoekiko menpekotza formala baino ez zuen lurraldea izaki, espresuki hartutako erabakia dirudi, alegia, dukerri horretan zehar indar militarra erakutsiz agintea berresteko modu bat.

BASKONIA BERRANTOLATZEN

778an, hautsi egin zen aurreko hamarkadako datuen isiltasuna. Karlomagnok saxoiekin probatutako kolonizazio-mugimendua Baskonian ere martxan jarri zuela dirudi, lurralde-berrantolaketa bati helduz. Horretarako, karolingiarrek eraberitutako Eliza berriaren laguntza hartu zuten aldean.

Frankoen Erresumako beste lurraldeetan (ekialdeko Germaniako mugetan) gertatzen ari ziren Eliza eta gizarteko orduko tentsioak oso jakingarriak gertatzen dira Akitanian eta Baskonian arlo horretan gertatzen ari zenaren ideia bat izateko. Monasterio eta abade-etxe sortu berrietako agintariak kexu agertzen ziren, esleitutako lursailetan (*precaria*), onuradunek monasterioei (alegia, haiek jarritako betebeharrak eta zerbitzuei) bizkarra ematen zitelako. Horretarako, lursail horien onuradunek zer argudiatu zuten? Eskubidearen sortzailea erregetza zela eta, beraz, kondeek egindako deiei soilik erantzungo zietela. Monasterioetako buruen iritzirako, berriz, erregea esleipenaren bitartekaria zen, eta ez sortzailea.

Horrek monasterioak gainditzeko zituen fenomeno zabal bat uzten du agerian: karolingiarren menpeko tokiko erakunde bitartekarien eta Karlomagnok ezarritako zentralizazioaren arteko interes-lehia. Akitanian, abadeak jaun garrantzitsuak ziren 778an, beren zerbitzari armatuen taldeak zituzten, baita aberastasun handia ere. Karlomagnok ezarritako egitura paraleloak eta, tokian tokiko lur-banaketa berrietan, tokiko erakunde zibil edo erlijiosoei ordez, erregetzari zin egin beharrak, asaldatuta zeuzkan Baskonia eta Akitaniako eskualde eta hiribilduetako agintari asko.

296. Collins, R. 1994, 178-179. or.

297. Collins, R. 1994, 177-178. or.

298. Collins, R. 1994, 178. or.

Franko merovingiarren garaitik, jaunek uko egiten zioten batzuetan erregeak gerrarako soldaduak emateko egin deialdiari. Horrelako kasuetan, erregeak errepresaliak har zitzakeen, edota jaun noblea kargugabetu. 778ko karolingiar espedizioa hauek osatzen zuten: borgoinarrek, austrasiarrek, bavariarrek, proventzarrek, septimaniarrek eta italiarrek, segur aski Errolanek ekarritako bretoi talde batek ere, baita Karlosek etxetik ekarritako soldadu frankoek ere noski. Ezer ez da espedizio horretan aipatzen akitaniarrei buruz. Baskoiek ere ez zuten bat egin espedizio horrekin, ia 50 urte geroago, 824an Iruñera bidalitako antzeko espedizioan ez bezala. Karlosi erreklutak hornitzeko ukaziotzat jo daiteke hori²⁹⁹. Ordurako, Akitanian hautsak harrotuta zeuden, eta Lupo dukea Karlosekin zapuztuta.

778KO ESPEDIZIOA

Karlomagno Akitaniako eta Baskoniako haserreaz zenbateraino jabetzen zen zaila da igartzea, baina ordurako Karlomagnok erabakita zuen Al-Andalusera joatea. Horrelako ekimen militarrek ezegonkortasun-garaietan barne-kohesioa bultzatzeko zuten balioa ezin da baztertu: karolingiarren kronikari batek dioskunez, kristautasunaren alde («*lurrean Jainkoaren erresuma zabaltzea*») eta sarrazenoen kontra borrokatzera joan zen. Karlomagnok Poitou eskualdeko Chasseneuilen eman omen zuen 778ko Pazko Astea, Zaragozako kanpaina antolatzen³⁰⁰. Bertan, Hildegarde emazteak Luis («Errukitsua») semea munduratu zuen 778ko apirilaren 16an, Klotario delako biki batekin batera (azken hori jaioberritan hildakoa).

Baskonian barrena eta Zaragozaraino egindako espedizioan, bidean aurkitutako «*gotorleku eta gazteluek men egin zioten*» (Einhartek *Vita Hludovicin*). Iruñea ere okupatu zuen, segur aski bertakoen menpe zegoenean, izan andalustar, izan baskoi piriniar. Kontrako aldean, interesgarria da entzutea *Chronica silensek* adierazten duena (1109-1118), iruindarrek pozarren hartu zituztela karolingiarrak, «*mairuen amorruak setiatuta zeudelako*» (!)³⁰¹.

Bada, jakina denez, Karlomagno Zaragozara heltzean, bertako agintariak iritzia aldatu zuten, edo agintariak, hobeto esateko, Al-Husayn ibn Yahyak jo eta bertan hil baitzuen Sulayman ibn al-Arabi bere aliatua; izan ere, ez zen txantxa karolingiar indar hedakorren eskuetan hiribildua uztea, arriskuan zen bertakoen agintea, baina Sulaymanen semea Karlomagnoren gatibua zen... Beraz, errege frankoak itxita aurkitu zituen hiribilduaren harresiko atea. Hitzarmen batera heltzeko Karlomagnoren ahaleginek ere huts egin zuten.

299. Bachrach, B.S. 1974, 15. or.

300. *Histoire de la ville d'Agen et Pays d'Agenois* idazlan zaharrak, berriz, Agen eskualdeko Casseneuil zela...

301. Pamplona/Iruña; Historia. *Auñamendi Entziklopedia* (www.euskomedia.org).

Emaitzarekin batere pozik ez, errege frankoak atzera bidea hartu zuen orduan Ebro eta Aragoi ibaietan gora, eta iruindarrak kontra zituela edo posizio hori ezegonkor ikusita, hiribilduaren harresiak bota zituen, haren kontra erabiliak izan ez zitezen, hiribildua bera ere suntsituz segur aski. 826ko ARFk, zehaztasun handietan sartu gabe, argitzen digu *Hispani Wascones, etiam Navarros* menpean hartu zituela, eta Frankia aldera itzuli zela. Karlomagno onik atera zen Pirinioetako mendateak Orreagatik pasata, baina bestelakoa izan zen espedizioaren atzealdearen patua, Errolanen agindupean. 778ko abuztuaren 15ean, Errolanek *Ab Asturica Burdigalam* erromatar galtzada zaharra segitu zuen Ibañetan, egun Donejakue bidearen goiko galtzada deitzen den hori. Erasotzaileek segada prestatu zioten Astobizkarreko lepoan eta, gero, Errolanen indarrak galtzadan beheara ihesi joan ahala, aurrez aurre borrokatu ziren bi gudarosteak³⁰². Errolanen gudarostea suntsitua izan zen, Karlomagnoren porrot militar bakartzat jo izan den horretan³⁰³.

47. Orreagako guduaren irudikapen bat, Errolan eta Karlomagno ere tartean, XIV. mendekoa.

Erabilitako terminologiari erreparatzen badiogu (lehenengoz historian *nava-rrri* izena aipatzen da), pentsatzekoa da erasoaren egileak Pirinioen inguruko Baskoniako dukerriari lotutako baskoiak izan zirela, iruindarrak (nafarrak...) izan beharrean. Horrek nafarren izaerari buruzko galdera irekitzen du. Baskoi independentetzat jo izan dira³⁰⁴; bestela esateko, Ebro arroko jaurerri eta gotorleku andalustarrekin aliatutako baskoiak izan daitezke, alegia, 769an Luporen frankoekiko atxikimenduarekin bat egin ez zuten Iruñea inguruko baskoiak. Lupo duke baskoia aipatzen duen *Vita Hludovicik*, lerro batzuk geroago Karlomagnoren Zaragozako espedizio «*arrakastatsuak*» eragozpen txiki bat aurkitu zuela adierazten du, alegia, 778ko «*traizio baskoia*». Antzeko moduan, Einhartek, *Vita Karoli Magni*, «*Pyrinei iugo Wasconicam perfidiam*» aipatzen du. Azken horren testu barruko azterketa formal batek erakusten duenez, kronika horretako 15. atalean, nafarrak eta baskoiak aparte aipatzen dira, baina kronikari karolingiarrak baskoiak jotzen ditu Karlomagnoren kontrako erasoaren egiletzat (9. atala).

Karlomagnoren kronikariak lotsati agertzen dira, halaber, espedizio horretako beste gertakari deseroso baten berri emateko. Karlomagnok Sulayman ibn al-Arabiren semea, 777ko neguan Karlomagnoren aurrera joandako mandatarietako bat,

302. Collins, R. 1990, 122. or.

303. Ikus detaile gehiagotarako Sagredo, I. 2013. *La derrota de Carlomagno: Investigación sobre la batalla de Roncevalles (778)*. Iruñea: Pamiela Editorial.

304. Urzainquik beren erregea eta zuzenbidea daukaten baskoitzat jotzen ditu nafarrak, ikus Urzainqui Mina, T. Olaizola, J.M. 1998, 43, 45 eta 48. or.

zeukan bere eskuetan, eta gatibu zeramaten atzera katez lotuta, Zaragozak espedizio karolingiarari ateak ez irekitzearen ordainetan³⁰⁵. Bada, Iruñera baino lehen, Matruh eta Aishun-ek, tropak aldean hartuta, eraso egin zioten espedizioari Sulaymanen semea askatzeko, baita askatzea lortu ere. Hitzik ez horri buruz karolingiar kroniketan (Ibn al-Athir andalustarrari zor diogu datua)³⁰⁶.

Nolanahi ere, Iruñea suntsitu eta gero, ez litzateke harritzekoa 769an men egindako baskoiek eta, karolingiar presentzia militarretik urrutiago egoteagatik, hartatik aparte geratutakoek (nafarrek) Orreagan Karlomagnori erasotzeko bat egin izana. Karlomagnok gero zer egin zuen ez dago garbi. Iturri batzuek diotenez, saxoien kontra borrokatzera joan behar izan zuela berehala (778an bertan batzuen arabera)³⁰⁷. Beste batzuek, berriz, saxoiak 779an altxa zirela eta, beraz, Karlomagnok modua izan zuela luze gabe baskoien eskualde horretan bere agintea berrezartzeko, baina hala izan bazen, bere berrezarpen militarrek lurralde-hedadura txikiagoa izan zuen.

CHASSENEUILEKO KARLOMAGNOREN ERABAKIAK

Chasseneuil-du-Poitou (*villa Cassinogilum* izenaz aipatua) Poitiersetik iparraldera dagoen herri bat da, orduko Akitania iparraldean (egun, moda-modako *Futuroscope*). 778an, Karlomagno hara bildu zen Zaragozako porrota eta gero³⁰⁸. Lehenengo eskutik ikusi ahal izan zuen bere agintea kili-kolo kulunkatzen zela Baskonian, eta baskoiak, dukea buruan zutela, prest zituela (eta gai zirela) une egokian eraso egiteko. Zaragozako espedizioari ekiteko unean, bere posizioa Akitanian kolokan zegoen. Tokiko handikiak haren nagusitza auzitan jartzen ari ziren, baina Karlomagnok kemen nahikoa bildu zuen mesfidantza hori ahaztu eta Baskonian barrena Zaragozara abiatzeko.

Aldiz, Chasseneuilera bueltan, erabaki garrantzitsu bat hartu beharra ikusi zuen. Akitaniako hiribildu estrategikoetan ordu arteko kondeak kargugabetu eta konfiantzazkoak jarri zituen, honela: Bourgesen Hunberto berrezarri zuen (Gaiferren konde izandakoa, baina gero Pepinen aldera pasatakoa), Poitiersen Abbo, Perigorden Widobodo, Clermonten Iterio, Limogesen Hrodgario, Tolosan Chorso eta, bukatzeko, Bordelen Seguino. Hiribildu eta kastro txikiago batzuetan ere aldaketak egin zituen. Horietatik bi konderrik zeukaten zerikusia zuzenean Baskoniako gertaerekin: Tolosakoa eta Bordelekoa. Guztietatik konde bat bakarra da bertakoa antza denez: Hunberto kondea.

305. Collins, R. 1994, 179. or.

306. Matruh eta Aishun Sulaymanen semetzat (edo bilobatzat) hartzen dira kronikan.

307. Collins, R. 1990, 123. or.

308. Bachrach, B.S. 1974, 14. or.

Bordeleko konde izendatutako Seguino delakoak³⁰⁹ Lupo dukeak agintzen zuen lurraldean bertan edo mugetan hartu zuen bere posizioa. Seguino Baskonia mendebaldeko familia aurkari bateko kideztat (eta, beraz, *gaskoitzat*) jotzen du Archibald R. Lewis historialariak, Karlomagnok era horretan Luporen boterea ahuldu nahi zuelakoan. Aldiz, *Vita Hludovici* karolingiar kronikariak «*ex gente Francorum*» deitzen dio argi eta garbi, alegia, frankoen naziotik etorria dela, eta ez dago arrazoirik pentsatzeko hala ez zela. Kasu horretan, ez litzateke *gaskoia* (baskoia) izango.

Izendatu berriak *vassi dominici* delako klasekoak ziren, Karlomagnori zeremonia berezian zin egindako konfiantza osoko handiki militarizatuak: Karlo-magnoren armadaren muina osatzen zuten armaz hornitutako zaldunak (abadeak edo kondeak izan zitezkeen). Beren arduren artean zituzten mugako lurraldeak zaintzea, erregetzaren ondarea defendatzea, justizia kudeatzea eta erregeak bidalitako ordezkari (missiei) laguntzea³¹⁰. Gainera, konfiantza handieneko jauntxo horiei salbu, debekatu egin zitzairen akitaniar handikiei zerbitzari armatuen taldeak edukitzea eta menpekoen leialtasun zin-egite pribaturik onartzea.

778ko erreforma horrek bi jomuga adierazten ditu: ordu arteko akitaniar handikien eraginkortasun militarra ahultzea, eta Akitaniako askotariko postuetara, sekular zein erlijioso, jauntxo franko gehiago ekartzea: *vassi dominici* direlakoak, «*ex gente Francorum*». Konfiantzazko handiki horiek mugako gotorleku eta kastroetako garnizioen buruzagiak ziren. Indar armatuak kontrolatzen zituzten handiki horien eta Karlomagnoren arteko lotura estuagoa egin zen, lehen ohi zena baino. Urte horretan, Karlomagnok Pirinioetan agintea berrezarri eta goiko haranetan lurrak banatu zitzaizkien abade eta apezpikuei, eta eskualde horietako baskoiak («*Basconorum vel paganorum*») bataiatuak izan ziren³¹¹.

ABD AL-RAHMAN EMIRRA BASKONIAKO MUGETAN

Karlomagnok Zaragoza utzi eta Husayn ibn Yahya delakoa geratu zen bertan jaun eta jabe. Abd al-Rahman omeiatarra Zaragozako ateen aurrean agertu zen hiribildua bere oinpera ekartzeko prest. Zaragozako harresiak itzelak ziren, eta Abd al-Rahmanek nahiago izan zuen Husaynekin hitzarmen batera heldu. Husaynek bere seme bat eman zion Abd al-Rahmani akordioaren bermean, eta Kordobako emirra berehala abiatu zen Ebro ibaian gora Iruñea aldera. Vareiera helduta (egungo Logroño), erromatar galtzada zaharrean barrena joan zen Iruñera, tartean Lizarrerritik paseaz. Han, Ximeno delako jaun baten gotorlekua menpean hartu zuen, eta handik baskoien

309. *Segwino*, baita *Seguin* eta antzekoak ere. 812an berragertu egiten da agiritan konde hau, eta bera dela iritzi diote ikertzaile gehienek. *San Andres Bordelekoaren kronikak Sihimino* deitzen dio eta, horretan oinarrituz, Semeno/Ximeno dela defendatu izan da, baita egungo euskal lurraldeetan gero leinu bat sortu zuela: Ximeno. Aldiz, *Sihimino* izenari eragozpen bat egotzi zaio: *San Andres Bordelekoaren kronika* apokrifotzat jotzen da.

310. Bachrach, B.S. 1974, 17. or.

311. Lewis, A.R. 1965, 39. or.

hiribildu nagusira mugitu zen gero. Karlomagnok Iruñean utzitako triskantza aurkituta, Abd al-Rahmanek ez zuen lan handirik hartu behar izan Iruñea menpean hartu eta hiribildua Kordobako emirerrira gehitzeko (778)³¹².

Ez dirudi emirra Araba eta *Al-Qilera* (modu nahasgarrian, *Bardulia* izenez ere ezaguna, Gaztela izango zena) oldartu zenik eta, beraz, Arabak bertako herritarren eskuetan jarraitu zuen, auzoko asturiar buruzagiak boterea eskuratzeko borrokatzen ziren bitartean. Bi hamarkada lehenago, Fruela asturiar errege-buruzagiak oinpean hartu zuen Araba, eta Arabako espediziotik neska gaztea ekarri zuen gatibu, Munia izenekoa. Buruzagi baten alaba izan daiteke, beharbada arabarren menpekotzaren seinale arabar buruzagiei hartutako ordaina edo bermea.

Hala ere, Asturias barruan harrotuta zeuden hautsak, hiru kultura- edo etnia-taldek jokatzan zuten Asturiasko buruzagitzaren oinordetza Asturiasen mutur banatan: batetik, oinarria Galizian zutenak (Silo asturiar buruzagiak Galizia konkistatu berria zuen, «*Galiziako herria bere inperioaren menpean hartu zuen*»)³¹³; bestetik, Asturiasko muineko jauntxoak; eta azkenik, Asturiasko lurraldeko baskoiak, ekialdean.

Silo asturiar buruzagiaren garaian (774-783), eliza bat eraiki zen Pravian Santa Ines-en omenez (galdutako eraikin bat), eta errege-egoitza Cangasetik Praviara lekualdatu zen, Galizia menperatu berriko mugetan. Orduko hiri-gutun bat gorde da, oso itxura primitibokoa eta, ondorengo hamarkadetako hiri-gutunei erreparatuz gero, agerian uzten du bisigodoen gobernu-praktikak ez zirela zuzenean Asturiasen mantendu, une horretan heltzear zen karolingiar eraginaren bidez baizik³¹⁴.

785ean, Fruela eta Muniaren semeak, Alfontso II.ak, ez zuen boterea hartzeko nahi babesa aurkitu Asturiasko jauntxoan artean, bere baskoi-leialtasuna edo esperientzia militar eskasa zela-eta beharbada³¹⁵. Silo hil berritan, haren alargun Adosindak eta gorteko ofizialek Alfontso II.a aldarrikatu nahi izan zuten errege, baina Asturiasko erdigunea mendebaldera lerratuz, Mauregatok hartu zuen agintea Alfontsoaren orde, segur aski Galiziako mugetan indartsua zen aristokrazia gerlariaren ezinbesteko laguntzaz. Espainiako historiografia tradizionalaren iritziz, Abd al-Rahman *mairuari* esker eskuratu zuen Asturiasko tronua Mauregatok eta, ordainetan, Kordobako emirrak zerga bat ezarri omen zion: urtero 100 dontzeila eman behar izatea³¹⁶. Hartara, areagotu egin bide zen geroko asturiar kronikek Mauregato deitutako buruzagiaren («errege»aren) kontrako erresumina.

312. *Auñamendi Entziklopediak* 781. urtea ematen du.

313. Collins, R. 1994, 165. or. *Monte Cupeio*ko guduaren ondoren.

314. Collins, R. 1983, 230. or.

315. Collins, R. 1983, 230. or.

316. Collinsek ez du aipatu ere egiten horrelakorik. Ustez, *Mauregatok* 'maurus captus' esan nahi du, Alfontso I.aren eta gatibu hartutako emazte *mairu* baten semea omen baitzen.

Mauregato buruzagi berriarengandik ihesi, urte horretan Alfontso bere ama Muniaren senideen artean hartu behar izan zuen aterpe, non eta Arabako baskoien artean. Dakigunez, Arabaren hedadura egungoa baino askoz hegoalderago zabaltzen zen: Errioxa hegoaldeko Najerilla ibairaino, eta Valpuestatik gertu mendebaldetik, muga Beloradoren ekialdean zuela. Artean, Alfontso pixka bat itxaron behar zuen Asturias osoko buruzagi nagusi izateko.

48. Andalustarren eta Pirinioetako baskoien arteko muga Pirinio erdialdean
Abd al-Rahmanen espedizioa baino lehen (778)
(Mapa: Iñaki Lopez de Luzuriaga. CC BY-NC-SA 4.0).

778an, Iruñea hartu ondoren, Abd al-Rahmanek bueltako bidea hartu zuen. Orreagako garaipena eta gero, Pirinioez hegoaldeko herri eta herritar baskoiek arrotzen uztarpean ez bizitzeko modua aurkitu bazuten ere, ez zen luzarorako izan. Iruñetik bueltako bidean, Pirinioko bailaretatik pasa zen, eta Ibn Belaskut delako bat oinperatu zuen («Belaskoren semea», Belaskoitz? Zalantzarik gabe Belaskoren leinukoa), haren gotorlekua eta inguruko eskualdea arpilatu eta jaun baskoiak zerga bat pagatu behar izan zion Abd al-Rahmani, leialtasuna zin egiteaz gain. Bere ekintzetan, Abd al-Rahmanek Aizon (Aizo) delako baten, Ebro eta Pirinioen artean agintzen zuen jaun baten laguntza izan zuen³¹⁷. Ibn Belaskuten aginte-eremua Pirinio erdialde-ekialdean kokatu izan da, *Cerretanyan*, Roda-Ribagorzako gotorlekuan hain zuzen³¹⁸.

317. Aizon Sulaymanen semetzat jo izan da (Aishun, ikus goian), identitate zailekoa hala ere. Ez doa oharkabean Iruñea inguruan Aizoain herria dagoela, pertsona-izen batean oinarritutako toponimoa, ikus Larrea, J.J. 1998, 175. or. 50 urte inguru geroago, Aizo delako buruzagia Bernardo Septimaniako dukearen kontrako altxamenduan matxinatu zen Ausonan 826an, eta franko karolingiarren nagusitzaren amaiera ekarri Katalunian.

318. Codera, F. 1906. Límites probables de la conquista árabe. *Boletín Oficial de la Real Academia de la Historia* (48). 302. or. *Auñamendi Entziklopedia* ez doa hain urruti: egungo Nafarroa erdialdean kokatzen du Ibn Belaskuten lurraldea (Belaskoainean kokatzen du).

BASKONIA KARLOMAGNOREN NEURRIRA

778ko gertaerek agerian utzi zuten Akitania eta Baskonia urruti eta ezegonkor zeudela frankoentzat, baita Karlomagnok toki horiek gutxi ezagutzen zituela ere. Bestalde, Karlomagnoren erresuma zabalean, erregearen ezpata nekez heltzen zen txoko guztietara. Flakezia horri aurre egiteko, tokiko administrazio bat eratu zuen, bere jauntxo leialen (kondeak, *marchioak*) eta erresumaren erdigunearen arteko zubi-lana egin zezan³¹⁹. Nahikoa lan zuen errege karolingiarak saxoiak azpiratzen... (*a top priority*, gobernubururen batek gaur esango lukeen bezala).

Bada, Karlomagnok erabaki zuen 781ean Akitaniako erresuma sortzea, 3 urterekin bakarrik Luis seme zahar jaioberria bertako errege ezarriz («*Rex Aquitanorum*», Erroman apirilaren 15ean). Akitanian errege ezartzeko Luis aukeratzea ez zen kasualitatea izan. Akitanian jaiotakoa izateaz gain, Karlomagnoren semea izan zen «Luis» izena (alegia, Klovís) hartutako lehenengo karolingiarra, 507an Akitania konkistatutako errege merovingiar ospetsua bezala, aspaldiko legitimitate franko horretatik edan eta hura berrezartzeko asmoz³²⁰. Karlomagnok umea Akitaniara bidali zuen Arnaut delako handiki baten zaintzapean jarritz eta eskolta gotor bat aldean hartuz³²¹. Zalantzarik gabe, Karlomagnok bere semea gobernu zein militar gaitan eta tokiko ohituretan eskarmentuz haztea nahi zuen, tartean baskoien zaldiz ibiltzeko trebezia ikastea.

Karlomagnok Tolosa Okzitania izendatu zuen Akitaniako erregetzarako hiriburu. Erresuma sortzeaz gain, erresuma berriaren baitan lurralde gehiago sartu zituen: Septimania (Pepin ondoren, *Gotia* deitua)³²², Baskonia eta Rodano ibaiatz mendebaldeko lurraldeak, baita Pirinioez hegoaldera Karlomagnoren eskuetan erortzen hasi ziren lur guztiak ere³²³. Bada dioenik Karlomagnok, modu errealista batean, aldi berean Akitaniaren berezitasuna aitortu nahi izan zuela.

Baskoien 766, 768 eta 769ko menpekotza-hitzarmenen xehetasunen berri geratu ez bada ere, horrelako hitzarmenek urteroko zerga bat ordaintzea esan nahi zuten askotan, baita menpekotzaren bermerako gatibuak ematea ere, bai eta lurren banaketa berria eta kolonizaziorako baldintzak ere (saxoiekin eta alamanekin garai berean Karlomagnok erabiltzen zituen praktikei kasu egingo badiegu). Bestalde, Chasseneuileko erabakien haritik, konderrietan buruzagi ezarritako handikien aginduetara geratu ziren tokian tokiko errekluta-taldeak, tokiko buruzagien kaltetan. Hala ere, erdi-mailako arduradunek eta segur aski goi-mailako arduradunen

319. Lewis, A.R. 1965, 51. or.

320. Pepin, G. 2005b. Les Aquitains et les Gascons au Haut Moyen Âge : l'affirmation de deux peuples. *Bulletin de la Société de Borda* (479), 321-340. or.

321. Bachrach, B.S. 1974, 17. or.

322. *Godo / Gotia* izenak literatura klasikoan hartutako *barbaro* adiera gaiztoaz, Azurmendi, J. 2010, 45-48. or. Zergatik nagusitu zen Frantzia izena (ez Galia), baina ez Gotia (eta bai Hispania > Espainia)? Hortxe giltzetako bat.

323. Lewis, A.R. 1965, 51. or.

aholkulari eta laguntzaileek tokikoak izaten jarraitu zuten. Akitaniako antolakuntza militarrean, baskoiek rol garrantzitsua zuten artean.

785ean, erregetzatik Luis botatzeko konplot baten beldurrez, Karlomagnok indar militar bat bidali zuen berehala mutikoaren bila, Paderborn-Saxoniara bueltan onik ekar zezaten. Bada, Luis eta haren bi lagun baskoi jantzita eraman zituzten atzera Paderbornera.

Agerpen horretaz *Vita Hludovicik* ematen duen irudian, baskoiak zaldun lantza-tirtzaile bikainak izateaz gain, nekez erabiltzen zuten armadura beren gerrajardueretan³²⁴. Gaztetxoak tunika zeraman soinean, mauka zabaleko alkandora, galtza lasaiak, ezproidun bota txikiak, eta lantza eskuan. Bestalde, Akitaniako erregea Paderbornera agertu zenean, kronikariak adierazten du Karlomagnoren Akitaniari buruzko kezka militar handiena mugen defentsa eta mugako kondeak (*marchio* direlakoak) zirela. 785. urtean, Pirinio hego-ekialdeko herriak beren leialtasunak aldatzen hasi ziren frankoen alde: Girona lehendabizi, eta Besalu, Pallars (Ribagorza *pagusa* barne), artean Al-Andaluseko buruzagiei formalki atxikita jarraitzen zuten Urgell eta Cerdanya gero, karolingiarren menpeko Rosselló eta Septimaniako konde godoen bitartekaritzaz segur aski³²⁵.

Hala ere, Pirinio ekialdeko gertakariekin baino, Karlomagno Garona ibaiko mugan aurkitu zuen arduratzeko arrazoia. Bordeleko eta Tolosako konfiantzazko bi konderekin nahikoa ez eta hirugarren konderri bat ezarri zuen bien artean, Fezensac (*Fidentiacus*), Agenen aldamenean, Lupo baskoien dukearen agintea areago murriztuz³²⁶. Akitaniako beste konderrietan egin bezala, hemen ere agintari leial arrotz bat ezarri zuten agintari karolingiarrek, Burgund delakoa (borgoinarra, izenari kasu egingo badiogu)³²⁷. Konderriaren izena ez da oharkabean joaten: asmoen deklarazio baten traza peto-petoa dauka, erroan *fidentia* hitza duela, alegia, ‘konfiantza’, buruzagi frankoek mugako eskualde horretan beren legea finkatu nahiko balute bezala.

Baskoiek ez zuten erabaki hori oso gogoz hartu, kontrakoa baizik: 789an (edo 787an)³²⁸, Adalaric delako batek «*engainu bitartez*» Chorso Tolosako konde eta *marchio*a berera ekarri eta preso hartu zuen, eta gatibu eduki zuen harik eta Tolosako kondeari hitzarmen bat atera zion arte. Adalaricen ardurarik ez dakigu, eskerrak *Vita Hludoviciko* kronikari ofizialak «*cuiusdam Wasconis*» aipatzen duen behintzat³²⁹!

324. Bachrach, B.S. 1974, 17. or.

325. Lewis, A.R. 1965, 40. or.

326. Agen ere duke baskoiaren eta Tolosako agintarien arteko liskargunetzat dauka Collinsek, ikus 1990, 127. or.

327. Lewis, A.R. 1965, 38. or.

328. Roger Collinsek (1990, 125. or.) 789 ematen du «*gutxi gorabehera*»; Jean de Jaurgainek (1898, 68. or.), berriz, 787an kokatzen du Chorso gatibu atzeman zuten urtea eta, bi urte geroago, 789an, Adalaric-en Wormsera egindako bidaia.

329. Ez da oharkabean joaten Adalaric-ek Alaric izen bisigodoarekin daukan antzekotasuna eta, beraz, izen frankoetatik urruntzen dela.

Germaniar izena bai, baina atzean baskoi bat dagoela argitzen du. Bilatzen zuen hitzarmena eskuratuta (Lupo duke baskoiaren agintearen aitortza moduko bat), Adalaricek libre utzi zuen Tolosako kondea, Baskoniako muga kontrolatzeko arduradun nagusia³³⁰. Adalaricen ekintza, baina, ez zitzairen oharkabean joan agintari karolingiarrei, ondorengo gertaerei kasu eginez gero.

Adalaric ez zen bidelapurra edo sistematik kanpo ziharduen norbait³³¹: bere atrebentzia zigortzeko, Luis Akitaniako errege gaztetxoak buruzagi baskoia Septimaniara deitu zuen handikien batzar batera. Hala ere, Adalaricek bere buruarentzat segurtasun-bermerik ikusi ez, eta gatibu-trukea eskatu zuen batzarrean parte hartzeko, baita hala egin ere. Bina gatibu trukatu zizkieten elkarri, eta Adalaric *Mors Gothorum* delako erregearen villara agertu zen. Batzarrean aldeak entzunak izan ondoren, bertaratuek errugabetzat hartu zuten buruzagi baskoia, eta berak zein trukeko gatibuek askatasuna berreskuratu zuten. Are, opariak eman zizkieten!

49. Karlomagnok eta bere seme Luis Errukitsua, Akitaniako errege 781ean (XIV-XV. mendeko irudia).

Hurrengo udan, Karlomagnok Luis erregea deitu zuen Wormseko bere egoitzara, Akitaniako erregeak negua han eman eta gertatutakoaren berri zehatza eman ziezaion³³². Bada, Karlomagnok asaldatuta entzun zituen gertaeren kontakizuna eta hitzarmenaren baldintzen nondik norakoak. Iraingarritzat jo zuen Adalaricekin gertatutakoa, kutsu politiko peto-petoa erakusten zuen kasu bat agerian utziz: Baskoniako lur-jabetzen eta lurraldeen gaineko agintaritzari buruzko auzi bat, tartean zela Auski hiribilduaren inguruko Fezensac konderriak piztutako jurisdikzio-gatazka, baina lurralde-eremu soilaz bestelako inplikazioak ere badituena.

Karlomagnok, orduan, Wormsera deitu zuen baskoia bere aurrean azalpenak eman zitza. Onar al zezakeen Karlomagnok agente zentralaren kontrako halako oldarrik, noiz eta asmo zentralizatzaileen *Admonitio generalis* arau-multzoa argitaratutako urtean bertan? Adalaricek, ordea, ez bide zeukan ezer ezkutatzeko: hain seguru zegoen egindakoaren zuzentasunaz, non kemen nahikoa ere bildu zuen etxetik mila kilometrotik gora zegoen hiri arrotz batean epaitua izatera joateko. Han,

330. Lewis, A.R. 1965, 38. or.

331. Adalaric, Baskoniako dukearen peko buruzagitza jo izan da, baita Chorsoren zerbitzuan ziharduen *condottieretzat* ere. Ikus Collins, R. 1990. 127. or.

332. Karlomagnok Wormsen izan zuen egoitza nagusia 790 arte, errege-jauregia erre zen urtea. 792an, Kapera Palatinoa eta inguruko konplexua eraikitzeari ekin zion Akisgran-en (Aachen / Aix-la-Chapelle), baita Ravenako bizantziar-erromatar arkitektura eta ospearen arabera eraiki ere. 794an, Akisgran bihurtu zen erregetzaren zentro. Ikus Scholz, B. W. Rogers, B. 1998, 6. or.

ordea, harrera epela izan zuen, (iz)hotza hobeto esateko: Karlomagnok buruzagi baskoia erbesteratzea erabaki zuen. Aldi berean, Chorso kondea kargugabetu zuen bere eginkizunetan agertu bide zuen arduragabekeriarengatik, eta frankoen aintza zikintzeagatik. Ez hori bakarrik, karolingiar erregeak berretsi egin zuen debekatuta zegoela leialtasuneko zin-egite pribatuak egitea eta handikiek zerbitzari armatuen taldeak edukitzea (salbu eta *vassi dominicie*), baita gaineratu ere haren subjektu libre guztiek zina berari, Karlomagnori zor ziotela³³³.

Chorsoren ordeaz, Karlomagnok konfiantzazko bere lehengusua jarri zuen Tolosako postu garrantzitsu horretan: Gilen Orangekoa, Karlomagnoren gortean hazi eta hezitako franko bat. Gainera, Gilenen ardurapean utzi zuen Luis bere semearen zaindaritza, artean 12-13 urte zituela.

Adalaric maitatua eta garrantzitsua zen baskoien artean eta, haren erbesteratzearen berria zabaldu ahala, Garonaz ezkerraldeko baskoien artean etsipena eta haserrea piztu ziren: matxinada lehertu zen (*Vita Hludovici Imperatorisek* dioskunez). Orduan, 790ean, Gilenek (San Gilen heroikoa bihurtuko zenak) «*amarruz eta indarkeriaz*» azpiratu zituen baskoiak («*Wasconum nationem ut sunt natura leves*», ‘izaera aldakorrekoak baitira’, *Vita Hludovicik*), kronika frankoak beste argibiderik eman gabe dioenez, motz. 790erako, gainera, Karlomagnok 778an apezpikuen eta abadeen artean lursailak esleitzen hasteko eta bataiatzeko kanpaina fruituak ematen hasi zen. 790ean, Commingesko apezpiku baskoi bat aipatzen da Narbonako Elizaren konklabe batean, Abraham Commingeskoa deitua (izen bibliko horren atzean zein identitate ezkututzen den, auskalo).

GILEN ETA BENEDIKTO, KARLOMAGNOREN HEGOALDEKO GIZONAK

Gilen Orangekoa Tolosa Okzitaniara etortzeak aldea markatu zuen aurreko garaiarekiko. Tolosako konderriaren rola areagotu egin zen, dukerriaren pareko estatusa hartuz: bazuen gainerako mugako konderrien gaineko nagusitza bat (Baskoniako muga, Marka Gotikoa, Marka Hispanikoa). Tolosako konde *marchio*aren (‘mugazaina’ren) jurisdikzioa Pirinio erdialderaino zabaldu zen³³⁴. Gilenek baskoiak azpiratu eta urte batzuen buruan, monasterio eta abade baskoiak agertzen hasi ziren (816ko Akisgrango Elizaren kontzilioan aipatuak, guztiak ere segidarik gabeak), segur aski Gilenen babesaz Benedikto Anianekoak Gotian hasitako mugimendu monastiko beneditarraren bultzadaz³³⁵.

Ez dirudi baskoien dukea artean Lupo zenik, baina nornahi zela ere, 790. urterako, baskoien dukearen ahalmena zapuztua izan zen Garonako mugako eskualde guztietan eta Pirinio ekialdeko ingurumari gehienez (Baskoniako Marka): Commingesko

333. Bachrach, B.S. 1974, 18. or.

334. Collins, R. 1983, 256. or.

335. Lewis, A.R. 1965. 39. or.

aldean. Karolingiar isuria Benasque, Vielha eta Bonaiguako mendateetan zehar zabaldu zen ekialde eta erdialdeko Pirinio goieneko lurraldeetara (Pallars eta Ribagorзара), Tolosako kondearen ekimenez eta indarkeriarik gabe³³⁶. Mioren arabera, Ramon d'Abadali jarraituz, Urgell eta Cerdanya ez ezik, ekialdeko Pirinioetako eskualde menditsuok ez ziren autonomoak izan Al-Andalusen hedakuntza hasi zenetik. Aldiz, bertako biztanleen eliteekin edo agintari godoekin hitzartuta, Kordobak kontrola eduki zuen alderdi horretan, zergak kobratuz³³⁷.

50. Benedikto Anianekoaren irudi bat.

Leialtasunak aldatzen ari ziren eta, ekaitza bezala, ekialdetik hego-mendebaldera hedatzen zen frankoen oldar indartsu eta iraunkorra ez zitzaien oharkabea joan Iberiako eragile politikoei. 759 ondoren, karolingiarrek bisigodoekin egindako aliantza etekinak ematen hasi zen.

Ez zen makala izan Gilenek egindako lana Frankoen Erresuma Pirinioetaraino eta Pirinioez gaindi zabaltzeko, Karlomagnok asko zuen hari eskertzeko. Gilen aintzaz beterik pasa da historiara Frankoen Erresuman izandako protagonismoari esker, santu ere bilakatu zuten: San Gilen Gelonekoa Frantzian famatua. Berak babestu zuen Benedikto Anianekoa (jaiotzez, *Wittiza* godoagoa), Karlomagnoren armadan soldadu ibilitakoa.

Septimanian (Gotian) jaiotako monje beneditar eta erreformatzaile monastiko horren aita Aigulf zen tokiko aristokrata bat eta Mageloneko kondea (*Magalonensis comes*). Konde horrek hiribildua Pepini eman zion 759 baino lehen, eta konde *godo* horrek postu horretan jarraitu ahal izan zuen Karlomagnoren garaian ere³³⁸. Leialtasunaren seinale (edo, beharbada, leialtasunaren bermean, *nutritus* moduan), Wittiza-Benedikto gaztea Pepinen gorte frankoan hazi zen.

Bada, Karlomagnoren Italiako kanpaina batean zebilela, Wittiza-Benedikto ia ito egin zen beste soldadu bat salbatzen saiatzen ari zela, erredentzio-istorioaren ezaugarri guztiak dituen pasarte batean (773). Huts egindako esperientzia monastiko baten ondoren, 784 aldera, Benediktok Benedikto Nursiakoaren erregela zorrotzaren araberrako monasterio bat sortu zuen Anianen (Gotia), Magelonetik ez oso urruti. Bonifaziok utzitako lorratzari lotu zitzaion, karolingiarren oniritzi osoa zuela. Anianeko monasterioan probatutako ereduak, oraingoan, nahi bezalako fruituak eman zituen. Teologo abila zen aldetik, Al-Andalusen loratutako adopzionismoaren

336. Miro, A. 2011, 26. or.

337. Miro, A. 2011, 26. or.

338. Lewis, A.R. 1965, 63. or.

heresiaren kontra borrokatu zen eta, horretarako, Iberiara bidalia ere izan zen, Lyon eta Narbonako apezpikuekin batera.

Anianen izandako arrakastari heldu eta, Gotian ez ezik, karolingiarrek menpean hartutako inguruko lurraldeetan ere (Baskonian, Akitanian, Proventzan...) ekin zion monasterioak sortu eta erreformatzeari, guztien abade nagusi izatera helduz. Ez hori bakarrik, behin bere monasterio-eredua zabaltzen hasita, Luis *Errukitsuaren* aholkulari garrantzitsua bihurtu zen³³⁹. Bi menderen buruan, Benediktoren erregela Clunyo erregelaren oinarri bihurtu zen, X. mendetik aurrera mendebaldeko Europa osoan eredu monastiko bat eta bakarra hedatu zuena.

Gilenek bere hegalean hartu zuen Benedikto eta, haren ereduaren arabera, monasterio bat sortuko zuen Anianetik ez oso urruti IX. mende hasieran, Gellonen hain zuzen. Gilen bertara bildu zen bere azken urteetan, monasterioko bizitzara erretiroa hartuta.

XII. mendetik aurrera ondutako *Charroi de Nimes* gesta-kantuak Gilenen loriak eta balentriak kontatzen ditu: nola Gilen Orangekoa, Luis *Errukitsuaren* errege frankoaren baimenaz, merkataria moztarotuta sartu zen Nimesera, zaldi baten gainean eta upel erraldoiak zeramatzan gurdi-ilara baten buru. Behin barruan zela eta *sarrazenoei* ziria sartuz, ezkutatuta zihoazen soldaduak hiribildu barruan sakabanatu ziren eta, hartara, Nimes frankoentzat birkonkistatua izan omen zen. Tokia Troia zela dirudien arren, ez zen, ez, Nimes baizik³⁴⁰. Frantses zaharreen idatzitako XII. mendeko kondaira polit eta inspiratzaile horrek, baina, kale egiten du detaile txiki batzuetan: Nimes 752an erori zen frankoen eskuetan, Pepin zen orduan frankoen errege, eta Gilen ez zen jaio ere segur aski.

51. Gilen Orangekoa etsaiei iruzur eginez Nimesera sartzen, gesta-kantuaren arabera.

339. Lewis, A.R. 1965, 66. or.

340. Lehenengoz, *Fredegarioren kronikak* VII. mendean zabaldutako Troiaren legendari lotuta, zalantzarik gabe. Kondaira horrek frankoak erromatarrekin uztartzen zituen, bi herriek jatorri komuna omen zutela nabarmenduz. Frankoak greziar mitologiako Hektorren seme Francon delako baten leinukoak omen ziren, erromatarrek Eneas heroiarenak ziren bezala (Hektorren laguntzailea). Mito horretan, Romulo eta Remo Erromaren sortzaile mitologikoak ere ez dabilta urruti; ikus Azurmendi, J. 2010, 121. or.

Frankoen itzala Pirinioez gaindi ere

KARLOMAGNOREN KRISTAUTASUNAK AL-ANDALUSERA SALTO

Ebro arroko 778 eta geroko egoeran, bihurtu zen Ebroko *arro nahasia arrantzaleen irabazia*, Abd al-Rahman urte horretan Ebroko arroan garaile atera arren. Guadalquivirreko harana eta Kordoba urruti zeuden eta errefuxiatu samalda batek Pirinioez iparraldera alde egin zuen, tartean baskoiak ere zeudela³⁴¹. Hasiera batean, Rosselló eta Narbona inguruan finkatu ziren. Karlomagnok interesez jarraitu zien mugimendu horiei: iheslari horiek baliatuz, *aprisio* motako lur-esleipenetan bere agintea sendotzeko parada ederra ikusi zuen (Gotia, *Marca Hispanica*, Baskonia), lurren kolonizazioaren bidez. Sortutako *aprisio*en sistema berrian, (*h*)*eremus* edo langabe geratutako lurren kolonizatzaileek Karlomagnori zuzenean leialtasuna zor zioten, lur-okupazioa aitortzearen trukean.

Theodulfo delako bat Al-Andalusetik ihesi heldu zen Gotiara (Zaragozatik beharbada), eta Benedikto Anianekoaren monasterioan hezi zen, Magelone ondoan. Misiolari espirituaz zipriztinduta, Karlomagnoren babesa aurkitu zuen, eta bere eragina sentiarazten hasi zen Karlomagnoren gortean, eta Orleanseko apezpikua izan zen izendatua 798 aldera. Horrelako *hispanien* bitartekari-lanari esker (hala deitzen baitzitzaien), mugako herritarren leialtasunak aldatzen joan ziren egungo Kataluniako lurraldean.

Pirinio ekialdean, bazen Al-Andaluseko muga izandako apezpiku-egoitza bat, Urgell, artean segur aski baskoien eremu etnikoan kokatuta³⁴². 759an, Pipin errege karolingiarrek Septimania hegoaldea konkistatu eta gero, Urgellek Al-Andaluseko Toledoko Elizaren agindupean jarraitzen zuen, izenez behintzat. 790 baino lehen, Urgell Karlomagnoren altzora pasa zen, eta bi munduren arteko zubi-lanak egitea tokatu zitzaion Felix Urgelleko apezpikuari: karolingiarrena eta andalustarrena. Dirudienez, karolingiarren Kataluniako hedakuntzak ezusteko eragozpen batzuk ere aurkitu zituen: 788an, Narbonan izandako kontzilioan, kontzilioko agirietan geroago txertatutako ohar batean (X. mende hasiera), Vic-Ausonan apezpiku-hiri bat sortzeko ezintasuna aipatzen da, zergatik eta bertan bizi ziren jentilek (*pagani*) uko egiten ziotelako³⁴³. Pirinio ekialdeko mendietan bizi ziren biztanleen ideia hori berresten du Leon III.a aita santuak ere, gutun batean adieraziz 791-792ko Ratisbonako bilkura handiaren (karolingiar teologo ofizialen) gaitzespena jaso ondoren, Felix Urgelleko

341. Lewis, A.R. 1965, 39-40. or.

342. Ikus Lewis, A.R. 1965, 5-6 or. (Lacarra, J.M. 1957 aipatuz) eta 21. or. (6. oin-oharra).

343. Bachrach, B.S. 1977, 69. or.

apezpikuak paganoen artera ihes egin zuela inguru horietara («*haien ideiekin bat*» baitzetorren), frankoek artean kontrolatzen ez zuten Urgellgo diozesiaren eskualde batera segur aski³⁴⁴.

780an, Al-Andaluseko kristauak zerikusi gutxi zuten karolingiarren San Bonifazioren kristautasun erreformatu eta baztertzailearekin. 785ean, adopzionismo delako kristau-ikuspegiari buruzko polemika piztu zen Al-Andalusen, monoteismoaren hiru adarren artean zegoen elkarreraginaren harira (kristautasuna, islama, judutasuna) eta, teologiaren aldetik, Jainkoaren eta Semearen izaerari buruz. Elipando Toledoko apezpikuak adopzionismoaren aldeko jarrera hartu zuen Iberia osoko kristau-komunitateei zuzendutako gutun batean, eta horren kopia bat Asturiasko printzerrira heldu zen (Toledoko Elizaren partaide baitzen).

Adopzionismoak Jainkoaren eta Semearen izaerak bereizten zituen (Semeak giza funtsa zuelakoan, eta ez jainkotiarra). Bada, Felix Urgellgoak babestu egiten zuen adopzionismoa, baina bere jarrera etsia zen, ez zuen inolako esperantzarik Frankoen Erresuman edo orduko Erroman. Karlomagnok adierazia zuen, Konstantino enperadore erromatar kristauaren tradizioan, ezin zuela erlijio-zatiketarik onartu bere inperioan (erlijioak unibertsala izan behar omen baitzuen)³⁴⁵; adopzionismoa, gainera, nagusitza frankoaren kontrako sinesmentzat hartua izan zitekeen³⁴⁶. Egurra jasotzea tokatu zitzaion Felix onari. Karlomagnok Ratisbonara deitu zuen Felix teologo bikaina bere erlijio-ikuspegiei buruzko azalpenak ematera, eta Paulino Akileiako apezpikuaren sermoi-purrustada entzutera, haren erroreei buruz. Zoritxarreko Felixi atzera egitea beste aukerarik ez zitzaion geratu, eta Erromara bidalia izan zen, han ia giltzapetuta edukitzeko. Bere sinesmenei uko egiten ziela adierazteko aitorpen bat sinarazi zioten eta, era horretan, Urgellera itzuli ahal izan zen. Hara zela, ihes egin zuen berehala, eta Al-Andalusen bukatu (bidez batez, uko egin zion Erroman sinarazi zioten bere sinesmenei uko egiteko agiriari)³⁴⁷.

Elipando eta Felixen adopzionismoaren aldeko ikuspegiak heresiatzat joak izan ziren luze gabe Mendebaldean, ofizialki Frankfurteko kontzilioan (794). Adrian I.a Erromako Aita Santuak, ordurako, musulmanen edo juduen eta kristauen arteko ezkontzak salatzeke gutun bat bidalia zien Iberiako apezpikuei, beharbada Egilak eskatuta (ikus behean; 782). Gero, beste bat bidali zuen zuzenean adopzionismoa gaitzetsiz (785 eta 791 artean noizbait). Iberian (bereziki Al-Andalusen), erlijio monoteisten arteko bateratzea gertatzeko arriskua sumatu zuten batzuek³⁴⁸, hala ikusten zuten behintzat Erromako erlijio-ortodoxiaren jarraitzaileek eta agintariek.

Dirudienez, Al-Andalus eta Iberia osoko kristau-komunitateak banandu egin ziren adopzionismoari buruz, eta karolingiar Elizak ez zuen aukera galdu Al-Andaluseko

344. Miro, A. 2011, 29. or.

345. Azurmendi, J. 2010, 95. or.

346. Miro, A. 2011, 29. or.

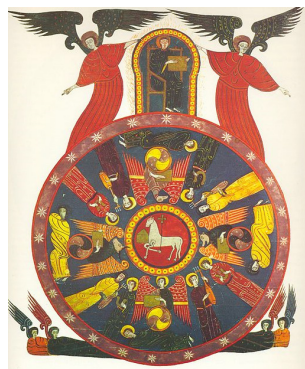
347. Collins, R. 1983, 210. or.

348. Collins, R. 1994, 221-222. or.

lurralde kulturaniztun eta nahasira bere mezua zabaltzeko. 780 ondoren noizbait, Sens-Frankiako Wilchario artzapezpikuak Egila delako *hispanus* (bisigodo...) bat apezpiku izendatu zuen, eta Iberiara bidali karolingiar Elizaren *Berri Ona* zabaltzera. Guztiz ezohiko erabakia da Goi Erdi Aroan egiten zena ikusita, horrelako apezpiku baskoirik ere ikusi izan dugun arren (673an): apezpiku-hiririk gabeko apezpiku ibiltari bat. Arauz kontrakoa izan arren, Aita Santuak inoiz ez zuen Wilcharioren izendapena gaitzetsi, Aita Santuaren babes isiltzat jo izan dena³⁴⁹. Bestalde, ez da ezagutzen batere kristau-komunitateri predikatzen ez dion apezpikurik eta, horretan oinarrituz, Egilak Toledoren diziplitatik alde egin zuen komunitate bat izango zuen segur aski³⁵⁰.

Elipando Toledoko apezpikuak bazuen Egilaren berri, eta haren irakaskuntzak gaitzetsi zituen, eta hori jakinarazi zion gutun batean Adrian I.a aita santuari. Hitzak hitz, Elipandoren kezka bere diziplitatik at doktrina desberdin bat zabaltzen ari zen elizgizon predikatzailer baten presentzia da, bereaz bestelako Erromako ortodoxia zekarrena gainera (kristautasun *trinitarioa*). Al-Andaluseko Eliza Erromako kristautasunetik bereizten joan zen gero eta gehiago, pixkanaka kristautasunaren *erritu mozarabiarra* bihurtuz: Al-Andaluseko kristautasuna.

Toledoko apezpikuaren gutunak Beato Liebanakoa monjearengana ere heldu ziren (apaiza, eta abadea ere izango zen)³⁵¹. Eterio Osmako apezpikua eta Beato Liebanakoa gerora ezagun egin dira *Apokalipsiari buruzko komentarioa* delako idazlana umotu zutelako (786), ukitu mozarabiarreko apaingarriz eta kolorez betetako idazlan joria³⁵². Beato zen, gainera, Silo buruzagi asturiarraren Adosinda emaztearen ofizio monastikoaren arduraduna (785. urte inguruan). Bada, Elipandok gutun bat bidali zion Fidelis abadeari, Liebanako San Toribio monasteriora, abade hori baitzen Eterio eta Beatoren nagusia. Elipando Toledoko apezpikuak esan zion kritikak isilarazteko. Eztabaida horretako protagonistek ondutako testuei erremina eta iraina darie. Elipandoren kritika ez zen edukira mugatu: Eteriori *zakil* deitzen dio, Beator *txerren* (hara, *antikristo*...) eta, gainera, *haragikoikeria*z *kirastuta* egotea leporatzen dio³⁵³.

52. Apokalipsiari buruzko komentarioaren irudi eder bat, Saint-Sever monasterioan XI. mendean egindako kopian.

349. Collins, R. 1994, 220. or.

350. Bisigoden Erresumako hainbat apezpiku-hirik ez zuten VIII. mende amaieran apezpikurik.

351. Collins, R. 1994, 225. or.

352. Arrazoi zehatzak argi ez daudela, Al-Andalusetik Asturiasera iheslari edo etorkin heltzen ari zen olde baten influentzia erakusten du.

353. Collins, R. 1983, 211. or.

Beatok eta Eteriok areagotu egin zuten Elipandoren aurkako kritika teologikoa: 785eko urriko gutun batean, Elipando apezpikua gogor kritikatu zuten bere heterodoxiarengatik. Erromako Adrian aita santuak polemika horren berri jakin zuen, eta bera ere eztabaida epistolario bizi horretan parte hartzen hasi zen. Beato, aldi berean, gutun bidezko harremana izaten hasi zen Alkuinorekin, Karlomagnoren aholkulari anglosaxoiarekin³⁵⁴. Bata zein bestea bat zetozen Elipandoren here-siaren kontrako jarreran.

53. Santa Cruz basiliza, Asturiasko Cangas de Onisen, 737an trikuharri baten gainean eraikia, artean ere ikusgai dena (Argazkia: Jgoni26. CC BY-SA 3.0 ES).

Karlomagnok, Iberiako Elizaren adopzionismoari aurre egiten interes handia agertu baitzuen, Alkuino deitu zuen bere Ingalaterrako egonalditik, Elipandoren ikuspegiaren kontra argudia zezan, 794ko Frankfurteko sinodoan. Bada, Asturias eta karolingiarren arteko harremanak nabarmen estutu ziren Alfontso II.aren garai horretan. *Vita Karoliren* arabera, Karlomagnoren gortean ugaritu egin ziren Alfontso II.aren mandatariak eta gutun-trukea. Alkuinoren gutunek jasotzen dutenez, Alfontso II.aren agintaldian Asturiasko erromesek San Martin Toursekoaren santutegia bisitatzen zuten³⁵⁵.

Beatok eta Eteriok bi puntu argitzen dituzte:

- Erromako ortodoxiaren zaleak Liebanan eta Osman kokatzen dira, Asturiasko muinean eta muga (Soriako *extremaduran*) hurrenez hurren, ez Kordobako Emirerrian edo Al-Andaluseko zibilizazioaren muinean ere, Iberiako periferiako printzerri independente batean baizik.
- Iberiar Penintsulako Elizak bazuen batasun bat ordu arte, Toledon oinarritua, baina gero eta lerratuagoa aginte politikoaren zentroetara: Kordoba, Sevilla. Ia aho batez, Al-Andaluseko apezpikuek Elipandoren doktrina babestu zuten, baina asturiarrek (karolingiarren menpeko) Erromako doktrinaren aurkitu zuten beren agintaritza (aginte-egitura agintzeko eskubidea) sendotzeko parada.

Uniformetasunik gabe eta erlijio-erabakiak betearazteko botere sekularrik gabe, Hispaniako (Toledoko) Eliza zatituta geratu zen 785-800eko adopzionismoaren eztabaidaren amaieran. Asturiasen eta Pirinio ekialdean (karolingiarrak hedatu

354. Karlomagnoren aholkulari eta karolingiar elite intelektualaren burua. Akisgrango Jauregiko Eskolaren koordinatzaile, arduradun nagusi, Karlomagnoren irakasle eta, Einharten iritiz, «*inon den gizon ikasiena*»; errege- eta erlijio-boterearen uztarketari buruzko teorizatzailea, ikus Schutz, H. 2004, 175. or.

355. Collins, R. 1994, 216. or.

ahala) Erromako ortodoxia kristaua indartzen zen bitartean, Toledoko Elizak beste bide bat hartu zuen, bere errealitate irekiarekin eta ekialdeko eraginekin bat etorritz. Hala ere, 30 urte geroago, adopzionismoaren ikuspegiak desagertutzat jotzen dira Al-Andalusen.

KORDOBARRAK «FRANKO»EN LURRALDEAN

Abd al-Rahmani ere noizbait azkena heldu behar, eta Kordoban hil zen 788ko irailaren 18an, 57 urte zituela. Abd al-Rahmanek, arrazoiak argi ez daudela, Sulayman delako seme zaharrenari ordez (ez, hau ez da Bin al-Arabi, Bin Abd al-Rahman baizik), Hisham hirugarren semeari utzi zion Kordobako emirraren kargua (788-796). Ezohiko izendapen horri lotuta eta bestela, berehala piztu ziren libre izateko gogoak Kordobako zentrotik urrutien zeuden lurraldeetan. Toledon, Sulayman bera eta Abdallah, seme gazteago bat, altxa ziren: uko egin zioten emir berriari lurraldeko meskita nagusian leialtasuna zin egiteari³⁵⁶. Hisham emir izendatu berria Toledori setio ez oso eraginkor bat jartzen ari zitzaiola, Sulayman hiribildutik ateratzeko modua aurkitu zuen laguntza bila, nora eta Meridara, baina han erresistentzia aurkitu eta porrot egin zuen bere ahaleginean.

Al-Andaluseko gune garrantzitsuenak hartzeko, Sulayman ezinean zebilela argi geratu zen eta, hori ikusita, Abdallah bere anaiak amore eman zion Toledon beste anaia Hisham emirrari. Hisham, orduan, Sulayman menperatzera joan ahal izan zen Tudmirrera (Murtzia inguruko lurralde zabal batera). 790ean, Hisham emirra hitzarmen batera heldu zen bi anaiekin: haiek eta haien familiak ipar Afrikara erbesteratu zituen. Sulayman eta Abdallahrekin suak itzalita, baina, ez ziren guttiz bukatu Al-Andaluseko kalapitak.

779 bukaeran, Abd al-Rahman I.a emirrak heriotza mantso batez exekutatu zuen Al-Husayn ibn Yahya Zaragozako jauna, azken horrek, ustez, bien arteko hitzarmen bat apurtu eta Kordobako emirrak hiribildua indarrez hartu ondoren (setioan, lakio bidezko 36 katapulta baliatuz). Bada, Said ibn al-Husayn, Al-Husayn ibn Yahyaren semea, Tortosako jaun eta jabe egin zen Ebroren bokalean, eta Zaragoza bere oinpera ekartzen saiatu zen 788an, segur aski Abd al-Rahman hiltzear zela. Hala ere, Said ibn al-Husayn ere Musa ibn Fortun delako batek hil zuen, eta Zaragozako buruzagi bihurtu³⁵⁷. Urte berean, Mutarrif ibn Musa jarri zuten Kordobako Emirerriaren gobernadore Iruñean, *Banu Qasi* familiakoa hau ere.

Mutarrifekin batera, Musa ibn Fortun da historian agertzen den *Banu Qasi* leinuko lehen kidea, dirudienez *Fortunius* jaiotako baten semea eta, gero, arabiar moldera jarria³⁵⁸. Leinu horrek, lehenago Iberia hegoaldeko Theodomirren

356. Collins, R. 1994, 202. or.

357. Collins, R. 1994, 204. or. Bide batez, Musa ibn Fortun ere berehala hil zuten, mendekuz...

358. Collins, R. 1994, 204. or. Collinsen iritziz, VIII. mende erdialdera musulman bihurtutako Fortunius bat izan daiteke, benetan, leinuaren sortzailea, *Cassius*ena asmatutako istorioa izan daitekeelakoan. Fortun(ius): XIII. mendera arte euskal lurraldean oso zabaldutako izena, ikus ere Urturi herria Araban, < Fortuuri (1257).

(Tudmirren) kasuan bezala³⁵⁹, bere estatusa mantendu ahal izan zuen omeiatarren konkistan arabiarrekin hitzarmen batera helduz, eta haien erlijioa ere eskuratuz eta, hartara, muladi bihurtuz. Istorio hau askotan kontatu izan da: leinu horren aitalehen eta jatorria *Cassius* delako jaun godo bat izan zela, usadioak dioenez. Familia ospetsuek, nola Al-Andalusen hala Asturiasen, askotan gorde nahi izan zuten leinu godo aristokrata bateko partaide izatearen aintza (adibidez, Sevillan *Banu Angelino* leinua), eta horretarako kontaera ederrak umotu zituzten. Collinsen arabera, nekez jakin daiteke tradizio hori zenbateraino zen erreala, eta noiz gizarte-estatusa nabarmentzeko apaingarri erabilgarri bat³⁶⁰. Hori dirudi VIII. mendean Ebro gehienez nagusitutako Banu Qasien leinuaren kasua (*Cassius* izena garaiz kanpoko izena da)³⁶¹. Musa ibn Fortun litekeena da askatasuna irabazitako gerra-gatibua izatea, kristau geratzeko aukerarik gabea, eta *Cassius* kondea haren ospea puzteko istorioa izatea³⁶².

Ibn Hazm kronikariaren kontakizunaren arabera, omeiatarrek Iberia konkistatu berritan, ustezko *Cassius* kondeak Siriara bidaiatu, ospakizun batean Al-Walid kalifari men egin, eta musulman bihurtu zen, alegia, arabiar-berbere tropak Ebro goienara heldu eta urtebete eskasera (Al-Walid kalifa 715eko otsailaren 23an hil zen). Ibn Idhari kronikariaren iritziz, berriz, Musa ibn Fortun ez zen muladi bat, tokiko Qais edo Mudari arabiar taldeen buruzagi bat baizik, segur aski kronikaren idazketaren garaian esplikatzen zailak ziren gertaerak sinplifikatzeko modu bat aditzera emanez³⁶³.

Bada, Musa ibn Fortunez ez zuen asko iraun Zaragozan, eta Matruh (bertako muladi bat) nagusitu zen hiribilduan, baita Oskan eta Ebro osoan ere, baina Sulayman Valentzian azpiratu eta berehala, Hisham emirrak bere jeneral baten espedizio bat bidali zuen han bere agintea berrezartzera. Zaragozako harresiak mardulak ziren, eta omeiatarrek ezin izan zuten Zaragoza eraso-kolpean hartu. Horren ordezt, Kordobako armadaren espedizioak Tarazonaraino aurrera egin zuen Ebron gora eta, bertan, gotorleku bat sortu zuten, Zaragozatik ez oso urruti. Matruhren patua, Zaragozan gotortuta egon arren, erabakita zegoen: 791n, gertuko taldekide batek hil zuen konplot batean³⁶⁴, eta hiltzaileek men egin zioten Kordobako agintariari. Kordobaren etsaiei egin ohi zitzaien moduan, Matruhri burua moztu zioten, baita Kordobara bidali ere, han herriaren bistan zintzilikatu (eta asmo makurrekoek...) eskarmantua izan zezaten.

359. Berarengandik hartu zuen izena izen bereko lurraldeak.

360. Collins, R. 1983, 190. or.

361. Collinsen arabera (2012), Damaskora ustez egindako bidaiaren harira, *Cassius* delakoa Ebroko arroaren konkistan preso hartutako buruzagi bat izan daiteke, eta bere semeek Musa ibn Nusair Al-Andaluseko lehenengo gobernadorearen izena jarri zien, *libertoek* egiten zuten moduan.

362. Ikus *zuzen* kultura-agerkari digitalean idatzi nuen «Banu Qasi historiografiaren matxan» (2016-01-01).

363. Collins, R. 1994, 204. or.

364. Roger Collinsek Amrus jotzen du hiltzaileztat, izen osoz Amrus ibn Yusuf al-Waski («Euskalduna») deitutakoa (Collins, R. 2012). Oskari deitzeko *Washka* ondo dokumentatuta dago, baina Collinsen itzulpenak erabat zuzena dirudi.

Zaragozako gertakarien ondoren, 791. urtean bertan Hisham emirrak Iberia iparraldeko printzerrietara josi zituen bere begiak. Urte horretan, emirraren espedizioak ibaian gora egin zuen Arabara eta *Al-Qilera* (Gaztelara), alegia, Asturiasen eta Iruñearen eragin-eremuen mugetara.

Mauregato buruzagi asturiarra 788an hil ondoren, segur aski Mauregato buruzagitza aupatu zutenek berek Vermudo ezarri zuten Asturiasko buruzagitza: buruzagitza gorenak ihes egin zion berriz ere Alfontso II.ari. Vermudok agintaldi iluna izan zuen, datu askorik gabea. X. mende hasierako *Alfontso III.aren kronikak*³⁶⁵, haren agintaldia goretsi ez ezik, *Monjea* ezizena jarri zion, eta aginteari uko egin ziola dio, monje izan nahi zuela. *Albeldako kronikak* adierazten du ere gudu bat borrokatu zela, borrokalari ezezagunak dituen, hitzik ez du uzten, ordea, horren emaitzari buruz (791n).

Arabiar iturriak argigarriagoak dira oraingoan: Kordobako Yusuf ibn Mukht jenerala Asturias erdigunean kanpainan aritu zen. Bada, Vermudo atera zitzaion bidera, eta arabiarra asturiarrari nagusitu zitzaion gudu irekian, *Burbiako* guduan. Vermudoren porrot latzak Alfontso II.ari zabaldu zion bidea, Asturiasen sortutako ezegonkortasunaren eta kohesioaren hausturaren ondorioz. Alfontso berehala Asturiasko buruzagi goren altxa zen Vermudoren orde³⁶⁶. Tronura igotzen, mendebaldeko gerlari baskoiek bultzatu zuten, ordurako mugako hainbat borroka txikitan zailduak. Galiziako mugetako aristokrazia gerlariak huts egin zuen oraingoan. Kontatzen zaigunez, urte horretan bertan Hisham emir kordobarra *Al-Quilen* eta Araban barrena oldartu zen inguru horretako herritar kristauen kontra.

Hisham eta Yusuf ibn Mukhten espedizioek amaiera eman zioten 756tik Al-Andalusek eta Iberia ipar-mendebaldeko printzerri menditsuek zuten elkarren ignorantziari. Hisham emirraren agintaldi osoan (796 arte), Kordobaren kanpaina militarrek urtero zigortu zituzten Iberia iparraldeko lurralde menditsuak eta bertako printzerriak.

Hishamek eraso-segida horretarako izan zituen arrazoiak ez daude garbi, baina Hishamekin areagotu egin zen Kordobako emirraren gortearen sofistikazioa (inbertsioa) eta are, Kordobaren agintea eta independentzia militarra sendotzeko, Abd al-Rahmanekin hasitako joera bat erroto zen Kordobako gobernuan: zuzenean, emirraren aginduei erantzuten zien esklaboen armada bat.

Joera hori Al-Hakem emirraren baitan (796-822) are argiago agertzen da. Horrek taldekeriaren menpeko ez izateko aukera eman zion emirrari, eta Al-Andaluseko askotariko arabiarren, berbereen, muladien eta mozarabiarren oreka zailaren menpekotza gutxitzekoa. Al-Makkari historialari ipar afrikarrak kontatzen duenez (1578-1632), Al-Hakem izan zen tronua distira eta aberastasunez hornitu zuen lehenengo emirra. «*Mamelukoak [soldadu esklaboak] gehitu zituen, 5.000*

365. Collins, R. 1983, 227. or.

366. Collins, R. 1983, 197. or.

zaldizko eta 1.000 oinezko izateraino (...); zaldizko zaindari bat zeukan beti jarrita bere jauregiko atarian, eta bere burua mamelukoen guardia batez inguratu zuen», etab.³⁶⁷ Kordobako administrazioaren aurrekontua ere areagotu egin zen zalantzarik gabe eta, diru-sarrerak handitzeko premiaz, beharbada zorroztu egin zizkieten zergak ordu arte arreta gutxi egin gabeko mugako herri eta lurraldeei. Noski, gerra-harrapaketari esker, aberastasunez oparo itzultzen ziren espedizioak Kordobara³⁶⁸.

Edonola ere, espedizio horiek ez zuten agertu Iberia iparraldeko printzerriak (asturiarrak, arabar baskoiak) azpiratzeko gogorik, eta bai, ordea, kanpaina militarren bitartez, Ebroren arroan independentziarako joera zuten eskualde eta gotorleku andalustarrak (Iruñea ere tartean) Kordobaren uztarpean estu hartzeko gogo.

Alfontso II.aren lehenengo erabakietako bat tronuaren egoitza Galiziaren mugetako Praviatik Oviedora iraunkorki aldatzea izan zen. Hartara, urrats handia eman zuen: lehenago Vermudo I.a eta Mauregato agintera harrotu zuen mendebaldeko mugako noblezia gerlaria (*galiziarra*) Asturiasko jauregi nagusitik uxatu zuen. Oviedo urte batzuk lehenago izan zen sortua: tamaina txikiko gun bat. Segur aski zeremonietarako eta batzarretarako eraikin gotortu bat, garrantzi sinboliko handikoa eta apaingarri ederrez jantzia, baina tamainari dagokionez, ezer askorik ez. Alfontso II.ak besterik ere sortu eta *populatu* zuen (alegia, menpean hartu eta idatziz ezarritako erabakien arabera antolatu), oraingoan Asturiasko ekialdeko muga: Tarancoko monasterioa sortu zuen, Menako bailaran, egungo Euskal Herriaren muga atarian³⁶⁹.

792an, Abd al-Malik ibn Mughait (Abd al-Màlik ibn Abd al-Wàhid ibn Mughait...) jeneral kordobarrak Araba eta *Al-Qileri* eraso zien sarraldi batean (*razzia* izenez ezaguna edo, zehazkiago, *ṣawā'if* arabieraz). 794. urtea erabakigarria izan zen Ebro goieneko eskualdeetan eta Asturiasen: Hisham emirrak ipar-mendebaldera bidali zituen Abd al-Malik ibn Mughait eta Abd al-Karim ibn Mughait bi anaia jeneralak zutabe banatan, «*franko*en *lurraldera*», Al-Nuwayri kronikariak argitzen duenez³⁷⁰. 790eko Gilenen garaipenak Baskoniaren hego-mendebaldeko muturreraino ireki zizkien ateak karolingiarrei.

Bi urte lehenago egin bezala, Abd al-Karimek Arabari eraso zion, eta garrantzitsuago segur aski, Abd al-Malik Asturias barreneraino suz eta ezpataz oldartu zen Alfontso II.aren printzerriaren sakoneraino: Oviedo arpilatu eta suntsitu

54. Otzarreta basoa Otxandiotik gertu (Argazkia: pablofausto. CC BY-SA 2.0).

367. Collins, R. 1983, 193. or.

368. Collins, R. 1994, 206. or.

369. Asturias. *Auñamendi Entziklopedia*.

370. Asturias. *Auñamendi Entziklopedia*.

zuen. Aldiz, behin helburuak beteta, etorritako galtzadatik pozik etxera bueltan zela, Alfontso II.ak segada prestatu zion Abd al-Maliki Tineotik gertu, Lutoseko guduan (egungo Grado, Asturias). Kordobarrak birrinduak izan ziren, eta Abd al-Malik jeneralak ezin izan zion izkina egin heriori.

Espainiako historiografia tradizionalaren arabera, Vermudo asturiar buruzagiak amaiera jarri zion Kordobari eman beharreko 100 dontzeilen zergari, zerga hori dirutan pagatuz. Alfontso II.ak, berriz, dirua ere ez zuela pagatu nahi eta Lutoseko guduan lortu omen zuen zerga umiliagarria moztea. Hala ere, geroago ere Kordobari eman beharreko dontzeilen zergak iraun egin zuen istorioa sinestuko badugu, Ramiro I.a erregeak Clavijoko gudu misterioitsuan armen bitartez (eta Santiago Matamorosen laguntzaz...) amaitu zuen arte³⁷¹.

Gilen Orangeoak Pirinioez iparraldeko baskoiak menperatu eta lau urtera, *frankoen* berri agertzen da lehenengoz 794ko kordobarren kanpainetan. Gainera, kanpaina horretan, Alfontso II.ak laguntza eskatu zien mendebaldeko (Arabako) baskoien jaunari eta bertako herritarrei, zalantzarik gabe ordurako karolingiarren menpean eroriak. Artean, Iruñea Mutarrif ibn Musa *wali* muladiaren eskutian zela (eta, beraz, Kordobaren menpe), karolingiarrek beren agintea Iruñea eta Atlantiko itsasoaren arteko korridorean barrena zabaldu zutela dirudi. Iruñea Kordobaren arantza bat bihurtu zen karolingiarren atzaparren puntan kokatuta. Gipuzkoa, Bizkaia eta Arabako lurralde-korridore edo luzapen hau Gallia Comatatatzat (literalki ‘tximatsua’ edo ‘sarria’) jo izan da, Galiaren muturreko lurralde bat^{372/373}.

Hishamen espedizioen kontra hainbestetan gudukatu ondoren, litekeena da Arabako eta Alfontso II.aren baskoiak karolingiarrekin aliantza bat hitzartzeko hautua egin izana. Alfontso II.ak Abd al-Malik azpiratzea lortu bazuen ere, ez zuen bere burua seguru ikusiko Al-Andaluseko emirren erasoan aurrean. Bestalde, Asturias barruko askotariko herrien arteko borrokak ez zion tarterik utzi Alfontso II.aren lasaitasunari. Nola lortu bere pertsonaren inguruan aitortza zabal batez jantzitako agintea bateratzea?

371. Ikus gaiari buruzko kontakizun bat Agencia Tributariaren webgunean, tartean aipatuz X. mendean bizi izandako Abd al-Rahman III.a kalifa eta Clavijoko gudua (sakatu Google bilatzailean «agencia», «tributaria», «doncellas»). Ukatu egiten du (behintzat) zerga hori benetan existitu zenik. Ikus narrazio historiografiko horien oihartzuna egungo tradizioan (Google): «León se vuelve a engalanar», 2013.

372. Orella Unzué, J.M. 2001.

373. Adierazi izan da ere Gallia Comata horrek (euskal) eremua osoa hartzen zuela, Baskonia. Ikus Urzainqui Mina, T. Olaizola, J.M. 1998, 43. or.

55. Leon III.a aita santua, Karlomagnoren enperadore-koroatzaile (mosaikoa).

794an, Alkuino Karlomagnoren aholkulariak adopzionismoa ofizialki gaitzestea lortu zuen Frankfurteko sinodoan, Felix Urgellgoa apezpikuak defendatutakoaren kontra. Erromako Eliza Karlomagnok babestutako doktrinaren alde egin zuen atzera bueltarik gabe, eta egokiera paregabea ikusi zuen Alfontso II.ak errege frankoarekin hitzarmena sinatu eta Erromako Elizaren aitortzan oinarrituta agintzeko. Aldi berean, arlo militarrean lankidetzan hasi ziren, elkarrekin bi puntutatik gutxienez Hisham emirraren eta Kordobako Emirerriaren kontra jotzeko. Urte horretan, asturiar mandatariak joan ziren bisitari (Gilen Orangekoaren zaintzapeko) Luis Akitaniako erregearen Tolosako gortera³⁷⁴.

Hala ere, artean, Kordobako mailuaren beste kolpe latz bat jaso behar zuen Alfontso II.ak. Lutoseko guduan Abd al-Malik ibn Mughait hil ondoren, Abd al-Karim anaia errebantxarako gogoz itzuli zen Asturiasera 795eko udan, 10.000 zaldunez osatutako armada batez, omen. Asturiar erregeak Astorga ondoan jarri zuen kanpalekua, hori baitzen Asturias erasotzeko erabilitako bidearen ataria (behar izanez gero, erretretarako modua ematen zuen gainera). Abd al-Karim jeneralak bazuen Alfontsoen mugimenduen berri, bazekien tropak erreklutatu zituela eta herri baskoiei laguntza eskatu ziela, baita *maiu* direlakoei ere. *Maiu* baskoi horiek (*magi* deituak, ‘aztiak’) pagano baskoitzat jo izan dira, segur aski mendialdekoak, egungo Araba, Bizkai edo Gipuzkoakoak³⁷⁵.

56. Arabako lautada Entziatik, garai bateko Gallia Comatan.

Bada, kordobarrak zalditeria-abangoardia batez oldartu ziren (4.000 zaldun) Farach ibn Kinanah buru zutela; berehala, Abd al-Karimek segitu zion. Alfontsoak eta bere gudarosteak Mesako mendatetik erretreta hartu eta menditik sakabanatu beste irtenbiderik ez zuten aurkitu. Abd al-Karimek Asturias barrenera aurreratu zuen, baita Oviedo berriz hartu, lehen egin bezala. Negua, antza, han eman zuten, baina andalustarrek etxera bidea hartu behar izan zuten handik gutxira. Berriz ere, estu eta larri, Alfontso II.ak bizirik ateratzea lortu zuen, baina zalantzarik ez dago, haren agintea koloka batean zen. Urte horretan bertan (796), ordea, berri onak heldu zitzaizkion Al-Andalusetik: Hisham emirra hil zela. Bizirauteko argi-printza bat ikusi zuen, behintzat.

374. Lewis, A.R. 1965, 41. or.

375. Orella Unzué, J.L. 2001, 150. or.

FRANKOAK ETA ANDALUSTARRAK IKA-MIKA PIRINIOETAN

Hishamek Karlomagoren atzaparra etxeko atarian ikusi zuen Gironako herritarrek Karlomagnori men egin ziotenean. Kezka-tzeko arrazoirik ez zitzaion falta ere, ikusita Karlomagnok Elipando Toledoko apezpikuaren teoriak gaitzesteko hartu zituen lanak eta Erromako Elizak Hispaniakoari botatako purrustadak. Gauzak horrela, 793an Hishamek eskala handiko kanpaina bat deitu zuen frankoen kontra, ez nolanahikoa gainera: «Jainkoaren alde» egindakoa (*jihad*). Kordobarren espedizio batek, Abd al-Malik ibn Mughait jenerala buru zuela, Pirinioak zeharkatu zituen ekialdetik eta setioa jarri zien Gironari (Djerundari) zein Narbonari. Kordobako jeneralaren gudarosteak Narbona inguruko auzoak arpilatu eta kiskali zituen. Hiribilduak eutsi egin zion, ordea (baita Gironak ere). Carcasona aldean, Gilen Tolosakoa bidera atera zitzaion Abd al-Maliki, Akitaniako hainbat garniziotako *custodes* gerlari-taldeak baliatuz,³⁷⁶ baina Gilen umiliatuta atera zen enkontru horretatik, eta Abd al-Maliken espedizioak hainbat txikizio eragin zituen Septimania hegoaldeko defentsetan.

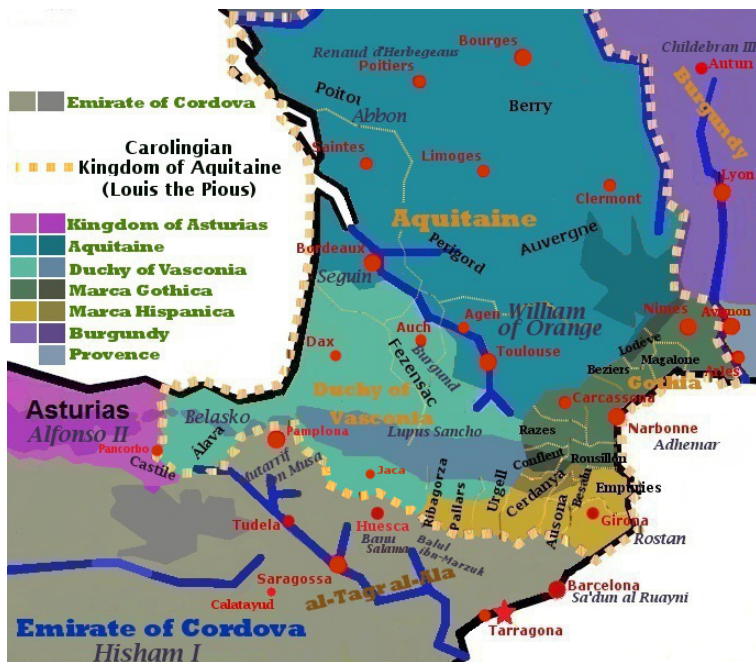
57. Carcasona, hainbat indar boteretsuren arteko bide gurutzean VIII. mendean (Argazkia: Christophe EYQUEM. CC BY 3.0).

Carcasonan garaitu arren (*Oliveio fluvium* delako errekaaren ondoan), arrazoiak argi ez daudela, Abd al-Malikek eten egin zuen kanpaina, Carcasona hiribildura eta Tolosara aurrera egin beharrean. Asturiasen egiten ari zirenaren antzera, Abd al-Malik askietsita itzuli zen inguruak arpilatuta, emirraren guardia pertsonala osatzeko presoz ondo hornituta, eta indar erakustaldia eginda. Gilen ez zen besoak gurutzatuta geratu eta, behin kolpetik berreskuratuta, erasoari ekin zion 796an, Al-Andaluseko mugetan («*in fines Sarracenorum*») egindako sarraldi batez. Asturiasen, Baskonia hegoaldeko mugetan, eta Kataluniako konderrietan (*Marca Hispanica*) zabalduz hartutako abiadura probestuz, Karlomagnok eraso handi bat zerabilen asmotan Kordobako Emirerriaren kontra. Hisham emirraren heriotzak eman zuen horretarako egokiera (796).

Gotiako eta Kataluniako jaun eta gotorleku *godoek* karolingiarrei emandako babesak puztuta eta, Ebro arroko istiluetatik ihesi, karolingiarren lurraldera joandako errefuxiatuen (*spanien*) laguntzaz, Karlomagnok kanpaina zabal bat diseinatu zuen Al-Hakam Kordobako emir berriaren indarra neurtzeko. Hishamen heriotzak suspertu egin zituen Ebro arro osoko independentzia-asmoak, Bartzelonatik hasi eta Iruñeraino. Inbasio karolingiar baten aukerak, hasteko, Bartzelonako jaun Sadun al-Ruayniren babesa izan zuen³⁷⁷.

376. Bachrach, B.S. 1974, 27. or.

377. Kronikari frankoak Karlomagnori leialtasuna zin egindako jauntzat dauka.

58. VIII. mende amaierako banaketa geopolitikoa Pirinioen inguruan
(Irudia: Iñaki Lopez de Luzuriaga. CC BY-NC-SA 4.0).

Bestetik, 797an Balul ibn Marzuq matxinatu zen Zaragozan, baita hiribildu horretan jaun eta jabe atera ere. Balul, bertako jaun muladi bat, Abdallahrekin (Abd al-Rahmanen semearekin) aliatu zen orduan Kordobako agintearen kontra. Abdallah Akisgranera joan zen Karlomagnorekin itun bat hitzartzera eta, kronikari frankoek diotenez, Karlomagnori leialtasuna zin egin zion. Karlomagnok, orduan, Abdallah Luis Akitaniako errege gaztetxoarekin bidali zuen Pirinioetara. Luisek eta Abdallahk Pirinioetara egindako espedizioaren emaitzarik ez dakigun arren, 814ko ARFren arabera, Abdallahk Oskako hiribilduari setioa jarri zion 797an³⁷⁸.

Denbora berean, Balul ibn Marzuqek Tolosara mandatariak bidali zituen Luis Akitaniakoa erregearen gortera, Karlomagnori teoriarik bederen men egiteko prest³⁷⁹. Karlomagnok arreta handia agertu zuen ur uherretan arrantza egiteko, eta esan daiteke Balulek karolingiar interesak ordezkatu zituela egoera horretan.

Planak aldatu egin ziren ordea. Sadun al-Ruaynik utzi egin zuen Karlomagnorekin zuen hitzarmena. Bestalde, Karlomagnoren erresumaren ekialdean, errege frankoak ezin izan zituen saxoiak gehiago otzan eduki, eta errege karolingiarraren arreta militar osoa lurralde horretara zuzendu zen 797 eta 798an³⁸⁰.

378. Collins, R. 1994, 210-211. or.

379. Miro, A. 2011, 27. or.

380. IX. mendearen bueltan, kronikari karolingiarrek gurutzada peto-petotzat zeukaten saxoien kontrako kanpaina. Ikus Scholz, B. W. Rogers, B. 1998, 14. or.

Al-Andalus erasotzeko hasierako plan koordinatu karolingiarra bertan behera geratu zen, baina horren ordez, Tolosako agintariek Borrell, tokiko konde godoa, bidali zuten mugako eskualdeetara, 793an suntsitutako defentsak berreraikitzen. Ez hori bakarrik, 797an Vic hiria (Ausona eskualdea) eta Cardonako zein Casseresko kastro bana okupatu zituen, baita harresiak berregin, tokiak kolonizatu eta horien defentsarako garnizioak ezarri ere³⁸¹.

Datu interesgarri baten berri ere badugu: Borrellek ez bide zituen kristau kolonizatzaileak eta tropak baliatu. Are, Idalcario Viceko apezpikuak segurtatzen du (900. urte inguruan) «*kristau*»en presentzia ez zela bertan sustraitu Wilfredo Bilotsua konde katalanaren agintaldi arte (865-898). B.S. Bachrachen iritziz, juduak baliatu zituen Borrellek Vic jendeztatzeko. IX. mendearen erdi aldera, Natronai Surakoa errabinoak gutun batean *jentilak* aipatzen ditu, Vic «*jentilik gabeko tokiak*» zela ordurako, alegia, juduen hiribildu bat bilakatua zela handik aurrera³⁸². Horrek berretsi egingo luke Bonnassiek (*La Catalogne*) 1000. urtea baino lehen Pirinioen ekialdeko mendialdean ikusten dituen euskal antzeko gizarte-oinarriak: hizkuntza-elementuetan, kulturen, sinesmenetan eta, are, bertako godo eta erromatar zuzenbideko zenbait elementutan³⁸³.

BALUL IBN MARZUQ PIRINIOETAKO JAUNAREN KONDAIRA

Balul ibn Marzuqen pertsonaiak aparteko tratamendua merezi du. Balul ibn Marzuqen aita Marzuq ibn Uskara zen. Marzuq ibn Uskara Pirinioetako andalustar bat zen, muladia, eta Munseko gazteluko jauna (edo beharbada Monzongoa, iturriaren arabera), Ribagorzako Barbitania eskualdean beraz.

Hau da euskal hizkuntzaren izena euskaldunek beren hizkuntzan deitzen zioten bezala aipatzen den lehenengo aldia. *Uskara* Erdi Aroan ‘euskalduna’ esateko adjektiboa dela defendatu izan dute hainbat hizkuntzalarik³⁸⁴. Aldi berean, euskararen hedaturari buruzko beste pista bat ematen digu zalantzarik gabe, antroponimiatik etorrira. Baskoien, edo *gaskoien* (*vascones/wascones*) mugak Carcasonatik eta Rossellótik mendebaldera kokatu ditu Lewisak, hegoaldeko muga lausoak direla nabarmenduz eta Pirinioez hegoaldeko herriekin harreman estua zutela aitortuz. Texaseko historiako adituak, VII-VIII. mendean, Asturias, Nafarroa, Aragoi, Ribagorza eta Pallarsen kokatzen ditu euskaldunak (*Basques*) Pirinioez hegoaldera, bisigodoetatik independente, baita haien etsai ere³⁸⁵. Ramon de Abadalek haran horien euskalduntasuna defendatu du ere 1000. urte arte, baita hizkuntzan euskal/

381. Bachrach, B.S. 1974, 24. or.

382. Bachrach, B.S. 1977, 69. or.

383. Glick, T.F. 1979, 279. or.

384. Marzuk eta bere izena Mikel Burgik aipatua (<http://ujue-uxue.blogspot.com.es/>), eta Txomin Peillenek sakon aztertua (*Fontes Linguae Vasconum*, 70. zk.).

385. Lewis, A.R. 1965, 5. or.

baskoi aldaera batetik, zuzenean, katalanera jauzi egin zutela³⁸⁶. Berdin defendatu dute hainbat euskal eta katalan hizkuntzalarik eta historialarik.

Marzuq hori Barbitaniara «*iparraldetik etorria*» zela aipatzen da³⁸⁷. Antza denez, Oskako *Banu Salama* leinuko agintariek Marzuq ibn Uskara bota nahi izan zuten Munsetik, arriskutsutzat jotzen zutela-eta. Kondairak dioenez, Marzuq baketi agertu zen Oskakoekin eta, konfiantzaren seinale, Marzuqek Balul semea eman zien Oskako agintariei. Kondairari kasu egingo badiogu, Marzuq ibn Uskarak ez zuen hainbeste galtzen ere: 30 seme omen zituen (denak ere gizonezko!), besterik ez³⁸⁸.

Bada, Oskan preso zegoela, Balul ibn Marzuqek neska esklabo bat ezagutu omen zuen, eta elkarrekin Oskatik ihes egitea lortu zuten, baina aitak (lotsatuta edo) ez omen zuen nahi izan semeari harrera egin, eta Selguan finkatu zen koinatu batekin, baina han Banu Salama familiako batek agintzen. Bada, Balul haren kontra altxa eta bertan hil omen zuen, eta ez agintari hori bakarrik, Banu Salama guztiak baizik: umeak eta emakumeak ere tartean.

Muhammad ibn Haritek utzitako kondairan, *Banu Salamatarrek* era guztietako krudelkeriak egin zizkieten herritarrei: behin, familia horretako kide batek titiko ume bat jaten uzten utzi zion belatz bati, ama etsipenak jota belatzari umea kentzen saiatzen zen bitartean. Ibn al-Mugallis bertutez beteari, («*Jainkoaren zordunari, bizitza aszetikodunari*»), herritarrek eskatu zioten mirari bat egiteko eta Banu Salamatarren zapalkuntzatik libratzeko. Bada, miraria gertatu omen zen: Balul ibn Marzuq etorri zen haiek askatzera.

Oskan, Balulek Banu Salama guztiak sarraskitu omen zituen, inor geratu ez zedin. Emakume haurdunei zilborra ireki omen zien, eta umekia erauzi. Banu Salama guztiak harakin-gakoetatik izan ziren iltzatuak eta zintzilikatuak hainbat egunez, harik eta denak itzali ziren arte³⁸⁹.

Beste bertsio batek dioenez, Balulek Seguako Banu Salama agintaria hil ondoren, herritar guztiek Balulekin bat egin zuten, guztiek ere beren gain hartuz agintariaren hilketaren errua (*Fuenteovejuna* Lope de Vega espainiar idazlearen antzerkian bezala). Balul eta beste berrogei gizon, orduan, Robleseko gazteluan gotortu omen ziren, eta Oskako jaunen erasoari egin behar izan zioten aurre, baina Oskako soldaduek Balulekin bat egin zuten.

Balulek eta soldadu guztiok, orduan, Zaragoza hartu zuten beren eskuetan, eta Al-Hakem kordobar emir berriari bizkarra eman. Urte bi geroago, Amrus ibn Yusuf muladiak, Al-Hakemen izenean, Zaragozara bertaratu eta menpean hartu zuen. Horretarako, bertako biztanleekin hitz egin besterik ez omen zuen egin behar

386. Lacarra, J.M. 1957, 11. or.

387. Cañada Juste, A. 1980, 8. or. [4. or.]

388. Iturri primario baten arabera, beste batzuek 3 aipatzen dute; beraz, datua ez da arantzarik gabea.

389. Ávila, M.L. Molina, L. 1994, Vol. II, 703-709. or.

izan, eta Balul biztanleek berek bota zuten. Balulek Oskara ihes egin omen zuen, eta artean beste bi urte iraun zuen bertako jaun eta jabe. Egun, artean, «*malditos sedis Banu Salama*» esaera erabiltzen da Oskan, beste gaiez arituta ere.

KORDOBAREN KONTRAKO ERREBOLTA BASKOIEN LURRALDEAN

Pirinio ekialdean eta Katalunian, Kordobaren kontrako karolingiar espedizioa bertan behera geratu bazen ere, ez zen horrela gertatu Iberia iparraldeko gainerako lurraldeetan. Hisham hil berritan, Iberia iparraldeko herriek berretsi egin nahi izan zuten beren autonomia. Balul Zaragozan zebilen nagusi, Abdallahrekin bat eginik eta segur aski karolingiarren babesaz. Alfontso II.a Asturiaskoak, bere aldetik, ez zuen denbora galdu eta, urte berean, mandatariak bidali zituen 798 hasieran Herstalera (Saxonian). Mandatariek, tartean Froia delako bat zegoela, ez zuten arlo militarrean laguntza zuzenik eskuratu, alegia, Karlomagnoren indarrek Kataluniatik omeiatarrei erasotzea, baina bai elkarren aliantza estutzea.

798an, Alfontso II.a Asturiastik atera zen Al-Andalusen barrena espedizio militar baten buru. Trabarik, gudaroste handirik bidera atera gabe egin zuen distantzia harrigarria da, noraino eta Lisboaraino, eta argia eman dezake Al-Hakam emir izendatu berritan Al-Andalusen bizi zen nahasmenari buruz. Lisboara helduta, Alfontso II.aren gudarosteek hiribildua azpiratu eta arpilatu zuten, eta egun batzuetan izan ziren bertan. Alfontso harrapaketa oparoarekin itzuli zen Asturiasera eta, urte horretako neguan, beste ordezkaritza diplomatiko bat bidali zuen Akisgranera (Fruela eta Basiliscus) kanpainen eskuratutako harrapakinen sorta bat aldean zeramatela³⁹⁰: zazpi gizon andalustar, eta beste hainbeste idi eta armadura. *Vita Karoli Magniko* karolingiar kronikariak argi eta garbi dioenez, Alfontso II.ak Karlomagnoren gizontzat (*proprius*) zeukan bere burua, Karlomagnoren *vassalus* bat zen. Asturiasen eta frankoen arteko harremanak, estuak izan arren, ez ziren Asturiasko agirietan adierazita geratu eta, beraz, soilik karolingiarren agiriei esker heldu zaigu horien berri.

798ko Iruñeko gertakariak nekez uler daitezke aliantza horretatik kanpo eta nahasmen-testuinguru horren baitan ez baldin bada. Iruñea Mutarrif ibn Musa *wali* edo gobernadore kordobarraren eskuetan izan zen 788tik (antza), inguru osoan muga zuela, hegoaldetik izan ezik. Bada, 798an iruindarrak matxinatu egin ziren Banu Qasi leinuko gobernadorearen kontra («*traizioz harrapatu zuten*», Ibn Hayyanek). Matxinadaren buru Belasko aritu zen, frankoen aldeko buruzagi baskoi bat eta, dirudienez, jatorriz Pirinioez iparraldetik etorritakoa. Ibn Atsir kronikariak 791n erbestera botatako Adalaric buruzagi baskoiaren semetzat dauka Belasko *al-Galashki* hori³⁹¹. Adalaric Karlomagnoren biktima izan zenez, hori nahiko harrigarria da,

390. Collins, R. 1994, 212. or.

391. *Basc(u)litik* bide dator arabiar iturriek jatorria adierazteko erabiltzen duten izendapen hori. Levi Provençalek 'gaskoia' itzuli zuen edo, hobeto zehaztu izan denez, Leiretik ekialdera kokatzen diren Pirinioetako biztanleak. Ikus Lacarra, J.M. 1957, 56. or.

baina jakinik hitzarmenen bermetzat itunkide irabazleari seme-alaba gatibu ematea (*nutritus* moduan hazteko) garai hartan maiz egiten zela, aukera hori ez da baztertu behar³⁹².

Aldi berean, mikazten hasi zen Abdallahen eta Zaragozako jaun Balulen arteko aliantza: Al-Hakamen emir-lanetan hasi eta bi urtera, Abu Imran delako bat Balulen kontra egiten agertzen da hiribildu horretan eta are, 800. urtean, Abu Imranek eta Abdallahrek elkar hartuz, Oska oinpean hartu zuten. Balul eta Abdallahen arteko aliantzarenak egin zuen ordurako. Bakarrik zela, Balulek Al-Hakam emirraren gudaroste bati egin behar izan zion aurre Zaragozan eta, kordobarraren oldarrari ezin eutsiz, Zaragozatik ihes egin behar izan zuen. Nola edo hala, handik gutxira, gerlari kopuru nahikoa biltzea lortu eta Balulek Oska setiatu zuen, Abdallahen eskuetan baitzegoen³⁹³. Ahaleginak fruituak eman zizkion, eta Pirinioetako hiribildu hori oinpean hartu zuen (800). Berriz ere, Abdallahk ataka horretatik onik ateratzea lortu zuen, eta Valentziara ihes egin. Are, Al-Hakam emirrarekin adostasun batera heldu ondoren, Abdallahk aginte ia independentea eskuratu zuen Mediterraneoko lurralde horretan. Balul, berriz, Oskan gotortu zen, eta leialtasuna adierazi zien karolingiarrei. Menpekotzaren seinale, hiribilduko giltzak bidali zizkion Karlomagnori³⁹⁴.

Hain zuzen, 800. urtean, Luis Akitaniako erregearen espedizio batek suz eta ezpataz zeharkatu zituen Pirinio hegoaldeko haranak ekialdetik mendebaldera. 22 urteko Akitaniako errege karolingiarrak bidean Lleida menpean hartu eta suntsitu zuen eta, Barbetaniatik mendebalderantz aurreratuz, beste herri batzuk ere txikitu zituen, Oskako ingurumarira heldu arte. Luisen armadaren destakamendu batek txikizioak eta suteak eragin zituen Oskaren inguruan, baina ez dirudi hiribildua hartzeko ahaleginik egin zutenik³⁹⁵. Gertaera horren kronologia zehatza iluna bada ere, litekeena da espedizioaren aitzakia Baluli laguntzea izatea.

Ez dirudi, gainera, Luisen espedizioa esku hutsik itzuli zenik, eta beste albo-ondoriorik ere izan zuen. Jaka, andalustarren irismenetik kanpo zegoen, Berdungo korridorean eta Pirinio inguruko herrien eta gotorlekuen testuinguruan. 769ko akordioak arte, gutxienez, Baskoniako dukerrian kokatzen zen segur aski. Bada, Oskaz iparraldera kokatutako Aragoiko eskualdean, Aureolo delako konde bat agertzen da 801. urtean. Karolingiarrek inguruko beste gotorleku batzuk ere hartu zituzten. Aureolo hori, frankoa segur aski³⁹⁶, Felix Aureolo Perigordeko kondearen semea zen eta, dirudienez, Balulekin tratuan ibilitakoa. Konde edo mugako buruzagi militar horrek 809. urte arte iraun zuen bere postuan.

Al-Hakemek ez zuen berehala neurririk hartu Kordobaren diziplina Ebron berrezartzeko. Ez da harritzekoa, nahikoa lan zuen Al-Andaluseko gotorleku

392. Ezin galdu bistatik 768an Garonan egindako hitzarmena eta, horren berme, gatibuak eman zitzaizkiela karolingiarrei.

393. Collins, R. 1994, 213. or.

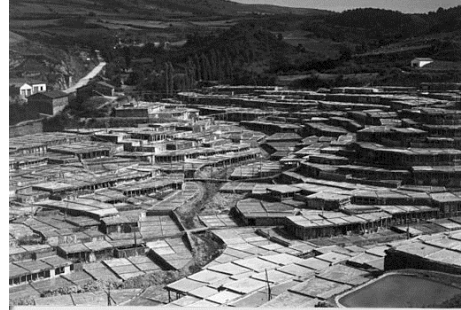
394. Ikus azalpena in Halphen, S. 1992, 76. or.

395. Bachrach, B.S. 1974, 25. or.

396. Lewis, A.R. 1965, 64. or.

nagusietan matxinadak itzaltzen, tartean Toledo zela. Toledon, azkenean, Amrus ibn Yusuf atera zen bertan garaile, eta leialtasuna zin egin zion Al-Hakemi. Toledon egonkortasuna berrezarrita, buruzagi muladi horrek Ebroko bidea hartu zuen kordobar gudaroste baten buru (802). Kordobaren itzala handitu egin zen Ebron.

Iruñea Belaskoren eskuetan zegoela eta, beraz, karolingiarren eraginpean, Ebroren ertzetan Fortun ibn Musak (Banu Qasi leinukoa eta segur aski Mutarrif ibn Musaren anaia) bere burua Kordobatik bereizi zuen 801. urte inguruan. Artean, Amrus ibn Yusuf Toledon zela, emirraren beste espedizio batek astindu zuen Ebro ibaia, Zadorra ibaitik gora, non eta Argantzungo zintzurtean. Muawiya ibn al-Hakem emirraren semea Argantzungo igarobidean barneratu zen espedizio horren buruan, iraila edo beharbada urria zela. Ez zekiten han Belasko zutela zain, hainbat eskualdetako indarrak bilduta.

59. Añana-Gesaltza, Erromatar Inperioa baino lehenagotik gaurdaino ia aldatu gabe indarrean izandako gune ekonomiko garrantzitsua.

Belaskoren indarrek segada batean harrapatu zuten Muawiya, eta arabiarren espedizioa suntsitua izan zen. Muawiyak Kordobako atzera bidea hartu behar izan zuen, gudu-zelaiaren bere gudarosteko buruzagi onenak utzita. Emirraren semearen tristura halakoa izan zen, non Kordoban hil omen zen handik gutxira. Defendatu izan da Belaskok, Iruñeko eta Arabako buruzagi baskoiak, Lupo Antso delako Baskoniako duke berri baten agindupean ziharduela³⁹⁷.

Ez da geratu Muawiyaren espedizioak egungo Arabako lurretan barneratzeko izandako arrazoen berri, Kordobaren diziplina berrezartzeko helburuaz aparte. Hala ere, nekez doa oharkabean Argantzungo zintzurak Añana-Gesaltzako bideetako bat irekitzen duela, antzinatik gatz preziatuaren hornitzaile garrantzitsua. Zintzur hori pasata dago ere Iruña-Veleia (segur aski *Velegia Alabense*), artean dokumentuetan aipatzen den tokia³⁹⁸. Sanchez-Albornozek, berriz, Mutarrif ibn Musa mendekatzeko gogoa aipatzen du arrazoi nagusitzat³⁹⁹.

Tuteran, Fortun ibn Musa burujabea zen nagusi, horretarako Iruñeko herritarrek emandako laguntzari esker (802ko abendua). Antzinako Muskariatik gertuko Ebro ertzeko hiribildu hori (*Tuytila*) Banu Qasi leinuaren inguruan agertzen da izendatuta historian lehenengo aldiz, 800. urtearen bueltan. Kordobako emirrak Amrus ibn Yusuf bidali zuen Ebrora Toledo atzean utzita, eta Zaragoza zein Oska (*Washka*) astindu eta azken hiribildu horretan Balul garaitu zuen eta, bide batez, hil.

397. Batalla de Arganzón. *Auñamendi Entziklopedia* (www.euskomedia.org).

398. Martin Duque, Angel J. 1999, 423. or. Bertan kokatzen du elizbarrutiaren hiriburua.

399. Sanchez-Albornoz, C. 1959, 13. [9.] or.

Beste bertsio batek pixka bat gehiago luzatzen du Balulen ibilbidea. Balulek Pallarsera ihes egin omen zuen, Jalaf ibn Rashid bere tenientearenean aterpe hartzera beharbada. Balulek ez zuen, ordea, abegirik aurkitu, kontrakoa: Jalaf ibn Rashid, Ententzako gazteluko jauna, Al-Hakem emirraren aldera lerratuta zegoen, eta hortzak zorrozuta itxaron zuen Balul. Aurrez aurre elkar ikusi zutenean, Jalafek iheslaria jazarri zuen, noraino eta kobazulo bateraino. Tradizioaren arabera, Jalafek bertan hil omen zuen Balul (802) eta, egun, «El Algar de Balul» deitzen zaio leize horri. Hala bazen ez bazen, Al-Hakemek saritu egin zuen Jalaf: ordainetan, Barbastro eta, beharbada, Oska gotorlekuak eskuratu zituen zerbitzuagatik⁴⁰⁰. Gainera, beste hirurogei urtez geratu zen bertako jaun eta jabe, Barbastro hiriburu bihurtu zuen eta Alquezarren eraikuntza-lanak egin.

Amrus, bere aldetik, Ebro ibaian gora abiatu zen, eta Fortun ibn Musaren matxinada zapaldu zuen (802). Ez hori bakarrik, Tuter behin azpiratuta, Iruñeari berea zor, bertakoek Fortuni emandako babesa zela-eta, eta ekintza militarren segida honetan, Amrus Iruñera heldu zen. Baskoien hiribildua Kordobaren menpe erori zen berriz ere. Harritzekoa ere ez da, gogoan izanik Iruñearen defentsak artean berreraikitzen izango zirela 778an Karlomagnok eraitsi zituenetik⁴⁰¹. Amrusek *marka* edo muga militar bat ezarri zuen Tuter inguruan eta, horretarako, Tuter gotortu zuen 812 baino lehen noizbait.

Hala ere, Al-Nuwayrik eta Ibn Jaldunek kontatzen dutenez, «*frankoek*» Tuter setiatu eta menpean hartu zuten, baita Yusuf ibn Amrus (Amrusen semea) gatibu eraman ere, nora eta Sajra Qays delako gotorleku ezkutura (Arga ibaiaren ondoan), Iruñetik 15 km ipar-mendebaldera, beharbada Iruñea berriz ere baskoien eskuetan zegoen seinale. Litekeena da hori guztia Amrus ibn Yusuf Oskan Baluli erasotzen ari zitzaiola gertatu izana eta, beraz, Balul azpiratuta, Tuterara itzuli eta hiribildua emirrarentzat berreskuratu izana. Gainera, Amrusek Sajra Qaysen gatibu zegoen bere seme gatibua askatzea lortu zuen. 806 arte, aldakortasuna nagusitu zen eskualde osoan, lau eragile politikoren pean: Banu Qasien leinua, Amrus ibn Yusuf Kordobaren izenean, Iruñea eskualdeko baskoiak, eta frankoak.

806. urtean, argitu egiten da pixka bat aldakortasun hori. Amrusek Banu Qasien gain eragindako presio militarrek fruituak eman zituen, eta Banu Qasi leinuak men egin zion Kordobari. Hurbilen arteko aliantza hautsi egin zen, eta tuterarrak Iruñeko baskoiekin aurrez aurre jarri ziren. Iruñeko baskoiak bakarrik geratuta, ezin izan zioten aurre egin karolingiar espedizio bati. Iruñeak amore eman zuen Luisen espedizio baten aurrean, eta karolingiarrek Belasko buruzagia jarri zuten hiribilduko buru. *Annales Laurissenses* kronikak dioenez, «*Navarri et Pampilonenses qui superioribus annis ad saracenos defecerant, in fidem recepti sunt*», alegia, Iruñea inguruko baskoiak berriro enperadorearen altzora itzuli zirela⁴⁰².

400. Beste iturri batzuek, berriz, Amrus ibn Yusufen eskuetan jarraitu zuela...

401. Collins, R. 1990, 124. or.

402. Cañada Juste, A. 1980, 12. or. [8. or.]

Banu Qasi eta baskoien arteko lankidetzak berehala fruiturik eman ez zuen arren, sinergia horiek ez ziren alferrikakoak gertatu, hurrengo hamarkadetan agerian geratuko zen bezala, baina argi erakutsi zuen, halaber, Kordobaren eta Karlomagnoren gobernu-egituretatik aparte aritzeak mugak zituela, bereziki indar militarren aldetik.

KARLOMAGNO ERROMATARREN ENPERADORE JAINKOAREN GRAZIAZ

Erdialdeko Europan saxoiak eta abaroak erabat zapalduta, Karlomagnok gero eta libreago zituen bere eskuak hain desiratutako *Imperium Christianum* teokratikoa osatzeko, alegia, lurreen bere pertsonaren eta erresumaren bidez hezurmamitutako Jainkoaren erresuma⁴⁰³. Egokiera 800. urtean heldu zitzaion, Aita Santuaren premiek erraztuta. Leon III.a Erromako Aita Santuak ataka batean ikusi zuen bere burua 799an, zergatik eta prozesio batean, Erromako hiritarren eraso bat jasan, konortea galdu eta «*begiak atera eta mingaina moztu nahi izan*» zizkiotela-eta. Leonek ihes egin zuen Erromatik Paderborn gotorleku militarra, Karlomagnoren gerizpera. Eskatu zion Erroman esku har zezala eta Betiereko Hirian Aita Santuaren agintea berrezar zezala.

Bada, Alkuinok gomendatuta, Karlomagno Erromara joan zen 800eko azaroan. Batzar batzuen ondoren, abenduaren 25ean, San Pedro Basilikan Karlomagno aldarean otoitzean belauniko omen zela, Leon III.a aita santuak koroa jarri zion buruan, *Imperator Romanorum* izendatuz, *caput orbis*, eta Erromako enperadoreen lineako oinordeko zuzentzat joaz (eta, bide batez, Bizantzioko Inperioari bizkarra emanez)⁴⁰⁴. Ez hori bakarrik, Jainkoaren graziaz eskuratutako titulua zen: «*Karolus serenissimus Augustus a Deo coronatus magnus pacificus imperator Romanum gubernans imperium*» (!).

Vita Karoli Magni kronikan, Einhart kronikari karolingiarrak gaiari buruz ematen duen ikuskera argigarriagoa da beharbada bere kronikek duten estiloari buruz, informazioari berari buruz baino. Honela dio: «*Hasieran [Karlomagno koroatua izatearen] kontra zegoen, eta hainbeste non adierazi ere egin zuen Aita Santuaren asmoak jakin izan balitu oinik ere ez zuela jarriko Elizan enperadore tituluak esleitzeko egunean, ospakizun egun handia izan arren*». Orduko beste lekukotza batzuk ez datoz oso bat adierazpen horrekin, eta gaiari buruzko egungo beste hainbat ikertzaile ere ez. Herbert Schutz historialariaren iritziz, ordu arte segitutako bidetik, Karlomagnok Moises berritatz zeukan bere burua, herri aukeratua

60. Leon III.a Karlomagno enperadore bihurtzen, Erroman (800).

403. Schutz, H. 2004, 63. or.

404. Azurmendi, J. 2010, 54. or.

salbamendura zeraman David bibliko hezurmamitua bailitzan⁴⁰⁵. Bera gidari eta Jainkoaren seme bihurtuta, Karlomagnok haren obra heda zezakeen, ordudanik, nazioen eta herrien berezitasunen gainetik⁴⁰⁶.

Erromako koroatzeak eta enperadore-titulu berriak emandako kemen berriaz eta Elizaren kontzilioetan (794; 798an Leon III.ak zuzendutako Erromako San Pedroko sinodoan berretsita) Al-Andaluseko Elizaren adopzionismoak jasotako porrotak bizkortuta, Karlomagnok berriz heldu zion 797an bertan behera utzitako Al-Andaluseko kanpaina militarriari, eta Al-Andalusen esku hartzeko indarrak biltzen hasi zen. Antolakuntza-lanak Luis Akitaniakoa semearen eta Gilen Orangekoa leialaren eskuetan utzi zituen, alegia, Tolosako dukerriaren eskuetan.

FEZENSACEKO BASKOIEN MATXINADA ETA BARTZELONAKO ESPEDIZIOA

800. urteko Luisen Pirinioetako interbentzioak mugako andalustarrak harrotu zituen, ikusiz karolingiarrak prest zeudela Al-Andalusen eta, oro har, Iberian barrena beren lurralde-hedakuntza areagotzeko. Sadun al-Ruayni Bartzelonako jaunak Narbonari setioa jarritz erantzun zuen, baina kale egin zuen, eta gatibu hartu zuten. Bitartean, Luis bere zirkuluko handikiekin eta Karlomagnok bidalitako mandatari (*missi*) garrantzitsu batzuekin bildu zen, Al-Andalusen egungo Kataluniako konderrietan barrena sartzeko hartu beharreko neurriei buruz aritzeko⁴⁰⁷. 801eko udaberriko biltzar horretan, ordezkari baskoiak izan ziren eta, Gilenen gogoaren kontra, Bartzelona erasotzearen kontra agertu bide ziren. Gauzak horrela, Luis erregea Karlomagno aitarekin bildu zen Tours hirian.

Bartzelonara bidali beharreko destakamendu militarrek biltzeko deialdia prestatzen ari zirela, planak atzeratu beharra tokatu zen. Baskoniako mugetan sortutako Fezensac konderrian, ez zegoen giro. Hamar urte lehenago, Fezensaceko lurralde horren gaineko jurisdikzioak piztu zuen Adalaric eta Chorsoren arteko borroka, baita azkenean Gilen Orangekoak baskoien kontra egindako eraso ere (790)⁴⁰⁸. Garai hartan, Burgund delako konde baten eskuetan utzi zuen Gilenek konderri horren ardura, Karlomagnok Chasseneuilen hartutako erabakien ildotik. Fezensaceko konderriak, beraz, bazuen Tolosa Okzitaniako konde-dukeari buruzko menpekotza bat. Burgund 801ean hil zen eta, haren ordeiz, Liutard jarri zuen Luis erregeak, beste arrotz bat alegia (antza denez, frankoa). Horrek ezinegona eta haserrea piztu zuen berriz bertako baskoi militarizatuen artean, beharbada antolakuntza berrian kanpotarren mesedetan beren burua baztertuta ikusita⁴⁰⁹.

405. Schutz, H. 2004, 63. or.

406. Azurmendi, J. 2010, 56. or.

407. Bachrach, B.S. 1974, 25. or.

408. Fezensac. *Auñamendi Entziklopedia* (www.euskomedia.org).

409. Collins, R. 1990, 126-127. or.

Baskoiak konde berriaren kontra altxa ziren, eta haren hainbat *homines* (segizio militar pribatua) hil zituzten guduan, baita beste batzuei su eman ere, beharbada defentsarako oholesietan harrapatuta zeudela⁴¹⁰. Hala ere, Liutardek baskoien matxinada zapaltzea lortu zuen, eta gerlari matxinatuak Luis erregearen aurrera deituak izan ziren, eta uzkur izan arren, agertu ziren. Bada, talioaren legearen arabera ezarri zizkieten zigorrak: horietako asko sutan hil zituzten⁴¹¹. Istiluek ez bide zuten segidarik izan, eta Liutard sendotuta atera zen.

Fezensaceko gertaerek 801eko uda amaiera edo udazken hasiera arte atzeratu zuten Bartzelonara zuzendu beharreko karolingiarren espedizioa⁴¹². Baskoiak isilarazi ondoren, askotariko indar militar bat osatzeko deia egin zen. Espedizioa osatuko zuten gudarosteak Baskonia, Akitania, Borgoina, Proventza eta Gotiatik zetozen. Luisek (edo segur aski Gilenek) hiru zutabetan banatu zuen buruzagi *godoen* presentzia handiko nazioarteko indar hori (Gotiako eta egungo Katalunia iparraldeko handikiek osatua), Bartzelonari setio arrakastatsu bat jarri ahal izateko. Horiei, errefortzu moduan Karlomagnok Borgoinatik eta Frankiatik bidalitako gudarostea gehitu behar zaie.

Setioa burutzeko behar hornikuntzaren xehetasun ugari gorde dira. Agirietan, zubiak txukun mantentzeko beharra aipatzen da, ekipamendua eramateko behar beste gurdi edukitzeko premia, baita janaria eta abereentzako bazka erruz eta sobera egotea ere, negua irauteko behar beste gutxienez. Armadako soldadu arruntak hainbat hiritatik (*civitates*) ateratako erreklutak ziren, eta haiei geziak eta arkuak emateko agintzen da.

Bestalde, setiatzaileen armada bitan banatzen zen: batetik, hirietan bildutako erreklutak eta, bestetik, handikien zerbitzuko talde armatu pribatuak. Karolingiar indarrek eraikuntzarako materiala eraman zuten: gudu-zelaiko kasernak eta setiorako lubaki bikoitzak eraiki zituzten, hiribilduaren erasorako zein kanpo-defentsarako⁴¹³.

Guri interesatzen zaigunaren aldetik, Lupo Antso delako baskoien dukea agertzen da Baskoniatik bidalitako indarren buru. Beraz, Gilenek 790ean baskoiak azpiratu zituenetik, dukearen figura ez zen galdu, oraingoan karolingiarren interesetara makurtuta agertzen den arren. Ermoldo *Beltzak*, Pepin I.a Akitaniako erregearen gorteko poetak adierazten duenez (820ren bueltan), Lupo *nutritus* bat zen eta, hala izanez gero, Karlomagnoren gizon bat. Izenaren eta kronologiaren arabera, 769ko hitzarmena sinatu zuen Lupo dukearen semea da seguruenik.

Liutardek ere parte hartu zuen Bartzelonako kanpainen, eta pentsa daiteke baskoien taldearen zati bat haren agindupean zegoela. Bachrachen iritziz, Lupo

410. Bachrach, B.S. 1974, 25. or.

411. Fezensac. *Auñamendi Entziklopedia* (www.euskomedia.org).

412. Bachrachek urtebete atzeratzen ditu gertaera hauek guztiak, baita Bartzelonako espedizioa ere: 802.

413. Bachrach, B.S. 1974, 25, 28. or.

Antsok bere segizio armatu pribatuarekin parte hartu zuen. Karlomagnok, 778ko erabakietan, *vassi dominiciez* beste jaunek talde armatu pribatuak izatea debekatu zuen arren, errege frankoak erabaki horretan atzera egin behar izan zuen, jokabide hori kentzen saiatzea alferrik zela jabetuta. Baskoien lurraldeetan zeresanik bazuen Seguino Bordeleko kondeak ez zuen kanpainan parte hartu.

Bartzelonako setioa 801eko irailetik 802ko apiril arte luzatu zen⁴¹⁴. Operazioen zuzendaritza Gilen Orangeoak eraman zuen, eta Luis azken asteetan agertu zen Bartzelonaren ingurura, bitartean Rossellón itxaroten geratuta. Ondorioz, Bartzelona karolingiarren eskuetan erori zen, segur aski Tarragonako garnizio berberea sakabanatuta egotearen ondorioz. Nolanahi ere, 801-802ko karolingiar hedakuntza honek *Marca Hispanica* famatuaren sorrera ekarri zuen, Tolosako Gilenen begiradapean jarritako konderrien multzo bat (egungo Katalunia iparralde). Hurrengo urteetako ekintza militarrek handitu egin zuten konderri horien buru jarritako buruzagi militarren itzala: **Rostan** Gironan, **Borrell** Vicen (Ausona), **Bera** Bartzelonan. Konderri horietan, Pirinio ekialdeko bi isurialdeetako eskualde guztietan bezala, bisigodoen zuzenbidea zegoen indarrean karolingiarren konkistaren garaian: *Forum Iudicum* kodea⁴¹⁵.

Luisek Ebro ibaia zeharkatzea izan zuen hurrengo urratsa eta, horretarako, Tarragona eta Tortosa hartzea. Hala ere, Bartzelonako konkistaren ondoren, hedakuntza horrek ez zuen segida errazik izan Luisentzat eta karolingiarrentzat. Bartzelonako kanpaina ondo joan zen Luis eta Gilenentzat, baina handik aurrera gauzak bihurritu egin zitzaizkien, jendea erreklutatzeako eragozpenak zirela-eta. Ebroren bokaleko Tortosa hartzeko ahaleginak 809 arte luzatu ziren, Tarragona 811 arte, baina bietan ere huts egin zuten beti. Karolingiarrek Bartzelonatik hegoaldera egonkortu zuten Al-Andalusekiko muga hurrengo urteetan.

ALFONTSO II.A ERREFORMATZAILEA

Alfontso II.a⁴¹⁶ Fruela eta Muniaren semeak hainbat alditan ikusi zuen atzeratuta Asturiasko printzerriaren buruzagitzara igotzea. Asturiasko printzerri lausoa hainbat herrik eta botere-zentrok osatzen zuten, tartean Silo asturiar buruzagiak berriki oinpean hartutako Galizia (*Gallaecia*). Galiziak suebiar eta zelta kutsu nabarmena zuen, eta bertan kokatutako aristokrazia gerlariak bere borondatea inposatu zuen, printzerriko egoitza Pravian zen bitartean (774tik aurrera gutxi gorabehera).

414. Bachrachek 802-803 urteak aipatzen ditu. Collinsen datei lotuko natzaie eta, beraz, 801-802 urteak hobetsi (Lewisek bezala).

415. Collins, R. 1983, 255. or.

416. Alfontso II.ak, Alfontso I.a bere aurrekoak bezala, jatorri bisigodoko izena du. Collinsek Iberiar Penintsulako herrien «gotizazioa» aipatzen du, omeiatarrek heldu ondoren nabarmenago agertzen da prozesu hori. Ikus Collins, R. 2004, 243. or.

788an, ekialderago mugitu zen Asturiasen zentroa, Alfontso II.ari leial zitzaizkion baskoien eraginpera. Berehala, Hisham Kordobako emirraren espedizioei aurre egin behar izan zien, eta hor nabarmendu zen Alfontso zeukan ahuldadea. Noski horrek ez zion lagundu Asturias barruko tentsioak uxatzen, kontrakoa baizik, eta agintea sendotzeko premia biziraupen-kontu hutsa bihurtu zen. Artean 801. urtean, matxinada batek tronutik bota zuen Alfontso II.a, eta Abilañako monasteriora giltzapetua izan zen. Hala ere, Teuda buru zuen handikien talde batek Alfontso tronuan berrezarri zuen. Iturri batzuek 808 arte luzatzen dute monasterioko giltzapetaldia, ez zen denbora laburra izan, eta horrek berretsi egin zuen aginte-egiturak indartzeko Alfontso II.aren asmoa.

Alfontso interesatzen zuten Toledoko adopzionismoaren beste aldean karolingiarrek egiten ari ziren Elizaren erreformari buruz. 797-798an, Karlomagno eta Alfontsoen arteko harreman estuak puri-purian zirela, Asturias karolingiarren aldera lerratzen ari zen. Alfontso II.aren garairako, Al-Andalusetik ihes egindako mozarabiarrek (andalustar kristauak) aterpe hartua zuten Asturiasen eta, beraz, Asturiasko bertako herritarren gaineko beste geruza kultural bat osatu zuten, Iberia erdialdeko balioak eta trebetasun profesionalak (igeltseroak, pintoreak...) ekarrita, tartean ere bisigodoen artea, zuzenbidea eta jakiturgia, askotan liburuen bitartez. Liburu horiek monasterio eta katedraletako liburutegiak hornitzen joan ziren⁴¹⁷. Al-Andalusetik heldutako tradizioetan kokatzen da, hain zuzen, Beatoen *Apokalipsiari buruzko komentarioa* liburu dotorea eta zaindua. Oviedoko San Julian elizako margoek ere Al-Andalusen bihotzean egiten ziren produktuen isuria dute.

Albeldako kronikak dioenez, Alfontso II.ak Oviedon «*godoen zeremonia guztia ezarri zuen, nola gortean hala elizan, Toledon izan zen bezala*». Toledoko tradizioak biziberritzeko bultzada horretan, eraikinei dagokienez, Alfontso II.ak Tiodo arkitektoa baliatu bide zuen⁴¹⁸. Alfontso II.aren erregealdia Asturiasko berezko tradizioen kontrako erreakzioa da, eta galdutako Bisigodoen Erresumaren zeremonia eta moduak (*ordinem*) Asturiasen ezartzeko asmo sendoa⁴¹⁹. Alfontso II.ak eta bere ondorengoez ez zuten lege berririk atera, ez zuten beharrezkotzat jo: zuzenean, VII. mende bukaerako bisigodoen lege-bildumak bere egin zituzten⁴²⁰. Alfontso II.ak ideologia *neogotiko* bat diseinatu zuen, eta bera zein bere oinordekoak saiatu ziren Asturiasek albait godoen eman zezan.

Al-Andaluseko kristautasun ofizialaren gainbehera ikusita (Elipandoren tesiak Frankfurten 794an gaitzetsiak), Alfontso II.ak «*zeruko erreinua lurrera ekartzeak*» bere gobernuari zekarzkie onurak ikusi zituen, botere sekularra eta erlijiosoa bat eta bakarra izatea. Itsasoaren zein lurraren bitartez, areagotu egin zen frankoen eta asturiarren arteko trukea. XII. mendeko iturri batek (beraz, iruzur-susmotik ez

417. Collins, R. 1983, 220, 232. or.

418. Ikus Collins. R. 1983, 232. or.

419. Collins, R. 1983, 232. or.

420. Fletcher, R.A. 1984, 69. or.

guztiz libre), Alfontso II.aren erregealdian Oviedon izandako elizaren kontzilio bateko aktak adierazten ditu eta, horietan, Frankoen Erresuman egiten ari ziren eliza-erreformei buruz bertara bidalitako informazioa biltzen da, jatorri *godoko* Theodulfo Orleansgoa apezpikuaren bitartez⁴²¹.

Frankfurteko kontzilioaren amaierarako, Asturias (Galizia izenez aipatua, Erromako probintziaren izenaren arabera) ez zen jada Al-Andalusen periferia menditsuko printzerri lauso bat. Karlomagnok gutun bana bidali zien Elipandori eta Iberiako gainerako apezpikuei, Frankfurten zer erabaki zen jakin zezaten. Karlomagnoren korrespondentzian, Adrian aita santuaren gutun bat ere gehitzen zen, «*Hispania eta Galiziako Elizen buruak diren gure haurride eta sazerdote-kide agurgarriei*», Asturiasi (askotan *Galizia* deituari) bere eliza-antolakuntza (eta, bide batez, erresuma-izaera) aitortzen zaion lehenengo aldia.

Alfontso II.ak bere gobernuari emandako bultzada berrian kokatu behar da hainbat monasterio eta elizaren sorrera ere. Erdi Aroan, santuak ez ziren besterik gabe gertatzen, egin egiten ziren. Agintariek edo handikiek tokian tokiko debozio txikien estatusa gorantz alda zezaketen, santu bat gurtzea interesgarria zitzaiera erabakitzen bazuten. Santutegien zaindarien ondo erakusten zieten erresuma bateko erregeei santu baten babesa behar zutela luzaro biziko baziren, familia oparotasunean haziko, etsaiak azpiratuko bazituzten, lurak eta harrapakinak eskuratuko, jarraitzaileak erakarriko bazituzten eta, batez ere, oroituak izango baziren. Errege orok bere santua behar, eta godoek bezala, asturiar erregeak bere santua nahi⁴²².

Alfontso II.ak sortutako eliza edo monasterioetan, bi dira esanahiaren aldetik aipatzekoak. Lehenengoa, Oviedo hiriburuko Santa Eulalia eliza izan zen. Santa Eulalia antzinako erromatarren garaiko martiria zen. 12-14. urteko neskatila hori Meridako epaitegira oldartu, eta iraindu omen zituen erromatar jainkoak zein Maximiano erromatar enperadorea bera. Atzera ez omen zuen egin gainera. Bada, bereak eta bi egin zizkioten eta, azken hatsetan zela, uso bat atera omen zitzaion ahotik. Hori dio, behintzat, Prudentzio Calahorrako poeta baskoi kristauak *Peristephanon* idazlanean (V. mendearen hasieran). Meridako santu erromatar peto-peto horren debozioa puri-purian izan zen Bisigodoen Erresumaren garaian, Meridako apezpikuen aberastasunaren pare, bestalde.

Bada, VIII. mende amaierako kanpainaren batean (798an, Lisboara bidean beharbada) Santa Eulaliaren hezur-hondarrak Meridatik atereak izan ziren, eta Asturiasera eramanak, eta erlikiak Oviedoko katedralean geratu ziren iraunkorki Oviedoren handitasunaren seinale, erromatar Hispaniaren eta Bisigodoen Erresumaren aintza biak batera Asturiasera ekarri nahi izan balituzte bezala. Bestalde, apenas joaten den oharkabea santu garrantzitsu horren ustezko erlikiak Asturiasera eramatea Meridako apezpikuaren desautorizazio hutsa dela (Al-Andaluseko apezpiku-hiri garrantzitsuenetako bat).

421. Collins, R. 1983, 232. or.

422. Fletcher, R.A. 1984, 68-69. or.

Bigarren gurtza-zentro nagusia Santa Maria (gure Andramari) eliza izan zen, Alfontso II.ak berak Oviedon propio sortua eta, eliza guztien artean, bere errege-hilobi izateko aukeratua. Hainbat euskal lurraldetan bezala (Iruñean eta, mende batzuk geroago, Gasteizen, Donostian eta Begoñan, lau toki garrantzitsu aipatzearren), Santa Maria elizaren sorrerak amaren figura gogora ekartzen du, eta beharbada lurrari lotuta dagoen Mari pertsonaia mitologikoaren transposizioa. Baskoi-asturiar erregeak jatorrietara itzultzeko zeukan gogoia adieraz dezake, Munia amaren omenez.

Beste bi monasterioren sorrera ere egozten zaio (gutxienez, erlijio/administrazio-gune asko sortu baitzituen), Asturiasko Erresumaren alde banatan. Lehenengoa Galizian, Donejakue famatua, tradizioen arabera bere erregealdian sortua, beharbada Galiziako aristokraziaren leialtasuna erakartzeko (814ko data eman izan da). Hala ere, Alfontso II.ak ez zion Santa Eulaliari besteko arretarik jarri Donejakueren ustezko hezurren aurkikuntzari. Alfontso III.ak ia ehun urte geroago agindutako berreraikuntzagatik dakigu Alfontso II.aren garaian Donejakueren omenez sortutako eliza txikia zela, trakets eraikia, buztinez itsatsitako harri-koskorrez egina, eta apaingarri gutxikoa, Oviedoko eraikinetan Alfontso II.ak baliatutako aberastasun eta apaindura zoragarrien justu bestaldean^{423/424}. X-XI. mende arte ez omen zitzaion Donejakueren ospea Santa Eulaliari gailendu, eta funtsean Galiziara mugatutako ikono bat izan zen, Donejakue bidea urratu zuen *Codex Calixtinus* erromesen gida-liburuaren ia garai arte (XII. mende arte).

Asturiasen ekialdeko mugen berri ematen digun beste erreferentzia bat Valpuestako monasterioaren sorrera da (804), Arabako Gaubearen mugetan, Alfontso II.arekin bat etorritik Juan apezpiku asturiarrak sortua. Horren arabera, Asturiasen mugak Urduña eta Amurriotik ekialdera nonbait kokatzen ziren⁴²⁵. Datu argirik ez dagoen arren, Armentian edo Iruña-Veleian kokatu izan da Arabako baskoien diozesia (Calahorrakoaren oinordekoa beharbada), Asturiastik bereiz.

Artean, 842. urte arte izan zen errege, lehengoarekin antza gutxi zeukan Asturias eraberritu baten gainean. Berta delako emakume batekin ezkondu zen, baina Asturias-Leongo kroniken arabera, ez zuen sexu-harremanik izan emaztearekin (eta, horrenbestez, ez zuen umerik izan), omen. *Sebastianen kronikak* dioenez, «52 urtez *erresuma kastuki, soiltasunez, garbi, errukiz eta aintzaz gobernatu*» zuen.

423. Fletcher, R.A. 1984, 66. or.

424. *Compostellaren jatorriaren ustezko esanahia ere (campus stellae, 'izarren bidea') beste bide batetik doala dirudi: compos(i)tum + illa>ela, 'hilobi txikia' eta, beraz, jatorri lurtar umilagokoa esanahiez, «izarren bidea»ri lotua baino. Ikus Fletcher, R.A. 1984, 59. or. Ezinezkoa hemen *compos(i)tum > kanposantu* (EU) eta *campo santo* (ES) hitzen kasuari ezikusia egitea, herri-etimologia itxura oso handikoak.*

425. Orella Unzué, J.L. 2001, 111. or.

Baskonia uztarpean eta frankoen haziak

KEZKA MILITARRAK EBROREN BUELTAN

Lupo Antso baskoien dukea berriz ezkututzen da historian Bartzelonako espedizioaren ondoren (801-802). Nolanahi ere, karolingiarren irudira moldatutako Lupo Antso duke horren eskumenak ez ziren gertutik ere 768ko Lupo dukeak (segur aski haren aita) zituenen pareko. Baskoniako mugak (Bordele, Fezensac, Tolosa) Karlomagnoren konfiantzazko gizonen kontrol zuzena zuen, baina artean baskoien lurraldea handia eta ezezaguna zen, idazten ez zen hizkuntza ulertezin bat hitz egin eta ohitura zein balio-sistema arrotz baten jabe. Baskoiekin tratatzeko solaskide bat izatea ez zen arintasunez hartu beharreko gai bat. Ahal zutenean, karolingiar agintariek nahiago zuten tokian tokiko buruzagiekin zuzenean tratatu, edo beren ordezkaria ezarri (Aureolo Aragoi, Loarreko gazteluan edo, beharbada, Jakan). Baskoiek, gainera, Akitaniako armadaren oinarri garrantzitsu bat izaten jarraitzen zuten.

806an, Karlomagnok bere semeen artean banatu zuen inperioa bera hiltzen zenerako, tartean Luisen peko lurraldeen mugak zehaztuz: Akitaniak (*Prima* eta *Secunda*), Baskonia (Gaskoinia, hegoaldean muga lausokoa), Tolosa Okzitania, Gotia eta Pirinioez hegoaldeko konderriak (Katalunia)⁴²⁶. Ia aldi berean, espedizio batek karolingiarren menpe jarri zuen Iruñea, eta Belasko, frankoen menpeko baskoia, geratu zen bertako agintari. Ez dago garbi Lupo Antso duke baskoiaren menpekoea zen edo, zuzenean, Tolosako Luis erregearen aurrean erantzulea zen. Belaskori ez zaio konde titulurik egozten, Katalunian edo Aragoira bidalitako Aureolarekin ez bezala, tokiko

61. Garona garaiko Fronsac herria eta Commingesko kondeen dorrea, Vielhatik hurbil (Argazkia: Père Igor. CC BY-SA 3.0).

62. Loarreko gaztelua Oska aurrean, VIII. mende amaieran andalustarrekin muga egiten zuen gotorlekua (Argazkia: José Antonio Gil Martínez. CC BY 2.0).

426. Auzias, L. 1937, 54-79. or.

buruzagi izatea aitortzen zaio huts-hutsean (Adalaricekin egin bezala)⁴²⁷. Jaun edo buruzagi izatea hobeto egokitzen zaio gizarte-antolakuntza natiboari atxikitzen zaion postu bati; ez da oharkabeen joaten kondea karolingiar egitura feudaleko kategoria bat dela.

Kondeek funtzio eta betebeharrak jakin batzuk zituzten, eta Karlomagnoaren gobernu-sistemaren ezinbesteko pieza ziren. Kondeak eskarmentuko gizona behar zuen, maiz erregetzari lotua, eta barruti baten gaineko ardura ematen zitzaion (*honorem*), berak erregearen izenean kudea zezan. Gobernu baten funtzio guztiak betetzen zituen, funtzio militarrek tartean. Bere konderriko gudarostea gidatzen zuen gudura, eta gudaroste hori libre jaiotako gizon-talde batek osatzen zuen (*ban*). Gainera, konderriko gotorlekuak eta defentsak zaindu behar zituen.

Erregearen ondarea (*fiscus*) kudeatzeko ardura ere kondearen eskuetan zegoen, baita erregeak eskatzen zituen zergak eta arauak betearaztea ere. Legea eta ordena bere ardura ziren, eta epaitegien buru aritzen zen, baina batzuetan ordezkoko bat izaten zuen, eta lege-aholkulari bat. Gainera, epaiketa baliozkoa izateko, garrantzizko auzietan beharrezkoa zen barrutiko jaun eta lurjabeen presentzia. Erregeari zor zitzaizkion isunen eta diru-sarreraren zati bat berarentzat zen eta, batzuetan, erregearen lursailak ematen zitzaizkion. Karlomagno bizirik zela eta bera ia hil arte, konde batek konderri bana zuen (Tolosako konde-duceak izan ezik). Lewisen arabera, hori Luisekin aldatzen hasi bide zen, eta aurkitzen dugu konde batek konderri bat baino gehiago izan zitzakeela, adibidez, Gotian (Beñat kondea; ordu arteko Nîmes, Magelone, Narbona eta beste konderri batzuk bere kontrolpean geratu ziren), Anpurias-Rossellón (Gaucelm kondea) eta Tolosan (Berenger). Konderriak aurrez aurre konderri etsai bat baldin bazuen, bertako kondea *marchio* bihurtzen zen (Tolosako konde-ducea adibidez). Baskoniakoak, berriz, dukeak ziren⁴²⁸, karolingiarrentzat susmopeko kargua. Egungo historialariak bat datoz zalantzan jartzean Gilen Orangeoak Tolosa, Septimania eta (egungo) Kataluniaren gaineko aginte-metatzea eskuratu zuenik eta, beraz, defendatu dute *marka* mugako konderri batzuk izendatzeko modua zela besterik ez⁴²⁹.

Karolingiarrek jarraitu egin zuten Iberian Bartzelonan arrakastaz hasitako kanpainarekin. Hala ere, agerian geratu ziren gerlariak erreklutatzeke Luis erregeak izandako arazo gero eta handiagoak, baita bere tropek Tortosa aurrean egindako gehiegikeriak ere. Zailtasun horiek Karlomagnoaren arretra erakarri zuten, eta 805ean enperadoreak Luisi deitu zion Theonvillera gudarosteen urritasunei buruz hitz-aspertu bat edukitzeko, eta enperadoreari ez zitzaion gustatu entzun zuena. Nola jaunek hala pobreenek era guztietako arrazoiak ematen zituzten zerbitzu militarri

427. Martin Duquek, berriz, konde (konderri) izan zitekeela iradokitzen du, baina bere baieztapenerako ez du frogarik erakusten, ikus Martin Duque, Angel J. 1999, 402-404. or. IX. mendean, Iruñeko agintariak *qumis* (konde), *sahib* (jaun) edo *amir* (buruzagi) izenez agertzen dira arabiar iturrietan, inoiz ez *malik* edo errege.

428. Lewis, A.R. 1965, 55. or.

429. Miro, A. 2011, 32. or.; hala ere, ez da joaten oharkabeen *Marca Hispanica* eta barruko konderrien aipamena.

uko egiteko: gizon libreek «Jainkoaren deia» ematen zuten aitzaki (*ad servitium Dei*) eta beste batzuek, zuzenean, pobreak zirela eta ezin zutela. Une horretan, Luisek tropa akitaniarrak eskuratzeko zeuzkan zailtasunak ikusita, Karlomagnok frisiar eta saxoi gudarosteak eraman behar izan zituen Ebro aldera, nondik eta Inperioaren beste muturretik. Gainera, erregeari leialtasuna berariaz zin egin ez zioten jaunek aurrerantzean zin egin beharko zioten⁴³⁰.

807an, Karlomagnok bertan behera utzi behar izan zuen urtero Tortosara, Ebroren bokalera egiten zuen kanpaina, jaunek beren zerbitzari armatuen taldeak ekartzen ez zituztela-eta. Hurrengo urteetan, jarraitu egin zuten Tortosaren kontrako kanpainak eta, 809ko Tortosaren setioan, Liutardek destakamendu baskoi bat bidali bide zuen⁴³¹. Hala ere, Tortosako hiribildua azpiratzeko ahaleginek porrot egin zuten, eta agerian utzi Luis erregearen indarrek arazoak zituztela Akitanian zerbitzu militararako erreklutak lortzeko.

808an, Luisen erresuman erreklutatzeak ondo ez zihoazela eta, Karlomagnok erabaki-sorta bat argitaratu zuen: adibidez, hiru etxe (*mansus*)⁴³² edo gutxiago zuten jabeak taldetan bildu behar ziren guztira lau etxe izan arte, eta horietako jabe batek zerbitzura joan behar zuen, joateak zekarren ekipamendu- eta pertsona-betebehar guztiekin noski. Hala izango zen, bai, baina handikiek, sekular edo erlijioso izan, ez zuten beren zerbitzari armatuen talderik ekartzen, lege-arloko amarruak asmatu zituzten enperadorearen asmoei izkina egin eta zerbitzari armatu pribatuak etxean uzteko. Bada, kopuru txiki horiek arazo handi bilakatu ziren Luisentzat eta Karlomagnorentzat. Oso goizetik (792an), Karlomagnok agindu zuen handikien *servi cum armis* direlakoek zerbitzu militarra bete behar zutela, jabetuta izendapen arranditsu hori amarru bat baino ez zela handikien zerbitzari armatu pribatuak etxean geratzeko.

809an, Aureolo Aragoiko karolingiar kondea hil zen. Aureolo hiltzean, Amrus zen Zaragozako eta segur aski Oskako jauna, une horretan Al-Hakam emirrari leial zela. Oska, berriz, bere *qadi* edo alkate (*iudix*) baten ardurapean zen. Bada, Amrus goi Aragoiko lurretara oldartu zen, eta bertan garnizioak ezarri. Amrusek Karlomagnori men egiteko proposamena egin zion mandatarien bidez, baina Al-Hakem eta Karlomagnoren arteko tratu bati esker, Haimric delako kondea libre utzi zuen Kordobako emirrak, betiere agintari frankoak Amrusi bizkarra eman eta jokoz kanpo uztearen truke. Hala egin zen eta, gainera, Amrusek Zaragoza galdu zuen 812an⁴³³.

810ean (edo 812an, P. Senacen arabera), Karlomagnok, zuzenean, ardura militarrek ere bazituen *missus* (mandatari) bat bidali zuen Pirinioez hegoaldera, Heribert delako bat (Gilen Orangekoaren semea), Oskaren kontrako kanpaina zuzen

430. Bachrach, B.S. 1974, 29. or.

431. Bachrach, B.S. 1974, 27. or.

432. *Mansus* bat *villaz* edo *vicusaz* (auzoaz) kanpoko jabetza pribatu txiki bat zen (hala zen Auvernian VII-VIII. mendeetan). Ikus Rouche, M. 1979, 220. or.

433. Senac, P. 1999, 1502. or.

zezan. Gudaroste horretako gerlarien jatorria zehazki ez dakigu, baina Heribert frankoen gudaroste batekin ibilia zen Ebro aldean borrokan. *Vita Hludoviciko* Astronomoa kronikari karolingiarrak dioenez, karolingiar tropa horiek ez zuten entrenamendurik edo eskarmenturik, gaztetxoak zirela, eta Oskak, hamaika aldiz setiatua izan zen arren, tinko eutsi zion berriz ere. Hori bai, Heribertren tropek birrindu egin zuten hiribilduaren ingurumaria (hamaikagarren aldiz hau ere). Artean, Oska menpean hartzeko beste espedizio bat antolatu zuen Luisek 811ko udazkenean, baina Oska menpean hartzeko Akitaniako erregearen kanpainek ere huts egin zuten. 812rako, Amrusek atzera egin zuen Aragoiko haranetatik eta, trukean, bertako buruzagi bat aurkitzen dugu Frankiara bidaian Karlomagnoren aurrera, haren basailu bihurtuta itzuli zena: Azeari I.a Garindoitx kondea. 815erako, Luis erregeak eta Kordobako emir omeiatarrek bakea sinatu zuten, eta Oskaz iparraldeko eskualdeak karolingiarren eskuetan geratu ziren⁴³⁴.

Oskako eta, horren aurretik, Tortosako porrotek Karlomagnoren haserrea piztu zuten 811n. Gerrarako erreklutatzeak ez zihoazen ondo. Luis erregea horrelako kanpainetara ere ez zen joaten inoiz baino gehiagotan (Tortosa, 808; Oska, 810), eta handikiak galdetzen hasi ziren: «*bera ez badoa, gu zertarako*». Karlomagnok erabaki-sorta bat agindu zuen berehala ez desertzio-egileei buruz bakarrik, baizik eta zerbitzu militarri izkina egin zioten buruzagiak (*vassi*) edo izkina egitea onartzen zuten handikiak zigortzeko, isunak ordainaraziz (*herribannum*): handikiek 60 *solidi*, eta haien menpeko buruzagiek (*vassi*) beste 60. Deialdi militarrean huts egindako gizon bakoitzak ere, noski, ordaindu behar zuen. Ordaindu ezin zutenak erregearen jopu edo zerbitzari bihurtzen ziren⁴³⁵.

Hala ere, Karlomagnok errealtatearen aurrean makurtu beste alternatibarik ez zuen izan. Akitanian indar armatuak eskuratzeko zituen zailtasunak zirela-eta, agindu zuen Akitaniako erreklutatzeak, Akitaniako mugetatik kanporako izanez gero, Hispaniarako baino ezin zirela izan, eta ez inperioko beste toki batzuetan erabiliak izateko. Aldi berean, 811n, Akitaniara eta Hispaniara inperio osotik tropak bidali ahal izateko arauak onartu zituen.

812an⁴³⁶, Tolosako urteroko biltzarrean, Luisek bertaratuei azaldu zien Baskoniaren zati batean matxinada piztu zela eta, interes publikoaren izenean, zigortu beharrekoa zela errebolta-sen hori. Tolosako biltzarrak aho batez egin zuen erabaki horren alde⁴³⁷. Horrenbestez, Luis Iruñera heldu zen espedizio baten buru, «*gauzak bere onera ekartzeko*»⁴³⁸, gauzak bare ez zeudela aditzera emanez. Baskoiek, oro har, Luisen armadari egiten zioten ekarpen militarra eta erreklutak lortzeko Luisek

434. Senac, P. 1999, 1503-1504. or.

435. Bachrach, B.S. 1974, 30. or.

436. 812 eta 817 arteko gertaeren segida nahasia da. De Jaurgainek 812. urtea ematen du Tolosako biltzar horretarako, eta 816-817ko gertakariekin lotzen du (1898, 116. or.). Collinsek ere (1990, 128. or.) Iruñeko gertaeren eta gerokoen arteko segida kronologiko estua ezartzen du.

437. De Jaurgain, J. 1898, 116. or.

438. 813. urtean, Collinsen arabera; ikus 1990, 157. or.

zituen premiak ikusita, litekeena da Akitaniako erregeak horrelako agindu bat eman eta Iruñeak deialdi horri uko egin izana⁴³⁹.

Espedizio horretan, Luisek nahi zuena lortu zuen eta, Iruñean nahi beste denbora egon ondoren, behar zuen guztia hartu, eta iparralderantz abiatu zen Pirinioak zeharkatzera. Ibañeta inguruan segada batetik libratu ahal izan zen, «*babes-neurriak hartuta*»: ume eta emakume baskoiak gatibu hartuta, alegia. Bada, gerlari baskoi bat gehiegi hurreratu omen zen karolingiar espediziora: harrapatu zuten, eta bertan urkatu.

812. urte honetan, Gilenek bere Tolosako duke-ardurak Luisen eskuetan utzi zituen osoki⁴⁴⁰: 804an, Gotian berriki berberak sortutako Gelloneko monasteriora sartu eta monasterioen sorrera gogotik bultzatu zuen. Luis Akitaniako erregeak hartu zuen aginte osoa (betiere Karlomagnoaren pean, noski). 812an bertan, Karlomagnok Seguino, 778tik Bordeleko kondea, «*dux Vasconorum*» izendatu zuen⁴⁴¹.

EZINEAN ARABAN ETA ERREBOLTA BASKONIAN

813an, Karlomagnok Luis semea oinordeko koroatu zuen bere eskuekin, eta bera bizi artean inperioaren erdia esleitu zion, eta Akitaniara bidali zuen bueltan. Karlomagnok ehizan eman zuen 813ko udazkena, eta gero Akisgranera itzuli. Ez zuen asko iraun. Akisgranen hil zen 814ko urtarilaren 21ean pleuresiak jota, San Sebastian egunez. Luis enperadore berria zen bezala, Pepin semeari Akitaniako erregetza egokitu zitzaion, baina artean gaztea zen, eta eskarmenturik gabea. Pepin I.a izena hartu zuen.

Karlomagnoaren heriotzak askoren adorea eta askatasun gogoak piztu zituen, horrelakoetan ohi zen legez. Ez dirudi berehala Baskonian inor altza zenik, baina Al-Hakem emirrak aukera bat ikusi zuen. Iruñetik mendebaldera, Abd al-Karim buru zuen Kordobako espedizio batek Al-Qile (Gaztela) eta Arabari eraso zien, Asturiasko Alfontso II.a erregearen lurraldeen ekialdeko mugan, bertako jaunaren kontra: Belasko («*Balask al-Galashki*»), Iruñeko jauna eta «*Jainkoaren etsaia*». Oron ibaiaren («*Wadi Arun*») eskualdea arpilatu eta triskantzak eragin zituzten (segur aski Pancorboren ingurua), baita hainbat herri eta gotorleku eskuratu ere. Belaskok karolingiarren esaneko Alfontso II.aren laguntza eskatu zuen kordobarren oldarrari aurre egiteko. Baskoiek Oron ibaiatz bestaldeko amildegi eta malkarren artean itxaron zuten.

Behin bidea eragotzita, baskoiek kontraerasoari heldu zioten, ibaiatz bestaldera oldartuz, baina kordobarrek eutsi («*zerua merezi nahi duten gizonek bezala*»), eta lantzaz zein ezpataz erantzun zieten. Kontraerasoan Belaskoren gerlari asko amildegietan behera erori ziren, eta trumilka hil. Baskoiek, uzkurtuta, oholen bidez

439. Garai hauetan, jaun baskoiek eta Iruñeko Eneko Enekoitzek gerrarako gudarosteak deitu, bildu eta abian jartzeko zeukaten prozeduraz, ikus Sagredo, I. 2012, 33. or.

440. Lewis, A.R. 1965, 53. or.

441. Lewis, A.R. 1965, 55. or.

eta beren armak baliatuz egindako zuloekin oztopatu zuten kordobarren oldarraldia, mendian gora aurrera ez zezaten. Bitarte horretan, ordea, eguraldiak izan zuen azken hitza: euri-erauntsiek alde batekoak zein bestekoak zigortu zituzten. Euriak pot eginda utzi zituen baskoiak, aterpe gabe, eta ihes egin behar izan omen zuten. Kordobarren artean ere ez zegoen giro, etorritako bidetik atzera egin behar izan zuten. Ordurako, guduak hamahiru egun iraun omen zuen.

63. Burundako korridorea, Gaztela eta Iruñea arteko pasabide estrategikoa, *Ab Asturica Burdigalam* galtzada nagusiaren bitartez.

Bi gudarostek atzera egin arren, Belasko ez zen onik atera, are, hildako hiru pertsonaiaren berri ematen digu kronikak: Gartzia ibn Lubb («*Alfontsoaren osaba*» amaren aldetik), Antso («*Iruñeko zaldun onena*»), eta Saltan («*maiuen zaldun onena*»), beharbada 'zaldun' en idazketa trakets bat), besteak beste. *Maiuak* bigarren aldiz agertzen dira historian, eta Alfontso II. arekin lankidetzan orain ere. Orella Unzuék Araba handian kokatu ditu *maiu* hauek⁴⁴², paganismoak indarra bazuela agerian utziz⁴⁴³. Zalantzarik gabe, tentagarria da hainbat euskal toki-izenetako *maru* eta *mairu* izenak IX. mendeko maiuekin lotzea. Arabako Araian bertan, Aratz mendiaren magalean, Marutegi izeneko gotorleku zahar bat dago, San Adriango bidea (edo *errepide(a)*)..., Arabako toponimian agertzen den bezala) eta Arabako Lautadako *Ab Asturica Burdigalam* galtzada nagusia zainduz⁴⁴⁴.

Artean, berriz entzungo dugu *maiu*en berri, 823. urteari buruzko Ibn Adhariren kronikan hain zuzen (XIII. mende bukaerakoa). Kronikariak adierazten duenez, urte horretan, Kordobako emirraren tropak *Djernik* deitzen duen Arabako haran batean barrena sartu ziren (beharbada Arabako Gernika, egungo Mendarozketatik gertu), eta maiuen («*suaren gurtzaileen*») mendiraino heldu ziren.

Karlomagno hil eta gutxira Belaskok izandako porrotaren berria sua bezala zabaldu zen Iruñera. Frankoen aldeko jauna behin hildakoan, beste alderdi bateko buru bat altxa zen hiribilduko nagusi, frankoei muzin egiten ziena: Eneko Enekoitz

442. Alegia, egungo Araban baino zabalago, ikus Orella Unzué, J.M. 2001, 150. or.

443. Ruiz, A. Agirre, J. 2006, 60. or., Mañaricua Nuere, A.E. eta Azkarate, A. aipatuz, hiri-erlijioa izaki lehenik eliteak kristautu ziren, baina herriak lehengoan jarraitu zuen batez ere.

444. «Marutegi» izena noizkoa den ez da ezagutzen, herriak erabili duen izendapen bat da, eta aldaera asko ditu («Morutegi», «Murutegi»... Ikus Marutegi in *hiru.com*). Parez pare duen Entziako mendi tontor garaianak Mirutegi izena du, ondoan mairu-baratz sorta duela. *Cromlech* megalitoei *mairu-baratz* eta *jentil-baratz* ere esaten zaie euskaraz, eta *jentil* hitza euskal mendietako paganoak izendatzeko modu bat da. Ezin ahaztu, hala ere, 'muru' (= gazteluzar,) herriak (edo kastroak) izendatzeko modua ere bazela Antzinaro eta Erdi Aroko Euskal Herrian, ikus Urzainqui/Olaizola. 1998, 158. or. Hala ere, *maiu* hitza arabierazko kroniketan agertzen da (kronikariek normandiarrek izendatzeko ere erabili zuten, hara) eta euskal fonetikaren legeen arabera, oso zaila da *maiu* batetik *maru* edo *miru* bilakaera bat.

(*Yannaqo ibn Wanniqo*), Iruñeko jauna (*sahib*)⁴⁴⁵. Eneko Tuterako Banu Qasiekin senidetua zen, zehazki handik gutxira Iruñean, Tuteran eta Zaragozan zeresan handia emandako Musa ibn Musa ospetsuarekin. Musa Enekoren anaiordea zen amaren aldetik.

Bada, Enekok ez zuen berritu Belaskok frankoekin zeukan menpekotza-hitzarmena eta gauza ez zen hor geratu. Badakigu orduan baskoiak Pirinioez iparraldera ere matxinatu zirela («*Wascones rebellant contra Imperatorem*», *Moissaceko kronikak*). Baskoiak ez zeuden pozik, segur aski erreklutatze behartuek edota lursailen banaketa berriek (lur-esleipenak eta Tolosatik kontrolatutako monasterio berriak) sortutako egonezinak bultzatuta.

Bada, Luisek Seguino kargugabetu zuen orduan, eta horretarako arrazoia: «*haren harrokeria eta manera gaiztoak*», kronikari frankoek gauzak kontatzeko duten ohiko iluntasunaz. Jakina, kronikari frankoa ez da ari desadostasun moralez. Luisek kargugabetu zuenean, «*Wascones, qui trans Garonnam et circa Pirineum montem habitant*» Seguinoren alde altxa ziren⁴⁴⁶, baskoien kontra ez ekiteagatik edo haiekin ulerbera izateagatik⁴⁴⁷.

San Andres Bordelekoaren kronikak Sihimino deitzen dio Seguinori, *Ximenore*-kin antz handikoa, eta ondoren gehitzen duenez, Hispaniara ihes egin zuen, eta han «*multa perturbationes contra gentes Imperatores fecit*», omen⁴⁴⁸. Kronika hori faltsutzat joa izan da. Horrek ez du esan nahi dioen guztia hala denik, baina bai zuhur hartzekoa dela. Kronikak dioena hala balitz ere, Seguinok benetan zaharra behar zuen 816. urterako (778an izendatu zuten Bordeleko konde, baina nekez bizi zen gizon bat 60 urte baino gehiago!)⁴⁴⁹, Seguino ez zen dantza askotarako egongo eta, beraz, horrek ez dio sinesgarritasunik gehitzen San Andresen adierazpenari.

Pepin artean gaztea zela-eta, Luisek bi espedizio bidali zituen baskoien kontra eta, dirudienez, bi gudaroste horiek Pirinioez iparraldeko lurraldea izan zuten gudu-zelai. 817an, Akizera heldu zen espedizio horietako bat, eta matxinadaren buruzagiak entrega zitezela exijitu zuen. Baskoiek uko egin zioten eta, trukean, Luisek inguruak txikitzeko baimena eman zien soldaduei. Matxinatuek amore eman zuten

445. Iturri arabiar eta berberek *Al-Bascunisi* deitzen diote. Eneko Enekoitz, «Arista» ezizenaz aipatzen da (segur aski «Aritza» aditzera emateko) informazio-iturri nahiko fidagarritzat jotzen den agiri batean: X-XI. mendeetako *Rodako kodea*, segur aski Naiaran idatzia. XI. mendean, Ibn Hayyanek Eneko Enekones deitzen dio, «Al-Bashkunist» (nik izendatzeko oinarri hartu dudana), ikus Urzainqui/Olaizola. 1998, 41. or. XII. mendean, Rodrigo Jimenez de Radak (Toledoko apezpikuak) «Arista» ezizen hori berresten du, baina apenas joaten den oharkabea apezpiku horrek plazaratu zituela ere Espainiako bi mito nazional (eta gezur) handi: Clavijoko guduaren istorioa (Albeldan 844an inoiz gertatu ez zena) eta Santiago *Matamorosek* gudu horretan egin zuen agerpena.

446. *Annales Regni Francorum*ek adierazi bezala.

447. Collins, R. 1990, 127. or.

448. De Jaurgain, J. 1898, 119. or.

449. Urte horietan konde-karguan bazegoen, esan nahi du gazte izendatu zutela Bordeleko konde eta, hala bada, konfiantza osokoa behar zuen, beharbada baskoi jaio eta Karlomagoren gortean *nutritus* hazitakoa, baskoiekin egindako hitzarmen baten ondorioz

triskantzaren aurrean, eta barkamena erregutu omen zioten Luisi, baita barkamena jaso ere, betiere haien agintepeko barrutiak galtzearen truke⁴⁵⁰.

Neurri batean, Baskoniako matxinada da Luis enperadoreak 817an inperioa berrantolatzeko erabaki-sorta (*Ordinatio imperii*) ateratzeko arrazoia⁴⁵¹. Zalantzarik gabe, garaipen militar hori ondo zetorkion enperadore frankoari, *Ordinatio imperii* horretan lurraldeen mugak berak nahi bezala kudeatzeko. Luisek karolingiar inperioa hiru zatitan banatu arren, propio lehenetsi zuen enperadorearen agintea, hura osatzen zuten erresumen gainetik. Horrek luze gabe hainbat zauri ireki zituen semeen artean, iritzia aldatu ahala eta haren erabakitze ahalmena baliatuz menpeko lurraldeetan eta oinordetzetan egiten zituen aldaketak direla-eta. *Ordinatio* erabaki-sortan, baina, Pepin Akitaniako errege berria ez zen oso onik atera: Baskonia Akitaniako erresuman sartua izan zen, baina Pepinek galdu egin zuen Pirinioez hegoaldeko konderrien gaineko kontrola⁴⁵², alegia, egungo Kataluniako eta, beharbada, Aragoiko konderriaren gainekoa.

Akizeko bake-itunarekin ez dirudi baskoi guztiek bat egin zutenik. *Annales Anianiren* arabera, hainbat baskoi matxinatuk Gartzia Muci delako bat hautatu zuten buruzagi (zenbaitek Gartzia Semeno identifikatu dute izen horren atzean), baina bi urteren buruan agintea galdu zuen iruzur bidez. Haren ordeztu, Lupo III.a Centullik (*Wasco* titulu hutsez aipatua) hartu zuen baskoien gidaritza, Karlomagnoarekin 769an menpekotza-hitzarmena sinatu zuen Lupo II.a dukearen leinukoa segur aski⁴⁵³.

817an, Berenger Tolosako konde eta *marchio* izendatu zuten. Berenger Hugo Tourseko kondearen semea zen, frankoa. Lupo III.a Centullik haren eta Warin Auverniako kondearen gudarosteei aurre egin behar izan zien Baskonian⁴⁵⁴. Berenger Pepin Akitaniakoaren erregeordea zen, eta berari zegokion Baskonian ordena mantentzearen zeregina. Berengerren eskumenean kokatzen zen ere Pirinio inguru osoa: Pallars eta Ribagorza, Urgell-Cerdanya-Besalu eta Carcasona-Razes⁴⁵⁵. Baskoiek eta karolingiar espedizioak elkarren kontra jo zuten orduan, baina Lupok ez zuen lortu talkatik onik ateratzea. 819. urte amaieran gertatu zen enkontru hori, Jaurgainen iritziz (bat dator Collins). Gartzia Centulli (Luporen anaia, «*gizon bereziki eroa*», *Vita Hludovici Piik*) hilik atera zen. Zoritzarreko buruzagi (duke) baskoia harrapatu, eta Akisgranera eramane zuten, Luis enperadorearen aurrean erantzun zezan, baina bere traizioa justifikatu ezin omen zuela-eta, enperadoreak aldi baterako erbesteratu zuen. Hala ere, Pirinioez iparraldeko lurraldeak matxinada giroan jarraitu zuten.

450. De Jaurgain, J. 1898, 117. or.

451. Lewis, A.R. 1965, 43-44. or.

452. Auzias, L. 1937, 79. or.

453. Lewis, A.R. 1965, 43. or.

454. Collins, R. 1990, 129. or.

455. Lewis, A.R. 1965, 43-44. or.

IRUÑEA ETA ARAGOI ASALDATUTA

Al-Hakem kordobar emirraren eta Karlomagnoren arteko hitzarmen batek zapuztu egin zuen Amrus ibn Yusufek Pirinio hegoaldeko haranak (Aragoi, beharbada Ribagorzaraino ere) bere kabuz menpean hartzeko ahalegina. Al-Hakem Kordobako emirrak barkatu egin zion Amrusi bere *harrokeria* (independentzia-asmoak alegia), eta bere magalean hartu zuen berriz ere. 815ean, Luisek Aragoira egindako espedizio baten berri dugu eta, espedizio horretan edo segur aski lehenago, Luisek bertako jaun baten lankidetzaz aurkitu zuen, beharbada Amrus ibn Yusufen hedakuntza-ahaleginek kaltetutakoa: Azeari I.a Garindoitze, lehen aipatua. Hain zuzen, bera izendatu zuten Aureoloren oinordeko eta Aragoiko konderri karolingiarren buru, baina lasaitasunak ez zion asko iraun kondeari. 816an, Iruñean Eneko Enekoitzek ez zien men egin karolingiarrei.

Aragoin, Gartzia I.a Garindoitze delako bat (historian, *Gaiztoa* ezizenez geratutakoa) Azeari I.a Garindoitzen alaba *Matrona*rekin ezkondu zen⁴⁵⁶, baina erabaki zuen emaztea zapuztea eta Iruñeko Enekoren alabarekin, Nunilarekin, ezkontzea⁴⁵⁷. Kondairak dioenez, hauxe da aldaketa bortitza horren arrazoiak: Gartzia etxe batean giltzapetuta eduki zuten San Joan gauean, txantxa gaizto bat eginez. Egia esateko, ez zen oso barregarria...

64. Arbaiungo arroila, Ximeno baskoi nafar leinu-buruaren lurraldean segur aski (Argazkia: amaianos. CC BY 2.0).

Hala bazen ez bazen, Gartzia I.a Garindoitze Eneko Enekoitz buru zuen armada bat lortu zuen andalustarrek aliatuta (segur aski *Banu Qasiak*), eta Azeari (*Asenari*⁴⁵⁸) Garindoitze frankoen aldeko kondea bota zuen konderritik⁴⁵⁹. Bide batez, hautsi egin zuen karolingiarrekin zuen menpekotza (817). Lewisek Pirinioez iparraldeko matxinadari lotuta ikusten du Aragoikoa ere. Bada, Azeari I.a Garindoitze frankoen artera ihes egin zuen, Tolosako agintarienean aterpe hartuz, eta karolingiar agintariek Borrell kondearen kontrolpean izandako Cerdanya eta Urgell konderriak esleitu zizkieten. Gartzia *Muciren* errebolta gertatzerako⁴⁶⁰, karolingiarren kontrolpetik at geratu zen Aragoi, berdin Iruñea, eta Baskonia osoa ere⁴⁶¹.

456. Beste baskoi/euskal kutsuko izenekin gertatu bezala, itzulpen baten traza guztia dauka, jatorriz Asturias ekialdetik Garonaraino agertzen den *Amuna* eta *Munia* gogora ekarrit. XI. mendeko Nafarroako erregina Muniari izena gaztelaniaz ere jarri zioten, «Mayor», «zaharrena zelako». Izen zabaldu horren esanahiari buruzko pista bikain bat ematen digu.

457. Aragoiko bi agintari horiek patronimiko berdina daukate (Garindoitze, historiografia tradizionalan, *Galindez*), baina Garindo Belaskoitze (*Belascotenes*) jotzen da haren aitatzat.

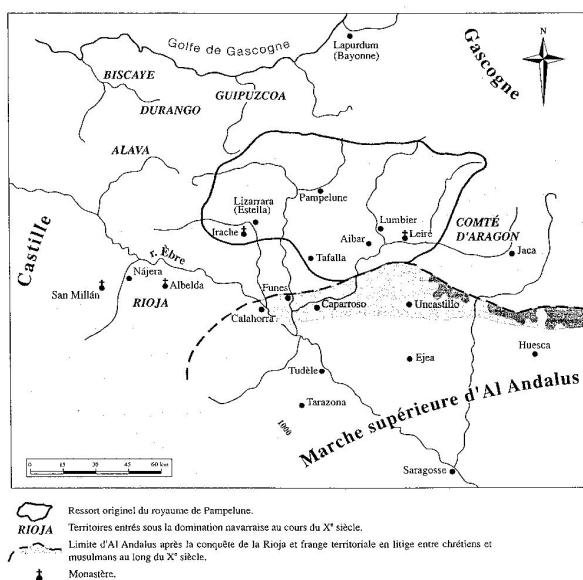
458. *Aze(n)ari*, ‘azeri’ren antzinako forma bat; zenbait historialarik latinezko *asinus* bat ikusi nahi izan dute hitzaren erroan. Aznar abizena eman zuen. Ikus Michelena, Luis. 1997 (5. arg.). *Apellidos Vascos*. Txertoa, 63. or.

459. Senac, P. 1999, 1503. or.

460. *Garsimiru* deitzen dio *Moissaceko kronikak*.

461. Lewis, A.R. 1965, 43-44. or.

Lupo III.a Centulli azpiratu ondoren, Berenger Tolosako kondea ez zen Baskonia osoaren buruzagi geratu. 824an, Azeari, baskoien beste konde bat («*citerioris Vasconiae comes*» tituluduna)⁴⁶², eta Eblo, Poitierseko kondea, espedizio baten buru agertzen dira Iruñearen kontra, zalantzarik gabe Pirinioez hegoaldeko Baskonia frankoen menpera ekartzeko. Jaurgainen iritziz, baskoiak ez asaldatzea izan zen Pepin erregeak bertako bat, Azeari Antso, baskoien buruzagi izendatzearen arrazoia (mugako lurralde osoaren arduradun-lanetan Berenger utzi ordez). Hala ere, konde izenaz geratu zen, feudal motako menpekotza bat aditzera emanez, Tolosako konde-duce Berengerri buruzkoa segur aski. Azeari Antsoren identitateak eztabaida bizia piztu du, eta zenbait historialarik Azeari Antso eta Azeari I.a Garindoitz⁴⁶³ pertsona bat eta bakarra direla defendatu dute⁴⁶⁴.

15. La Vieille Navarre et les territoires voisins au Haut Moyen Age

65. Iruñeko Erresuma, IX-X. mendea (Iturria: J.J. Larrea, 1998).

Eblo eta Azeari kondeek Pirinioak zeharkatu zituzten Iruñera («*Aeblus et Asinarius comites cum copiis Wasconum ad Pampilonam missi*»), frankoen eta Gaskoiniako baskoien espedizio baten buruan. Baskoi horiek Pirinioez iparraldera bildutako tropak ziren, beren gogoz edo zirkunstantziek bultzatuta. Bada, eragozpenik gabe sartu ziren baskoi nafarren hiribilduan, hamarkada bat lehenago

462. Baskoniako lurraldearen aipamen berri hori Luis enperadorearen 817ko *Ordinatio*ari eta Baskoniako altxamenduari lotuta dago ezinbestean: Baskoniako dukerriaren berrantolakuntza bat. Ez da oharkabeen joaten, *citerior* batek *ulterior* bat dakarrela uztartuta, zalantzarik gabe Iruñea eta *Gallia Comata* delakoa.

463. Orain arte, «Aznar Galindez» eta enparauak erabili dira gaztelaniaz.

464. Ikus Ruiz, A. Agirre, J. 2006, 25. or. Aragoiko Aznar konde berbera zela defendatzen dute.

Luisekin gertatu bezala. Hiribildua arpilatu zuten, baina bueltarakoan izan zituzten komeriak, hamar urte inguru lehenago Luisekin gertatu bezala. Pirinioen goiko aldetik zihoazela (Astobizkarreko lepoan beharbada, arabiar kroniketako *Bort Jazar*, ‘Garaziko mendatean’), «*menditarren traizioa*»ren biktima erori ziren (*Vita Hludovici Pii* kronikariak dioenez).

Mendietatik jaitsitako gudarosteak espedizio karolingiarra txikitu zuen, eta are, espedizioaren bi buruzagiak gatibu hartu zituzten⁴⁶⁵. Ondoren, bi buruzagiek izandako patu desberdinen berri bitxia ematen zaigu: Azeari konde-dukearekin erruki izan zuten, eta aske utzi zuten handik gutxira, «*gatibu hartu zutenen senitartekoa*» zela-eta⁴⁶⁶; Eblo kondea, berriz, guztiz bestelako bidetik eraman zuten: Kordobara bidali zuten harrapakin oparo batekin, emirrarentzako opari, eta han hil bide zen gatibu. Agerian utziko luke horrek Abd al-Rahman II.a tronura igo berritan (822), erasotzaileak harekin harreman onetan zirela.

Kronikek ez dute segada prestatu zuen gudarostearen buruzagirik ematen, baina ideia bat ematen digute kronikari arabiarrek, adieraziz «*nafarrak eta iruindarrak*» andalustarren aliatuak zirela eta, urte horretan, gainera, andalustarrek (*ismaelitak, sarrazenoak...*) hainbat sarraski egin omen zituztela bortuetan, Iruñeko bidetik gora⁴⁶⁷. Litekeena da bataila horren ondorioak Luis enperadorea haserrarazi izana, eta badakigu berak 826. urtean Pepin semea, Akitaniako erregea, Akisgranera deitu zuela Hispaniaren mugak zaintzen zituzten kondeekin batera («*custodes limitibus Hispaniae*»)⁴⁶⁸; bazuen Pirinioetan zerekin kezkatu. Pirinioen ekialdean ere, gauzak ez zeuden bare karolingiarrentzat (ikus beherago Beraren errebolta).

67. Louis Errukitsua enperadore frankoa, *Miles Christi* edo «Kristoren soldadu» jantzita (826).

824rako, galdu egiten da Amrus ibn Yusuf Zaragoza eta Tuterako jaunaren arrastoa (Ebron leinu bat utzita), eta historialari askok ulertu dute Tuterako Banu Qasiek (Musa ibn Musak, beharbada)⁴⁶⁹, Kordobarein aliatuta zebiltzala, iruindarrekin elkar hartuta kolpatu zituztela frankoen aldeko indarrak⁴⁷⁰. Elkarrekin lokarriak estutuz, Musa ibn Musa, Tuteran nabarmentzen

465. Pasarte osoaren berri emanez eta *Vita Karoli Magni* karolingiar kronikaren bertsio osoa izateko, ikus Ruiz, A. Agirre, J. 2006, 17. or.

466. Collins, R. 1990, 128. or.

467. De Jaurgain, J. 1898, 122-123. or.

468. Lewis, A.R. 1965, 46. or.

469. Ordurako 30 bat urte zituela, ikus Sanchez-Albornoz, C. 1959, 16-17. [12-13.] or.

470. Eneko eta, segur aski, Gartzia I.a Garindoitz buru zituztela.

hasi zen buruzagia, Eneko Iruñeko erregearen alabarekin ezkondu zen (lehengusina, alegia) eta, hartara, uztartuta geratu ziren IX. mendearen gehienez bi leinu senidetu horiek.

Karolingiar espedizioaren porrot horrek frankoen aginte politikoaren bukaera ekarri zuen Pirinioez hego-mendebaldeko lurraldeetan, 824an Eneko Iruñeko errege bihurtuz eta printzerri independente bat sortuz. Pirinioez iparraldeko Baskonian (denboraren poderioz *Gaskoinia* bihurtzekoa)⁴⁷¹, hala ere, ez ziren gauzak lasai geratu. Bortuetan atzemandako Azeari Antso kondea libre geratzeko baldintzak zein ziren ez dakigu, baina Pirinioez iparraldera itzuli eta buruzagi jarraitu zuen. Hala ere, ezin ez ikusiarena egin hemen 40 urte lehenago Fezensacen gertatutakoari: Chorso aske uzteko hitzarmena, eta Karlomagnoren baitan piztu zuen amorrua. Aditzera ematen du Azeari Antsok eta bere senitartekoek (baskoi herri barruko) elkarrekiko leialtasun-loturak sendotu zituztela harrezkero, karolingiarrekiko menpekotzaren kaltetan.

Lupo III.a Centulli baskoien buruzagia (beharbada dukea) erbesteratu ondoren, neurri handiagoan edo txikiagoan erreboltak jarraitu egin zuen Pirinioez iparraldera. 831n, Luisek (enperadoreak) inperioa berriz zatikatu zuen Karolingiar Inperioaren *Divisioan*. Bertan ez dago Baskoniari buruzko erreferentziarik, Pepinek lurraldearen kontrola galdu zuen seinale segur aski. Azeari Antso («hona indiko» Baskoniako) kondeak bere bideari heldu ziola dirudi. Azeari Pepinen kontra erreboltatu zen⁴⁷².

Enperadoreak bere gogara bultzatutako etengabeko lurralde-banaketek eta agintari-aldaketek akitaniarren pazientzia agortu zuten. Pepin I.a Akitaniako erregeak bere erresumako jaun akitaniarren leialtasuna irabazi zuen ordurako, gogoa agertu baitzuen Akitaniako errealitatera hurbiltzeko, Luis *Errukitsuak* ez bezala: enperadoreak maiz erakutsi zuen Akitaniaz kanpotik erresumako kontuetan muturra sartzeko gogoa⁴⁷³.

Bada, Pepin Akitaniako erregea buru zuela, 830ean beste errebolta orokor bat piztu zen Luis enperadorearen kontra, bera eta Beñat Septimaniako dukea bretainiarren kontrako kanpaina batean zirela aprobeztatuz. Akitaniako erregea Frankiara pasa zen baskoien espedizio militar baten buruan. Litekeena da Parisera heldutako baskoien jatorria Bordele edo Fezensac konderriak izatea⁴⁷⁴. Bada, Pepinen tropa baskoiek menpean hartu zuten Paris, eta Pepinek Luis *Germaniarra* eta Lotario anaiekin bat egin zuen. Hala ere, erreboltatuak Luis aita monje sartzear zeudela, hoztu egin zen Lotario eta beste anaien arteko harremana. Luis enperadorea eta Pepin berradiskidetu eta 52 urteko aita enperadore geratzea lortu zuen.

471. Ruiz, A. Agirre, J. 2006, 19. or., izenaren alderdi geografikoei zein etnikoei erreparatuz.

472. Collins, R. 1990, 129. or. *Annales Mettensesen* aipamena, «Anno 836: Azenarius, citerioris Vasconiae comes, qui ante aliquot annos a Pippino desciverat» in De Jaurgain, J. 1898, 132. or.

473. Auzias, L. 1937, 123. or.

474. Berenger Tolosako konde-dukea Luis enperadorearen duke leialenetako bat zen, eta horrek baztertzeko du baskoiak dukerri horretatik etortzearen aukera.

Hala ere, luze gabe, aita-semearen harremanak berriz gaiztotu ziren, Luisen emazte Judithek bultzatuta dirudienez. Pepinek ez zuen enperadoretzaren oinordetzarik eskuratu, eta suminduta bertaratu zen Akisgrango enperadorearen jauregira Eguberrian. 831ko abenduaren 27an, Pepin erregeak Luisekin haserre batean zela alde egin zuen Akisgrandik (Pepin nahiko erretxina zela, horra zer dioten zenbait kronikari frankok) eta, handik gutxira, enperadoreak Pepin Akitaniako erregetzatik kargugabetu zuen (Frankiara «*ohitura onak*» ikastera eramateko ere mehatxatu zuen!)⁴⁷⁵.

835ean hil zen Berenger Tolosako duke ahaltsua, Luis enperadorearen begikoa eta leiala. Trukean, Gilen Orangekoaren seme (eta Luisen lehengusu txiki) Beñatek hartu zion erreleboa. Ordu arte Septimaniako (Gotiako) duke izandakoari, Luis enperadorearen emazte Judithekin oheratzea eta sorginkeriarra emana izatea leporatzen zioten. Luisek, hala ere, ez zion erreparorik jarri Tolosako postu hori berari esleitzeari. VII eta VIII. mendeko agirietan agertzen diren praktikei erreparatzen badiegu, Godoen Erresuman (Septimanian ere tartearen), *sorginkeria* esaten zitzaion etorkizuna iragarri eta madarikazioak igortzen zituzten aztiekin (*augures* deitutakoekin) tratua izateari. Beren erantzunak aurkitzearen eta argi pixka baten bila, aztiekin animalien edo txorien erraiak kontsultatzen zituzten.

67. Luis *Errukitsua* apezpiku bat eta Beñat iloba ankerkeriaz zigortzen (818; XIV. mendeko irudia).

Tolosako konde-dukearen aldaketa horrek berriz harrotu zituen hautsak. Hasteko, Beñatek Azeari I.a Garindoitx (Berengerren begiko izandakoa) Urgell eta Cerdanyatik kargugabetu zuen, eta Sunifredo jarri haren orde (Borrellen semea), baina Azeari I.a Garindoitxek gogor egin zion Tolosako konde-dukeari, eta 838 arte Beñatek ez zuen lortu Azeari I.a Garindoitx konderri horietatik botatzea.

835. urtean Beñat Tolosako duke izendatzean, Azeari Antso konde baskoiak franko karolingiarren kontrako borrokan jarraitzen zuen, baina 836. urtea izen zen beretzat azkena, bukaera ez omen zen nolanahikoa izan gainera (dirudienez, Pepinen eskuetan). «*Heriotza lazgarria*» izan zuen, hala dio IX. mende erdialdeko *Annales Bertinianik*⁴⁷⁶. Xehetasunei buruz ez dakigu ezer, baina bai urte horietako zenbait «praktika»ren berri: *Ordinatio imperii* erabaki eta gutxira, Luis enperadoreak (*Errukitsuak*), bere kontrako konplot (traizio) baten zigorretan, Beñat izeneko iloba bati begiak aterarazi zizkion ekitaldi izugarri batean; hara, bi eguneko oinazearen

475. Auzias, L. 1937, 106. or.

476. Collins, R. 1990, 129. or.

ondoren hil zen. Oso urrutira joan gabe eta tradizio beretik, Asturiasen, Alfontso II.a hil berritan (842), Ramiro erregegaia guduan borrokatu zen Nepoziano errege izendatu berriaren kontra⁴⁷⁷, baita azpiratu ere. Ramirok begiak aterarazi zizkion erregeari, eta monasterio batean giltzapetu (bide batez, Asturiasko koroaren oinarria baskoiengandik Galiziara mugitu zen). Bi adibideok irakurrita, edozer bururatzen zaigu!

TRONUAK HUTSIK: AKITANIA SUTAN ETA NORMANDIARRAK

Ordurako, Karlomagnok eta Luisek konkistatutako lurraldeetako agintariak erabat zatikatuta zeuden aginte-banaketari buruz: puri-purian ziren berriz independentzia-asmoak. Pepin I.a hildakoan (838), Akitaniako tronuaren oinordetza seme zaharrenari zegokion berez: Pepin II.a gaztetxoa. Aldiz, Luis enperadoreak bizirik jarraitzen zuen..., eta beste asmo batzuk zerabiltzan.

Luis negoziazioetan hasi zen 839 hasieran Lotario seme zaharrenarekin (inperioaren oinordekoarekin) inperio barruko erresumen banaketaz lortu beharreko akordioez. Negoziazio horien berri Akitaniara heldu zen. Karlos (beste bat) zen Luisen seme gazteena eta kuttuna, Judith bigarren emaztearekin izandakoa. Bada, zurrumurruaren arabera, Akitania erresuma desitxuratu nahian eta Frankiara uztartzeko asmoz omen zebilen enperadorea, nola eta Karlos bere esaneko semeari erregetzaren oinordetza esleituz (*Vita Hludovicik*)⁴⁷⁸. Trukean, Luis enperadoreak Pepin II.a gaztetxoa Akitaniako erregetzatik kargugabetzeko asmoak umotu zituen.

Akitanian bihotzak sutan jarri ziren, bertako handikiek ahotsa jaso zuten, eta aurrea hartu zioten Akitaniako errege berria izendatzeko erabaki ofizialari, Pepin II.a errege aldarrikatuz. Gaztetxoak ia behartuta hartu behar izan zuela tronu-eskaintza, hala dio Auziasek. Enperadoreak, ordea, kontra egin zion aldarrikapen horri: ez zela aho batez egindako aldarrikapena eta, gainera, akitaniar handikiak jainko eta legerik gabeko jendaila zirela, bizioetara emandako gutxiengoa: erresuma aztoramen iragankor baten menpe jarri zuten seriotasunik gabeko ganorabakoak, ez da gutxi⁴⁷⁹!

68. Auverniaren ikuspegi bat.

477. Cornellana zubiko gudua deitu izan zaio, Narcea ibaian.

478. Auzias, L. 1937, 125-127. or.

479. Auzias, L. 1937, 138. or. Enperadoreak eta Ebroinek, bere apezpiku zintzoak, emandako adierazpenak.

Gauzak horrela, Lotariok eta Luis enperadoreak akitaniarrei muzin egin eta 839ko maiatzaren 28an beren erabaki ofiziala hartu zuten Wormsen: Karlos (*Burusoila* ezizenaz ezagun egingo dena) izendatu zuten Akitaniako errege, Pepin II.a gaztetxo Akitaniako erregetzatik baztertuz. Horretarako, Luisek argudio dotorea eman zuen: Frankiara eraman eta «*umea pietate eta arrazionaltasun handiagoan hezi*» nahi zuen (*Vita Hludovicik*)⁴⁸⁰. Pepin II.a behar bezala hezteko ideiak ez zituen Akitaniako jaunak gogobete, eta Akitaniako handikien talde batek, Ermenon Poitouko kondea buru zuela⁴⁸¹, Pepin II.a berretsi zuen berezko eta bidezko erregetzat. Horretarako, oinarri juridiko sendoak alde zeuzkaten zalantzarik gabe (817ko *Ordinatio imperii*, 821ean Akitaniako jaunek berretsia), baita Karlomagnoren garaiko jurisprudentzia ere neurri batean⁴⁸². Akitaniar soberanistek baliogabetzat hartu zituzten Wormseko erabakiak, legea ere alde zutelakoan. Egia da, hala ere, hamarkaden poderioz, zuzenbidearen oinarriak lausotuta eta ilunduta geratu zirela Karlomagnoren eta, gero, Luisen erabaki inperialen zurrunbiloan.

69. Karlos *Burusoilaren* irudi bat (845).

Akitaniarren errebolta ikusita, Luisek espedizio militar bat antolatu zuen Akitaniara (839). Enperadorearen armada Limousinera heldu zen. Aurrez aurre kontra egin beharrean, akitaniarrak sakabanatu eta, lurraren ezagutza baliatuz, Luisen tropak jazarri zituzten segadak prestatuz eta erasoak eginez. Luisek hainbat toki bereganatu eta bidera ateratako etsai akitaniar asko azpiratu zituen, baina porrotak ere izan zituen, ez zitzaion merke atera bajatan eta bizi-galeratan. Pepin II.a Quercyn zebilen aterpea bertan hartuta (Figeaceko monasterioan, Tolosatik iparraldera), baina Luisek uko egin zion hegoalderantz aurrera egiteari gaitz batek haren armada gogor astindu zuenean⁴⁸³. Negua helduta, Poitiersera atzera egin zuen, baita Judith emaztearekin eta Karlos semearekin bildu ere Eguberria baino lehen. Hainbat hilabete eman zituen bertan, eta ondo baliatu zituen Karlos semeari Akitaniako gobernatzeko moduaren zirrikituak irakasteko.

Nolanahi ere, 839ko udazkeneko kanpaina ustel atera zitzaion Luisi: ez zuen lortu akitaniar matxinadaren buruzagiak atxilotzea, eta lehenengo eskutik egiaztatu ahal izan zuen akitaniar altxamenduaren hedadura handia. Auziasen hitzak ekarriz, Akitaniako gehiengo handiak dinastia nazionalaren alde egin zuen⁴⁸⁴. Bere burua

480. Auzias, L. 1937, 126. or. (3. oin-oharra)

481. Pepin erregearen gertukoa izandakoa.

482. Auzias, L. 1937, 136-137. or.

483. Auzias, L. 1937, 147. or.

484. Auzias, L. 1937, 129-130. or.

ezinean ikusita, beste zerbait egin zuen: bere erabakiarekin bat ez zetozen zenbait konde kendu eta, trukean, berriak jarri zituen Poitou (Poitiersen), Anguleman, Saintesen eta Bordelen, azken horretan Seguino II.a delako bat jarritz⁴⁸⁵, beharbada 778 eta 816an aipatutako kondearen semea (edo biloba!). Handik gutxira, uda hastear zela, Luis hil egin zen (840ko ekainaren 20an).

Azken egunetan, Frankoen Inperiora bakea ekartzeko asmoak askotan izan dira aipatuak. Haren asmoak zintzoak izan edo ez, ez zen sekretu bat Karlosen aldeko hautuak Akitanian gatazka-egoera bati bidea emango ziola. Berehala semeen arteko gerra piztu zen inperioaren banaketari buruz.

Ermenonen erroak luzeak ziren Akitanian, eta Akitania gehienak aitortu zuen Pepin II.a Akitaniako errege⁴⁸⁶. Tolosako Beñat kondeak ezin bizkarra eman Luisi zuzenean, berberak izendatu baitzuen Akitaniako hiribildu garrantzitsu horretako duke. Hala ere, luze gabe zin egin zien Pepin II.ari eta haren jarraitzaileei hitzarmenik ez zuela egingo Pepin II.aren oniritzirik gabe.

Enperadoreari obeditzearen alde eta Akitaniako erregearen kontra, Gerard eta Ratier deitutako bi agertu ziren, hildako Pepin erregearen koinatuak (bata Auverniako kondea eta bestea Limousingo konde izendatua izango zena) eta, batez ere, Ebroin Poitierseko apezpikua. Autunen ere Poitiersen antzera gertatu zen: bertako apezpikua Auverniako gudaroste inperialaren buru ere bihurtu zen. Kasu horiek ageri-agerian uzten dute eskualde eta hiri berean konde eta apezpikuaren artean egon ohi zen lehia, interes politikoak eta pertsonalak estu uztartuta zeudela⁴⁸⁷. Auziasek *beneficia* motako lur-esleipenen sekularizazio batez hitz egiten du bi kasu horietan, Elizaren kaltetan (eta kondeen alde). Pepinen erregealdian, jada indarrean ziren tentsio horiek, Elizaren ondasunen besterentzeak (sekularizazioa) eta itzulketak gertatu baitziren. 836ko Akisgrango biltzarrean eliza-agintariek gogor salatu zituzten horiek⁴⁸⁸. Beste apezpiku eta konde batzuk ere baziren Luisen (Karlosen) aldeko taldean, baita Akitaniako funtzionario eta handiki frankoak ere. Ebroinek hartu zuen alderdi inperialaren (Karlosen) taldearen gidaritza sendoa hurrengo 15 urtean.

Luis Akitaniako errege luzaro izan eta inperioaren titularra zen aldetik, leialtasun batzuk eskura zitzakeen, baina orain hilik zela, Karlos semeak akitaniar gehiengo handiaren errebolta espero zezakeen. Luisen seme eta karolingiar enperadore berriak, Lotariok, bere agintaritza inposatzeko, Karlosen kontra eta Pepin II.arekin hitzartzearen alde egin zuen orduan. Hori ikusita, Karlosek erresistentzia antolatu zuen: leial zitzaizkion akitaniarren gudarosteak Clermont, Limoges eta Angulema lerroan antolatu zituen, Akitania bitan banatuz. Defentsa lerro hori behin antolatuta, Karlosek Akitaniatik alde egin zuen, baina haren hutsunea aprobetxatuz, Pepin II.a

485. Lewisek normandiarren erasoan hasierarekin lotuta ikusten du gehiago Seguinoen izendapena.

486. Auzias, L. 1937, 128. or.

487. Bisigodoen Erresumaren testuinguruan, ezin ahaztu antzeko aginte-eredu dikotomikoa 653ko Zaragozako gertaeretan: Taion apezpiku erregezalearen eta Froia jaun bisigodoaren arteko etsaigoa.

488. Auzias, L. 1937, 124. or.

Poitiers hiriburu *karlista* menpean hartzera oldartu zen. Luze gabe, Pepin Poitiersen atarian zen, baita agerian geratu ere Karlosek prestatutako Clermont-Limoges-Angulema lerro gotorra zapuztuta geratu zela.

Karlosek presaka bueltatu behar izan zuen Poitiersera, baina Pepinen zorioneko ekimena aprobetxatuz, Lotario enperadoreak Meuse eta Sena zeharkatu eta Karlosen Akitaniaz kanpoko lurraldeak inbaditu zituen Loira ibairaino (Frankiaren hegoaldeko mugan)⁴⁸⁹. Karlosek sandwich batean hertsatuta ikusi zuen bere burua eta, lehendabizi, Lotarioren kontrako hil edo biziko borroka baterako prestatu zen Orleansen. Kinka horretan Karlosek agertutako kemenak Lotario harritu omen zuen eta, gudukatu baino, Lotariok nahiago izan zuen harekin negoziatu. Enperadore berriak Karlosen erresumako lurralde-esleipena hitzartu zuen berarekin: Karlosek Proventza, Septimania, Akitania eta Loira eta Sena arteko hamar konderri bereganatu zituen aldi baterako (behin betiko konponbide baten zain)⁴⁹⁰.

Iparraldeko frontea indargabetu ondoren, Karlos Akitaniara begira jarri zen, eta Akitania barneko gerra luzatu egin zen. Gauzak gaiztotuta ez baleude bezala, ordu arte kontuan hartu gabeko beste eragile bat sartu zen Akitaniako agertokian: normandiar marinela gerlariak. 839. urtean Noirmoutier uhartean negua pasa ondoren, normandiarrek Girona itsasadarera oldartu ziren eta, 843. urterako, problema serio bihurtu zen Atlantikoaren kostaldean eta Garona ibaiaren ertzetan. Gainera, erresistentzia gutxi aurkitu zuten: tokian tokiko kondeak elkarrekin ika-mika zebiltzan, eta normandiarren arpilatzeek larri zigortu zituzten eskualdeok⁴⁹¹. Denbora gutxiren buruan, Aturriren bokalera helduak ziren. 845. urtean, Aturrin gora Tarbe, Bearn eta Ilurori (Olorue) eraso eta azken bi horiek suntsitu zituzten. Gipuzkoa eta Bizkaiko kostaldea ere bertatik bertara zuten. 861ean, normandiarrek Gartzea Eneko Iruñeko erregea bahitu zuten, eta erreskate handi baten truke geratu zen aske⁴⁹². Artean, normandiarrek guztiz baldintzatu zuten Baskoniako eta Akitaniako bizitza beste mende batez, ibai nagusietan gora egindako eraso eta sarraldien bitartez (Loira, Garona, Aturri).

843 arte iraun zuten istiluek Akitanian eta inperio osoan, harik eta urte horretan Verdungo itunean Luis *Germaniarra*, Lotario enperadore berria eta Karlos *Burusoila* hiru anaiek inperioa zatikatu zuten arte, kohesio-irizpide garbirik gabeko hiru lurzerrenda bertikaletan: Ekialdeko Frankia (egungo Alemaniaren lurraldearen trazakoa), Erdialdeko Frankia eta Mendebaldeko Frankia, hurrenez hurren. Saria hiru anaia horien artean partitu zuten, eta (*hezibide txarra* zeukalako ez ote zen...) bazter geratu zen Pepin II.a akitaniarra. Akitaniako erresuma garrantzi gabeko lurralde eta titulu

489. Auzias, L. 1937, 158. or.

490. Ez dago Baskoniaren aipamenik.

491. Lewis, A.R. 1965, 101. or. Merkataritza-harremanak, ontzigintza-arloan haiekin ikasitakoa eta balea-chizaren hastapenak ere aipatu izan dira haien ekarpenen artean. 982an, Gilen II.a Antso Baskoniako dukeak, Nafarroatik bueltan, bikingoak behin betiko garaitu zituen Taller-en, Akizetik iparraldera (Landak).

492. Collins, R. 1990, 142-143. or.

bihurtuta atera zen itunetik, Mendebaldeko Frankiaren barruan galduta (Frantziaren lehenengo argazki bat). Bide batez, aurreko urteetan harrotutako sumindura berpiztu zen Akitanian: Pepin II.ak eta Karlos *Burusoilak* aurreko urteetako gerrari segida eman zioten Akitanian eta Baskoniaren iparraldeko mugetan.

BASKONIA INDEPENDENTE ETA GERRA AKITANIAN

Azeari Antso kondea hildakoan (836), Antso II.a Antso anaiak hartu zion erreleboa «honaindiko» Baskoniako konderrian. Pepin Akitaniako erregearen gogoz kontra hartu zuen Antsok Baskoniaren buruzagitza («*eamdem regionem, negante Pippino, occupavit*», *Annales Bertinianik* dioenez). Pepin I.a Akitaniako erregeak ez zeukan indar militar nahikorik baskoien kontra bidaltzeko Berenger Tolosako duke leiala behin hildakoan. 838an bertan, Pepin Akitaniako erregea hil zen, baina Luis enperadoreak ere ez zion Antsori *honor*erik (aginte-arduraren bat) aitortzen.

Egon ere, Baskonia urruti zegoen orduan Frankiaren erdigunetik, eta argi dago Antsok inperioaren alde egoteko arrazoi askorik ez zuela. Tolosako zein Bordeleko agintari karolingiarrengandik beti zegoen zerbait itxaron: espedizio militarren bat, lur-esleipen berriak, edo gerrarako gudarosteak hornitzeko deiak (zerbitzu militarra...). Antso II.a Antso *printze* independente bilakatu zen («honaindiko») Baskonian⁴⁹³. Antso II.a Antsok bere anaiaren heriotzaren momentuan kontrolatzen zuen lurraldearen ideia bat izan dezakegu: Astarac, Armagnac beharbada, Bigorre, Biarno, Chalosse (Akize), Landen zati bat, Ipar Euskal Herria, segur aski baita Bidasoaldea Donostiaraino eta Baztan ere⁴⁹⁴, alegia, Tolosako eta Bordeleko konderrien jurisdikzioez kanpoko Baskonia lurralde osoa Pirinioetaraino.

Ez da geratu agiririk Antsok Iruñeko Enekorekin eta Aragoiko Gartziarekin aliantzarik ondu zuela, baina litekeena da haiekin harreman onetan (eta estuan) egotea, baskoien balio-sistema berdinean kokatuta eta elkarri bakea emanez behintzat, lankidetzaz ez zenean. Ezin ahaztu Iruñearen kontrako 824ko espedizio karolingiarreko Azeari Antso buruzagia eta guduaren irabazle nafar baskoiak *consanguinis* zirela. Iruñeko Enekoren independentzia Antso II.a Antsoren independentzian ere oinarritu behar da, koltxoi-lana egiten zuen neurrian.

Pepin I.a Akitaniako erregea hil eta gutxira, Luis enperadoreak Bordeleko konde izendatu zuen Seguino (II) 839an eta, 844. urterako, *dux Vasconum* titulua ere agertzen da⁴⁹⁵. Antsoren baskoi independenteen kontra egiteko ardura militarrek hartu zituen horrela. Baskonia Frankoen Inperioan kokatzen zela argudiatzeko aipatu

493. Auzias, L. 1937, 150. or.

494 Orellak Donostia arteko eskualdea sartzan du IX. mende hasierako Baskonian. Ikus Orella Unzué, J.L. 2001. Relaciones medievales entre Gascuña y Guipúzcoa: la diócesis de Pamplona y de Bayona. *Azkoaga* (11), 108. or.

495. Lewis, A.R. 1965, 97. or. Baita ere Collins, R. 1990, 129. or.

izan da titulu hori. Baskoien lurraldearen gaineko eskubidearen aldarrikapentzat jo daiteke behintzat⁴⁹⁶.

Baskoien gaineko ardurak eduki edo ez, Seguino kondeak bazuen beste presazko zereginik, normandiarrek Garonaren bokalean harrotuta zipoka zituela. Girona itsasadarrean (Saintes eta Bordelen) normandiarrekin izandako enkontrubatean, Seguino harrapatu eta heriotza eman zioten Saintesi eraso aurretik (845eko udazkena). Akitanian, normandiarrek Garona eta Loira ibaietan gora barneratu ziren, ibai inguruko gainerako hiribilduak (Angulema, Poitiers...), monasterioak eta hainbat *castella* arpilatuz eta txikituz. Normandiarren erasoak Frankian ere dastatu zituzten: Rouen menpean hartzera heldu ziren. Baskoniako hainbat puntu ez ziren horretatik libre geratu⁴⁹⁷. Seguino II.aren oinordekoa, Gilen delako bat, luze gabe atara zen hilik normandiarrekin izandako borroketatik eta, iparraldeko marinel gerlarion kontrako gidaritza baten beharrean, Antso oldartu zen haien kontra, frankoen kontrolaren kaltetan.

Antso II.a Antso Ermenonen alabarekin ezkondu zen, bien arteko lokarri bat erakusten duena eta, beraz, baita aliantza bat ere. Horrek eta inperioari zor zioten etsaigoak elkarrekin uztartu zituen Pepin II.a Akitaniako erregea eta Antso buruzagi baskoia, Karlos eta Pepin II.a elkarri mokoka zebiltzan bitartean. Pepin II.ak beti aurki zezakeen aterpea Antso II.a Antso printzearen Baskonian Karlosengandik babesteko.

Frankoek normandiarren aurrean jasandako kolpeen testuinguruan, 845ean Ebroin apezpikua (Karlos *Burusoilaren* izenean) eta Pepin II.a negoziazioetan hasi ziren Akitanian bien arteko bakeak egiteko (eta «pastela» banatzeko)⁴⁹⁸. Loira ibaiko Saint-Benoit (San Benedikto) monasterioan izan zituzten elkarriketak, Frankia eta Akitaniaren arteko muga. Horren emaitzan, Pepin II.ak men egin zion formalki Karlosi, baina trukean Pepin geratuko zen jaun eta jabe Akitania gehienean (salbu eta Poitou, Saintes eta Angulemako eskualdeetan). Saint-Benoiten egondako Prudentzio kronikariak, Bordele Akitanian kokatzen du urte hauetan.

Tolosako konderria Pepinen esku geratu zen ere, baina 845eko Saint-Benoiteko bake-itun horretan, zer gertatu zen Baskoniarekin? Baskoniari (edo Pirinioetako konderriei) buruzko aipamenik ez dago hitzarmenean, aditzera ematen duena Baskonia inperioaren kontrolpetik at zegoela⁴⁹⁹.

496. Bordelek Baskonia eta Akitania artean zuen kokapen anbiguoaz eta aginteaz, ikus Auzias, L. 1937, 222. or.

497. Lewis, A.R. 1965, 101. or.

498. «*In Aquitaniam ob impetrandam pacem, pro qua semper certare non cessât, directus esset*», hala dio *Translatio Sancti Germani Parisiensis*ek.

499. Auzias, L. 1937, 220-221. or. Traza bereko IX. mendeko agintearen banaketarako hitzarmenek beti bereizten zituzten Baskonia eta Akitania (817, 831, 839, 843, 880). Egia da Septimania (Gotia) ere ez dela aipatzen itun horretan, baina segurua da Septimanian Karlos *Burusoila* zela nagusi.

Seguino II.a behin hildakoan eta normandiarren itzala Girona eta Garona osoan zabaltu ahala, normandiarrei kontra eginez Antsok Bordeleraino luzatu zuen bere besoa: segur aski Bordelera sartu eta bertako jaun eta jabe egin zen. Gerra-gertaerek Saint-Benoiteko ituna ezereztu zutenean⁵⁰⁰ eta Akitaniako hiribildu preziatua jokoan zela, 849an Antsok eta Karlosek talka egin zuten (baskoien buruzagia «*Karlosen eskubidearen*» kontra altxa zen).

Antso II.a Antso gero eta gehiago sartu zen Akitaniako aferetan eta Garona ibaiaren inguruan jokatzeko ziren interesetan. 843. urtean, Tuterako Musak eta Iruñeko Enekok ezin izan zioten kordobarren espedizio bati eutsi: Abd al-Rahmanen indarrek, Enekoren anaia Fortun hil, Iruñea azpiratu eta arpilatu zuten⁵⁰¹, bide batez Iruñetik esklaboak eramanez. Iruñeko jaun asko Kordobako emirraren aldera pasa ziren. Hamarkada horretan, Musa hainbat alditan matxinatu arren, oro har emirraren presentzia handitu egin zen Ebro arroan. Gerra gertaerotan, berretsita geratu zen Baskoniaren zatiketa.

70. Clavijo herriko harresiak eta ingurumaria egungo Errioxan, Albeldatik hurbil (Argazkia: Gurra. CC BY-SA 4.0).

Pepin II.aren 840ko hamarkada hasierako garaipenak kontrako bihurtzen hasi ziren 850 baino lehen. 849an, Fredelon Tolosako konde-orde frankoak bizkarra eman zien kanpoan zebiltzan bere nagusiei: Gilen Tolosako kondeari eta Pepin II.ari. Fredelon Karlosen menpean jarri zen. 849ko maiatzean, Karlosek *frankoen eta akitaniarren errege* koroatu zuen bere burua Orleansen. Orduan hasi zen ordu arte Akitanian nagusi izandako Pepin II.aren gainbehera. Handik gutxira, Antso II.a Antso Albeldako guduan aurkitzen dugu Akitania independenteko Ermenon buruzagiarekin batera («*Epulonem*», *Alfontso III.aren kronikak*, ortografia ez da garai honetako ezaugarri bikaina...)⁵⁰². Borroka non eta Tuteratik ez oso urruti gertatu zen, kasu honetan Musa ibn Musa Banu Qasi buruzagiak gidatutako armada baten kontra, Kordobaren menpean ziharduela. Musa ibn Musa Kordobaren at-Tağr al-A'làko (Ebroren arroko) gobernadore izendatua izan zen gudu horren ondoren.

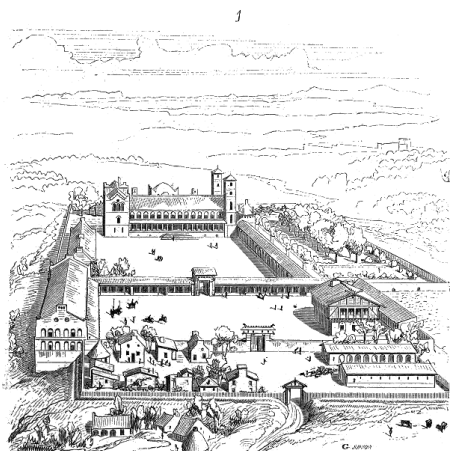
500. Karlos Pepin II.ari gailentzen ari zitzaion orduan Akitania osoan.

501 Collins, R. 1983, 251. or.

502. Auzias, L. 1937, 265. or. Ferdinand Lot historialariak (1866-1952) ezarri zuen lehenengo aldiz bi izenen arteko lotura.

Ordoño I.a Asturiaskoa ere agertu zen orduan eszenan, Ramiro aita hil eta errege izendatu berritan. Ordoño, Alfontso II.aren gortean hazi zen umetan, baina mendebaldera lekualdatu zen gero, Galiziara. Bere lehenengo mugimendu militarra baskoien kontra egitea izan zen, nora eta Arabako (Gallia Comatako) baskoien erresistentzia zapaltzera⁵⁰³, eta Ebron behera, segur aski baskoien lurraldetik; are, «*kaldeoak [andalustarrak] ihes egitera behartu*» ere egin zituen (Banu Qasiei buruzko erreferentzia bat segur aski). Ordoñoren posizioa sendotuta atera zen baskoien hego-mendebaldeko lurretan, eta Enekorena berriz ahulduta. Ordoñok, Alfontso II.ak hasitako eta Ramirok segitutako Asturiasko berezko gizarte-egituren kontrako gobernu-erreformetan sakondu zuen, baita Kordobatik bereizten jarraitu ere. 850ean, bere azken errege-urtean zela, Ramirok Asturiasko mendietako biztanle paganoak jazarri zituen, badakigu horien talde bat ere sutan erre zuela.

Bitartean, Tolosan Fredelonek leialtasuna erakutsi ondoren, Karlos *Burusoila* Akitania hegoaldean eta Gotian ere nagusitu zen. Mendebaldeko Frankiako Verberien zela (Parisetik iparraldera), Karlosek bi baskoi (nafar) buruzagiren mandatarien bisita hartu zuen, zertarako eta men egin eta haien menpekotza eskaintzeko. Buruzagi horiek («*Induonis et Mitionis, ducum Naverorum*», *Chronica Fontenellensek* 850. urteari buruz aipatua) Eneko eta Ximenotzat hartu zituen Oihenartek, XVII. mendeko Oihenart historialari behe-nafar handiak. Eneko Iruñeko jauna hurrengo urtean hil zen (851).

71. Karolingiarren Verberie jauregia.

Albeldako guduan preso hartutako Ermenon eta Antso II.a Antso («*Duos vero Francorum magnos duces*», bereizketetan gehiegi nekatu gabe) gatibu kateatuta eduki zituen Musa ibn Musak, baina historiaren itsumustu batean, Karlosek Antso askatzeko ordainsari bat pagatu zion Musari⁵⁰⁴. Behin askatuta eta Pirinioez iparraldera bueltan, Antso printze baskoia kinka batean zen, Pepin II.a ahuldua bere mugen barnean zuela. Akitaniako errege horrek Antsorenean hartu zuen aterpe; ez zekien, ordea, ordurako Antso Karlosi lotuta zegoela eta, 769ko Luporen eta berean aterpetutako Hunalden pasadizoa gogora ekarriz, Antsok Karlosen eskuetan utzi zuen Pepin II.a. Giltzapetu eta ilea moztu zioten (852). Aldi berean, Antsok men egin zion errege frankoari eta, trukean, Karlosek *dux Vasconum* titulua aitortu zion. Karlosen erabateko garaipena izan zen. Antsok independente izateari utzi eta frankoen menpeko *duke* bihurtuta atera zen. Beste *honores* batzuk ere eskuratu

503. Ez baitzegoen ordu arte Asturiasen barruan.

504. Bederatzi urte geroago ordainsari hori aurkitu zuten, Albeldako bigarren gudua deitu izan den horretan.

zituen: Bordeleko konde eta, segur aski, baita Saintes eta Agengoa ere. Antso 864 baino lehen hil zen, 855ean, Jurgainen arabera, eta Arnautek hartu zion erreleboa Baskoniako duke-lanetan, Antsa haren arrebaren eta Perigordeko kondearen semea⁵⁰⁵. Arnault Fezensaceko kondea ere bazen, eta 864an bertan hil zen. Zirkunstantzia traketsen segida batean harrapatuta, baskoiak berriz ziren frankoen menpean.

Ordoño asturiar erregeak, bere aldetik, *Gallia Comata*ko eskualdeak Asturiasera lotu zituen. Musa ibn Musa tuterarrak ere ezin izan zion muzin egin Abd al-Rahmanen kemen militarriari, eta Musa Kordobako Muhammad emir berriari lotu zitzaion hari buruzko menpekotza aitortuz.

Unean uneko zirkunstantziek, ordea, ez zuten eragotzi tokiko subiranotasunaren eta indar arrotz handien arteko betiereko dialektikak aurrera jarraitzea. Antso II.a Antso baskoien dukeak Karlosi egindako zina karolingiar erregeei egindako azkena izan zen luzerako: 864tik aurrera, Antso III.a *Mitarrak*⁵⁰⁶ hasiera eman zion Baskoniako duke independente eta erdi-independenteen leinu baskoiari Gaskoinian, 1032 arte jarraitzekoa. Enekok, bere aldetik, printzerri baten sustraiak erein zituen Iruñean Tuterako Musarekin sinergian, Asturias eta Kordobaren artean bide kulunkatsu bat urratuz. 905ean, aliantza-sistema berri batez eta kristau-apaingarriz jantziago indartu zen Iruñeko erresuma.

Ordoño asturiarrak mendebaldeko baskoiei ekarritako uztarriak, segur aski lur-banaketa eta -esleipen berriak eginez (San Felix Ocakoa monasterioa...), ez zuen Arabako herria oso pozik utzi eta, Ordoño hil berritan, Egilon bere kondearekin batera matxinatu zen (866). Musa ibn Musak, berriz, Kordobaren itzala hartu zuen bidelagun bere ospea handitzen joateko, eta sustraiak Ebro osoan botatzeko: *Alfontso III.aren kronikak* «*Hispaniako 3. erregea*» ere deitu zion.

KAROLINGIAR INSTITUZIOEN ERROAK PIRINIOETAN

768an franko karolingiarrek Akitania eta 790ean Pirinioez ipar-ekialdeko baskoiak azpiratu ondoren, IX. mende gehienera eskasak ziren Elizaren egituraren sustraiak Baskonian, bereziki Pirinioez iparraldera ari garela, eta monasterioak toki jakin batzuetan bakarrik errotu ziren⁵⁰⁷.

Lur-banaketak, eta arau bakar bat monasterioetan

778tik Ebroren arroan eta Pirinio ekialdean izandako istilu eta gatazka militarrek gogor zigortu zituzten bertako biztanleak. Karlomagnoren Zaragozako espedizioan

505. Davant, Jean-Louis. 2007, 60. or.

506. *Mitarra* honek 'menditarra' ezkututzen duela dirudi. Ikus Collins, R. 1990, 173-174. or. Duela gutxi arte historiografia tradizionalen besterik aurkituko dugu, fidagarritasun labainkorreko agirietan oinarrituta: arabieraz 'beldurra' esan nahi duela eta hortik datorkiola ezizena, Antso «Errekonkista»ra joan eta beldur handia omen ziotelako. Bale.

507. Collins, R. 1990, 156. or.

eta ondoren piztutako istilu eta gatazketan, Ebro inguruko herritar askok (*Ispani* eta *Goti*)⁵⁰⁸ ihesari eman zioten, tartean Pirinio ekialdeko baskoiak ere zeudela⁵⁰⁹. VIII. mendean aurrera egin ahala, Septimania eta Pirinio ekialdeko buruzagiek komenigarriagoa ikusi zuten frankoei leialtasuna zin egitea, baldin eta bisigodoen zuzenbidea (*Forum Iudicum*), babes militarra eta Erromako Elizaren oniritzia segurtatzen bazuten. Hala ere, Zimmermanek eta Ramon d'Abadalek bisigotismo politiko baten existentzia ere nabarmendu dute, sustrai bisigodoen aldarrikapena, franko karolingiarren bultzadaren aurrean desberdintasuna aitortua izateko modu bat, kataluniar kontzientzia bat⁵¹⁰. Pirinio ekialdeko konderriak eta, oro har, *Marca Hispanicako*ak bisigodoen zuzenbideari atxikitzen zitzaizkion eta, horren arabera, tartean Pallars (Ribagorza ere) legoke⁵¹¹. Horrek galdera irekiko luke Pirinio ekialde menditsuko agintariek zuzenbide horren aldeko prestigioazko hautua egin ote zuten (bisigodoen *Forum Iudicum* ospetsua), tokiko ohiturak eta usadioak (ohiturazko edo zuzenbide kontsuetudinarioa) alde batera uztearen edo mozorrotzearen truke.

Ebroren arroan, Elizaren instituzioa gainbehera zetorren. Tarragonako apezpiku-hiriak ez zeukan titularrik Luis enperadorearen garaian, ezta Zaragozak edo Calahorrak ere, Urgellek baino ez, Felix apezpikuak bertako titular ziharduela⁵¹². Erlijioa aitzakia hartuta 793an hasitako gerra-segidan suntsipena areagotu egin zen Ebro erdialdean eta behean. *Jihad* deituz, Hishamen jeneral Abd al-Malikek txikizio ez gutxi eragin zituen mugako Kataluniako konderrietan eta Septimania hegoaldean (Girona, Narbona, Carcasonako eskualdea). Garnizio berberedun hirietan, haien eta tokiko herritarren arteko harremanak ez ziren askotan goxoak, eta Tarragona da adibide latzena. Tarragonan tentsioa areagotuz joan zen 794. urte arte. Urte horretan, berbereen garnizioak bertako biztanleen zati handi bat sarraskitu zuen. Horrek, aldi berean, garnizio berbera zapaltzeko arabiarren espedizio bat ekarri zuen. Bi indarrek talka egin zuten, eta odol-isurtzea handitu. Harrezkero, hiria hutsik geratu zen hamarkada batez⁵¹³. IX. mende hasieran, karolingiarren Ebro arroko kanpainak (Tarrasa, Bartzelona, Oska) etengabeak izan ziren, eta herritarrek ordaindu zuten batez ere.

Gatazka militarrek eta, lehendik ere (VII. mende amaieran) gizarte-erreboltek, abandonatutako lursailen hedadura handiak utzi zituzten (*heremus*), baita gizarte-egitura berriak ezartzeko agertoki egokia ere. Hor aurkitu zuen Karlomagnok behar zuen pagotxa. Landu gabeko *heremus* lursailak eta, Karlomagnok Pirinioez hegoaldera aurreratu ahala, etsaiei gerran kendutako ondarea errege-ondarea (*fiscus*) puzten joan ziren.

508. D'Abadal i de Vinyals, R. 1952, 423-425. or.

509. Lewis, A.R. 1965, 39, 73. or.

510. Miro, A. 2011, 26. or.

511. Collins, R. 1983, 255. or.

512. Collins, R. 1983, 208-210. or.

513. Collins, R. 1994, 215. or. 49. oin-oharra.

Enperadoreak edota erregeak ondare horri eman beharreko erabilerari buruz, aukera bat kondeei beren leialtasunaren seinale lurrak saritzat ematea zen; beste bat, berriz, eliza-instituzioei edo abade-etxeei esleitzea zen. Suntsipenak bidea ireki zien etsipenak jota ihesi joandako herritarrei eta *aprisio* motako lur-esleipenei, errefuxiatu horiei lur-esleipenak eginez, nola eta leialtasun-hitzarmen baten bidez, lurraren gaineko eskubide baldintzatu baten trukean. Basailu horiek gizon libreak behar zuten (emakumerik tartean baldin bazegoen, ez dira aipatzen), eta izan zitezkeen nola lurjabe handiak (beren segizio osoa zekarten jaunak), *majores*, hala talde txikitan etorritakoak, *minores*, errepresentazio indar txikiagokoak noski.

Majores lur-okupatzaileek enperadoreari leialtasuna zin egiten zioten ekitaldi berezi batean, eta kondeari hainbat gaitan erantzun behar izatetik libre geratzen ziren (zergak: *cens* delakoa). Zin hori ekitaldi berezi batean egiten zen, zin egindakoen leialtasun handiena bermatzearen. *Majores* horiek kanpo-interbentziorik gabe, toki-ko zuzenbide bisigodoa (Akitanian erromatar zuzenbidea) erabil zezaketen elkarren arteko eta haien barruko auziak konpontzeko (garrantzi bereziko auzietan izan ezik, *majores causas* direlakoak, kondearen jurisdikziopean). Hala ere, betebeharrak ere bazituzten, adibidez, zerbitzu militarra, kanpaina horietan parte hartzeko kondeei gizonak hornitzea (*milites*), baita gerrarako materiala (zaldiak, gurdiak...) eta enperadoreen mandatariei (*missi*) mantenua eta hornigaiak ematea ere⁵¹⁴.

Minoresen kasua ez zen justu horrelakoa. Horiek ere gizon libreak ziren, baina lurjabe handiengandik jasotzen zituzten lur-esleipenak: kondeak, elizak edo abade-etxeak (monasterioak). Ordainetan, utzita zegoen lurra landu eta *cens* bat ordaindu behar zieten lurjabeoi (soro-uztaren heren bat izatera hel zitezkeen). Gainerakoan, *majoresen* betebeharrak guztiak zituzten. *Minores* horiek birpopulatu zuten, hain zuzen, Ausona konderria⁵¹⁵ (utzita edo gerrak larri kaltetuta zegoena).

Lur-esleipen berrietan (batez ere *aprisioetan*) oinarrituz, karolingiarrak sortzen ari ziren gizarte-egituraketa berrian, nazio anitzeko pertsonen nahasketak bat agertzen da Pirinioen ekialdeko eskualdeetan (*Marca Hispanica* eta Septimania). *Aprisio* sistema Akitanian ere zabaldu zen, baina neurri txikiagoan. Gerrak Baskonia, oro har, astindu zuen, eta pentsa daiteke karolingiarren lur-esleipenen sistema hara ere zabaldu zela, baina txikizioa mugatuagoa izan zen, eta isiltasuna da nagusi agiritan lur-banaketei buruz, salbu eta Pirinioez hegoaldeko haranei buruz (ikus hurrengo atala).

72. Lagrasse eta herriko Zubi Zaharra (Septimania, egungo Aude); 783an sortu zen Karlomagnoren baimenaz, Benediktoren monasterio-mugimenduaren itzalean (Argazkia: Piero d'Houin dit Inocybe. CC BY-SA 3.0).

514. Lewis, A.R. 1965, 71. or.

515. Lewis, A.R. 1965, 73. or.

Lur-esleipenak ez zeuden tentsioetatik libre eta, Luisen Ebroko kanpaina militarren aldi bete-betean (812an), *aprisio* esleipenak jasotako *spaniek* beren kexuak eraman zituzten Akisgranera Karlomagnoren gortera, noren eta esleitutako lursailak kokatutako tokiko kondeen eta biztanleen kontra⁵¹⁶. Lur-okupatzaile berrien kexuek eragina izan zuten, eta Luis enperadoreak lur-esleipenak burutzeko beste erabaki-sorta bat atera zuen, zuzenketak eginez (815-816).

Lur-esleipenetan, ezinbesteko rola bete zuen Inperioaren erroak hedatzen zituen Elizaren instituzioak. Benedikto Anianekoak (Luis enperadorearen aholkulariak) monasterio eta abade-etxeen sarea zabaltzen zuen Anianeko gunen nagusitik Akitaniarantz, Proventzara eta bereziki haren inguruko Septimaniara, Hispaniako Elizaren zati izandako muga-lurralde horretako Elizaren instituzioak berrantolatuz. Karolingiar inperioarekin batera, Benedikto Anianekoaren Elizaren erreformak Pirinio ekialdeko mendateak hegoaldera zeharkatu zituen, eta mendialdean barrena mendebaldean ere zabaltzen joan zen. Beneditarren Ordena *Marca Hispanica* (Katalunian) finkatu zen IX. mende hasieran eta, hartara, lurralde hori Europako joeraren barruan sartu. 817ko monasterio frankoen zerrenda batean⁵¹⁷, Pirinioez iparraldeko Baskonian monasterio kopuru txiki baten berri ematen da: *Saramon*, *Simorre*, *Pesan*, *Fagito* eta *San Sabino*, guztiak ere egungo Gaskoiniaren ekialdean, Auskitik ez oso urrun⁵¹⁸. Baskoien lurraldeko hego-mendebaldeko muturrean, berriz, X. mende arte itxaron behar dugu espresuki erregela beneditarraren berri aurkitzeko: Errioxan, Gaztelan eta Leonen⁵¹⁹. San Pedro Siresakoa Beneditarren Ordenakoa zen X. mendean, eta ezaguna da XI. mendean Leire beneditarra zela. Mende horren aurreko informazioak lausoagoak dira, baina lekukotza horiek tarte gutxi uzten diote zalantzari: erregela beneditarra izan zen Pirinioen erdialdean eta mendebaldean zabaldutako ordena.

Beharbada, 781 bezain goiz Pallars eta (haren barruan, geroagoko) Ribagorza, Tolosako kondeen menpean ziren eta, dirudienez, bertako biztanleek erraztutako ekimena izan bide zen. Nolanahi ere, Septimania eta Rossellóko tradizio bisigodoko kondeek bulztatutako mugimendua izan zen⁵²⁰. Gaiari buruzko beste aditu batzuek 786tik aurrera ikusten dute karolingiarrek Pallarseko mendateak

73. Santa Maria Alaongoa monasterioa, Tolosako kondeen aginduz Benediktoren erregelaren arabera berrezarria 806an (Argazkia: GFreihalter. CC BY-SA 3.0).

516. D'Abadal i de Vinyals, R. 1952, 415-419. or.

517. *Constitutio de Servitio Monasteriorum* in Migne, J.P. (ed.). 1862. Patrologia Latina (97). Paris.

518. Collins, R. 1990, 152, 177. or.

519. Goñi Gaztambide, J. 1975, 370. or.

520. Lewis, A.R. 1965, 40. or.

zeharkatzeko une hori, adopzionismoaren polemika betean eta diozesi hori Felix Urgelleko apezpikuaren jurisdikziopean zela. Pirinioak kontrolatzeko karolingiar agintarien asmoen baitan, monasterio berriak sortuz eta utziak zeudenak biziberrituz burutu zen eskualde horien administrazio- eta erlijio-berrantolakuntza, eta ekimen horren baitan kokatu behar da Alaongo monasterioaren sorrera ere, «*in pago Orritense*»⁵²¹. IX. mende hasieran, Pallarseko (eta Ribagorzako) ekonomiak mendialdeko ekonomia baten ezaugarri guztiak zituen, trukea erabiltzen zen («*in rem valentem*»), Gotian, Akitanian eta Kataluniako beste konderrietan ez bezala⁵²², baina Asturiasen bezala⁵²³. Mendiko gizarte guztiak bezala, Ribagorza-Pallarseko gizartea haranetan edo *kastro-barrutietan* banatzen zen, eta karolingiarren egitura administratiboak egitura tradizional horiei gainjarri zitzaizkien. Kastro horrek eta *Aren* delako beste kastro batek zelatatzen zuten muino banatan haranaren beheko ataria, ibaiaz behetiko erasoei aurre egiteko ezin hobeto kokatuta. Horiek monasterio berria babesteko ere balioko zuten. Antzeko antolakuntza eduki zuten karolingiarrek *Marca Hispanica* osoan. Ramon Martik erakutsi duenez, frankoek herriak zein hiriak eta eskualdeko gune nagusiak hartzen zituzten menpean lehendabizi eta, gero, lurralde osora kontrola zabaldu eta defentsa-puntu berriak sortzen zituzten⁵²⁴.

Pirinio ekialdean, bi indar handiren arteko talka gertatu zen: batetik Toledora begira zegoen Felix Urgellekoa eta, bestetik, Karlomagnok bere erresuma (inperioa) lurraldez zein arimaz homologatzeko bultzada⁵²⁵. Pepinen Septimaniako konkista militarrekin batera (759), Narbonako apezpikua galdua zen Toledorentzat, eta Karlomagnok zein Luisek uniformizazioa bultzatu zuten Septimanian (Gotian), bertako Elizaren berrantolakuntzan beneditar erregela sartuz.

823 aldera (Felix historiaren zirrikituetan galdu ahala), Posidonio delako bat aurkitzen dugu Urgellen apezpiku. 814an, Katalunian eta Pirinioetan Luisek egindako espedizio militarren lorratzean, Posidoniok agindua jaso zuen (*h*)*eremus* edo landu gabeko eta abandonatutako lursailetan monasterioak sortzeko, abadea izendatzeko askatasuna zuela, monasterio beneditarretan ohi zen legez. Bada, Crisogono delako bati esleitu zitzaion Alaongo instituzio berria (monasterioa) ustiatu, landu eta eraikitzeko gidaritza eta ardura («*ad codirigendum vel laborandum*»). Berenger Tolosako kondeak (dukeak) konfirmatu zuen monasterioak lursail abandonatu horiek bere egin zituela eta, hartara, jabetze horrek lege-balioa zuela. Ondare hori esleituz, monjeek baldintza material nahikoak eskuratuko zituzten enperadorearen, haren semearen eta kondearen (Tolosako konde-dukearen) alde otoitz egin eta, gainera, erresumaren iraupena eta egonkortasuna segurtatzeko. Horrenbestez, monjeek zainduko zuten eskualde horretan erregearen nagusitza. Errege frankoek

521. Miro, A. 2011, 29. or. Alegia, Orrite eskualdean (Ribagorza), *Orrite* izena baitzuen ere haran horretako kastroak.

522. Lewis, A.R. 1965, 173. or.

523. Collins, R. 1994, 163. or.

524. Miro, A. 2011, 32. or.

525. Ikus komentarioa: Miro, A. 2011, 29. or.

ezin zuten eskualdeon kontrola segurtatu bertako biztanleen (kristauen) aliantzarik gabe. Pirinioetako eskualde horretan, Berengerrek protagonismo berezia du, bera da monasterioaren zaindaria, betiere erregearen ordezkaria (besoa) den neurrian noski. Hori ez zen *Marca Hispanicako* beste tokietan gertatzen: erregeak egiten du esleipena, eta bera da ere monasterioaren zaindaria⁵²⁶.

Kataluniako konderrietan, tartean ere Pallars eta Ribagorzan, monasterioak sortu eta biziberritu zituzten elizgizonak eta abadeak tokikoak ziren, ez frankoak. Akitanian eta Septimanian (Gotian), Benedikto Anianekoaren kolaboratzaile nagusiak Iberiako *godo* errefuxiatuak ziren⁵²⁷: Narbonan, Nimfridio eta, lurralde horien mugetan, Arlesen, Castellano abadea, eta Lyon Agobard artzapezpikua. Akitanian eta Akitaniaren mugetan, Elizari lotutako arduradunek galiar-erromatar izenak dituzte: Aguarnio, Cahorseko apezpikua (783); Ferreolo, Brioudeko abadea (817-834); Anastasio, Conquesko abadea 823 aldera⁵²⁸. 820tik aurrera, Luis enperadoreak hainbat monasterio hartu zituen babespean: Saint-Genesius de Fonts eta Saint-André de Sureda Rossellón (819 eta 823). Berdin Saint Esteban de Banyols Besalu konderrian (822) eta, Pirinioen hegoaldeko isurialdean barrena, Alaongo eta Gerriko monasterioak agertzen dira Karlomagnoren azken urteetan. 823an, Pallarsen Senteradako monasterioa sortu zen, Luis *Errukitsuak* berak emandako lursailekin. Une horretan, konde-lanetan zebiltzan agintariek hartu zuten Elizaren instituzio horiek sortzeko ekimena, eta horietako asko frankoak ziren jatorriz (Matfred Urgellen, Gaucelm Rossellón, Rampoon Bartzelona-Gironan).

Aureolo kondea hil, Amrus ibn Yusufen erasoak hasi eta Luis *Errukitsuak* eskualdeotan militarki muturra sartuz geroztik (809-815), Oskan eta Pirinio erdialdean izandako gudu eta txikizioetan suntsipen-lorraz bat geratu zen. Asko izango ziren ihesari emango ziotenak Oska aldean eta, testuinguru horretan, askoren etsipen horrek egokiera bikaina sortu zuen karolingiar Elizaren babespean instituzio eraberritu bat ezartzeko: Beneditarren Ordenako monasterioak.

Luis *Errukitsuak* interes handia agertu zuen Benedikto Anianekoaren monasterio-ordena beneditarrarekin, arrakastaz hedatzen hasi zenean. Monasterioen hedakuntzan, oso lagungarri gertatu zitzaion Benediktori Karlomagnok agindutako *Admonitio generalis* arau-zerrenda (789)⁵²⁹: bertan agintzen zen Benediktoren

526. Miro, A. 2011, 30. or.

527. Godoa tradizio jakin bati jarraitzen zion gizataldea zen. Tarteka aipatzen den godoen eta hispanoen arteko bereizketaren esanahia ez dago guztiz argi, eta ezin baztertu bikoizketa hori figura erretoriko bat izatea.

528. Lewis, A.R. 1965, 66-67. or.

529. Irismen handikoa inondik ere, Inperioko botere-zentroek, monasterioek bereziki, aplikatu beharreko diziplina bakarra zehazten duena, lurralde bakoitzean interpretaziorako tarterik gera ez dadin. Alkuinok latinez eskolatu eta letrak ikasteko beharra nabarmentzen du (*Ars grammatica* idatzi zuen) eta, 787tik aurrera, estu lotu zitzaion idazkera eta tipografia irakurterrazagoa ezartzen zuen erreformari. Latina jo zuten Akisgrango intelektualek erregetzaren eta tokian tokiko eliteen arteko lotura josteko hizkuntzat eta, noski, baita *Jainkoaren hitza* deitu ere (frankoei bereziki egiten zaie hura erabiltzeko deia), ikus Schutz, H. 2004, 152-155. or.

Erregela zela Inperio barruko monasterio-ordenen oinarritzko araubidea. 802ko Akisgrango sinodoaren ondoren, monasterioetara bisitariak (*missi*) bidaltzen hasi ziren, kontzilioetan erabakitako diziplina tokian-tokian betetzen zela egiaztatzeraz.

816an, Akisgrango sinodo garrantzitsua egin zen. Akisgrango Errege Jauregian egin zuten, eta bertan enperadoreak berak eztabaidetan parte hartu zuen. Hainbat erabaki hartu zituzten, tartean monasterio-bizitzak nola behar zuen. Benedikto Anianekoaren araubidea berretsi eta garaile atera zen. Sinodoko erabakiak nahitaezko bihurtu ziren Inperio osoan 816ko abuztuaren 23an, eta berehala *missi dominici* edo enperadorearen mandatariak bidali ziren inperio osoko bazterretara erabaki-sorta aplikatzen zela segurtatzeko. 817 eta 819 artean, 816ko bilkurei segida ematen zieten sinodoak egin ziren, zehaztasun gehiago erantsiz: agintarien eta Eliza instituzioen arteko harremanei buruz adibidez; monasterioek eta apezpikuek bozkatzeko eskubideak irabazi zituzten, baina erregeak hartuko zuen, azkenean, erlijio-ordenetako buruak aukeratzeko erabakia. Erabaki horiek bizi-estilo monastikoen aniztasunari amaiera eman zioten eta, trukean, karolingiar inperioaren Elizaren arau uniformeak ezarri zituzten.

Karolingiar eliza Pirinioetatik Iruñeraino

12. Le territoire de l'abbaye de Santa Maria de Fuentfria

13. Reconstitution approximative des territoires des abbayes d'Igal et d'Urdaspal, et territoires attestés de Fuentfria et de Cillas

74. Monasterioen zabalkundea Pirinio mendebaldera Eulogio Kordobakoak nafar ingurunea bisitatu zuen unean, 848an (Iturria: J.J. Larrea, 1998).

Eulogiok, Kordobako kristau-komunitateko nagusiak, Iruñera bisita egin zuen, segur aski 848an. Willesindo Iruñeko apezpikuarekin elkarri trukaturako gutunek eta berari buruzko Alvaro Kordobakoaren 859ko *Vita Eulogiik* argitu egiten dute Pirinio mendebaldeko instituzio kristauen orduko egoera, gure zorionerako. Eulogioren asmoa Pirinioak zeharkatu eta Karolingiar Inperiora sartzea bazen ere,

bertako bortuak itxita aurkitu zituen ekialdean⁵³⁰. Antso baskoien buruzagia, artean Karlosen etsai ere, nagusi zen Baskonian. Bada, Eulogio pozten da Iruñeko jauna *christicola princeps* bat delako, eta alderdi materialean zein intelektualean bizi-bizi zeuden monasterioak eta abade-etxeak aurkitu zituen Iruñeaz ipar eta ekialdeko eskualdeetan⁵³¹: San Zakarias («*Pirinio mendien magalean kokatua, Galiaren atarian. Hortik ateratzen da Arga [Aragus] ibaia ekialdetik Zubirira [Seburim] eta Iruñera isuriz, Kantabria osoa ureztatuz*»)⁵³² eta, Iruñetik Pirinio ekialderantz, San Bizente Igalgoa (Zaraitzun), San Salvador Urdaspalgoa (Erronkarin), San Martin Cillasgoa (828 inguru sortua, Anso haranean) eta San Pedro Siresakoa (Echo haranean). Eulogiok bisitatutako monasterio sortari Santa Maria Fuenfriakoa (850 ingurukoa, Erronkarin) eta San Pedro Usungoa gehitu behar zaizkio, 829an Iruñeko Opilano apezpikuak kontsokratutakoa⁵³³.

San Zakarias monasterioaren («*beati Zachariae monasterium sancti Zachariae*») arrastorik ez da geratu, baina Eulogiori interes berezia piztu zion, aberastasun handikoa zen. Eulogiok liburu sorta ederra eskuratu zuen hortik Kordobara bueltan: Agustinen *Jainkoaren hiria*, Virgilioren *Eneida*, Juvenal eta Horazioren *Satirak*, besteak beste. Hori eta San Pedro Siresakoa Zakarias abadeak sortu bide zituen. Eulogio Leireko monasterioan zela, monjeen komunitate eredugarri baten berri eman zioten: San Pedro Siresakoa.

75. San Pedro Siresakoa, 830 inguruan sortutakoa (Argazkia: Turol Jones. CC BY-SA 3.0).

Eulogiok miresmena sentitu zuen monjeen komunitate hori aurkitu zuenean («*hango monjeek, ia ehundik gora, zeruko izarrek bezala distiratzten zuten*», horra zer zioen). Zerabilten liturgia eta ordena monastikoa ez zen traza bisigotikoduna, ezta mozarabiarra ere, Iberian praktikatuez bestelakoa zen⁵³⁴. Monasterio horrek edo Pirinioetako besteek, sortzeko unean, Benediktoren erregela betetzen ote zuten ez da agirietan gorde tamalez⁵³⁵, baina argi geratzen da Echo haranak politikaren eta kulturaren aldetik karolingiarren itzalpean funtzionatzen zuela.

530. Beharbada, Gilen Tolosako dukea (Pepin II.a erregearen aldekoa) Kataluniako konderrietan kanpainen zela eta Karlos *Burusoila*, berriz, Septimaniar nagusi.

531. Larrea, J.J. 1998, 221. or.

532. Collins, R. 1990, 148. or. Ricardo Cierbidek Aragoi ibaiatz ari dela defendatzen du, eta ez Argaz (1998. El euskera en la Navarra medieval en su contexto románico, 501. or.).

533. Larrea, J.J. 1998, 186. or.

534. Duran Gudiol, A. 1991, [1] 7-[3] 9. or. Ikus ere Orella Unzué, J.L. 2001, 153. or., kontrako tesia argudiatuta: hurrengo mendeetan mozarabiar tradizioa mantendu zela.

535. Goñi Gaztambide, J. 1975, 370. or.

Siresa da monasterio zaharrenetako bat, segur aski Garindo Gartzez Aragoin konde (828-833) eta Luis enperadore zela sortua (Duran Gudiolk 833ko azaroaren 25ean sortu zela defendatzen du)⁵³⁶. Garindo Gartzezen emaztea ere aipatzen da, nor eta Guldreguth delako bat (izen frankoa segur aski), eta biek batera sortu zuten monasterioa, hari lurak esleituz⁵³⁷. Ez da zaila igartzen, orduan egin ohi zen legez, senar-emazte horien uztarketak hitzarmen zabalago bat adierazten duela, Gartzia leinuaren eta frankoen buruzagiaren artekoa, edo are, Gartzia leinuaren eta inperioko familia karolingiar baten artekoa. Odoario⁵³⁸ zen Siresako monasterioko abade nagusia, baina baita San Zakarias monasteriokoa ere. Hala ere, Zakarias izan bide zen San Pedro Siresako (eta San Zakarias monasterioko) lehenengo abadea eta sortzaileetako bat⁵³⁹. Zakariasen jatorriaren (edo benetako izenaren) berri ez zaigu geratu, baina Zakarias ez da Iberian Erdi Aroan indarrean zegoen santu bat⁵⁴⁰. Urruti joan gabe, Zakarias Erromako apezpiku greziarra zen (741-752), bere burua Bizantzioko Inperiotik askatu eta, Erromako Elizaren bitartez, karolingiarren agintaritzaren zuhaitza Mendebaldeko Europan landatu zuena.

75. Eneko Enekoitz Iruñeko erregearen irudikapena (XIV. mendeko eskuizkribu batetik).

Siresako monasterioko geroako akteek ere agerian uzten dutenez, franko karolingiarren esaneko instituzioak dira, data edo garaia aipatzeko orduan adierazten den bezala: «*regnante domno nostro Lodovico imperatore*», «*regnante Karolo in Franza*», etab. Hori, denboraren poderioz, aldatzen joan zen (bereziki Garindo II.a Azearitz kondearen garaian, 893-922)⁵⁴¹. Hala ere, San Pedro Siresakoa monasterioaren aktetan, *Galindo gratia Dei* tituluarekin agertzen da Aragoiko kondea, bera eta beste kondeak autonomia handi baten jabe egiten joan zirela agerian utziz.

536. Duran Gudiol, A. 1991, [2] 8. or. Larreak, ordea, zaharragotzat dauka: 809 eta 814 artean sortua. Ikus Larrea, J.J. 1998, 186. or.

537. Senac, P. 1999, 1504. or.

538. Traza godoko izen bat.

539. Duran Gudiol, A. 1991, [1] 7-[3] 9. or.

540. Duran Gudiol, A. 1991, [1] 7-[3] 9. or.

541. Orduan konpromisoazko formula bat ikusten dugu erabilia: «*regnante Karolo rege in Franza, Aldefonso filio Ardonis in Gallia Comata, Garsia Enneconis in Pampilonas*».

824ko Iruñeko karolingiar espedizioaren porrotaren berri entzun eta gutxira, 826an Hispaniako Markako konderrietan⁵⁴² Aizon (edo Aizo) delako bertako familia noble bateko kidea (*godotzat* edo *andalustartzat* joa izan da)⁵⁴³ altxa zen karolingiar nagusitzaren kontra, Luis enperadoreak Akisgranen karguen izendapen berriak egin eta berehala. Urte batzuk lehenago, 820an, Luis enperadore karolingiarrak Bera delako Bartzelonako lehenengo konde natibo eta Gotiako markako buruzagia (*marchio*) kargugabetu zuen traizioa leporatuta⁵⁴⁴, trukean nor jartzeko eta Rampon frankoa, Karlomagnoen hurbileko jaun zintzo izandakoa.

Tokiko dinamika politikoen kontra, Luisen erreakzioa zentralista izan zen. Bertakoen kontrako zapalketa-neurriek, berriz, altxamendua piztu zuten (826)⁵⁴⁵. Aizon Akisgraneko jauregi inperialean zeukaten atxilotuta, Beraren taldekoa izan eta enperadoreari traizio egitea leporatuta, baina lortu zuen ihes egitea eta jaioterrira heldzea. Vicera heldu zen, eta Rodako biztanleek ere harrera egin zioten. Aizonek, orduan, bere anaia mandatarari bidali zuen Abd al-Rahman II.a kordobarrarekin aliantza bat josteko. Iruñean, Eneko eta Banu Qasitarrak Kordobako emirrarekin adiskidantzan ziren une horretan. 827an, Aizonek, Beraren seme Willemundo eta Etilion aliatu hartuta (Aizonengana «*ihes egin zuten*», ARFk), hainbat gaztelu eta gotorleku hartu zituen (Ausona, Roda), baita Cerdanya eta Vallésen barneratu ere, eta hainbat txikizio eragin omeiatar tropekin bat egin ondoren. Jende ugari elkartu zen haiekin eta Aizonek, bere oldarra indartzen ikusita, erronka gogorragoei heldu eta errebolta biribildu nahi izan zuen, Bartzelona gotortuari setioa jarritz. 827ko maiatzean, omeiatarren armada bat Zaragozara heldu zen Ubayd Allah (Abu Marwan) jenerala buru zuela. Udan, Bartzelonan ziren setioa jartzten.

Enperadorearen ordezkari-lanetan eta Bartzelonaren defentsan, Beñat zegoen, Gilen Orangeoaren seme bat⁵⁴⁶. Beñat 826an Bartzelonako konde izendatu zuten, eta *Markaren* buruzagitza eskuratu (Akisgranen, Pepin I.a Akitaniako erregearen aurrean)⁵⁴⁷. Bada, Beñatek errefortzuak eskatu zituen, eta Luis enperadoreak, Akitaniako errege Pepinek zuzendu beharreko armada bat prestatzen zuen bitartean, Helisachar, Hildebrand eta Donat *missiak* bidali zituen mandatarari, egoeraren gaineko informazioa biltzeko eta Gotiak seguru jarraitzen zuela bermatzeko. Inperioarentzat giroa gaiztotzen ari zela ikusita, Luisek zein Lotario anaiak armada bat abian jartzeko agindu zuten Gotiara bidean, Orleans eta Tourseko konde bana gidari jarrita.

542. Aragoi eta Garindoren aginte-esparrua ez ziren inoiz *Marca Hispanican* kokatzen, ikus Miro, A. 2011, 34. or.

543. Ikus 98. oharra ere, ezin ahaztu garai honetan, bisigodoek ari garenean, tradizio eta zuzenbide jakin baten jarraitzaileez ari garela, eta ez etnia batez.

544. Duelu-lehia batez erabaki zuten erruduntza, godoek ohi zuten legea.

545. Auzias, L. 1937, 91-92. or.

546. Rampon, Bartzelonako konde frankoa 825ean hil zen.

547. Nithardek *dux Septimaniae* deitzen dio. Ikus Lewis, A.R. 1965, 46. or.

Ezustean, baina, errefortzu-espedizio horrek nekez egin zuen aurrera, eta Septimaniara ere ez zen heldu: amorruren amorruz, enperadoreak ohore guztiak kendu zizkien bi buruzagiei. Hala ere, Beñaten Bartzelona ez zen setiatzaileen eskuetan erori eta, kontatzen zaigunez, omeiatar kordobarren armadak Gironari ere eraso egin zion 827ko urrian (Beñaten anaia Gaucelm bertako nagusi zela beharbada), baita inguruak arpilatu eta, harrapaketaz ondo zamatuta, Zaragozara bueltatu.

Enperadorearen, Pepin erregearen eta Berenger Tolosako dukearen ekimen militarra nekez heltzen zen jada Pirinioetara. 828ko ekainean, Luis enperadoreak Pepin eta Lotario semeak jarri zituen oraingoan Hispaniako Markara bidean, baina Lotario Lyonen geratu zen, bera eta bere armada frankoa, Pepinekin hitz egiteko. Bilkura horretan zirela, ARFk oso modu bitxian esaten digunez, oraingoan «*sarrazenoak ez ziren prest edo beldurrez ziren*» muga-lurraldeetarantz (*Markarantz*) aurrera egiteko. Horrenbestez, Pepin Akitaniara itzuli zen, eta Lotario Akisgranera⁵⁴⁸. Luis enperadoreak Kordobarekin bakea sinatu beste aukerarik ez zuen izan⁵⁴⁹. 824ko Eneko Enekoitzen garaipenak eta Aizonen altxamenduak mugarri bat ezarri zuten: karolingiarrek 802 eta 809 artean konkistatutako hainbat muga-eskualde galdu egin zituzten. Karolingiar oldar hedakorren azkena izan zen. Berehala piztu zen Luisen semeen arteko botere-banaketari buruzko gerra zibila.

833an, Luisen semeek eta Aita Santuak, Lotario seme nagusia buru zutela, konplot bat hitzartu zuten Luis enperadorea tronutik botatzeko, baita egin ere aldi baterako⁵⁵⁰. Luisen eta Berengerren aginteak ez zeukan indarririk Pallarsen. Hautsak harrotuta zeudela aprobetxatuz, Azeari Garindoitx Urgell eta Cerdanyako kondea Pallarsera (eta Ribagorza) oldartu zen. Pirinioetan barrena egindako hedakuntzak marka utzi zuen Alaongo monasterioan: bertako akta batean Azeari Garindoitx agertzen da, «*Deo favente chomis*» ('*konde Jainkoaren babesaz*'), ordurako enperadorearen agintaritzari bizkarra emanez. Handik gutxira, ordea, Berenger Tolosako dukea indarberrituta itzuli zen 834an, eta Azeari I.a Garindoitx kendu⁵⁵¹. Azeari I.a Garindoitzek Urgell eta Cerdanyaren gainean zeukan kontrola galdu bide zuen (834 amaieran), eta Tolosako kondeak konfiantzazko Sunifredori esleitu zion kargua. Azkenean, Tolosako kondeek (Raimond Tolosako konde zela) berriro hartu zituzten Pallars eta Ribagorza menpean 865 baino lehen.

Garindo Gartzezen atzetik, beste leinu batek (Garindo I.a Azeiritzen⁵⁵² oinordekoen leinuak) hartu zuen Aragoiko eta Pirinio erdialdeko eskualdeen buruzagitza, baina konde horiek urrundu egin ziren karolingiarrek Karlomagno eta Luisen garaian ezarritako ezaugarrietatik: leinu bat osatu zuten, beren karguak (*honores*) karolingiar agintariek esleitu ordez. Bestalde, konderri horietan, ezta

548. Gogora ekartzen digu, ezinbestean, karolingiar kronikek baskoiei buruz aipatzen zuten beldurraren gaia.

549. Lewis, A.R. 1965, 46-47. or. ARFk ez du bake-itun hori aipatzen.

550. Auzias, L. 1937, 108-109. or.

551. Miro, A. 2011, 33. or.

552. Galindo Aznarez deitu izan zaio historiografia tradizionalan.

bertako monasterioetan ere, ez da gorde *missi dominician* berri, alegia, ordezkari (edo ikuskatzaile) inperialen berri, ez behintzat Aragoin edo Pallarsen eta Ribagorzan⁵⁵³. Karlos *Burusoila* errege frankoak, bere oldar-gerlariak lagunduta, (Germaniar Erromatar) Inperio Santu osoaren koroa eskuratzea lortu zuen, hori bai, bizitzako azken bi urteetarako baino ez: 875etik 877ra. Hala ere, 870. urtetik aurrera, errege edo enperadorearen *missi* edo ikuskatzaileak desagertuak ziren Loiraz hegoaldeko lurraldeetan⁵⁵⁴. Era berean, txanpon-olak desagertzen joan ziren: Akize, Bordele, Agen eta Saintes Garonaren inguruan, dirudienez, normandiarren erasoaren eraginez (aldi berean, nekazaritzaren beheraldiaren adierazgarri)⁵⁵⁵. Merkataritzak behera egin zuen, baita Frankiaren eta botere zentralaren lokarria ere, eta, era horretan, eskualdeko indar zentrifugoak gailendu ziren Akitanian eta Baskonian. Karolingiar Inperioaren besoak bere indarra galdu zuen; bere instituzioak, baina, bertan utzita.

Kondeek independente jokatu zuten, eta Aragoi eta ekialdera dauden eskualdeak Iruñeko erresumara lerratu ziren, lotura dinastiko estuak josiz (824-994)⁵⁵⁶. Kondeek monasterioen zaindari-lanak egin zituzten, baina tokiko aristokraziak izenez inperioaren hegalean jarraitu zuen, Pirinioetako agiriaren datetan IX. mende amaiera arte agertzen den bezala. Iruñeak oso agiri gutxi utzi ditu garai horretan (baita Leirek ere), eta data jakin bat duten errege-agiriak faltatzen joan dira⁵⁵⁷, adibidez, 842ko agiri ezagun bat (bertan, Eneko Leireko monasterioari dohaintza Esa eta aldameneko lurak ematen dizkio)⁵⁵⁸. Beraz, geroko kontakizunetan jarri behar da fede osoa Enekoren leinuari buruzko informazioari dagokionez. Orduko kronika karolingiarrek eta geroako agiriak zein kontakizunek aditzera ematen dutenez, 824ko karolingiar espedizioaren Orreagako porrotari esker, Eneko esteka guztiak apurtu bide zituen karolingiarrekin, baina Eneko harreman estuak aitortzen zaizkio Leire monasterioarekin, baita bertan hilobiratu izana ere. Leireko monjeen X. mendeko bi agiri adierazten dutenez (100 urte inguru geroago), Leireko monasterioa Enekoren emazte Onekak sortu omen zuen⁵⁵⁹. Hala balitz, eta ez karolingiarrek sortutakoa, erakutsiko luke enekotarren leinuak ere franko karolingiarren gobernu-praktikak kopiatu zituela.

553. Miro, A. 2011, 32-34. or.

554. Lewis, A.R. 1965, 115. or.

555. Lewis, A.R. 1965, 174-175. or.

556. Collins, R. 1990, 143.

557. Collins, R. 1990, 145.

558. «*Ego, rex Eneco concedo*» diogen agiria. Collinsek nabarmentzen duenez, XI. mendean aurretik bereziki handia da Aragoin eta Nafarroan sortutako dokumentu faltuen kopurua, Iberiako beste eskualde batzuekin alderatuz gero; ikus Collins, R. 1990, 187. or.

559. Collins, R. 1990, 151. or.

Epilogoa: Baskonia eta Akitania erromatar karolingiar sarean

200 urte pasa ziren 659. urtean Felix dukearen agintaldia hasi eta 852an Antso II.a Antsok Karlos *Burusoilari* men egin arte, baina bi mende horietan gauza asko aldatu ziren betiko. Galia hegoaldera eta Iberia iparraldera ezohiko gerra-ahalmenez heldutako franko karolingiarrek eta arabiarrek astindu eta kolokan jarri zituzten tokian tokiko gizarte-antolamenduen oinarriak. Hori gertatu ahal izateko, arabiarrek eta, bereziki, franko karolingiarrek beren barne-erreformak eta kohesio-bitartekoak ondu zituzten, gobernu-egitura bertikaletan oinarrituz.

Franko merovingiar zentralismoa ahuldu ahala, akitaniarren erromatar prestigioak eta baskoien ahalmen militarrek elkarren arteko sinergiak ondu zituzten, Felix Tolosako dukearekin hasita. Loira ibaiaren mugetako garnizioetan gotortu ziren, eta Akitaniaren defentsan aritu. Hala ere, Akitaniako antolamendu militarrek ez zituen berezkoak; aldiz, txertatutako gudaroste bereziak ziren, Garona ingurutik iparraldera hedatutako indarrak, Akitaniako dukearekin jositako leialtasun-hitzarmen zabalagoaren arabera. Hitzarmen hori bete ahala, akitaniar nortasun bat garatu zen, zibilizazio aparte eta heldu bat osatzearen kontzientzia.

Dena den, baskoi-akitaniar lankidetza sendo hori ezin izan zitzaion nagusitu Karlos *Martelekin* hasitako diziplina militar zorrotzari, ezta berak ekarritako sistema eraginkorrari ere, bere jaun gerlariak (*vassi*) zein tokian tokiko handikiak leialtasunaren arabera sarituz eta zigortuz. 720ko hamarkadan, Karlos *Martelek* Wynfrith-Bonifaziorekin egindako aliantzaren itzalean, 733ko Poitierseko guduak berretsi egin zuen itun berri baten sorrera: indar politikoz jantzitako Erroma berriaren (Aita Santu bilakatutako Erromako apezpikuaren) eta karolingiar dinastia frankoaren arteko uztarketa. Horretarako, Karlosek frankoen Eliza kate motzez lotu zuen, Klovisek 200 urte baino lehenago egin antzeko moduan.

Karlosen semeek gogoz bultzatu zuten monasterioen sorrera beren boterearen zutariak funtsatzeko, ez hainbeste kristau-erlijioaren onuran nola administrazio berri baten oinarriak ereiteko. Horretarako, Pepinek ez zuen erreparorik izan Akitaniako gerran (760-768) akitaniar ordena politiko independenteari lotutako zentro administratiboak zein intelektual-erlijiosoak suntsitzeko. Unean bertan eta denboraren poderioz, bertako hainbat dokumentazio galdu zen: geratu den horrek karolingiar familia goستن du gehienez. Bertan behera geratu zen V-VIII.

mendeetan eskualdean-eskualdean sortutako martirien eta santuen tradizioa, trukean Erromako santuei eta haien erlikiei zuzenean lotutako beste bat hasiz, erregela beneditarreko monasterioen epelean.

733ko Poitierseko guduak, Karlosi, Erromako ateak ez ezik, Pirinio eta Mediterraneoko bideak ireki zizkion, 721ean aukera hori Odo akitaniar buruzagiak kendu baitzion Tolosako guduan. Karlosek 741 arte indar militar hutsez lortu ez zuen agintaritza politiko osoa Pepin *Motza* semeak lortu zuen, frankoen errege merovingiarren tradizioa estatu-kolpeaz kenduz eta, trukean, berbera errege bihurtuz (751), baina baita hitzez bederen tokian tokiko legeak eta ohiturak errespetatuz eta tokiko agintariak karolingiar sistemari txertatuz.

Akitaniako gerra (760-768) luzea eta txikitzailea izan zen. Hainbatetan, Pepin *Motza* frankoen erregeak konkista militar azkarrak egiteko aukera izan zuen. Aldiz, nahiago izan zuen suntsipen-kanpaina luzeetan murgildu, tokiko gizarte-ordena hankaz gora utzita. Karlomagnoen eta Abd al-Rahmanen Ebroko espedizioek aro berri baten hasiera iragarri zuten: interpretazio laxoko erlijio-arau sinkretikoen eta tokian tokiko botere sekularren arteko bizikidetzaren orekatsuen gainbehera ekarri zuen, baita tokian tokiko berezko gizarte-antolamendu bereziena ere, diziplina estu eta uniformizatzaile baten truke. Errealitate militarrek aukera gutxi utzi zituzten erlijio ofizialak aukeratzeko orduan: karolingiarren Elizaren besarkada, Meka-Kordobaren erlijio monoteista (denboraren poderioz Islam bihurtzekoa), edo Toledoren kristautasuna, bere burua defendatzeko botere sekularrik eta Erromaren babesik gabe geratuta. 816ko Pancorboko guduko *maiu* paganoen aipamenaz geroztik, ez da existitzen ezein indar pagano antolaturen aipamen gehiagorik, salbu eta normandiarrek itsasotik 843az geroztik. Hala ere, zentro politikoetatik kanpora, pentsa daiteke praktika sinkretikoek indarra ez zutela galdu, arkeologiak (hilarrien sinbologiak batez ere) agerian utzi duenez.

770eko hamarkadako eztabaida teologiko-politikoekin hasitako beheraldian, Kordoba eta Akisgranen indar militarrek Pirinioez bi aldeetan zabaldu ziren, eta betiko ahuldu zen Toledoko Eliza kristauaren itzala. Ekialdeko Pirinioetatik hasi eta Asturiaseraino, ekimen militarren babesean, gizartea eratze, agintea sendotze eta ekonomia ulertzeko era berri bat sustraitu zen. Horren erakusle argiena dira *aprisio* motako lur-esleipenak, tokiko tradizioaz kanpoko leialtasun-kontratu bertikal baten adierazgarri, batzuetan enperadorearekiko zuzenean, bestetan monasterioarekiko/jauntxoarekiko eta enperadorearekiko.

Gerrak astindutako eskualdeetan, biztanle-hilketa eta -mugimendu handiak ageri dira dokumentuetan: Ebroren ekialdeko arroa (712/713-720, 793, 801-814), Septimania hegoaldea (719-726, 759, 793) eta Oskara ingurua (797-802, 809-815), Al-Andalusetik heldutako jende-olde berriek (iheslariak, presoak) Asturiasen beren eragina zabaltzen zuten bitartean. 754ko mozarabiar kronikariak 733ko Abd al-Rahman ibn al-Gafiqiren espedizioak Garonaz bi aldeetan egindako suntsipen eta arpilatze handiaren berri ematen du.

Suntsipen-giro horretan, kolonizatzaileen zein errefuxiatuen berri ematen zaigu sarritan, Pirinioez hegoaldeko erdialde eta ekialdean (Kataluniako konderriak) eta Septimanian. Benedikto Anianekoaren obra, Wynfrith-Bonifaziok ereindako haziz garatua, lorratz horretan loratu zen. Benediktok, Luis *Errukitsuaren* gerizpean, Beneditarren Ordenako monasterioak sortu zituen, eta 791 eta 819 arteko hainbat karolingiar kontziliotan (Ratisbona, Frankfurt, Akisgran) erabakitakoren arabera zabaldu zen. Erroma-Akisgran eta Meka-Kordoba bihurtu ziren epe horretan ezinbesteko agintaritzaren iturriak eta erreferentziak Pirinioez bi aldeetara.

Karlomagnok biribildu zuen botere sekularraren eta erlijiosoaren arteko identifikazioa: diziplina bakar bat bermatzeko egiturak. Erromako apezpikua indartuz (Bizantzioko Inperioa urrunduz) eta jainkotiaratasunez jantziz, agintari franko karolingiarrek narrazio berri bat sortu zuten karolingiarren leinuaren inguruan, Erromaren tradizioari uztartua, erregetzaren kontrako edozein eraso kristautasunaren kontrako ere bihurtuz, Elizak babestuta.

Pepinen dohaintza delakoak indarberrituta (Pepin, 754, 756; Karlosek berretsita, 774), Erromako apezpikuak bere besoa eta agintaritza luzatu zuen, VIII. mende bukaeratik aurrera Benedikto Anianekoaren diziplina monastikoa baliatuz, askotan frankoen kanpaina militarrek eta gerrak utzitako lorratzean. Karolingiarren agintaritza eta ospea ez zen auzitan jarri denbora oso luzez, baina praktikan tokian tokiko eliteek beren alde baliatu zituzten Elizaren instituzio horiek Pirinioetan, Baskonian eta konderri katalanetan, tokiko herri-instituzio tradizionalen gainean.

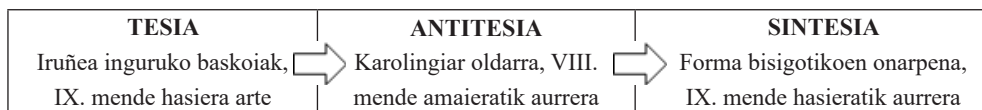
Pirinioetan, eliza, abade-etxe eta monasterioei 778az geroztik lurra esleitu eta bertako baskoiak kristautu ahala, Baskoniaren zatiketa jarri zen abian, Pepin *Motzak* 746an Suabian egin bezala: dukerriak (administrazio-unitate etnikoak, maiz) zatikatu, eta barruti berri bakoitza konde leialei esleitu. Baskonian, Fezensac konderria sortu zen 781etik aurrera Garona erdialdeaz hegoaldera, Baskoniako Lupo dukearen eskumenak urratuz eta baskoien autonomiaren kontrako erronka garbia botaz. 790ean, Gilen Orangeoak erabaki zuen suz eta ezpataz 766 eta 768ko Garonako menpekotasun-itunek hasitakoa zehaztea, Pirinioez iparraldeko baskoiak uztarpean hartuz eta, hartara, Karlomagnori erdialdeko zein mendebaldeko Pirinioen mendateak irekiz, eta hegoaldera zeharkatuz. Luze gabe zabaldu zuten franko karolingiarrek beren eraginaren aztarna Jakara (Aureolo, 801) eta Iruñetik mendebaldera Asturiasen mugetaraino (794tik aurrera), Alfontso II.aren printzerrian. Belasko buruzagiak, Karlomagno errege frankoaren mandatari eta, beharbada, *nutritusak*, zuzendu zituen, orduan, frankoen esaneko baskoiak Pirinioez mendebaldera, baita karolingiar zabalkuntza ere, 798an Iruñea karolingiar uztarpera ekarriz.

Asturiasko Alfontso II.ak (errege 791-842) oso erabilgarri ikusi zituen Karlomagnok ezarritako gobernu-egiturak Asturiasen bertan bere agintaritza sendotu/zabaldu eta Kordobatik urruntzeko. Horretarako, tokiko gizarte-ordenari eta sinesmenei muzin egin eta karolingiarren antzeko gobernu-ohiturak ezarri zituen, bere burua bisigodoen legitimitateaz jantziz. Frankoen eta Kordobaren nagusitzaren

kontrako erreakzioak ideologia bisigotiko bat piztu zuen, Asturiasen eta Katalunian bisigodoen legeak eta *Forum Iudicum* kodea lehenetsiz. Luis Errukitsua, Lotario eta Karlos *Burusoila* karolingiar enperadoreen itzala IX. mendean urrundu ahala ere⁵⁶⁰, karolingiarrek sortu edo birsortutako monasterioak finkatu egin ziren, ideia garbi baten adierazle: diziiplina bakar bat.

806an, Iruñea eta Tuterako gertaerek agerian utziko zuten Banu Qasien eta baskoi nafarren arteko sinergiak mugak zituela, eta batak zein besteak men egin behar izan zioten karolingiarren eta kordobarren oldar militarri. Pirinioez iparraldeko baskoiek independentzia irabazi zuten Azeari Antsoarekin (konde izandakoa, 836an hil zutena) eta Antso II.a Antso buruzagi independentearekin; Baskonia ez da orduko karolingiar hitzarmen dinastikoetan aipatzen, Akitaniaz aparte kokatzen den erreferentzia izan arren. Hala ere, baskoiak ez ziren gai izan herri baskoi guztiak agintaritza baten inguruan bilduko zituen narrazio fundazional bat eta bakarra sortzeko, eta Antso II.a Antso men egin zion Karlos *Burusoilari* 852an, andalustarren eskuetan preso egon ondoren. 850ean edo horren bueltan, Iruñeko Enekok men egin zien karolingiarrei bere mandatariak Frankiara egindako bidaian, baina lehenago, nafar lurretako Enekoren leinuak asturiarren eta kataluniarren moduko karolingiar estiloko gobernu-egiturak kopiaitu zituen, Erromaren kristautasun berriari lotuz, karolingiar diziplinapeko monasterio berrien zaindari bihurtuz eta Iruñean izen bisigodoko apezpikuak izendatuz: Opilano (829an aipatua) eta, gero, Willesindo. Pirinioen ekialdeko Hispaniako Markan bezala, bisigotismo formal baten aztarna agertzen da Iruñean.

VII eta VIII. mende hasieran, Pirinioez hegoaldeko baskoiak lankidetzan (eta elkarreraginean) arituak ziren aristokrazia bisigodo periferikoarekin erregearen zentralismoaren kontra. 824an, aspaldi desagertua zen etsaitasun bisigodoaren edozein arrasto eta, aldiz, Europako ordena berrian, Bisigodoen Erresumaren itzalak agintaritza, ospea eskaini zezakeen karolingiarren zein kordobarren asmoen aurrean. Iruñea inguruko baskoien lurraldean, instituzio berrien bisigotizazioa franko karolingiarren kontrako jarreraren somatizaziotzat har daiteke, ondorengo dialektikaren bidez:

560. 824an Eneko buruzagi altza zuten Iruñean; 826an Aizon Katalunian; 831n Azeari Antso buruzagi (ia) independentea Baskonia iparraldean, Pepin I.aren kontra borrokan gogor ari zela.

Hala ere, zaila da jakiten gobernu-egituren erreforma horiek IX eta X. mendeetan baskoientzat zer-nolako kohesio-indar eta iraunkortasun izan zuten egitura tradizionalen aldean, informazioa urria baita X. mende bukaera arte⁵⁶¹. Asturiasko Alfontso II.ak izen germaniarraz aurkeztu zuen bere burua (jaiotzez besterik izan ote zuen ez zaigu heldu); Iruñeko Enekok, berriz, tokiko izena eraman zuen, euskal izena. Ez da bakarra: IX. mende hasieratik ugaltzen hasi ziren Pirinioez bi aldeetara itzulpenik gabe bertako izena zeramaten pertsonaiak: Belasko, Azeari, Antso, Gartzia, Ximeno, etab. Asturiasko kasuan ez bezala, bertako nortasuna erakutsi eta, tokiko ohituren arabera, herri-leialtasunak atxikitzeko gogoia adierazten dute. Euskal etniako lurraldeetan, hanka biko gobernu-egitura berriez hitz egin daiteke: batetik, bertako tradizioan eta, bestetik, karolingiarrek ekarritako egituretan oinarrituta, mendetan iraun duen bi buruko agintaritza, elkarren ondoz ondo.

Akitanian ez zen gorde erromantzeaz bestelako hizkuntzarik, eta karolingiar konkistak ekarritako Neustriako frankoak erromantze-hiztunak ziren. 843tik aurrera ia hamar urtean, agerian geratzen da Akitaniaren zatiketa inperioaren indarren eta akitaniar subiranisten artean. 843ko Verdungo itunak barreiatuta utzi zuen akitaniar batasuna eta nortasuna, karolingiar familiaren konponketa dinastiko baten arabera egindako zatiketari. Horren kontra altxa zen Akitaniaren zati handiena, aurreko mendean Odoren, Hunalden edo Gaiferren independentzia-gogoia berrituz. Akitaniaren zatiketa hori lurralde-unitate txikiagoetan errepikatzen da, konderrietako botere politiko sekular eta erlijioso bikoitz batean adierazita. Bikoizketa hori baliatu zuen Karlos *Burusoila* errege izendatuak tokian-tokian bere kausaren aldeko aliatuak bilatzeko, geruza biren arteko borrokaren ezaugarriak dauzkan tentsio bat adieraziz: batetik, elite natibo eta natibizatua, tokiko ordena propio baten aldekoa (akitaniar nortasunaren aldarrikatzailea) eta, bestetik, Pepin eta Karlomagnoren konkisten itzalean sortutako egituretan ondutako eliteak oro har eta, Eliza bereziki, urrutiko inperioaren diziplinari zintzo.

Hamarkada bat inguruko borroken ondoren, Akitanian tokiko erresuma subirano bat sortzeko ahalegina bigarrenaz geratu zen zapuztuta 852an, Antso II.a Antso buruzagi baskoiaren bitartez Pepin II.a Karlos *Burusoila* karolingiarraren eskuetan geratu ondoren. Artean, ordea, ihes egitea ere lortu zuen eta, gerrillari bat bezala, Pepinek borrokan jarraitu zuen, normandiarrekin aliatuta, eta pagano ere bihurtuta, kronikek diotenez. 864ko udaberrian, Tolosari setioa jartzen porrot egin zuen eta, erretretan zela, Ranulfo I.a Poitierseko kondeak engainatu egin zuen eta, berriz ere, Pepin II.a Karlos erregearen eskuetan erori zen urte horretan, oraingoan bai, betiko. Ziega batean giltzapetuta eman bide zuen azken hatsa.

Deigarria da ikustea monasterioak ez zirela iraunkorki errotu Pirinioez iparraldeko Baskonian, normandiarren erasoan eraginez zati batean (843. urtetik aurrera), baina

561. X. mendean, monasterio berriak sortu ziren Pirinioez iparraldera (Saint-Sever, Sordua – Sorde–, etab.), Iruñeko erresumak Ebroko hedakuntza sendotu zuen, eta haren Errioxako monasterioek hainbat dokumentu utzi zituzten.

adierazgarria ere bada 735ez geroztik lurralde horretan ez dagoela txikizio handien edo biztanle-lekualdaketak eragin zituen borrokaren berririk (franko karolingiarrekin, andalustarrekin). Antso II.a Antsok Karlos *Burusoila* enperadoreari (823-877) men egin bazion ere, duke baskoien leinu erdi-independente edo independente bat sortu zen karolingiar dinastiaren eragina urrundu ahala. 887an hildako Antso III.a *Mitarra* izan bide zen leinuaren lehen dukea. 970 eta hurrengo hamarkadak arte itxaron behar dugu Pirinioen eta Garona arteko monasterioen (berrien) hedakuntza handia gertatzeko eta eliza-barruti berriak sortzeko, normandiarrek gudu erabakigarrian garaituak izan ondoren eta Baskoniako Gilen Antso dukearen gerizpean: Sorduako monasterioa izan zen lehena, Peirehoradatik gertu; Saint-Sever 982. urtean; etab.

Akitanian (Garonaz iparraldera) erromatar zuzenbideak indarrean jarraitu zuen bezala, Pirinioez hegoaldera begiratzuz, erdialde eta ekialdean, tradizioak, lur-kolonizatzaileek, kondeek eta jaunek zuzenbide iturritzat *Forum Iudicum* bisigodoen kodea onartu zuten. Pirinioen ingurumariko gainerako tokietan, hori zailagoa zen Elizaren eta hiriko instituzioetatik (hiriguneak, monasterioak...) urrutiago zeuden auzo, herri eta eskualdeetan, tokiko bertako egitura eta leialtasun horizontalen indar handiagatik: lehenago, bisigodoen kodearen erabilera oso mugatua izan zen baskoi lurraldeetan, eta gobernu-egitura berriek bisigodoen agintaritza ospetsuan babesa hartu zuten Kordobako emirerriaren eta karolingiarren aurrean, indar handiagoz (Asturiasen, oro har) edo gutxiagoz (nafar eremuan). Hala ere, euskal hizkuntzari eutsi zioten lurraldeetan, funtsean gorde ziren ahoz transmititutako tokiko usadioak zein ohiturak (*lex consuetudinis*) eta komunitate barruko leialtasunak, Baskonia osoan. Artean, mende batzuk igaro arte itxaron beharko dugu tokian tokiko ohitura eta lege horien bildumak dokumentu ofizialetan idatziz ikusteko, *foru(m)* bihurtuta.

Bibliografia

- Auñamendi Entziklopedia*. Euskomendi Fundazioa. <http://www.euskomedia.org/aunamendi>
- Auzias, Léonce. 1937. *L'Aquitaine carolingienne (778-987)*. Toulouse: Édouard Privat (éditeur) / Paris: Henri Didier (éditeur). (2015-04-23 kontsultatua)
- Azurmendi, Joxe. 2010. *Espainolak eta euskaldunak*. Donostia: ElkarLANEAN S.L. ISBN 978-84-9783-846-7 (2016-03-03 kontsultatua)
- Ávila, Maria Luisa. Molina, Luis. 1994. La marca superior de al-Andalus en el siglo VIII: El asceta Ibn al-Mugalis y los Banu Salama. *Homenaje al profesor José María Forneas Besteiro* (Vol. II). Granada. (2014-09-11 kontsultatua)
- Bachrach, Bernard S. January 1974. Military organization in Aquitaine under the early Carolingians. *Speculum* (49, No. 1). Cambridge University Press. (2016-04-06 kontsultatua)
- Bachrach, Bernard S. 1977. *Early Medieval Jewish Policy in Western Europe*. University of Minnesota Press. (2015-08-24 kontsultatua)
- Cañada Juste, Alberto. 1980. Los Banu Qasi (714-924). *Principe de Viana* (158-159). ISSN 0032-8472 (2016-03-11 kontsultatua)
- Catholic Encyclopedia*. New Advent. <http://www.newadvent.org/cathen> (2015-08-24 kontsultatua)
- Codera, Francisco. 1906. *Límites probables de la conquista árabe*. Boletín de la Real Academia de la Historia. (2015-07-21 kontsultatua)
- Collins, Roger. 1983. *Early medieval Spain*. New York: St. Martin's Press. ISBN 0-312-22464-8
- Collins, Roger. 1988. The Vaccae, the Vaceti, and the rise of Vasconia. *Studia historica. Historia antiqua* (6). Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca. (2016-02-18 kontsultatua)
- Collins, Roger. 1990. *The Basques*. Oxford: Basil Blackwell.
- Collins, Roger. 1994. *The Arab conquest of Spain*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Collins, Roger. 1998. *Charlemagne*. Toronto and Buffalo: University of Toronto Press. (2016-01-29 kontsultatua)
- Collins, Roger. 2004. *Visigothic Spain 409-711*. Blackwell Publishing. (2015-08-25 kontsultatua)
- Collins, Roger. 2012. *Caliphs and kings: Spain, 796-1031*. Wiley-Blackwell. ISBN 978-0-631-18184-2
- D'Abadal de Vinyals, Ramon. 1952. *Catalunyacarolingia(II)*. Barcelona. (2015-08-29 kontsultatua)

- Davant, Jean-Louis. 2007. *Histoire du peuple basque*. Donostia: Elkar. ISBN 978-84-9783-548-0
- De Jaurgain, Jean. 1898. *La Vasconie : Étude historique et critique*. Pau: Imprimerie – Stereotypie, Rue de Cordelies, 11. <https://archive.org/details/lavasconietude01jauruoft> (2016-03-27 kontsultatua)
- Duran x, Antonio. 1991. Dos cuestiones sobre el monasterio de San Pedro de Siresa. *Príncipe de Viana* (193). ISSN 0032-8472.
- Fernández Acebo, Virgilio. 2010. El término ‘castro’ en la Península Ibérica y expresiones afines europeas. (Capítulo II). *Castros y castra en Cantabria: fortificaciones desde los orígenes de la Edad de Hierro a las guerra con Roma*. ISBN 978-84-613-6941-6. (2015-03-02 kontsultatua)
- Fletcher, Richard A. 1984. *Saint James's catapult: The life and times of Diego Gelmírez of Santiago de Compostela*. Oxford: Oxford University Press. <http://libro.uca.edu/sjc/sjc.htm> (2016-04-06 kontsultatua)
- Glick, Thomas F. 1979. *Islamic and Christian Spain in the early Middle Ages*. Princeton, N.J.: Princeton University Press. <https://archive.org/details/islamicchristian00glic> (2015-09-03 kontsultatua)
- Goñi Gaztambide, José. 1975. Origen del monacato benedictino en Navarra. *Príncipe de Viana* (138-139). ISSN 0032-8472. (2015-09-03 kontsultatua)
- Goulard, Renée. 1997. Wascones in plana descendunt... Civitas Lapurdum... *Lapurdum* (2). ISBN 2-84127-142-0 <http://lapurdum.revues.org/1820?lang=en> (2015-09-02 kontsultatua)
- Halphen, Louis. 1992. *Carlomagno y el imperio carolingio*. Madrid: Ediciones Akal, S.A. (2016-04-06 kontsultatua)
- Higounet, Charles (dir.). 1962. *Histoire de Bordeaux*. Editions Privat.
- Lacarra, Jose María. 1957. *Vasconia medieval; Historia y filología*. San Sebastián: Publicaciones del Seminario Julio de Urquijo de la Diputación Provincial de Guipuzcoa.
- Larrea, Juan José. 1998. *La Navarre du IVe au XIIIe siecle. Peuplement et société*. Paris-Bruxelles: De Boeck Universite.
- Lewis, Archibald R. 1965. *The Development of Southern French and Catalan Society, 718-1050*. Texas: University of Texas Press (Print Edition) <http://libro.uca.edu/lewis/sfcatsoc.htm> (2016-04-06 kontsultatua)
- Lewis, Archibald R. 1976. The dukes in the Regnum Francorum, A.D. 550-751. *Speculum* (51, No. 3). Cambridge University Press. (2016-04-06 kontsultatua)
- Martín Duque, Angel J. 1999. Vasconia en la Alta Edad Media. Somera aproximación histórica. *RIEV* (44, Núm. 2). ISSN 0212-7016. (2016-02-19 kontsultatua)
- McKenna, Stephen. 1938. *Paganism and Pagan Survivals in Spain up to the Fall of the Visigothic Kingdom*. Catholic University of America Press. <http://libro.uca.edu/mckenna/paganism.htm> (2016-04-01 kontsultatua)

- Meadows, Ian. 1993. The Arabs in Occitania *Saudi Aramco World* (44). <https://www.saudiaramcoworld.com/issue/199302/the.arabs.in.occitania.htm> (2014-10-29 kontsultatua)
- Miro, Annick. 2011. Les comtes de Toulouse en Pallars et en Ribagorce au IXe siècle: princes souverains ou agents du prince? *Territorio, sociedad y poder* (6). (2016-04-02 kontsultatua)
- Montenegro, Julia. Del Castillo, Arcadio. 2004. La expedición de Abd al-Malik ibn Qatan al-Fihri a los Pirineos. *Hispania* (64, Núm. 216). ISSN 0018-2141. (2014-11-14 kontsultatua)
- Obregon Goyarrola, Fernando. 2010. Poblamiento y comunicaciones de Cantabria durante la Edad del Hierro: castros y caminos de altura (Capítulo III). *Castros y castra en Cantabria: fortificaciones desde los orígenes de la Edad de Hierro a las guerras con Roma*. ISBN 978-84-613-6941-6. (2014-11-17 kontsultatua)
- Orella Unzué, Jose Luis. 2001. Relaciones medievales entre Gascuña y Guipúzcoa: la diócesis de Pamplona y de Bayona. *Azkoaga* (11). BIBLID [1137-442X (2001), 11; 93-212] <http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/azkoaga/11/11093212.pdf> (2016-03-30 kontsultatua)
- Pepin, Guilhem. 2005a. Les Aquitains et les Gascons au Haut Moyen Âge : genèse de deux peuples. *Bulletin de la Société de Borda* (477). Société de Borda. (2015-08-17 kontsultatua)
- Pepin, Guilhem. 2005b. Les Aquitains et les Gascons au Haut Moyen Âge: l'affirmation de deux peuples. *Bulletin de la Société de Borda* (479). Société de Borda. (2015-06-30 kontsultatua)
- Purton, Peter F. 2009. *A history of the early medieval siege*. Woodbridge: The Boydell Press. (2015-07-29 kontsultatua)
- Rouche, Michel. 1979. *L'Aquitaine des Wisigoths aux Arabes 418-781 : naissance d'une région*. Paris: EHESS-Jean Touzot.
- Ruiz F., Amanda. Agirre G., Jaione. 2006. *Euskal Herriko Erdi Aroaren historiako dokumentu idatzi eta grafikoen iruzkin-ereduak*. Bilbo: UEU. ISBN: 84-8438-080-7
- Sagredo, Iñaki. 2012. *Cuando éramos navarros: Defensa y pérdidas del territorio (778-1620)*. Pamplona/Iruña: Pamiela. ISBN: 978-84-7681-727-8
- Sanchez-Albornoz, Claudio. 1959. Problemas de la historia navarra del siglo IX. *Príncipe de Viana* (20). ISSN 0032-8472 (2015-09-01 kontsultatua)
- Scholz, Bernhard W. Rogers, Barbara (transs.). 1998. *Carolingian Chronicles: Royal Frankish Annals and Nithard's Histories*. The University of Michigan Press. ISBN 0-472-06186-0
- Schutz, Herbert. 2004. *The Carolingians in Central Europe, Their History, Arts, and Architecture*. Leiden, Netherlands: Koninklijke Brill NV. ISBN 90-04-13149-3 (2016-01-29 kontsultatua)

- Senac, Philippe. 1999. Estudio sobre los primeros condes aragoneses. *Aragón en la Edad Media* (14-15, Vol. 2). ISSN 0213-2486
- Urzainqui Mina, T. Olaizola, J.M. 1998 (3. arg.). *La Navarra marítima*. Pamplona: Pamiela. ISBN 84-7681-293-0

Hitzen aurkibidea

7

754ko mozarabiar kronika, 46, 47, 54, 55, 56,
59, 82, 182

A

Abbo, Poitierseko kondea, 111

Abbo, Proventzako patrizioa, 26

Abd al-Karim ibn Mughait,

Kordobako jenerala, 128, 130, 151

Abd al-Malik ibn Mughait

Kordobako jenerala, 128, 130, 131

Abd al-Malik ibn Qatan

Kordobako gobernadorea, 59, 65

Abd al-Rahman I.a

Kordobako emir independentea, 68, 69, 107,
112, 113, 114, 121, 125, 127, 132, 182

Abd al-Rahman ibn al-Gafiqi

Kordobako gobernadorea, 52, 54, 55, 56, 57,
59, 182

Abd al-Rahman II.a

Kordobako emir independentea, 157, 166,
168

Abd al-Rahman III.a

Kordobako kalifa, 129

Adalaric, 43, 116, 117, 118, 135, 140, 148

Admonitio generalis (789), 117, 173

Adrian I.a

Erromako apezpikua, 105, 122, 123, 124, 144

Agde, 20, 62, 85

Agen, 15, 28, 56, 90, 97, 109, 116, 168, 179

Aigyna, 14, 15, 16, 89

Aita Santua

Erromako apezpikua, 36, 52, 71, 83, 104,
105, 121, 122, 123, 124, 139, 144, 178

Aizon, 114, 177, 178, 184

Ajbar Maxmua

arabierazko kronikaria, 45, 68

Akisgran, 79, 117, 118, 124, 132, 135, 151, 154,
157, 159, 162, 171, 173, 174, 177, 178, 182,
183

Akitania, 7, 11, 12, 15, 20, 22, 25, 26, 27, 28, 29,
30, 31, 32, 33, 37, 38, 39, 41, 43, 45, 48, 49,

50, 51, 53, 55, 57, 60, 61, 69, 73, 75, 76, 77,
78, 80, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93,
94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104,
106, 108, 109, 111, 112, 115, 116, 117, 120,
130, 131, 132, 136, 140, 141, 147, 149, 150,
151, 154, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163,
164, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173,
177, 178, 179, 181, 184, 185, 188

Akitaniako gerra, 85, 182

akitaniar, 7, 17, 18, 22, 23, 26, 34, 35, 40, 41, 42,
51, 55, 57, 59, 60, 61, 72, 84, 89, 91, 92, 93,
94, 95, 98, 99, 101, 102, 104, 109, 112, 149,
158, 160, 161, 162, 163, 166, 181, 182, 185

Akize, 31, 33, 153, 154, 164, 179

Alaongo monasterioa, 172, 173, 178

Albelda, 153

Albeldako bigarren gudua, 167

Albeldako gudua, 166, 167

Albeldako kronika, 66, 127, 143

Albi, 14, 27, 28, 97

Albigeois, 17, 26, 91

Alkuino, 79, 124, 130, 139, 173

Alfontso I.a, 32, 64, 65, 66, 67

Alfontso II.a, 38, 67, 113, 124, 127, 128, 129,
130, 135, 142, 143, 144, 145, 151, 152, 160,
167, 183

Alfontso III.aren kronika, 66, 127, 166, 168

Al-Makkari

ipar afrikar historialaria, 45, 47, 51, 127

Al-Samh, 26, 50, 51, 52

Amrus ibn Yusuf, 43, 134, 137, 138, 149, 150,
155, 157, 173

Anbasa

Kordobako gobernadorea, 52

anglosaxoi, 8, 11, 36, 71, 72, 73, 77, 124

Anglosaxoien Eliza, 72

Angulema, 38, 56, 94, 95, 96, 162, 163, 165

Anianekoa

ikus Benedikto, 7

Annales anianensis

ikus ere Annales Aniani, 62

Annales Aniani, 154

Annales Bertiniani, 159, 164

Annales Mettenses, 78, 158

Annales Regni Francorum

ikus ere ARF, 42, 90, 92, 97, 101, 153

Ansemundo

Nimesko kondea, 85, 86

Antso II.a Antso, 165

baskoien printzea (dukea), 44, 164, 165, 166, 167, 168, 181, 184, 185

Antso III.a Mitarra

baskoien dukea (printzea), 168, 185

Apokalipsiari buruzko komentarioa, 123, 143*Aquitania Prima*, 26, 147*Aquitania Secunda*, 14, 147*Aquitania Tertia*

ikus Novempopulania, 26

Araba, 30, 32, 62, 66, 67, 113, 114, 127, 128, 129, 130, 137, 145, 151, 152, 167, 168

arabiar, 26, 38, 46, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 65, 67, 68, 69, 82, 88, 99, 107, 125, 126, 127, 135, 137, 148, 153, 157, 169, 181

arabiar iturriak, 127

arabiar kronikak, 65

ARF

ikus *Annales Regni Francorum*, 42, 89, 90, 92, 94, 101, 110, 132, 177, 178

Arinbert

dukea, 16

Armentia, 38, 145

Arnaut

baskoien dukea, 44, 168

Ars grammatica, 173

Asterio

asturiar aztia, 67

Astronomia

Vita Hludovici-ren egilea, 150

Asturias, 8, 33, 38, 46, 47, 60, 64, 65, 66, 113, 114, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 135, 142, 143, 144, 145, 151, 155, 160, 167, 168, 172, 182, 183, 184, 186

Aturri, 31, 163

Aude, 13

Auski

Auch frantsesez, 15, 33, 55, 117, 171

Ausona, 114, 133, 142, 170, 177

Austrasia, 11, 12, 13, 16, 25, 42, 43, 48, 49, 60, 73, 83, 95, 103, 106

Auvernia, 14, 16, 75, 78, 89, 92, 93, 95, 98

Azeari Antso

baskoien kondea, 156, 158, 159, 164, 184

Azeari I.a Garindoitz, 150, 155, 156, 159, 178

Aznar

abizena, 155

Aznar Galindez

ikus Azeari I.a Garindoitz, 156

B

bagaudae, 14

Balask al-Galashki

ikus Belasko, 151

Balul ibn Marzuq, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138

Banu Qasi, 66, 69, 125, 126, 137, 138, 139, 153, 155, 157, 166, 167, 177, 184

barbaro, 7, 14, 23, 26, 34, 41, 115

Barbastro, 138

Barbitania, 134

Bardulia

ikus Gaztela, 66, 67, 113

Bartzelona, 108, 131, 140, 141, 142, 148, 169, 173, 177, 178

Bartzelonako espedizioa (801-802), 141, 147, 148

Bartzelonako jauna, 107, 131, 132, 140

Bartzelonako kondea, 177

Baskonia, 7, 8, 11, 12, 15, 17, 20, 22, 25, 26, 28, 31, 32, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 50, 53, 56, 57, 59, 61, 65, 69, 76, 77, 80, 84, 86, 87, 89, 90, 91, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 117, 118, 120, 121, 128, 129, 131, 136, 137, 138, 140, 141, 147, 148, 150, 151, 154, 155, 156, 158, 163, 164, 165, 166, 168, 170, 171, 175, 179, 181, 183, 184, 185, 186

Beato Liebanakoa, 123, 124, 143

Belasko

Iruñeko jauna, 43, 135, 137, 138, 147, 151, 152, 153, 183

Beñat

Septimaniako dukea, 43, 148, 158, 159, 162, 177, 178

Benearno, 10, 33, 38, 55, 163

Benedikto, 7, 118, 119, 120, 121, 171, 173, 174, 183

Benediktoren erregela, 75, 119, 120, 171, 172, 173, 175, 182

Beneditarren Ordena, 8, 71, 90, 118, 171, 173, 183

Bera

Bartzelonako lehenengo kondea, 171

berbere, 38, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 88, 107, 126, 127, 142, 153, 169

Berenger, 44, 148, 154, 156, 158, 164, 172, 173, 178

Berry, 14, 54, 76, 77, 92, 93, 96, 98

Bertrada, 83, 98

Besalu, 116, 154, 173

Beziers, 20, 52, 62, 85

Bisigodoen Erresuma, 9, 12, 27, 30, 39, 45, 50, 52, 53, 103, 143, 144, 162, 184

bisigodoen zuzenbide, 27, 142, 143, 169, 170
 bitasun, 10
 Bizkaia, 13, 65, 66, 67, 129, 130, 163
 Bonifazio
 misiolaria, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 79, 83,
 105, 119, 122, 181, 183
 Bordele, 13, 15, 18, 33, 37, 38, 54, 55, 56, 57,
 60, 61, 78, 89, 91, 101, 102, 111, 112, 116,
 142, 147, 151, 153, 158, 162, 164, 165, 166,
 168, 179
 Borgoina, 12, 21, 22, 25, 49, 52, 57, 60, 61, 62,
 73, 92, 98, 103, 141
 Bourges, 37, 48, 54, 76, 89, 91, 92, 93, 96, 98,
 98, 111
 bretainiar, 42, 158

C

Cahors, 15, 94, 183
 Calahorra, 20, 38, 14, 145, 169
 Calahorrako diozesia, 38
 Carcasona, 12, 13, 26, 52, 86, 87, 131, 133, 154,
 169
Cassius
 Banu Qasi leinuaren aitzindari mitikoa, 47,
 125, 126
 Cerdanya, 53, 54, 55, 116, 119, 154, 155, 159,
 177, 178
Cerretanya
 ikus *Cerdanya*, 53, 114
 Chadoind, 16
 Châlons, 22
 Champagne, 22
Chanson de Roland, 10, 90
Charroi de Nîmes, gesta-kantua, 120
Charte d'Alaôn, 10
 Chasseneuil-du-Poitou, 109, 111, 115, 140
 Chorso, 43, 111, 116, 117, 118, 140, 158
Chronica silense, 109
 Civitas Lapurdum
 ikus Lapurdo, 32
 Clavijoko gudua, 129, 153
Codex Calixtinus, 10, 145
 Colioure, 20
Compostella
 etimologia, 145
Cosmographia, 59, 79

D

Dagoberto, 12, 14, 15, 16, 25, 36, 37, 40, 43
De laude Pampilonae, 23
 Didier, 14, 27, 28
 dikotomia
 ikus bitasun, 42

Donejakue
 santua, 145
 Donejakue (Santiago)
 tokia, 155, 156
 Donejakue bidea, 110, 145
 Dordoina, 55, 56, 101
 dualismo
 ikus bitasun, 10

E

Ebro, 38, 39, 47, 65, 66, 67, 68, 69, 86, 105, 107,
 110, 112, 114, 121, 125, 126, 128, 131, 136,
 137, 138, 142, 147, 149, 150, 166, 167, 168,
 169, 171, 182
 Ebroin, jauregiko etxezaina, 10, 17, 18, 21, 22,
 25, 43
 Ebroin, Poitierseko apezpikua, 160, 162, 165
 Egica
 bisigodoen errege bat, 36, 37, 41
 Eginardo
 ikus Einhart, 79
 Einhart, 79, 81, 109, 110, 124, 139
 Elipando
 Toledoko apezpikua, 122, 123, 124, 131,
 143, 144
 Eneko Enekoitz
 Iruñeko jauna, 44, 151, 152, 153, 155, 157,
 158, 163, 164, 166, 167, 168, 177, 178, 179,
 184
 Ermenon
 Poitouko kondea, 161, 162, 165, 166, 167
Errekonkista, 10, 168
erritu mozarabiar, 123
 Erroma, 7, 8, 14, 31, 75, 83, 169, 181, 183
 erromatar, 7, 12, 22, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 34,
 35, 41, 45, 73, 87, 88, 89, 99, 110, 112, 117,
 120, 122, 133, 144, 173, 181
 kontzeptua, 82
 erromatar zuzenbide, 27, 88, 133, 170, 186
 Erwig, 27, 39
 Eulogio
 mozarabiar apezpikua, 174, 175
europar
 izena, 56
 Euskal Herria, 8, 9, 10, 66, 128
euskaldun, 9, 10, 133
 euskara, 7, 47, 133, 152
 Eztebe II.a
 Erromako apezpikua, 83

F

Felix, Akitania-Baskoniako dukea, 14, 17, 43,
 181
 Felix, Aragoiko kondearen aita, 136

Felix, Urgelleko apezpikua, 121, 122, 130, 169, 172
feudalizazio, 7
 Fezensac, 116, 117, 140, 141, 147, 158, 168, 183
Fidentiacus
 ikus Fezensac, 116
 Fortun ibn Musa, 43, 137, 138
foru, 27, 186
Forum Iudicum, 27, 45, 64, 86, 142, 169, 184, 186
Franciacus
 ikus Fronsac, 101
Francio, 13
 Frankfurt, 71, 143, 144, 183
 Frankfurteko kontzilioa (794), 122, 124, 130, 144
 Frankia, 12, 25, 49, 51, 56, 57, 60, 63, 77, 83, 89, 91, 92, 93, 94, 104, 106, 110, 123, 141, 150, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 167, 179
*franko errupiar*o, 80
franko saliar, 98
 Fredegario, 13, 15, 21, 87
Fredegarioren jarraipena, 41, 42, 49, 59, 62, 76, 89, 94, 98
Fredegarioren kronika, 12, 15, 21, 96, 120
 Froia
 Alfontso II.aren mandataria, 135
 Zaragozako jaun bisigodoa, 39, 162
 Fronsac, 69, 101
 Fruela
 asturiar printzea, 66, 67, 113, 142
 Fruela, Alfontso II.aren mandataria, 135

G

Gaifer
 Akitania-Baskoniako printzea, 14, 29, 43, 78, 80, 84, 85, 86, 87, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 111
 Galactorio, 13
 Galia, 14
 galier-erromatar, 27, 28, 35, 45, 73, 173
Galindez
 abizena, 155
 Galizia, 13, 37, 64, 65, 66, 67, 113, 127, 128, 142, 144, 145
Gallia Comata, 60, 129, 167, 168
 Gard, 13
 Garindo Gartzez, 176, 178
 Garindo I.a Azearitz, 178
 Garnomoko kontzilioa, 19, 27, 33, 37, 74, 106
 Garona, 14, 15, 16, 27, 28, 30, 33, 38, 41, 51, 55, 57, 91, 94, 96, 97, 98, 101, 102, 106, 116, 118, 136, 155, 163, 165, 166, 179, 181, 182, 183, 186
 Gartzia I.a Garindoitz, 155

Gaiztoa ezizenez, 155
 Gaskoinia, 30, 33, 37, 38, 40, 147, 156, 158, 168, 171
 Gaztela, 66, 67, 113, 127, 151, 171
 Genial, 14, 15
 Gilen
 baskoien dukea, 165
 Gilen Gelonekoa
 ikus Gilen Orangekoa, 119
 Gilen II.a Antso
 X. mendeko duke baskoia, 163, 186
 Gilen Orangekoa, 43, 118, 120, 128, 129, 130, 131, 140, 141, 142, 148, 149, 151, 177, 183
 Gilen Tolosakoa
 ikus Gilen Orangekoa, 131, 142
 Gipuzkoa, 13, 31, 129, 130, 163
 Girona, 116, 131, 142, 169, 173, 178
 Girona, 38, 60, 98, 99, 102, 104, 163, 165, 166
godo
 kontzeptua, 45
Gotia
 ikus Septimania, 115, 118, 119, 120, 121, 131, 141, 147, 148, 151, 159, 165, 167, 172, 173, 177
 literatura klasikoan, 115
 Gregorio I.a *Handia*
 Erromako apezpikua, 36
 Gregorio III.a
 Erromako apezpikua, 63, 71, 73
 Gregorio Toursekoa, 35, 38
 Grifo
 Pepin eta Karlomanen anaiordea, 73, 77, 80
 Gundemar, 13

H

Hatton
 Hunalden anaia, 60, 78
 Herault, 13
 Hilderiko
 Nimesko gobernaria, 19
 Hispania, 14, 15, 35, 39, 45, 131, 124, 144, 150, 153, 157, 168, 171
Hispaniako Marka, 118, 177, 178, 184
 hispano-erromatar, 45
Historia Wambae Regis, 20, 21, 22, 32
 historiografia, 8, 9, 10, 11, 16, 46, 60, 67, 113, 126, 129, 168, 178
 Honorio
 Erromako enperadorea, 14, 23, 35
 Hunald I.a, Akitania-Baskoniako dukea (printzea), 42, 43, 60, 61, 75, 76, 77, 78, 86, 185
 Hunald II.a, akitaniar buruzagia, 98, 101, 102, 104, 167
Huon Bordelekoa, gesta-kantua, 7

I

Ibn Atsir
 kronikaria, 135
 Ibn Belaskut, 114, 121
 Ibn Hayyan
 kronikaria, 46, 135
 ikonoklasia, 42
Iluro
 ikus Olorue, 33, 38, 39, 163
 Ipar Euskal Herria, 164
 irlandar
 Eliza, 72
 kultura, 27
 misioak, 72
 monjeak, 59
 santuak, 78
Iruña-Veleia, 32, 66, 137, 145
 Iruñea, 23, 36, 39, 43, 45, 46, 47, 50, 59, 64, 66,
 67, 68, 69, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114,
 128, 129, 135, 137, 138, 145, 147, 151, 152,
 153, 155, 156, 164, 166, 168, 175, 177, 179,
 183, 184
 Antso, 152
 hilerria, 46
 Iruñeko erregea, 158, 163
 Iruñeko harresiak, 23
 Iruñeko jauna, 151, 152, 153, 163, 164, 166,
 167, 184
 Isidoro Bejako
 ikus *754ko mozarabiar kronika*, 56
 Isidoro Sevillakoa, 20, 47
ius consuetudinis, 26, 169, 186

J

jauregiko etxezain, 11, 12, 16, 18, 22, 25, 26, 42,
 43, 48, 49, 50, 52, 56, 61, 63, 81, 90
 Jean de Jurgain, 10, 41, 45, 154, 168
 Jean Justin Monlezun, 10, 50, 55, 60
 Joseph-François Rabanis, 10
 Judith, 159, 160, 161

K

Kantabria, 13, 19, 20, 23, 32, 33, 40, 60, 65, 66,
 175
kantabriar, 9, 13, 32
 Kariberto II.a, 15, 16, 17, 18, 40
 Karlomagno, 11, 28, 57, 79, 91, 101, 102, 103,
 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112,
 113, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 124,
 130, 131, 132, 135, 136, 138, 139, 140, 141,
 142, 144, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153,
 154, 155, 158, 160, 161, 168, 169, 171, 172,
 173, 177, 178, 182, 183, 185

Karloman, Karlomagnoaren anaia, 43, 73, 74, 76,
 77, 78, 79, 80
 Karloman, Pepin *Motzaren* anaia, 43, 76, 79, 80,
 81, 82, 83, 84
 Karlos *Burusoila*, 161, 162, 163, 164, 165, 166,
 167, 175, 181, 182, 184, 185
 Karlos I.a Handia
 ikus Karlomagno, 43
 Karlos *Martel*, 7, 8, 10, 26, 43, 48, 49, 50, 51,
 52, 54, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 72, 73,
 74, 75, 76, 77, 78, 83, 85, 90, 91, 181, 182
 katalan (hizkuntza), 134
 Katalunia, 53, 114, 121, 131, 135, 140, 141, 142,
 147, 148, 154, 169, 171, 172, 173, 175, 183,
 1584, 154, 169, 171, 172, 173, 175, 183, 184
 Klotario II.a, 15
 Klotario III.a, 18, 43
 Klovís, 12, 26, 34, 35, 43, 56, 60, 82, 89, 115,
 181
 kristautasun, 7, 8, 34, 35, 36, 38, 42, 46, 52, 83,
 104, 105, 106, 109, 122, 123, 143, 182, 183,
 184

L

Lantfred
 Karlos *Martelen* enbaxadorea, 75, 76
 Lapurdi, 13
Lapurdo
 Baionaren aurreko gunea, 32, 55
 Lege Salikoa, 27, 95
 Leire
 monasterioa, 57, 175, 179
 Leodegario
 Autungo apezpikua (St Léger), 22
 Leon III.a
 Erromako apezpikua, 121, 139, 140
 Leskarre, 10, 33, 38
Liber Iudiciorum
 ikus *Forum Iudicum*, 27
liberto, 126
 Limoges, 22, 41, 92, 94, 111, 162
 Limousin, 26, 60, 94, 161, 162
 Liutprand
 lonbardiarren erregea, 62, 63, 73
 Livia, 20, 53, 54
 Loira, 7, 12, 14, 22, 25, 26, 27, 30, 31, 34, 35,
 37, 3841, 42, 49, 54, 57, 59, 60, 75, 76, 77,
 93, 98, 163, 165, 179, 181
 lonbardiak, 62, 63, 73, 79, 80, 83, 104, 105
 Lotario enperadorea, 44, 158, 160, 161, 162,
 163, 177, 178, 184
 Luis
 izena, 115
 Luis *Errukitsua*, 43, 79, 90, 109, 115, 116, 117,
 118, 120, 130, 132, 136, 138, 140, 141, 142,
 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156,

157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 169, 171,
172, 173, 176, 177, 178, 184
Luis *Germaniarra*, 1158, 163, 177
Lupo Antso
Baskoniako dukea, 1137, 141, 147
Lupo I.a, Akitania-Baskoniako printzea, 17, 18,
21, 37, 40, 41, 42, 43, 49, 74
Lupo II.a, Baskoniako dukea, 101, 102, 109,
110, 112, 116, 117, 141, 183
Lupo III.a Centulli, 44, 154, 156, 158

M

Magelone, 19, 20, 52, 62, 85, 119, 121, 148
mairu, 10, 45, 47, 53, 54, 55, 109, 113, 152
maiu
jentilak adierazteko, 130, 152, 182
Marca Hispanica
Hispaniako Marka, 121, 131, 142, 148, 169,
170, 171, 172, 173, 177
Marzuq ibn Uskara, 133, 134
Maugio, 52, 62, 102
Maurontzio
Proventzako patrizioa, 61, 62, 63, 85
Meroveo, 11, 12, 34
merovingiar, 7, 11, 12, 15, 16, 23, 25, 34, 35, 36,
39, 42, 43, 48, 49, 50, 63, 72, 73, 75, 77, 80,
81, 84, 89, 99, 109, 115, 181, 182
Meuse (ibaia), 163
Meuse eskualdea
Karolingiar leinuaren sorlekua, 42
Milo, Narbonako kondea, 85, 86, 90
Miracula Austregisili, 26
Miracula Sancti Martialis, 17, 22
Moissac
abade-etxea, 28, 56, 90
Moissaceko kronika, 52, 54, 86, 90, 153, 155
Mors Gothorum
Adalaric-en epaiketaren tokia, 117
mozarabiar, 55, 56, 57, 123, 127, 143, 153
muladi, 55, 66, 126, 127, 129, 132, 133, 134,
137
Munia, 155
Fruelaren gatibua eta emaztea, 67, 113, 114,
142, 145
izena, 67
Munuza, 53
Musa ibn Musa, 44, 153, 157, 166, 167, 168
Musa ibn Nusair, 46, 126
Mutarrif ibn Musa, 43, 125, 129, 135, 137

N

nafar, 23, 110, 111, 156, 157, 164, 167, 184, 186
Nafarroa, 30, 31, 33, 43, 57, 114, 133, 155, 163,
179

Narbona, 19, 50, 52, 57, 61, 69, 84, 85, 86, 87,
90, 93, 97, 120, 121, 131, 140, 148, 169,
172, 173
Narbonaren setioa, 83, 85, 86, 87
Narbonensis
ikus Septimania, 13
Neustria, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 21, 25, 26, 42,
43, 48, 49, 54, 73, 77, 78, 95, 103, 106, 185
Nîmes, 19, 20, 21, 52, 62, 85, 86, 87, 95, 102,
120, 148
Noirmoutier uhartea, 163
normandiar, 33, 160, 162, 163, 165, 166, 179,
185
Novempopulania, 26, 55
nutritus
etsaiek hazitako pertsona, 119, 136, 141,
153, 197

O

Odilo
Bavariako dukea (printzea), 77, 78, 79, 104
Odo
Akitania-Baskoniako printzea (dukea), 26,
27, 41, 42, 43, 45, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54,
55, 56, 57, 59, 60, 72, 89, 91, 182, 185
Oleron uhartea, 59
Olite, 32
Olorue, 33, 37, 39, 163
omeiatar, 8, 26, 38, 45, 46, 47, 50, 51, 53, 54, 55,
56, 57, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 70, 85,
89, 99, 107, 126, 135, 142, 150, 177, 178
Omeiatarren Kalifa-herria, 46, 86
Oneka, 179
Opilano
Iruñeko apezpikua, 175, 184
Ordinatio imperii (817), 154, 159, 161
Ordoño I.a, 167, 168
Orrite
eskualdea, 172
Oska, 20, 38, 46, 55, 69, 108, 126, 132, 134,
135, 136, 137, 138, 147, 149, 150, 169, 173,
182
Oviedo, 67, 128, 130, 143, 144, 145

P

Paderborn, 105, 108, 116, 139
Pancorbo, 151
Pancorboko gudua, 182
Paris, 16, 49, 75, 97, 99, 158, 167, 175
Paulo duke bisigodoa, 19, 20, 40
Paulo I.a
Erromako apezpikua, 83
Pepin, 98
Pepin Herstalgoa, 26, 42, 48, 49, 50

Pepin I.a Akitaniakoa, 44, 141, 151, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 177, 178, 184
 Pepin II.a Akitaniakoa, 44, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 175, 185
 Pepin *Motza*, 41, 43, 62, 73, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 104, 111, 115, 119, 120, 183, 184, 185
Pepinen dohaintza, 83, 183
 Perigord, 17, 94, 96, 98, 111, 136, 168
 Plektrude, 48, 49
 Poitiers, 7, 54, 56, 57, 59, 78, 104, 111, 156, 161, 162, 163, 165
 Poitierseko gudua, 7, 26, 51, 57, 59, 181, 182
 Proventza, 14, 25, 26, 61, 62, 63, 73, 85, 103, 120, 141, 163, 171

Q

Quercy, 17, 27, 28, 94, 161

R

Radbod
 frisiarren erregea (dukea), 72
 Ramiro I.a, 129
 Ré uhartea, 59, 81, 98
 Remistan
 akitaniar buruzagia, 60, 96, 98
 Rhin, 7, 77
 Ribagorza, 114, 116, 119, 133, 154, 155, 169, 171, 172, 173, 178, 179
 Roda, 114, 177
Rodako kodea, 153
 Rodano, 8, 13, 14, 26, 27, 52, 61, 62, 92, 93, 115
 Rodrigo
 bisigodoen errege bat, 45, 46, 47
 Rodrigo Jimenez de Rada
 Toledoko apezpikua, 153

S

Sadun al-Ruayni
 Bartzelonako jauna, 131, 132, 140
 Saint Denis
 ikus San Dionisio, 83, 99
 Saint-Benoit
 monasterioa, ikus San Benedikto, 165, 166
Sainteseko kapitularioa, 99
 Saint-Sever
 monasterioa, 185, 186
 saliar, 99
 San Amando
 misiolaria, 36

San Benedikto
 monasterioa, 165
 San Gilen
 ikus Gilen Orangekoa, 118
 San Martin Toursekoa
 santua, 35, 38
 santutegia, 124
 San Pedro
 Erromako basilika, 139
 kontzilioa, 140
 santua, 82, 83, 84
 San Pedro Siresakoa
 monasterioa, 171, 175, 176
 San Pedro Usungoa
 monasterioa, 175
 San Zakarias
 monasterioa, 175, 176
 Santa Cruz
 Asturiasko lehenengo eliza, 67
 Santa Eulalia
 eliza, 144
 gorpu-hondarrak, 144
 santua, 144, 145
 Santiago Matamoros
 mitoa, 129
sarrazeno, 47, 60, 67, 108, 109, 120, 157, 178
 saxoi, 14, 15, 25, 35, 72, 77, 103, 105, 106, 108, 115, 132, 139
 Seguino I.a, 111, 112, 142, 151, 153
 Seguino II.a, 162, 164, 165
 Sena, 163
 Septimania, 8, 13, 15, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 30, 32, 35, 37, 39, 40, 45, 50, 51, 52, 53, 55, 59, 61, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 95, 97, 102, 103, 114, 115, 116, 117, 119, 121, 131, 148, 159, 163, 165, 171, 172, 173, 175, 178, 182, 183
Subola
 ikus Zuberoa, 16

T

Tasilo
 bavariar printzea (dukea), 94, 103, 104, 105
 Teodoriko IV.a
 merovingiar errege bat, 43, 49, 63
 Tolosa (Okzitania), 14, 15, 17, 20, 26, 35, 41, 50, 51, 52, 54, 55, 87, 89, 91, 97, 111, 115, 116, 117, 118, 131, 132, 133, 140, 147, 148, 150, 153, 155, 161, 164, 165, 167
 Tolosako gortea, 130, 132
 Tolosako gudua (721), 26, 51, 52, 72, 182
Tolosako kondea, 43, 116, 117, 118, 119, 140, 148, 154, 156, 158, 159, 166, 171, 172, 178
 Tours, 35, 56, 76, 140, 154, 177
Translatio Sancti Germani Parisiensis, 165
Tutera, 43, 137, 138, 153, 157, 166, 168

Txildebrand

Karlos *Martelen* anaia, 61, 62, 63

Txilderiko II.a

merovingiar errege bat, 18, 20, 21, 37, 43, 48

Txilderiko III.a

azken merovingiar erregea, 43, 77, 80, 81, 84

Txilperiko

Kariberto II.aren anaia, 15

Txilperiko II.a

merovingiar errege bat, 43, 48, 49, 50

U

Uqba ibn al-Hajjaj

Kordobako gobernadorea, 46, 61, 63, 64, 65, 66

Uthman ibn Naissa

buruzagi berberea, 53, 54

Uzes, 86, 95, 102

V

Vacetae Insulae

ikus ere Ré eta Oleron, 59, 79

Verberie, 167

Vic-Ausona, 121, 133, 142, 177

Vita Eulogii, 174

Vita Hludovici, 22, 102, 109, 110, 112, 116, 118, 150, 154, 157, 160, 161

Vita Karoli Magni, 79, 81, 101, 110, 124, 135, 139, 157

Vita Sancti Amandi, 36

Vouilléko gudua, 12, 20, 34, 89

W

Wamba, 12, 19, 20, 21, 22, 23, 30, 32, 35, 40, 49, 65

Willesindo

Iruñeko apezpikua, 174, 184

Wittiza

ikus Benedikto (Anianekoa), 119

Wittiza, bisigodoen errege bat, 45

Worms, 116, 117, 161

Wynfrith

ikus Bonifazio, 71

Y

Yannaqo ibn Wanniqo

ikus Eneko Enekoitz, 153

Yusuf ibn Abd al-Rahman, 61, 68, 69, 85, 86, 108

Z

Zakarias

Erromako apezpikua, 73, 74, 79, 80, 81, 82, 83, 85

Zakarias abadea, 175

Zuberoa, 16

Sailean argitaratu diren beste liburu batzuk

Eta tiro baltzari. Abertzaletasuna eta jauntxokeria Bermeon

Mikel Aizpuru

1990ean argitaratua

ISBN: 84-86967-22-8

Historia: Zientzia ala literatura? Historiari buruzko gogoeta sorta

Pruden Garzia eta Iban Zaldúa

1995ean argitaratua

ISBN: 84-86967-66-X

Historia eta fi kzioa: Karlomagno Euskal Herrian VIII-IX. mendeetan

Karmele Artetxe (arg.)

2001ean argitaratua

ISBN: 84-8438-016-5

Ikerketa berriak Euskal Herriko historian

Jurgi Kintana eta Karmele Artetxe (arg.)

2002an argitaratua

ISBN: 84-8438-027-0

Udako Euskal Unibertsitatea euskal kulturgintzan. Hasierako urteak 1973-1984

Mikel Aizpuru Murua

2003an argitaratua

ISBN: 84-8438-041-6

Euskal Herriko Erdi Aroaren Historiarako dokumentu idatzi eta grafi koen iruzkin-ereduak

Amanda Ruiz eta Jaione Agirre

2006an argitaratua

ISBN: 84-8438-080-7

Debarroko oasi liberala

Gotzon Iparragirre Burgoa

2008an argitaratua

ISBN: 978-84-8438-171-6

1936ko gerra Euskal Herrian: historia eta memoria

Mikel Errazkin eta Juanxo Agirre (argk.)

2009an argitaratua

ISBN: 978-84-8438-237-9

Lurralde-antolamendua Euskal Herrian: gaur egungo egoera, gatazkak eta erronkak

Joseba K. Arbaiza Alvarez eta Peio Lozano Valencia (koord.)

2010ean argitaratua

ISBN: 978-84-8438-330-7

Gaur egungo munduaren historia, 1945-2009

Fernando Martínez Rueda eta Mikel Aizpuru Murua

2011n argitaratua

ISBN: 978-84-8438-334-5

Euskara unibertsitatera bidean: eragileak eta proiektuak (1939-1990)

Karmele Artetxe Sánchez

2011n argitaratua

ISBN: 978-84-8438-374-1

Gerraosteko Euskal Herrian eraikitzea. Eibarko berreraikuntza (1937-1957)

Francisco Javier Muñoz

2013an argitaratua

ISBN: 978-84-695-8668-6

Historia Sailean Uztaro aldizkarian argitaratu diren artikulak

Hezkuntza Gasteizen XIX. mendean
Agirre, Jaione, *Uztaro* **24**, 29-47.

Aditzaren aspektuaz edo gaztelaniazko orainaldi historikoaren baliagarritasuna euskaraz
Agirre, Jaione, *Uztaro* **41**, 15-26.

Abertzaletasuna Araban: Legutianoko jelkideak XX. mendearen lehen herenean
Aizpuru, Mikel, *Uztaro* **39**, 53-61.

Gerra Zibila Euskal Herrian. Bide berriak: Legutioko erasoaldia
Aizpuru, Mikel, *Uztaro* **67**, 33-56.

XXI. mendearen hasierako euskal abertzaletasuna geldialdian. Egungo egoera politikoari buruzko hausnarketa
Aizpuru, Mikel, *Uztaro* **75**, 49-66.

Aro Berriko Euskal Herriko itsas ekonomiaren historiaren egoera
Alberdi Lonbide, Xabier, *Uztaro* **52**, 9-32.

Frantziako iraultza: modernitate eta tradizionalismoaren artean
Aldekoa, Iñigo, *Uztaro* **0**, 21-35.

Albert Goienetxe (1847-1900) politikari euskaltzale ia ezezagunaren barri laburra
Altonaga, Kepa, *Uztaro* **66**, 43-73.

Eliza, euskal abertzaletasuna eta Ameriketarako erbesteratzea. Ikuspegi orokor bat. (1898-1940)
Alvarez, Oskar, *Uztaro* **13**, 69-86.

Euskal hezkuntza ikastolak sortu baino lehen: Amerikako euskal ikastetxeak, egitasmoen eta errealitatearen artean (XVIII-XX)
Alvarez, Oskar, *Uztaro* **69**, 5-22.

Esklavo iraultzak erromatar errepublikaren krisialdian: gizarte gatazken eredu bat
Alvarez Pérez-Sostoa, Denis, *Uztaro* **36**, 25-39.

Kontrabandisten aurkako neurriak XVIII. mendeko Euskal Herrian: "leku sakratuen" desagerpena
Angulo, Alberto, *Uztaro* **21**, 45-67.

Arrantza-merkatuan Gasteizko merkatariek izandako partaidetza eta inbertsioak
(XVII. mendearen hasieran)
Angulo, Alberto, *Uztaro* **28**, 37-58.

Makiak Euskal Herrian
Apaolaza, Urko, *Uztaro* **37**, 105-118.

Euskal Herriko inprentaren historia
Arana, Jose Antonio, *Uztaro* **12**, 37-53.

Basoa Euskal Herriko historian zehar
Aragón, Alvaro, *Uztaro* **29**, 28-38.

Enirio-Aralar mendietako abereen eta basoen ustiapena aro berrian zehar
Aragón, Alvaro, *Uztaro* **38**, 19-32.

Bengoetxeako Anbrosio. 1552-1625
Aranburu, Pello Joxe, *Uztaro* **20**, 17-69.

Demokrazia Heletan Frantziako iraultza aintzin
Arbelbide, Xipri, *Uztaro* **2**, 103-117.

Europa bakarra, Europa anitzak
Arregi, Joseba, *Uztaro* **15**, 55-66.

Goi paleolitoaren hasierako faseak
Arrizabalaga, Alvaro, *Uztaro* **1**, 53-75.

Psikologiako artikuluen azterketa Uztaro aldizkari oinarri harturik
Artetxe, Karnele, *Uztaro* **56**, 31-50.

«Kristau-elizak, kristau-herriarenak»: ikerketa zail baten oinarriak
Azkoaga Lasheras, Iñazio, Larrambeber Zabala, Migel, *Uztaro* **71**, 31-42.

Errepublikanismoa eta euskara II. Errepublika aurretik
Belaustegi Bedialauneta, Unai, *Uztaro* **91**, 23-39.

1914ko hauteskunde-kanpaina Eskualduna astekarian
Bidegain, Eneko, Gostin, Andres, *Uztaro* **90**, 25-40.

Gizarte-mobilizazioak eta frankismoaren hondar krisia. Euskal Herriaren ekarpena
Casanelas, Pau, Escribano Riera, Daniel, *Uztaro* **81**, 17-38.

Txabolismoa. XII. mendearen erdialdeko auzo autogestionatuak
Castrillo, Ianire, *Uztaro* **60**, 37-64.

Frantziako kexu-koadernoaren azterketa bat
Chueca, Josu, *Uztaro* **2**, 119-128.

Faxismoa Nafarroan 1936.az geroztik
Chueca, Josu, *Uztaro* **6**, 77-87.

Norena da herriaren ondarea?
Esparza Zabalegi, Jose Mari, *Uztaro* **71**, 17-29.

Faxismoa frantzian: 1918-1930
Gartzia, Pruden, *Uztaro* **5**, 31-45.

Manex Goihenetxeren oroitzapenetan
Gartzia, Pruden, *Uztaro* **72**, 59-77.

Meatzaritza nekazari-herri batean. 1844-1982
Gorrotxategi, Aitziber, *Uztaro* **45**, 3-27.

Europako langile-mugimenduaren protohistoria: Ingalaterrako eta Frantziako langile-
elkarteak Erregimen Zaharraren bukaeran eta Aro Garaikidearen hasieran
Gracia, Juan, *Uztaro* **7**, 55-75.

Pobrezia eta gizarte laguntza XVIII. mendean Bizkaian
Gracia, Juan, *Uztaro* **14**, 3-20.

Bigarren Aintzina
Hernández, Amelia, *Uztaro* **15**, 37-53.

Erlijio eta politika Hego Europna Ikerketarako sei (adi)bide
Itzaina, Xabier, *Uztaro* **49**, 23-42.

Zuzenbide penalaren bilakaera historiko-doktrinala: Hamurabiren kodetik Hurgo
Grtius-en teoriara
Jimeno, Roldan, *Uztaro* **51**, 25-43.

Nafarroako erlijio-erainiken jabetza: ikuspegi historiko-juridiko bat
Jimeno, Roldan, *Uztaro* **71**, 71-85.

Nafarroako Konkistaren justifikazio juridikoa
Jimeno, Roldan, *Uztaro* **82**, 32-52.

Nazionalismoaren historia eta ideologia
Kintana Goiriena, Jurgi, *Uztaro* **25**, 3-26.

Lehen gerra karlista bertsoen argitan. Foruak eta erlijioa hiz neurtuetan (1823-1840)
Kintana Goiriena, Jurgi, *Uztaro* **30**, 61-84.

Euskal federalismo foruzalea Seiurteko Demokratikoan (1868-1873)
Kintana, Jurgi; Alfaro, Iñaki, *Uztaro* **40**, 37-62.

'Irurac Bat' Konferentzien hezkuntza- eta kultura-proiektuak Artikulu osoa
Kintana, Jurgi, *Uztaro* **55**, 31-46.

Ba al zekien Sabiono Aranek euskaraz mintzatzen?
Kintana, Jurgi, *Uztaro* **63**, 21-29.

Real Academia Española-ren gutunaren polemika Euskal Herrian: euskara,
ofizialtasuna eta hezkuntza 1916. urtean
Kintana Goiriena, Jurgi, Artetxe Sanchez, Karmele, *Uztaro* **88**, 29-71.

Euskal Herriko ondare zibila eta erlijiosoa. Gai oparoa eta eztabaidagarria
Kortadi Olano, Kepa, *Uztaro* **71**, 109-121.

Bizkaitar eta gipuzkoar nekazariak 1718ko matxinadan
Lamikiz, Xabier, *Uztaro* **33**, 21-41.

EAE-ANV: sorrera eta ibilbidea errepublika-garaian (1930-1936)
Larrañaga Uranga, Aitor, *Uztaro* **85**, 49-71

SOVetik STVra. ELAren eboluzioa II. Errepublikan El Obrero Vasco, Lan Deya eta
Euzko Langille argitalpenen azterketaren ildotik
Larrañaga Zubizarreta, Jose, *Uztaro* **77**, 43-58

Erdi Aroko gizartea gaisotasunaren aurrean: erantzunak eta jarrerak
Lema, José Angel, *Uztaro* **18**, 17-39.

Aintzinako Erregimeneko herri baten giza ekonomi azterketa: Villaverde de Trucios,
1753 urtean
López, Ernesto, *Uztaro* **10**, 33-59.

1993: ELA, LAB eta CCOO sindikatuen ekintza bateratua
Lopez Abasolo, Patxi, *Uztaro* **46**, 11-39.

Duela 25 urte: subertsiorako unibertsitatea
López, Emilio, *Uztaro* **23**, 45-63.

Bigarren globalizazioa: amaieraren hasiera?
Manjon Lozoya, Roberto, *Uztaro* **74**, 21-41.

Nazionalismoa eta bere teoria
Mees, Ludger, *Uztaro* **11**, 15-27.

Langileak ba al dauka aberrik? Euzko Langileen Alkartasuna sindikatuaren sorrera
eta garapena
Mees, Ludger, *Uztaro* **11**, 29-36.

Paleolito ondorena Metal-arora arte Euskal Herrian
Mujika, Joxean, *Uztaro* **4**, 33-84.

Metal aroak Euskal Herrian. Eneolito, Brontze eta Burdin Aroa
Olaetxea, Carlos, *Uztaro 1*, 77-103.

Euskal Unibertsitatea, UEUren 40. urteurrenetik begiratuta
Orbe Monasterio, Martin, *Uztaro 88*, 111-125.

1610. urtea. Nafarroako sorginkeriaren mitifi kazio maltzurari buruz
Paul Arzak, Juaninas, *Uztaro 43*, 17-51.

Hamarrenak Euskal Herrian: Calahorrako eliz barrutia XI-XIII. mendeetan
Riaño, Eugenio, *Uztaro 8*, 35-52.

Ideologia eta gatazka Montevideoko euskal etheen eraketetan
Sanz Goikoetxea, Eneko, *Uztaro 69*, 25-49.

Euskaltzaindia 1960ko hamarkadan: diktadura frankistako hezkuntza publikoan
euskara sartzeko ahaleginak
Ugarte Muñoz, Antton, *Uztaro 92*, 25-31.

Euskal Herriko bilakaera geomorfologikoa
Ugarte, Felix M., *Uztaro 4*, 25-31.

Euskal Herrian gizartea eta eliza
Uriarte, Luzio, *Uztaro 71*, 87-107.

Euskal nazionalismo motak —nazioaren ikuskeraren arabera—
Zabalo, Julen, *Uztaro 26*, 27-46.

Nafarroako sorginkeria berriro eztabaidagai
Zabala, Mikel, *Uztaro 39*, 39-52.

Bilboko Erregimendua XVI. eta XVII. mendeen bitartean: bazterketa eta erresistentzia
aurrez aurre
Zabala Montoya, Mikel, *Uztaro 47*, 41-54.

Goi Aro Berriko Bizkaiko Jaurerriko Gobernuari buruzko hurbilketa
Zabala Montoya, Mikel, *Uztaro 53*, 9-29.

Ekonomi historiaren historia: sarrera bat
Zaldua, Iban, *Uztaro 6*, 59-75.

